

МТН МД

Amil M. MƏHƏRRƏMOV

SAHİBKARLIQ:
nəzəriyyədən praktikaya

BAKI - 2009

338c
+ M48

Elmi məsləhətçi:

**iqtisad elmləri doktoru
professor Q.N.Manafov**

Rəyçilər:

**iqtisad elmləri doktoru
professor İ.H.Aliyev
iqtisad elmləri doktoru
professor N.F.Tağıyev
iqtisad elmləri namizədi
dosent K.A.Sarıyev**

243266

**Məhərrəmov A.M. Sahibkarlıq: nəzəriyyədən praktikaya.
Bakı, "NURLAR" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2009, 360 səh.**

Monoqrafiyada sahibkarlıq fəaliyyətinin yaranmasının tarixi inkişaf mərhələləri, bu fəaliyyət zamanı əmələ gələn münasibətlərin tənzimlənməsinin nəzəri və praktiki məsələləri, hüquqi və iqtisadi bazanın formalaşması, yeni inkişaf mərhələsində Azərbaycan iqtisadiyyatında sahibkarlığın rolunun və onun təzahür formalarının iqtisadi inkişafa təsiri məsələləri iqtisadi ədəbiyyatlarda gedən fikir müxtəlifliyi, beynəlxalq praktikadan və bu istiqamətdə qəbul edilmiş mühüm dövlətdaxili (milli) qanunvericilik əsasında geniş təhlil edilir.

Monoqrafiyaya əlavə olaraq bu istiqamətdə qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının qanunları, fərman və sərəncamları, sahibkarlığa dair statistik məlumatları daxil edilmişdir.

ISBN: 978 - 9952 - 450 - 37 - 8

© Məhərrəmov Amil Məmmədli oğlu, 2009

MÜNDƏRİCAT

Giriş	5
I fəsil. Sahibkarlıq fəaliyyətinin genezisi və onun inkişaf mərhələləri	11
1.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin meydana gəlməsinin tarixi inkişaf mərhələləri.....	11
1.2. Sahibkarlığın formalaşmasının obyektiv zəruriliyi və mahiyyəti	22
1.3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin təzahür formaları.....	31
II fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri	49
2.1. Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasının hüquqi-iqtisadi bazasının yaranması.....	49
2.2. Dövlət sahibkarlığı ilə qeyri-dövlət sahibkarlıq formalarının qarşılıqlı əlaqələrinin tənzimlənməsi	93
2.3. Sahibkarlığın formalaşmasında və inkişafında özəlləşdirmənin rolu	102
2.4. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müəssisələrin rolu və onların inkişaf istiqamətləri (1995-2000-ci illər)	118
2.5. Azərbaycanda sahibkarlıq və xarici investisiyaların cəlb edilməsi problemləri	136
III fəsil. Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimləmə mexanizmi	151
3.1. Azərbaycanda sahibkarlığın dövlət tənzimləməsində xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunması.....	151
3.2. Milli sahibkarlığın və xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafında gömrük orqanlarının rolu.....	170
IV fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın strategiyasının inkişafına dair təklif və tövsiyələr	182
4.1. Azərbaycanda sahibkarlığın mövcud vəziyyətinin analizi	182
4.2. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına dövlət yardımı, onun stimullaşdırılması	191

4.3. Azərbaycanla sahibkarlığın gələcək inkişafına dair təklif və tövsiyələr.....	200
Əlavələr	212
Xarici investisiyanın qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	212
Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	226
Antiinhisar fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	238
İnvestisiyar fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	256
Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	270
Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	278
«Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdi- rilməsinin II Dövlət Proqramı» nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı	296
Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı	298
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı	329
«Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurasının haqqında Əsasnamə»nin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı	330
Statistik məlumatlar	331
MÜƏLLİFDƏN	357

GİRİŞ

Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatı dövründə bazar sisteminin əsası olan azad sahibkarlığın ilkin təzahür formaları meydana gəlmiş və inkişaf strategiyası müəyyənləşdirilmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti uzun dövr ərzində inkişaf etmiş ölkələrdə möhkəm bünövrə yaratmış və daimi status almış bazar atributlarından biridir. Dünya təcrübəsindən bəhrələnən müstəqil Azərbaycan artıq sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü yaşayır və dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi proqramına uyğun olaraq sahibkarlığın inkişafına möhkəm hüquqi baza yaratmışdır.

Hazırda ölkə əhalisinin maddi və mənəvi tələbatının ödənilməsinə tam cavab verə bilən səmərəli milli iqtisadiyyat strukturu yaratmadan, iqtisadi tərəqqiyə nail olmadan, möhkəm iqtisadi stabilləşməni təmin etmədən Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatının qarşısında duran məqsədlərə çatmaq mümkün deyildir. Məhz bu cəhətlər tələb edir ki, Azərbaycanda səmərəli milli iqtisadiyyatın formalaşması naminə sərbəst rəqabət və təşəbbüskarlıq mühiti əsasında sahibkarlığın bütün formalarının inkişafına hüquqi-iqtisadi şərait yaradılmalı və ona möhkəm təminat verilməlidir.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti, əsasən, Milli Məclis tərəfindən 15 dekabr 1992-ci ildə qəbul olunmuş «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunu ilə tənzimlənir. Zəruri məqam kimi həmin qanunda göstərilir: «Sahibkarlıqla bağlı münasibətlər mülkiyyət formasından, fəaliyyət növündən və sahəsindən asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, «Azərbaycan Respublikasının dövlət

müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Aktı, «Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Qanunu, «Mülkiyyət haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənilir».

Əsas qanun kimi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 15-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan dövləti bazar münasibətləri əsasında iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaradır, azad sahibkarlığa təminat verir.

İrəli sürülən istiqamətlər bir daha təsdiq edir ki, Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatının əsaslı surətdə qurulması sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması və daha intensiv inkişafı ilə bağlıdır. Son illərdə Azərbaycanda dünya ölkələri təcrübəsi əsasında sahibkarlıq mühitinin formalaşması istiqamətində cəsarətli addımlar atılmışdır. Bu prosesin baş verməsi heç də təsadüfi deyildir. İnkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübəsi göstərir ki, sahibkarlıq fəaliyyətini sosial-iqtisadi tərəqqinin əsas şərti və hərəkətverici qüvvəsi hesab etmək olar. Sahibkarlar isə özlüyündə bir təsərrüfat subyekti kimi ölkənin çevik, təşəbbüs-kar, yenilikçi, fəal sosial təbəqəsidir.

Belə xüsusi keyfiyyətlərə malik olan sosial təbəqə kimi sahibkarlara Azərbaycanın zəngin təbii, iqtisadi və elmi-texniki potensialından və bütün məhdud resurslarından səmərəli istifadə olunması sahəsində hər cür şərait və baza yaradılmışdır.

Buna baxmayaraq, hazırda respublikanın bütün struktur bölmələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün formaları eyni səviyyədə inkişaf etməmişdir. Ticarət, xidmət, ictimai-iaşə bölmələrində istehsal sahələrinə nisbətən sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi çəkisi olduqca yüksəkdir. Bu baxımdan respublikada sahə və ərazi üzrə sahibkarlıq fəaliyyətinin qeyri-mütənasib (tərsə) inkişafını və onun dövlət tənzimlənməsi mexanizmini və digər problemləri araşdırmaq məqsədilə tədqiqatın aparılmasını bilavasitə zəruri hesab etmək olar. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, iqtisadiyyatın aktual problemi kimi Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatında məhdud iqtisadi resurslardan səmərəli istifadə olun-

masında sahibkarların rolunun araşdırılması başlıca məqsədlərdən biridir.

Mülkiyyətin özəlləşdirilməsi haqqında dövlət proqramına uyğun olaraq respublikada müxtəlif sferalarda kiçik, orta və iri sahibkarlıq formalarının inkişafında mühüm irəliləyiş baş vermişdir. Problem üzrə bir çox elmi əsərlərin yazılmasına və onun müxtəlif sahələrinin araşdırılmasına baxmayaraq, sahibkarlığın mövcud vəziyyəti, xüsusiyyətləri və inkişaf istiqamətləri hərtərəfli öyrənilməmişdir.

İstər dünyanın və istərsə də respublikanın bir sıra tanınmış iqtisadçıları tərəfindən problemin müxtəlif istiqamətdə öyrənilmə səviyyəsini belə xarakterizə etmək olar. Dünya ölkələrinin təcrübəsi əsasında sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatının, sahibkarlıq nəzəriyyəsinin və müxtəlifnövlü mülkiyyət formalarının qərarlaşmasının elmi-nəzəri və metodoloji problemləri fundamental surətdə bir sıra ölkələrin görkəmli iqtisadçı alimləri tərəfindən müxtəlif illərdə işlənilmişdir: A.Marşal, C.B.Klark, Y.Şumpeter, F.Xayek, Y.Kornal, R.Kouz, R.Kontilyon, V.Zombart, F.Nayta, İ.Kirşner, E.Dolan, D.Lindsey, A.Xoskinq, A.Sidoroviç, S.Aukusioneka, A.Livşiç, T.Müftioğlu və s. Azərbaycanın müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyduğu və bazar iqtisadiyyatını formalaşdırdığı bir dövrdə iqtisad elmində aparılan tədqiqatların istiqaməti tamamilə dəyişmiş və yeni iqtisadi sistemə keçidin elmi-nəzəri və praktiki problemlərinin işlənməsinə daha üstünlük verilmişdir.

Sahibkarlıq problemi daha geniş və əhatəli olduğuna görə göstərilən iqtisadçı alimlər onun bu və digər tərəflərini tədqiq etmiş və kompleks xarakterdə öyrənməmişdilər.

Xüsusilə Azərbaycan iqtisadiyyatının indiki reallığı səviyyəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasının obyektiv zəruriliyi, maddi ilkin şərtləri, çətinlikləri və gələcək inkişaf istiqamətləri ilə bağlı aparılan tədqiqatlar qənaətləndirici deyildir.

Bu baxımdan geniş problem kimi sahibkarlığın mühüm tərkib hissəsi olan kiçik, orta və iri sahibkarlığın Azərbaycan iqtisadiyyatında

sadiyyatında xüsusiyyətlərinin və qanunauyğunluqlarının tədqiq olunması zərurəti meydana çıxmışdır.

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması xüsusiyyətlərini və inkişafını müəyyənləşdirmək və onun respublika iqtisadiyyatındakı rolunu konkret olaraq araşdırmaqdır. Eyni zamanda Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf strategiyasının bazar strukturları tərəfindən həyata keçirilməsini təhlil etməkdir.

Monoqrafiyada aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuş və öz həllini tapmışdır:

–sahibkarlıq fəaliyyətinin genetik əsasının və inkişaf mərhələlərinin tədqiq olunması və araşdırılması;

–sahibkarlığın formalaşmasının obyektiv zəruriliyi və mahiyyətinin elmi-nəzəri cəhətdən araşdırılması;

–sahibkarlığın müasir təzahür formalarının və fəaliyyət xüsusiyyətlərinin aşkar edilməsi;

–Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və tarazlı inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;

–kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında özəlləşdirmənin rolunun aydınlaşdırılması;

–republikada kiçik, orta və iri səviyyəli müəssisələrin rolunun müəyyən edilməsi və inkişafının stimullaşdırılması;

–kiçik, orta və iri səviyyəli müəssisələrin ölçü müəyyənliliyinin seçilməsi sahəsində dünya ölkələrinin təcrübəsinin öyrənilməsi;

–republikada ticarət və xidmət sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcud vəziyyətinin təhlil olunması;

–Azərbaycanda sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsində xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunması imkanlarının öyrənilməsi;

–dövlət sahibkarlığı ilə qeyri-dövlət sahibkarlıq formalarının qarşılıqlı əlaqəsinin tənzimlənməsi mexanizminin araşdırılması;

– sahibkarlığın inkişafına dövlət yardımı və onun stimullaşdırılması vasitələrinin müəyyən edilməsi;

– sahibkarlığın tarazlı inkişafında dövlətin həyata keçirdiyi antiinhisar siyasəti tədbirlərindən istifadə olunması.

Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan iqtisadiyyatında kiçik, orta və iri sahibkarlıq fəaliyyətinin real vəziyyətinin təhlili, inkişaf istiqamətləri və xüsusiyyətlərinin nəzəri və praktiki cəhətdən araşdırılması və bütövlükdə sahibkarlıq fəaliyyəti və eyni zamanda sahibkarlıq formalarının inkişafının real vəziyyətinin təhlilidir.

Monoqrafiyada problemlə bilavasitə əlaqədar olan Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş qanun, qərar və proqramlardan, Respublika Prezidentinin fərmanlarından, hökumətin qərar və sərəncamlarından, habelə qanunvericilik aktlarından və normativ sənədlərdən, dövrü mətbuatdan istifadə edilmişdir.

Bundan başqa Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin hesabatları və bülletenlərindən, Dövlət Əmlak Komitəsinin, İqtisadi İnkişaf və Maliyyə nazirliklərinin, Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyinin və mərkəzi mətbuat orqanlarının məlumatlarından geniş istifadə edilmişdir.

Monoqrafiyada aşağıdakı elmi-nəzəri nəticələr əldə edilmişdir:

– respublikada keçid iqtisadiyyatı dövründə sahibkarlığın formalaşması və inkişafının real vəziyyəti kompleks surətdə tədqiq olunmuşdur;

– Azərbaycanda bazar sisteminin yeni strukturlarının formalaşmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin rolu və xüsusiyyətləri araşdırılmışdır;

– sahibkarlığı müəyyən edən meyarlar və statuslar iqtisadi baxımdan əsaslandırılmış və gələcəkdə onlardan elmi və praktiki cəhətdən istifadə tələbləri müəyyənləşdirilmişdir;

– kiçik sahibkarlığın daşıyıcısı kimi kiçik müəssisələrin respublika iqtisadiyyatında xüsusi struktura malik olması təhlil edilmişdir;

–respublikada kiçik biznesin inkişafı naminə işgüzarlıq və rəqabət mühitinin və infrastrukturunun yaradılması zəruriliyi əsaslandırılmış və yeni istiqamətləri verilmişdir;

–sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı çətinliklərin və çatışmazlıqların aradan qaldırılması üzrə xüsusi dövlət proqramının işlənilib hazırlanması haqqında tezis əsaslandırılmışdır;

–Azərbaycanda sahibkarlığın xarici ölkələrin təcrübəsi əsasında dövlət tənzimlənməsi mexanizminin müəyyənləşdirilmişdir;

–dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlığının qarşılıqlı əlaqəsi və respublika iqtisadiyyatında xüsusi çəkisi araşdırılmışdır. Eyni zamanda kiçik sahibkarlığın respublikanın şəhər və rayonlarında qeyri-tarazlı qararlaşması təhlil edilmiş və mövcud səbəblər müəyyən olunmuşdur;

–sahibkarlığın inkişafına dövlət yardımı və onun stimullaşdırılması mənbələri və istiqamətləri təhlil edilmişdir;

–tədqiqat nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatında sahibkarlığın formalaşması və inkişafına dair bir sıra təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Monoqrafiyanın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, onun əsas müddəaları, əldə olunmuş nəticə və təkliflər respublikada bazar iqtisadiyyatı konsepsiyasının həyata keçirilməsində, milli iqtisadiyyatın formalaşmasında öz müsbət rolunu və əhəmiyyətini göstərəcəkdir.

Habelə monoqrafiyada irəli sürülən elmi-nəzəri fikir və istiqamətlərdən iqtisadiyyat kursunda müvafiq mövzuların tədrisi prosesində istifadə etmək olar.

I FƏSİL

SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN GENEZİSİ VƏ ONUN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

1.1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin meydana gəlməsinin tarixi inkişaf mərhələləri

Bazar iqtisadiyyatı sisteminin əsasını təşkil edən sahibkarlıq fəaliyyəti və onun formalaşmasına təkan verən iqtisadi mühit bir sıra tarixi inkişaf mərhələlərini keçmişdir. Hələ müxtəlif tarixi inkişaf dövrlərində insanların işgüzarlıq və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı elmi-nəzəri baxışları Avropa, Şərq, eləcə də Azərbaycanın dünya şöhrətli mütəfəkkirlərinin əsərlərində müxtəlif səpkidə araşdırılmışdır.

Xüsusilə insanların işgüzarlıq fəaliyyəti və varlanmaq məqsədinə xidmət edən iqtisadi münasibətlər, anlayışlar və kateqoriyalar b.e.ə. 384-322-ci illərdə yaşamış Aristotel tərəfindən araşdırılmış və tədqiq edilmişdir. Aristotel «sahibkarlıq» anlayışını işlətməyə də, ticarət fəaliyyəti ilə məşğul olmaq, pul toplamaq və ona sahib olmaq kimi fikirlərin inkişafına üstünlük vermişdir. O, həmin dövrdə əmtəə-pul münasibətlərini geniş məzmununda öyrənmiş, ticarət, kredit əməliyyatı vasitəsilə pul toplamağı, varlanmaq imkanlarını tövsiyə etmişdir. Vaxtilə bu məqsədlə Aristotel yazmışdır: «Pul dövriyyəsi ilə məşğul olanların hamısı öz kapitalarını hədsiz dərəcədə artırmağa çalışırlar».

Aristotel iqtisadi xarakterli tədqiqatında sərvəti pul formasında yığmaq fəaliyyətinə üstünlük vermişdir. Tarixi dövrlər bir-birini əvəz etdikcə, Aristotelin ticarət, pul vəsaiti ilə pul toplamaq haqqında iqtisadi fikirləri və baxışları ayrı-ayrı mütəfəkkirlər tərəfindən elmi cəhətdən əsaslandırılmış və müxtəlif nöqtəyi-nəzərlər irəli sürülmüşdür.

XV-XVII əsrlərdə Qərbdə iqtisadi fikrin başlıca istiqaməti olan merkantilizm cərəyanının nümayəndələri A.Monkreyten, T.Mann, Devid Yum və s. cəmiyyətdə sərvətin əsas mənbəyini tədavüldə, ticarətdə axtarmış, yeni əmtəə-pul münasibətlərinin daxili elementlərinin fəallaşmasına üstünlük vermişlər. T.Mann 1621-ci ildə yazdığı «İngiltərənin Şərqi Hindistanda ticarəti haqqında mülahizələri» və 1664-cü ildə yazdığı «İngiltərənin xarici ticarətdə varı və ya bizim xarici ticarətimizin balansını bizim sərvətimizin tənzimləyicisidir» əsərlərində sərvəti artırmaq üçün daxili və xarici ticarəti genişləndirməyi, bunun üçün iş istehsalı inkişaf etdirməyi tövsiyə edirdi. Merkantilistlər millətin sərvətinin mənbəyini, əsasən, ticarət kapitalının hərəkətində və onun gətirdiyi gəlirdə görürdülər.

Artıq Qərbi Avropanın iqtisadiyyatında, iqtisadi münasibətlər sistemində kəskin müərəqqi dəyişikliklər və irəliləyişlər baş verdiyinə görə elmi iqtisadi fikrin inkişafına digər yeni cərəyanların formalaşması xüsusi təkan verdi. Belə ki, artıq XVIII əsrin sonunda merkantilizm cərəyanı öz fəaliyyətini məhdudlaşdırdı və onların təsəvvürləri birtərəfli xarakter daşdığına görə yeni müərəqqi iqtisadi təlimlər və cərəyanlar formalaşmağa başladı.

Klassik iqtisad məktəbinin nümayəndəsi olan U.Petti (1623-1687) insanların işgüzar fəaliyyəti və gəliri ilə bağlı olan vergi, rüsum, faiz, pul və s. anlayışlarının dərin elmi-nəzəri təhlilini vermişdir. Onun 1662-ci ildə yazdığı «Vergilər və rüsumlar haqqında traktat» əsərində göstərilən anlayışların elmi-nəzəri təhlilinə xüsusi yer verilmişdir.

Merkantilistlərdən fərqli olaraq fiziokratlar və onun nümayəndələri olan Fransua Kene (1694-1774), Tyurqo (1727-

1781) cəmiyyətin sərvətinin mənbəyini kapitalist əkinçiliyində axtarırdılar və «xalis məhsulu» sərvətin mənbəyi hesab edirdilər. Deməli, bu cərəyanın nümayəndələri istehsalı daha çox öyrənmək, oraya kapital yönəltmək, məhsulun həcmi artırmaq və bunun sayəsində sərvət toplamaq, mənfəət əldə etmək, varlanmaq ideyasına xidmət edirdilər və bütün işgüzar qrupların məhz əkinçiliklə məşğul olmasını tövsiyə edirdilər.

Qədim yunan və Avropa mütəfəkkirlərinin fikirləri ilə yanaşı, insanların işgüzarlıq fəaliyyəti, mülkiyyət, ticarət, pul, mübadilə, tədavül, vergi, rüsum, faiz, sələm haqqında bəzi elmi-nəzəri mülahizələrə və fikirlərə Şərqin, eləcə də Azərbaycanın orta əsrlərdə yaşamış dünya şöhrətli mütəfəkkirlərinin əsərlərində də rast gəlmək mümkündür. Erkən orta əsrlərdə bütün İslam Şərqində və Azərbaycanda iqtisadi fikir tarixinin inkişafında mühüm canlanma prosesinin baş verməsi mübadilə, ticarət, pul, vergi, rüsum, faiz və s. iqtisadi anlayışların rolu və əhəmiyyəti haqqında daha əsaslı təsəvvür yaratmışdır. IX əsrdən başlayaraq iqtisadi fikir və nəzəriyyənin inkişafında Şərqi və Azərbaycanın dünyada şöhrət tapmış mütəfəkkirləri olan Əl Fərebi (870-950), İbn Sina (980-1037), Əbu Reyhan Biruni (XI əsr), Nizami Gəncəvi (1141-1209), Nəsirəddin Tusi (1201-1274), İbn Həldun (1334-1406) və s. mütərəqqi rol oynamışlar.

XII əsrdə N.Gəncəvi öz əsərlərində natural təsərrüfat dövründə yaşayan Azərbaycanda mübadilə, ticarət, qızıl, gümüş, mis pullar, sələm haqqında fikir söyləmiş və əmtəə-pul münasibətlərinin inkişafında onların rolunu göstərmişdir.

XIII əsrdə yaşamış Azərbaycanın görkəmli mütəfəkkiri N.Tusi özünün «Əxlaqi-Nasiri» və «Maliyyə haqqında traktat» əsərlərində, cəmiyyətdə iqtisadi münasibətlərin formalaşması və idarə olunması, sahibkarlıq əxlaqı və onun şərtləri, maliyyə, büdcə, vergi sistemində islahatların aparılması və qiymət haqqında dəyərli fikirlərini irəli sürmüşdür. Daha sonra N.Tusi vergilərin istehsalçıların «marağının canlanmasına xidmət etməsi», tacirlərin vergilərinin tənzimlənməsi, xalqlar və ölkələr arasında

ticarət əlaqələrində pulun rolu və s. məsələləri geniş araşdırmışdır.

XIV əsrdə ərəb dünyasının tanınmış, dahi mütəfəkkiri İbn Həldun özünün üçcildli «Müqəddimə» əsərində iqtisadi münasibətlər sisteminə qiymət, tələb, təklif və rəqabət qanunlarının rolu, bazarın tənzimlənməsi qaydaları, «mülk» anlayışı, iqtisadi amillər məsələsi haqqında qiymətli elmi-nəzəri fikirlər irəli sürmüşdür.

XVI əsrdə Azərbaycanda vergi siyasəti, ölkələr arasında ticarət münasibətlərinin yaradılması, tacirlərin fəaliyyəti, maddi nemətlərin qeyri-bərabər bölgüsü, yoxsulluq və varlanmağın səbəbləri və s. məsələlər M.Füzulinin (1494-1556) «Rindü-Zahid», «Mətləül-etiqaq» əsərlərində, «Şikayətnamə» adlı məktubunda öz əksini tapmışdır.

Respublikanın tanınmış iqtisadçı və tarixçi alimlərinin əsərlərində XV-XIX əsrlər dövründə Bakının Şərq ölkələrinin ticarət qapısı olması, onun beynəlxalq dünya tranzit yoluna qoşulması və bir sıra yeyinti, yerli, yüngül, sənaye və neft məhsullarını dünyanın bütün ölkələrinə göndərməsi haqqında tarixi məlumatlar və mənbələr verilmişdir.

XIX əsrin I yarısında Azərbaycanda xalqın iqtisadi yüksəlişi, onun varlanması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması kimi məsələlərə A.Bakıxanov (1794-1847) məşhur «Gülüستانی-İrəm» (1841), «Nəsihətnamə» («Kitabi-nəsayeh») əsərlərində xüsusi diqqət yetirmişdir. Sonrakı dövrlərdə Azərbaycanın görkəmli nümayəndələri olan Q.B.Zakir (1784-1857), M.Ş.Vazeh (1794-1852), S.Ə.Şirvani (1835-1888), H.B.Zərdabi (1837-1907), M.F.Axundzadə (1812-1878), N.B.Vəzirov (1854-1926), M.Ə.Sabir (1862-1911), C.Məmmədquluzadə (1866-1932) ölkə istehsalının inkişafı, onun stimullaşdırılması metodları, idarəetmə prinsipləri, maliyyə, əmtəə, faiz, gömrük, tələbat, tələb və təklif, borc, veksəl, satış məsələlərini öz əsərlərində elmi-nəzəri səpkidə işıqlandırmışlar.

Göstərilən iqtisadi anlayışlar H.B.Zərdabinin «Əkinçi» (1875–1877) qəzetində, M.F.Axundzadənin «İnsan tələbatları haqqında» məqaləsində, M.Ə.Sabirin «Hop–hopnamə» əsərində, C.Məmmədquluzadənin «Molla Nəsrəddin» jurnalında fundamental surətdə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının (28 may 1918–28 aprel 1920) yarandığı və fəaliyyətdə olduğu dövrdə onun iqtisadi platformasında mülkiyyət formaları, onların bərabər hüququnun təmin edilməsi, sahibkarlıq mülkiyyətinin mövcudluğu, maliyyə, kredit, ticarət fəaliyyəti, bank sistemi, milli pul nişanları və s. kimi məsələlərin zəruriliyinə üstünlük verilmişdir.

Tarixi ardıcılıqla göstərilən və xarakterizə edilən mütəfəkkirlərin elmi–nəzəri fikirləri bir daha təsdiq edir ki, həmin dövrdə sahibkarlıq mühitinin formalaşması üçün sosial–iqtisadi zəmin tədricən yetişirdi. XVII əsrin sonu və XVIII əsrin əvvəllərindən başlayaraq insanların azad iqtisadi təşəbbüsünə, azad rəqabətə, işgüzarlıq fəaliyyətinə əsaslanan bazar sistemi təşəkkül tapmağa başladı.

Sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatının əsasını təşkil etdiyinə görə bu fəaliyyət haqqında mühüm iqtisadi baxışlar və təlimlər əsas etibarilə kapitalizm cəmiyyətində formalaşmışdır. Bu dövrün əsas məqsədini təşkil edən izafi dəyər və mənfəət əldə etmək hərisliyi sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında ideyaların və baxışların meydana gəlməsinə şərait yaratdı.

«Sahibkar» fenomeni klassik iqtisadi nəzəriyyəyə XVIII əsrdə daxil olmuş və tez–tez bu anlayış «mülkiyyət» kateqoriyası ilə eyniləşdirilmişdir. Yəni müasir iqtisadi nəzəriyyələrdə kapital fondlarının mülkiyyətçisi ilə həmin fondları istifadə edən sahibkarların funksiyaları və əldə etdikləri gəlir (mənfəət) bir-birindən tamamilə fərqlənir. Belə ki, sahibkara nisbətən kapitalistin mənfəəti kapitalla görə faizlə müəyyən olunur. Ümumiyyətlə, «sahibkarlıq» anlayışını ilk dəfə iqtisadi nəzəriyyəyə gətirən mütəfəkkirlərdən biri ingilis iqtisadçısı R.Kantilyon (1680–1734) olmuşdur. R.Kantilyonun fikrincə, sahibkar qeyri-

müəyyən, qeydiyyatdan keçməmiş gəlirlərə malik olan insan qruplarıdır (kəndlilər, sənətkarlar, ticarətçilər, yoxsullar və s.). Onlar digərlərindən əmtələri məlum qiymətə alır və bazarda hansı qiymətə satmaları haqqında heç bir məlumatları olmur. Yəni sahibkar öz fəaliyyətində böyük riskə gedir və onun əsas funksiyası müxtəlif əmtəə bazarlarında tələblərin dəyişməsi haqqında məlumat əldə etmək və təklif verməkdir. R.Kantilyon sahibkarlığı xalis istehsal fəaliyyəti ilə bağlayır və onun daha çox səmərəli olduğunu göstərir. Tyunen 1850-ci ildə yazdığı «Cillanmış dövlət» əsərində sahibkar mənfəətini gəlir kimi müəyyən edir və onun formulunu belə araşdırır: ümumi mənfəətdən əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) faizi, idarəetmə, sığorta ödənişləri çıxıldıqdan sonra qalan hissə sahibkar gəliri adlanır. Tyunenin fikrincə, sahibkarın qabaqcadan nəzərdə tutduğu gəlir bəzən onu elə riskə getməyə məcbur edir ki, heç bir sığorta kompaniyası təminat verməyi öhdəsinə götürmək istəmir.

Sahibkar bütün risklərdə gəliri və ya ziyanı əvvəlcədən görməli və ona bütün vasitələrlə hazır olmalıdır. Xüsusilə sahibkar təkmil rəqabətin və bazar tarazlığının nəticəsi kimi orta mənfəət əldə etmək imkanı qazanmalıdır.

Klassik iqtisad məktəbinin görkəmli nümayəndəsi A.Smit sahibkarı mülkiyyətçi kimi mənfəət əldə etmək məqsədilə kommersiya ideyalarını həyata keçirən və iqtisadi cəhətdən riskə gedən şəxs kimi xarakterizə etmişdir.

A.Smit sahibkar mülkiyyətçilərinin fəaliyyəti və rolunu belə ifadə etmişdir: «O, özünün şəxsi marağını, mənfəətini izləyir, bu şəraitdə gözəgörünməz əllərlə istiqamətlənir, hansı ki, onun fikrində də bu amil yox idi. Özünün xüsusi marağını izləməklə o tez-tez cəmiyyətin mənafeyinə xidmət edir ki, şüurlu surətdə bu cür maraq heç də xüsusi əhəmiyyət kəsb etmir».

A.Smitin bu ideyası sahibkarların fəaliyyət məqsədini və istiqamətini bir daha təsdiq edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarların müstəqil fəaliyyəti və məqsədi onların şəxsi gəlirlərinin artmasına tabe edilmişdir.

273266
A.Smitin bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlıq funksiyaları haqqında baxışlarını XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində görkəmli fransız iqtisadçısı J.B.Sey müdafiə etmişdir. Onun fikrincə, sahibkar şəxsi məqsədinə nail olmaq üçün öz hesabına risk edir və öz xeyrinə bu və ya digər məhsulu istehsal edir. J.B.Sey sahibkarın iqtisadi agent kimi fəal rolunu göstərir və öz biliyini, bacarığını istehsalata sərf etmək məharətini və vasitəçiliyini qeyd edir. J.B.Sey sahibkarın spəsifik cəhətlərini və onun gəlirinin xarakterini ətraflı surətdə təhlil edir və onların nadir qabiliyyətə malik olmalarını göstərir.

Müasir iqtisadi ədəbiyyatda görkəmli iqtisadçıların sahibkarlıqla bağlı bəzi nəzəriyyələri və baxışları irəli sürülür.

Xüsusilə sahibkarlıq nəzəriyyəsinin işlənilməsi üçün alman iqtisadçısı V.Zombart (1863-1941) və Avstriya iqtisadçısı Y.Şumpeterin (1883-1950) böyük xidmətləri olmuşdur. V.Zombart sahibkarı daim «fəth edən», risk edən, inadkar və etibarlı olan, cəsəətli və təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik bir subyekt kimi səciyyələndirir. V.Zombartın fikrincə, sahibkar öz fəaliyyətində işinin faydalılığına və çiçəklənməsinə cəhd göstərir və son nəticədə bütün vəzifələrini mənəfəəti artırmaq ilə bilavasitə bağlayır. V.Zombartın sahibkarlıq fəaliyyətinin xarakteri haqqındakı fikirləri hazırda daha səmərəli və faydalı əhəmiyyətə malikdir.

Professor Y.Şumpeterin 1911-ci ildə yazdığı «İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi» əsərində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması, mahiyyəti və inkişaf xüsusiyyətləri dərin elmi-nəzəri cəhətdən təhlil edilir. Y.Şumpeter öz əsərində bir sıra iqtisadi problemlərlə yanaşı, sahibkarlıq fəaliyyətinin ilkin zəruri şərtlərini, faydalılıq həddinin prinsiplərini, sahibkarların gəliri və onun bölgüsü mexanizmini, sahibkarların kapitala olan tələbatlarının ödənilməsi yollarını və s. məsələləri əsaslı formada təhlil etmişdir. Y.Şumpeter sahibkarlıq dedikdə, yeni istehsal amilləri kombinasiyasını həyata keçirən və bununla yanaşı iqtisadi inkişafı təmin edən insan fəaliyyətini nəzərdə tutur. Y.Şumpeterin

fikirincə, sahibkar təkcə istehsalın mülkiyyətçisi kimi deyil, səhmdar və digər cəmiyyətlərin və ya bankların idarəedicisi ola bilər. Ümumiyyətlə, kreditin meydana çıxdığı dövrdən mülkiyyətçilərlə sahibkarlar bir-birindən ayrılmağa başlamışdılar. Y.Şumpeter bu münasibətlə göstərir ki, bankların əksəriyyətində kapitalın mülkiyyətçisi özləri olsalar da, lakin həmin kapital sahibkarlar tərəfindən dövriyyə edilir və onlar öz məqsədlərinə nail olur. Sahibkarla mülkiyyətçinin bir-birindən ayrılması həddi səhmdar cəmiyyətlərin fəaliyyətində daha çox nəzərə çarpır. Səhmdarlıq və korporasiya iqtisadiyyatı şəraitində mülkiyyətçi hüquqi cəhətdən öz sərəncamı üzrə bəzi məhdudiyətləri müəyyənləşdirir. İstehsal prosesində bütün məsuliyyət, cavabdehlik, idarəetmə hakimiyyəti sahibkarlar tərəfindən həyata keçirilir. Sahibkarlar gördükləri işlər üzrə məsuliyyət daşıyırlar. Səhm mülkiyyətçiləri sahibkarların fəaliyyətinə şərti olaraq nəzarət edirlər. Beləliklə, kredit münasibətlərinin inkişafı və milli sərvətin fərdi-xüsusi formadan korporasiya formasına çevrilməsi mülkiyyətçinin sahibkarın sərəncamından ayrılmasına gətirib çıxarır. Görkəmli iqtisadçıların elmi-nəzəri və praktiki təhlili bir daha təsdiq edir ki, mülkiyyətçi ilə sahibkar arasında sıx əlaqə yoxdur və sahibkarlıq fəaliyyəti mülkiyyətçilərin yerinə yetirdiyi funksiya deyildir. Mülkiyyətçi olmayan hər bir şəxs sahibkar və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər.

Vaxtilə K.Marks kapitalist iqtisadi münasibətlər sistemini tədqiq edərkən kapitalist və sahibkar anlayışlarını eyniləşdirmiş və mənfəəti kapitalist xüsusi mülkiyyətinin və kapitalının nəticəsi kimi tədqiq etmişdir. Y.Şumpeter K.Marksın mənfəət nəzəriyyəsinə öz münasibətini bildirmiş və sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas məqsədini, iqtisadi inkişafda rolunu və əlamətlərini geniş surətdə əsaslandırmışdır. Y.Şumpeter sahibkarlıq fəaliyyətində «əlavə faydalılıq» anlayışının rolunu, onun formulu-nu müəyyən edir. O, yeni kombinasiyada həyata keçirilən istehsal prosesinin beş əsas əlamətini göstərir:

- 1) yeni nemətin yaradılması;
- 2) istehsala yeni materialların tətbiqi;
- 3) yeni satış bazarlarının mənimsənilməsi;
- 4) yeni xammal mənbələrinin ələ keçirilməsi;
- 5) istehsalın yenidən təşkili və təkmilləşdirilməsi.

Sahibkarlar yeni istehsal prosesinin gedişində göstərilən əlamətləri hökmən nəzərə almalıdırlar. Y.Şumpeter göstərilən əsərində sahibkar fəaliyyətinin stimullaşdırılması yollarını, mənfəət və ya gəlirin mənbələrini, həmçinin kredit və bank sistemlərinin rolunu geniş surətdə təhlil etmişdir. O, sahibkarlıq fəaliyyətinə kömək edən krediti iqtisadi inkişafın fenomenini hesab edir. Y.Şumpeter iqtisadi inkişafda sahibkarın «işçi tsikl» prinsipini iki faza əsasında müəyyən edir. Birinci fazada sahibkarlar tərəfindən innovasiyanın kütləvi tətbiqi nəticəsində iqtisadi təkamül öz başlanğıc və tarazlıq vəziyyətindən kənarlaşır. İkinci fazada iqtisadiyyat yeni tarazlı vəziyyətə doğru hərəkət edir və buna uyğun olaraq yeni istehsal şəraiti funksiyalaşdırılır. Bu yeni tarazlıq vəziyyəti o vaxta qədər davam edir ki, yeni sayda innovasiyanın tətbiqinə ehtiyac qalmır.

Y.Şumpeter özünün 1942-ci ildə yazdığı «Kapitalizm, sosializm və demokratiya» adlı əsərində kapitalizm sistemini sahibkarların, yenilikçilərin fəaliyyəti dövrü kimi qiymətləndirir və pul kapitalının iqtisadi dəyişikliklərə təsirini göstərir. O göstərir ki, dövlətin və iri korporasiyaların iqtisadiyyata qarışmaması azad kapitalist sahibkarlıq sisteminin dağılmasına səbəb olur.

Y.Şumpeterin birinci əsərindən sonra sahibkarın fəaliyyəti, şəraiti və məqsədi haqqında F.Naytın 1921-ci ildə «Risk, qeyrimüəyyənlik və mənfəət» adlı əsəri, sonra isə Tyunenin «Hesablama və qeyri-hesablama arasında fərqi qeyrimüəyyənliyi» ideyası inkişaf etdirilir.

Y.Şumpeterdən fərqli olaraq F.Nayt sahibkarlıq mənfəətinin mənbəyini innovasiya amillərində deyil, «gələcəyin qeyrimüəyyənliyi» anlayışının reallığında axtarır. Yəni sahibkar

mənfəətinin əldə olunacağı ehtimalı qeyri-müəyyən xarakter daşıyır.

Sahibkarlıqla bilavasitə bağlı olan məsələlərin təhlilində görkəmli iqtisadçı A.Marşalın (1842-1924) tədqiqatı da xüsusi maraq doğurur. A.Marşal azad sahibkarlığın əsasını iqtisadi azadlıqda, istehsal azadlığında görür və onları eyniləşdirir. A.Marşal sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas obyektini kimi istehsalı qəbul edir və onun iqtisadi azadlıq prinsiplərini müəyyən edir.

Müasir dövrdə dünyanın iqtisadi xəritəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin məkanı və miqyası daha da genişlənmişdir. Lakin ötən əsrin 70-ci illərdən başlayaraq indiki dövrə qədər sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında yeni müxtəlif fikirlər və nöqtəyənəzərlər meydana çıxmışdır. 1973-cü ildə İ.Kirşner öz əsərlərində sahibkarlıq fəaliyyətini iqtisadiyyatda qeyri-tarazlı vəziyyətlə əlaqələndirir. O göstərir ki, qeyri-tarazlı iqtisadiyyatda tələb və təklif arasında kəskin ayrılma prosesi baş verir.

F.A.fon-Hayek öz iqtisadi baxışlarında bilavasitə sahibkarlıq fəaliyyətinə deyil, qeyri-tarazlı rəqabət mühitinin təhlilinə geniş yer verir. Hayek özünün bütün tədqiqat mərkəzini məhz rəqabət mühitinin xarakterinin öyrənilməsinə yönəlmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında görkəmli iqtisadçıların elmi-nəzəri və praktiki baxışları göstərir ki, onun geniş məzmunu və xarakterik cəhətləri tam açılmamışdır. Görkəmli iqtisadçılar sahibkarlıq fəaliyyətinə hər bir dövrün real şəraitindən və imkanlarından irəli gələn prinsiplər əsasında yanaşmışlar.

Dünyanın siyasi və iqtisadi sistemində baş verən əsaslı dəyişikliklər, ölkələrin beynəlxalq və milli mənafeələrinin və məqsədlərinin dəyişməsi sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi strategiyasının istiqamətlərinə ciddi təsir göstərmişdir. Artıq sahibkarların daha yüksək gəlir və ya mənfəət əldə etmək strategiyası və taktikası onları daha çox risk etməyə sövq edir. Bu baxımdan iqtisadi ədəbiyyatlarda sahibkar anlayışına kommersiya ideyasını həyata keçirmək və mənfəət götürmək məqsədilə iqtisadi risk edən mülkiyyətçi kimi yanaşırlar. Lakin sahibkarlıq

fəaliyyətinin məqsədi tək-cə mənfəət əldə etməklə məhdudlaşmır. Yəni sahibkarlığın məzmununa onun yerinə yetirdiyi çoxsaylı fəaliyyət formaları, funksiyaları və təşəbbüskarlıq istiqamətləri daxildir.

İqtisadçıların digər baxışlarına görə sahibkarlıq fəaliyyəti yeni ideyaların yaradılması və mənimsənilməsi, keyfiyyətə yeni texnologiyanın işlənilib hazırlanması, inkişafın perspektiv amillərinin əldə edilməsi, istehsalçılar tərəfindən xidmətin yeni metodlarının və kapital tətbiqinin yeni sahələrinin tapılması üzrə axtarışların aparılması və onların həyata keçirilməsi kimi başa düşülür.

Bu fikirdə sahibkarlıq fəaliyyətinin son məqsədi olan gəlir və ya mənfəət əldə etməsi cəhətləri unudulur və yenilikçi olması ideyasına üstünlük verilir, digər əlamətlər göstərilir. Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında nisbətən məqsədəuyğun tərif aşağıdakı kimi verilmişdir.

«Sahibkarlıq fəaliyyəti» dedikdə, öz ideyalarını reallaşdırmaq və sosial-iqtisadi səmərəyə nail olmaq məqsədilə yeni kombinasiyaları həyata keçirən təsərrüfatçılıq subyektinin risklə bağlı olan təşəbbüskarlıq fəaliyyəti başa düşülür.

Bu tərifdə sahibkarlıq fəaliyyətinin geniş məzmununu əhatə edən məqsəd, vəzifə, funksiya və prinsiplər toplusu öz əksini tapmışdır.

Sahibkarlıq fəaliyyətində optimallıq, risk etmə, səmərəlilik, stimullaşdırıcı, nəzarətedici, konyukturalıq, çeviklik və etibarlılıq prinsipləri başlıca yer tutmalıdır. Sahibkar öz fəaliyyətində ən səmərəli metod və üsullardan, əlverişli imkanlardan istifadə etmək bacarığına malik olmalı və bazarın tez-tez dəyişən tələblərinə cavab vermək qabiliyyətini mənimsəməlidir. Artıq sahibkarlıq fəaliyyət növü kimi dünyanın əksər ölkələrində iqtisadi sistemin real məzmununu təşkil edir.

Müstəqil inkişaf yolu ilə gedən Azərbaycan Respublikası bazar iqtisadiyyatı sistemini formalaşdırır və bu istiqamət iqtisadi inkişafın ana xəttini və strategiyasını müəyyən edir. Bu

məqsədlə «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul edilmiş, onun işləmə mexanizmi hazırlanmış və buna uyğun olan qanunvericilik və normativ aktlar və sərəncamlar qəbul edilmişdir. Artıq bir neçə ildir ki, bazar iqtisadiyyatı və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlı respublikanın iqtisadçı alimləri tərəfindən monoqrafiyalar, kitabçalar, elmi məqalələr yazılmış və çap etdirilmişdir.

Həmin elmi əsərlərdə dünya ölkələri təcrübəsi əsasında respublikamızda bazar iqtisadiyyatına keçidin şərtləri, çətinlikləri, xüsusiyyətləri, iqtisadi inkişafda rolu, sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması mexanizmi, onun perspektiv inkişafına dair müxtəlif nəzəri və praktiki baxışlar öz əksini tapmışdır.

Artıq respublikada müəyyən iqtisadi çətinliklər dəf edilmiş və sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün formalarının inkişafına əlverişli şərait yaradılmışdır. Dövlət, kollektiv, fərdi və xarici sahibkarlıq formaları müxtəlif sahələr üzrə inkişaf etdirilir. Xüsusilə, respublikada kiçik, orta və iri sahibkarlıq, biznes fəaliyyəti geniş yayılmış, ticarət və xidmət, tikinti, istehsal və kənd təsərrüfatı sahələrində onların fəaliyyəti daha çox reallıq təşkil edir. Bir neçə ildən sonra respublikamızın iqtisadiyyatının bütün sahələrində sahibkarlıq fəaliyyəti və münasibətləri şəriksiz hökmranlığa çevriləcəkdir. Bu fəaliyyət növü yaradıcı, müstəqil, məsuliyyətli, cavabdehli və təşəbbüskar xarakterli münasibətlər sistemi kimi iqtisadi inkişafın ana xəttini təşkil edəcəkdir.

1.2. Sahibkarlığın formalaşmasının obyektiv zəruriliyi və mahiyyəti

Bazar təsərrüfatının ayrılmaz atributu olan sahibkarlıq fenomenini keçmiş əsrlərdə meydana çıxmış və onun müasir məzmunu haqqında təsəvvürlər, ideyalar və təlimlər toplusu kapitalizmin formalaşması və inkişafı dövründə qərarlaşmışdır. Sahibkarlıq fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatının ən dərin mahiyyətini və əsasını

təşkil etdiyinə görə məhz digər formalar və fəaliyyət növlərinə nisbətən kapitalizm cəmiyyəti daxilində bu fəaliyyət haqqında əsaslı təlimlər və baxışlar meydana çıxmışdır. Kapitalizm cəmiyyətində məhsuldar qüvvələrin inkişafı ilə iqtisadi təkamülün baş verməsi, iqtisadi münasibətlər sistemində kapital, pul, kredit, mənfəət, faiz və s. kateqoriyaların özünə yer tapması, elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərinin istehsalat tətbiqi imkanlarının genişlənməsi, kapital fondlarından daha səmərəli istifadə olunması və s. şərtlər sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasını obyektiv zərurətə çevirmişdir. Əmtəə-pul münasibətləri şəraitində çevik bazar tələblərinə cavab verə bilən işgüzar qruplar (mülkiyyətçilər) öz mənfəətləri naminə bütün metodlardan və üsullardan istifadə etmək məqsədinə xidmət etməli olmuşlar. Sahibkarlıq fəaliyyət növü kimi xüsusi mülkiyyətin bütün formaları ilə qarşılıqlı əlaqədə meydana çıxmış iqtisadi kateqoriyadır. Tarixən xüsusi mülkiyyət sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi əsası, sahibkarlıq fəaliyyəti isə xüsusi mülkiyyətin reallaşma forması kimi çıxış edir.

Deməli, sahibkarlığın formalaşmasının obyektiv zəruriliyi birinci növbədə xüsusi mülkiyyət və təsərrüfat formalarının inkişafı ilə səciyyələnir. Xüsusi mülkiyyətin yeni təzahür formaları yarandıqca, ona uyğun müxtəlif təsərrüfat formaları inkişaf edir və son nəticədə sahibkarlıq fəaliyyəti formalarının daha da genişlənməsi imkanı əldə olunur.

Tarixən xüsusi mülkiyyətə əsaslanan quldarlıq və feodal təsərrüfatları üçün sahibkarlıq fəaliyyəti səciyyəvi olmamışdır və iqtisadi fəaliyyətin başlıca istiqamətini təşkil etməmişdir. Çünki bu dövrdə təsərrüfatın natural forması və qapalı xarakter daşması sahibkarlıq fəaliyyətinin mövcudluğuna imkan verməmişdir. Həmçinin belə təsərrüfatın əsas məqsədi bilavasitə mənfəət əldə etmək deyildir. İşgüzar fəaliyyəti həyata keçirən, iqtisadi cəhətdən azad olan əmtəə istehsalçılarının əməyinin üstünlük təşkil etməsi həmin dövrdə sahibkarlıq fəaliyyətinin tam formalaşmasına imkan yaratmamışdır.

Sahibkarlığın təsnifat sxemi

Mülkiyyət növlərinə görə	Xüsusi sahibkarlıq
	Dövlət sahibkarlığı
	Birgə (qarışıq) sahibkarlıq
Təsərrüfat miqyasına görə	Kiçik sahibkarlıq
	Orta sahibkarlıq
	İri sahibkarlıq
Təşkilati-hüquqi baxımdan	Filial
	Törəmə müəssisə
	Səhmdar cəmiyyəti
	Assosiasiya
	Konsern
	Təsərrüfat cəmiyyəti
	Konsorsium
Fəaliyyət istiqamətlərinə görə	İstehsal sahibkarlığı
	Kommersiya sahibkarlığı
	Maliyyə sahibkarlığı
	Konsultativ sahibkarlıq
Sosial baxımdan	Vəhşi biznes
	Sivil sahibkarlıq

Ümumiyyətlə, XIX əsrə qədər mövcud olan azad sahibkarlıqla sonrakı dövrlərdə inkişaf etmiş müasir sahibkarlıq fəaliyyətinin bir sıra fərqli cəhətlərini qeyd etmək olar. Belə ki, azad sahibkarlıq, əsasən, fərdi kapitalın idarə olunmasına əsaslanmış, təkbaşına iqtisadi fəaliyyət üstünlük təşkil etmiş, dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi zəif olmuşdur. Bu cəhətlər azad sahibkarların az gəlir əldə etmələrinə, güclü rəqabətə rast gəlmələrinə, ciddi sosial problemlərin kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur. İnkişaf etmiş ölkələrin müasir sahibkarlıq fəaliyyəti öz

miqyasına görə beynəlmilləşmiş, onun imkanları genişlənmiş, çoxlu formaları təzahür etmiş, dövlət tənzimləmə mexanizmi möhkəmlənmiş və iqtisadi stabilləşmədə rolu artmışdır.

Kapitalizm sistemi insanların iqtisadi azadlığını təmin etməsinə görə, bazar münasibətlərinin inkişafına şərait yaratdığı üçün bu dövrdə sahibkarlıq fəaliyyəti özünün ən yüksək zirvəsinə çatmışdır. Sahibkarlıq fəaliyyətində iqtisadi azadlığın təmin edilməsi ən başlıca şərtədir. Vaxtı ilə A.Smit yazmışdır ki, əgər millət tam azadlıqdan istifadə edərək inkişaf edə bilməseydi, bu halda yer üzündə, ümumiyyətlə, nə vaxtsa tərəqqi edə bilən millət tapmaq mümkün olmazdı.

Cəmiyyətin müstəqilliyi və azadlığı içərisində iqtisadi azadlıq prinsipləri xüsusi yer tutur və bu şərait sahibkarlıq fəaliyyətinin üfüqi və şaquli istiqamətdə genişlənməsinə şərait yaradır. Vaxtilə görkəmli iqtisadçı A.Marşal (1842–1924) öz tədqiqatında azad sahibkarlıqla istehsal azadlığı və iqtisadi azadlığı eyniləşdirmişdir. Yəni tədqiqatçı bu fikri ilə istehsal sahibkarlığına əsas sfera kimi baxmış və ona üstünlük vermişdir. Müasir iqtisadi ədəbiyyatda iqtisadi azadlığı təmin edən aşağıdakı şərtlər göstərilir:

–iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq istəyən hər bir hüquqi və fiziki şəxsin istehsal amillərinin sahibi, mülkiyyətçisi olması;

–iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq istəyənlərin şəxsən azad olması;

–iqtisadi azadlığı təmin edən hüquqi–iqtisadi qanunların, qanunvericilik aktlarının və əsasnamələrin olması;

–sahibkar fəaliyyəti ilə məşğul olanlara ticarət azadlığı, sərbəst maliyyə–kredit fəaliyyəti və dövlət himayəçiliyi mühiti yaradılması.

Sahibkarlıq fəaliyyətində iqtisadi azadlıq bazar subyektlərinin (tərəflərin) bir–birinin işinə qarışmaması, onların müstəqilliyinin təmin edilməsi, bərabər hüquqlu subyektlərə çevrilməsi, kənardan heç bir təzyiqə məruz qalmaması prinsipinə əsaslanır. Müasir dövrün sahibkarları öz fəaliyyətində iqtisadi

azadlığı təmin edən şərtlərdən maksimum surətdə istifadə etməyi bacarmalıdırlar. Sahibkarlıq fəaliyyətində iqtisadi azadlıq daha geniş strukturları özündə birləşdirməlidir. Hər bir ölkədə iqtisadi azadlıq mühitinin yaradılması sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün formalarının daha da genişlənməsinə gətirib çıxarır. Təcrübə göstərir ki, azad rəqabət dövründə formalaşan hər bir sahibkarın və işgüzar qrupun öz sərəncamında olan kapitaldan azad və səmərəli istifadə etmək, daha çox gəlir əldə etmək məqsədi məhz sahibkarlıq fəaliyyətini obyektiv zərurətə çevirmişdir. Sahibkar daim mənfəət əldə etmək üçün öz kapitalını daha səmərəli və gəlirli sahəyə yönəltmək məqsədilə optimal metod və vasitələrdən istifadə edir. Sahibkarın mənfəət əldə etmək cəhdi bazar iqtisadiyyatının inkişafının başlıca stimulu kimi qiymətləndirilməlidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin ən mütərəqqi və yaradıcı fəaliyyət forması olması haqqında iqtisadi ədəbiyyatda bir sıra nöqtəyi-nəzərlər irəli sürülmüşdür. Onlar sahibkarlığın məzmununa 3 aspektdən baxırlar: iqtisadi kateqoriya; təsərrüfatçılıq metodu; iqtisadi təfəkkür tipi kimi.

Sahibkarlığı iqtisadi kateqoriya kimi xarakterizə etmək üçün onun obyektini və subyektini müəyyən etmək lazımdır.

Sahibkarlığın subyektini hər şeydən əvvəl dövlət, xüsusi şəxslər qrupu, xarici vətəndaşlar və xarici hüquqi şəxslər ola bilər. Dövlət öz struktur bölmələri və orqanları vasitəsilə dövlət sahibkarlığını həyata keçirir. Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətində mənfəət əldə etmək məqsədilə rəqabətə girmək, bütün hüquqi şəxslərlə və xarici partnyorlarla sövdələşmələr aparmaq, əmtə mübadiləsi (barter) etmək, xarici iqtisadi əlaqələrin bütün əməliyyatlarında iştirakçı olmaq hüququna malikdir. Dövlət bazar iqtisadiyyatının başlıca subyektini kimi sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

Xüsusi şəxslər də tək, ailəvi surətdə sahibkarlıq fəaliyyətinin çevik subyektini ola bilərlər.

Kollektiv sahibkarlığın subyektini kimi səhmdar cəmiyyətlər, icarə kollektivi, kooperativlər, birgə müəssisələr, bütün növ

cəmiyyətlər iştirak edirlər. Beləliklə, bazar iqtisadiyyatı şəraitində subyektindən asılı olaraq sahibkarlıq fəaliyyəti, əsasən, 3 formada mövcuddur: dövlət, kollektiv və xüsusi. İqtisadi sistemdə onların hər biri özünəməxsus yer tutur və bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə əlaqədardır. Sahibkarlığın obyektivi maksimum gəlir əldə etmək məqsədilə istehsal amillərinin ən səmərəli kombinasiyasının həyata keçirilməsidir. Y.Şumpeterin fikrincə, yeni üsulda istehsal resurslarının kombinasiyalarının mümkünlüyü sahibkarın ən başlıca işi olmalıdır və onu adi təsərrüfatdan fərqləndirməlidir. Sahibkar istehsalçı üçün məlum olmayan yeni məhsulun hazırlanması məqsədilə resursların kombinasiyasını yaradır; yeni istehsal (texniki) üsullarını aşkar edir; mövcud əmtəənin kommersion fəaliyyəti ilə məşğul olur; yeni xammal mənbələri mənimsəyir; öz sahəsində inhisarçı mövqelərini möhkəmlətmək məqsədilə əsaslı dəyişiklik edir.

Sahibkarlıq iqtisadi kateqoriyasının subyektivi və obyektivi və onun geniş iqtisadi məzmununu müəyyən etdikdən sonra onun ifadə etdiyi münasibətlər sistemini göstərmək mümkündür. Sahibkarlıq iqtisadi kateqoriya kimi iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan bazar subyektləri arasında çoxsahəli qarşılıqlı münasibətləri əks etdirir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin təsərrüfatçılıq metodu kimi başlıca şərti onun təsərrüfat subyektivi kimi müstəqil və azad olması ilə xarakterizə olunur. Belə ki, hər bir sahibkar öz fəaliyyətində istehsal fəaliyyətinin formalaşmasında, resursların əldə olunmasında, maliyyə mənbələrinin seçilməsində, məhsulların satılmasında, qiymətlərin qoyulmasında və mənfəətin bölüşdürülməsində müstəqil hüquqlara malikdir. Müasir iqtisadi ədəbiyyatda sahibkarlıq fəaliyyətinin müstəqilliyini xarakterizə edən bəzi fikirlər irəli sürülür. Sahibkarın müstəqilliyinin əsas cəhətlərindən biri onunla bağlıdır ki, onun nə istehsal etməsinə, necə qiymət qoymasına heç bir orqan müdaxilə etmir. O, ancaq qəbul edilmiş qanunların tələbləri dairəsində öz fəaliyyətini davam etdirir. Sahibkarlığın müstəqilliyinin ikinci mühüm şərti onun qəbul etdiyi qərarlara məsu-

liyyət daşması, risk və onun nəticələrinə ehtiyatla yanaşması ilə bağlıdır. Risk həmişə qeyrimüəyyənliklə, nəticəsi məlum olmayan hadisələrlə əlaqədardır. Həmçinin ən dəqiq hesablama və proqnoz da gözlənilməyən nəticələrə gətirib çıxara bilər.

Sahibkarlığın üçüncü əlaməti kommersiya müvəffəqiyyətinə nail olma, mənfəətə cəhd olunma istiqamətinin seçilməsidir.

Sahibkarlıq fəaliyyətində göstərilən şərtlərin həyata keçirilməsi onların geniş məzmununa malik olmalarını bir daha təsdiq edir.

Sahibkar mühüm iqtisadi təfəkkürə malik olan subyektdir. O, məhsul istehsal etmək, istehlakçılara çatdırmaq, ən yaxşı xidmət göstərmək üçün orijinal düşüncəyə, hisslərə və tərbiyyəyə malik olmalıdır. Eyni zamanda sahibkarlıqda etibarlılıq, doğruluq, mənəvi etik davranış formaları və hissləri öz əksini tapmalıdır.

Sahibkarlıq haqqında göstərilən əlamətlər biznes fəaliyyətində də özünü göstərir.

Bazar iqtisadiyyatı prosesində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə qarşılıqlı əlaqədə olan anlayışlardan biri də «biznes» fəaliyyətidir. İqtisadi ədəbiyyatda onların üzvi vəhdət təşkil etmələri, ümumi və fərqli cəhətləri haqqında elmi-nəzəri fikirlərə rast gəlmək olur.

Lakin biznes fəaliyyəti real həyatda sahibkarlıq fəaliyyətindən daha geniş və əhatəli münasibətləri ifadə edir. Biznes fəaliyyəti bazar iqtisadiyyatının bütün subyektlərinin (mülkiyyətçilərin, sahibkarların, menecerlərin, istehlakçıların, maddəli işçilərin və dövlət strukturlarının) münasibətlərini ifadə edir. Lakin bizneslə sahibkarlıq fəaliyyətinin xarakterini müəyyən edən ümumi cəhətlər bunlardır: onların birgə fəaliyyəti bazar vasitəsilə baş verir; hər ikisinin məqsədi mənfəət və gəlir əldə etməkdir; biznesin və sahibkarın məqsədə çatmaq vasitəsi və yolları əmtəə istehsalı və xidmət göstərilməsi ilə bağlıdır; onların fəaliyyətində iqtisadi azadlıq şəraiti başlıca şərtidir; hər ikisində yaradıcılıq, yenilikçilik və çeviklik əlamətləri vardır və s.

Göstərilən ümumi cəhətlərlə yanaşı, onların məzmununu və fəaliyyətini fərqləndirən cəhətlər var. Müasir iqtisadi ədəbiyyatlarda bazar iqtisadiyyatı şəraitində biznes-sahibkar fəaliyyəti iştirakçılarının daxili və xarici mühitdə mənafeələrini ifadə edən cəhətlər aşağıdakı kimi qruplaşır (cədvəl 2).

Biznes iş, işgüzar fəaliyyət deməkdir. Biznesmənfəət və ya gəlir götürməyə yönəldilmiş çoxcəhətli iqtisadi fəaliyyətdir. Yəni bizneslə məşğul olan bütün şəxslərdə birinci güclü işgüzarlıq bacarığı və keyfiyyətləri aşılmalıdır. Biznesmen bu keyfiyyətlərə malik olmadıqda onun sahibkarlıq fəaliyyətinin heç bir müsbət nəticəsi ola bilməz. Ümumiyyətlə, sahibkarlıq fəaliyyəti biznes fəaliyyətinin təzahür və reallaşma formasıdır. Onların arasında kəskin və prinsipial fərq yoxdur. Biznes fəaliyyəti əsas, sahibkarlıq fəaliyyəti isə törəmə münasibət kimi özünü təsdiqləyir. Dünyanın bütün ölkələrində biznes və sahibkarlıq fəaliyyəti vəhdət halında, qarşılıqlı formalarda və münasibətlər şəraitində həyata keçirilir. Biznes və sahibkarlıq fəaliyyətində xüsusi mülkiyyət, iqtisadi azadlıq, şəxsi maraq, rəqabət, sərbəst qiymətqoyma və s. şərtlər üstünlük təşkil etməlidir.

Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə biznes və sahibkarlıq fəaliyyətinin daha da genişlənməsi üçün cədvəldə göstərilən mənafeələrin yerinə yetirilməsi və tənzimlənməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilir. Artıq respublikada özünə yol açmış biznes və sahibkarlıq fəaliyyətinin mənafeələrinin təmin olunması və gələcək inkişaf istiqamətlərinin tənzimlənməsi məqsədilə mühüm qanunlar və qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir.

Son illərdə respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyəti insanların daimi və hərtərəfli fəaliyyət proqramına çevrilmişdir. Respublika iqtisadiyyatında əsas etibarilə ticarət, ictimai işə, xidmət, tikinti, istehsal və kənd təsərrüfatı sahələrində biznes və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına üstünlük verilmiş və əlverişli şərait yaradılmışdır.

**Bazar iqtisadiyyatı şəraitində biznes-sahibkar fəaliyyəti
iştirakçılarının daxili və xarici mühidə mənafeələrinin
qruplaşdırılması**

Biznes fəaliyyətinin iştirakçıları	Mənafeələri
I. Daxili mühidə	
1. Kapital mülkiyyətçisi	Kapitalın saxlanması və artırılması, daimi, sabit gəlir götürmək, son qərarları qəbul etmək hüququ
2. Menecerlər	Mənfəət əldə etmək və firmayı inkişaf etdirmək, xüsusi mənafeəyi
3. Muzdlu işçilər	Yüksək əməkhaqqı, iş yerinin etibarlılığı, yaxşı əmək şəraiti və yüksək sosial müdafiə
II. Xarici mühidə	
1. Dövlət və ictimaiyyət	İş yerinin yaranması, sosial həmrəylik, dünya bazarında rəqabət qabiliyyəti, gəlir vergilərinin alınması, sabit qiymətlər, antiinhisar yolla bazar münasibətlərinin müdafiə olunması
2. İstehsalçı (mal göndərən)	Ətraf mühitin qorunması və istehlakçıların mənafeələri, az xərclə yüksək gəlir, stabil müqavilə əlaqələri
3. Kreditorlar	Yüksək faiz, kreditin təminatla qaytarılması, firmaya təsir göstərmək imkanı
4. İstehlakçı (mal alan)	Geniş seçmə, yüksək keyfiyyət, aşağı qiymətlər, yüksək servis xidməti

Belə ki, həmin sahələr az kapital tutumlu olduğuna, xərcləri tez çıxardığına və daha çox texnika və texnologiya tələb etmədiyinə görə onlara sahibkarlıq meyli güclənir. Yəni bu sahələrdə ümumi xərclər istehsal sahələrinə nisbətən azlıq təşkil edir. Gələcək dövrdə dövlət öz iqtisadi tənzimləmə mexanizmi-

lərindən istifadə edərək bütün istehsal sahələrində də biznes və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına əlverişli şərait yaradacaqdır. Həmçinin respublikanın bütün rayonları üzrə biznes və sahibkarlıq fəaliyyətindəki qeyri-bərabər inkişaf səviyyəsinin tənzimlənməsinə diqqət yetirilməlidir.

1.3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin təzahür formaları

Bazar münasibətlərinin əsasını təşkil edən sahibkarlıq fəaliyyəti öz inkişafında bir sıra təzahür formalarını meydana çıxarır. Sahibkarlıq fəaliyyəti hər cür işgüzarlıq qabiliyyətinə malik olan müxtəlif təsərrüfat subyektlərinin məqsəd və mənafeələrini ifadə edir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sahibkarlıq məhdud resurslardan səmərəli istifadə etməklə məhsul istehsalı və digər fəaliyyət növləri ilə məşğul olan, yenilik yaradan, risk etmək imkanına malik olan xüsusi qabiliyyət formasıdır. Belə bir qabiliyyətə və yaradıcılığa bütün şəxslər və təsərrüfat subyektləri eyni vaxtda malik ola bilməzlər. Bu məqsədlə Y.Şumpeter göstərir ki, sahibkarlıq fəaliyyəti yeni keyfiyyətli nemətin yaradılması, yeni istehsal metodlarının və kombinasiyaların tətbiqi, yeni xammal və yarımfabrikat mənbələrinin əldə olunması qabiliyyətinə malik olan insanların fəaliyyətidir.

Y.Şumpeterin fikri bir daha təsdiq edir ki, sahibkarlıq fəaliyyəti öz mahiyyətinə, təşkili formalarına, yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə, məqsəd və mənafeələrinə, məşğuliyyət formalarına görə müxtəlif istiqamətlərdə təzahür edir. Sahibkarlığın təzahür formaları müxtəlif mülkiyyət və təsərrüfat formalarının inkişafı ilə daha çox bağlıdır. Ümumiyyətlə, sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas özəyini və ilkin struktur vahidini müəssisə təşkil edir. Belə ki, sahibkarlığın bütün fəaliyyət formaları müəssisələrin (firmaların) təşkili və idarə olunması ilə bağlıdır. Müəssisə hüquqi şəxs kimi təsərrüfat subyektinə olaraq müstəqil surətdə bütün əmlaka cavabdehlik edir, məhsul buraxılışına, satışına, işlərin görülməsinə və xidmət göstərilməsinə məsuliyyət daşıyır. Hər

bir müəssisə forma cəhətdən təsərrüfat müstəqilliyinə malik olur və bütün hüquqi normalara kompleks surətdə əməl edir və dünya miqyasında onun fəaliyyətinə təminat verilir. Hər bir ölkədə müəssisələrin təşkilati-hüquqi fəaliyyəti milli qanunvericilik aktları əsasında müəyyən olunur. Mövcud qanunvericilik tələblərinə uyğun olaraq müəssisələrə hüquqi şəxs statusu verilir və müstəqil olaraq nizamnamə hüquqları üzrə fəaliyyət göstərir. Hazırda respublikamızda mövcud qanunvericiliyə əsasən dövlət müəssisələri, xüsusi (fərdi) müəssisə formaları, cəmiyyətləri mövcuddur. Həmin müəssisələr mülkiyyət formalarından asılı olaraq müxtəlif fəaliyyət növləri ilə məşğul olurlar və dövlət vergi sisteminin tələbləri əsasında öz işlərini təmin edirlər. Azərbaycanda kiçik və orta səviyyəli müəssisələrin yaradılması və fəaliyyəti praktikası Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 oktyabr 1990-cı il 480 sayılı qərarı ilə nizamlanır. Həmin qərara əsasən sənaye və tikinti müəssisələrində 200-ə qədər, elmi-xidmət müəssisələrində 100-ə qədər, istehsalın digər sahələrində 50-yə qədər, qeyri-istehsal sahələrində 25-ə qədər, pərakəndə ticarətdə 15-ə qədər işçi olarsa, onlar kiçik müəssisə hesab edirlər. Müəssisələr dövlət, kollektiv, vətəndaşlar, kooperativ, ictimai təşkilatlar, səhmdar cəmiyyətlər, assosiasiyalar və s. tərəfindən hüquqi şəxs kimi yaradılır və fəaliyyət göstərir. Artıq son dövrdə respublikamızın iqtisadiyyatında qanunvericilik aktlarına əsasən istehsalda, ticarətdə, ictimai iaşədə, xidmət sahələrində, tikintidə, elm sahələrində kiçik müəssisələr yaradılmış və məqsəduyğun surətdə fəaliyyət göstərirlər. 2007-ci ildə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslərin sayı 7,8% artaraq 60812 olmuşdur. 2008-ci ilin yanvarın 1-nə Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı sahəsində 9521, emal sənayesində 6148, tikinti sahəsində 7438 hüquqi şəxs fəaliyyət göstərir. Hüquqi şəxs yaratmadan fərdi sahibkarlıq formasında fəaliyyət göstərən şəxslərin sayı isə 6,7% artaraq 2008-ci il yanvarın 1-nə 260 minə çatmışdır. Bunun əsas səbəbi iqtisadiyyatda sabitliyin və dirçəlişin baş

verməsi və son illərdə xarici kapitalın respublikaya daha çox cəlb olunması ilə bağlıdır.

2008-ci ildə sahibkarlıq mühitinin dövlət qayğısı ilə əhatələnməsi ilin göstəricilərində özünü nümayiş etdirmişdir. Ümumi daxili məhsulda özəl sektorun payı 84,5%-ə çatmışdır. 2009-cu ilin 1 yanvar tarixinə hüquqi şəxslərin sayı 8,8% artaraq 86117 olmuşdur. Bununla yanaşı hüquqi şəxslərin strukturunda xarici və birgə investisiyalı müəssisələrin sayı 5203 vahid olmuşdur. Hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslərin sayı 275 mini keçmişdir. Sahibkarlığın regional strukturunda əhəmiyyətli müsbət dəyişikliklər müşahidə edilmişdir. Hazırda Bakıda sahibkarlıq subyektlərinin mütləq əksəriyyəti deyil, sadəcə, 60,7%-i, yeni yaranmış müəssisələrin 63,3%-i, fərdi sahibkarların 34,7%-i, kiçik müəssisələrin 58,4%-i yerləşir.

İnkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə respublikamızda sahibkarlığın ilkin (bəsit) formaları yaranmışdır və perspektivdə onların daha genişləndirilməsinə əlverişli şərait yaradılmalıdır. Respublikamızda mülkiyyət formaları inkişaf etdikcə, onlara uyğun olaraq sahibkarlıq formaları da öz fəaliyyətini genişləndirəcəkdir. Mülkiyyət meyarına görə sahibkarlığın təzahür formaları müxtəlif istiqamətdə meydana çıxır. Sahibkarlıq formalarının müxtəlifliyinin əsas cəhətlərindən biri mülkiyyətin müxtəlif, yəni dövlət, fərdi (şəxsi), xüsusi, qrup, kollektiv, kooperativ, səhmdar və s. formalarının mövcudluğu ilə bağlıdır. İqtisadiyyatda mülkiyyət formalarının rəngarəng olması sahibkarlıq fəaliyyəti formalarının müxtəlif istiqamətdə qərarlaşmasına gətirib çıxarır. Sahibkarlığın formaları içərisində fərdi (xüsusi) sahibkarlıq forması daha çox yayılmışdır. Bu formada bir nəfərin və ailə üzvlərinin fəaliyyəti üstünlük təşkil edir. Fərdi sahibkarlıq dedikdə, biznes qərarları qəbul edən, bütün qazancı götürən və şirkətin bütün borcları üçün qanuni məsuliyyət daşıyan bir nəfərin malik olduğu biznes forması başa düşülür. Fərdi sahibkarlığın özünəməxsus forması təşkil olunur

və hüquqi cəhətdən fəaliyyət göstərmək statusu qazanır. Bəzi hallarda fərdi müəssisələr ya xüsusi təsisçi, ya da hər hansı bir mülkiyyətçi tərəfindən yaradıla bilər. Eyni zamanda fərdi müəssisələr istənilən fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən də idarə oluna bilər. Lakin müəssisə üzərində daim nəzarət fərdi sahibkarın ixtiyarında qalır. Fərdi müəssisənin təsisçisi onu təşkil edənin sahibi və ya ailə üzvləri ola bilər. Həmin müəssisə «firma» adı altında dövlət qeydiyyatından (ədlisə sistem, vergi müfəttişliyi və bank sistemi) keçməlidir.

İqtisadiyyatda fərdi (xüsusi) sahibkarlığın fəaliyyətinin bir sıra üstün cəhətləri vardır:

–fərdi sahibkarlar öz fəaliyyətlərində tam müstəqilliyə malikdirlər, belə ki, müqavilə və sazişlər bağlanılmasında, fəaliyyət formasının seçilməsində və ümumi mal dövriyyəsinin həcmnin müəyyən olunmasında tam iqtisadi müstəqillik və azadlıq hüququnu əldə etmişlər;

–onlar son gəlirin (mənfəətin) əldə olunmasında və bölüşdürülməsində öz sahibkarlıq hüququnu qoruyub saxlayır və işin nəticəsinə görə daim maraqlı olurlar;

–fərdi (xüsusi) sahibkarlar işlərində olduqca dəqiq və ciddi olurlar, müəssisəni rəqabətdən qorumaq üçün öz fəaliyyətləri haqqında heç kimə sirt vermirlər, işin gedişinə daim nəzarət edirlər;

–fərdi müəssisədə gəlirə birçə dəfə vergi qoyulur;

–müəssisənin satılmasında, bağışlanılmasında, icarəyə verilməsində tam sərbəstliyə malikdir;

–fərdi (xüsusi) müəssisələrin üzərində sahibkarların sahib olma, sərəncam vermə, istifadə etmə və mənimsəmə hüquqları vardır;

–fərdi müəssisənin yaradılması və ləğv edilməsi asandır.

–Göstərilən müsbət cəhətlərlə yanaşı, fərdi (xüsusi) sahibkarlığın fəaliyyətində mənfi cəhətlər də mövcuddur. Onlara aşağıdakıları aid etmək olar:

– fərdi (xüsusi) sahibkarlar götürdükləri öhdəliklərə görə digərləri qarşısında tam məsuliyyət daşıyırlar, yəni öz kapitallarına görə deyil, bütövlükdə malik olduqları əmlakə görə cavabdehdirler;

– onların maliyyə imkanları olduqca məhduddur;

– fərdi (xüsusi) sahibkarlıq uzunömürlü olmadığına görə digər strukturlarla və təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqəsi zəif olur;

– fərdi müəssisənin yerləşməsi, idarə olunması, məhsul buraxılışı, məsuliyyəti və ağırlığı təkbaşına sahibkarın üzərinə düşür;

– fərdi müəssisələrdə işçilərinin sayı az və məhdud olduğuna görə ixtisaslaşma imkanları mümkün deyildir.

Fərdi (xüsusi) sahibkarlıq fəaliyyəti sadə (bəsit) və ilkin forma olmasına baxmayaraq, dünya ölkələrində özünə geniş yer tapmışdır. Hazırda ABŞ iqtisadiyyatında 15 mln.-dan çox fərdi işgüzar fəaliyyətlə məşğul olan müəssisələr qeydiyyatda alınmışdır. Onlar qeydiyyatda olan müəssisələrin (firma) 70 faizini təşkil edir. Bunlara mağazalar, kafelər, restoranlar, ev sənətkarlığı, emalatxanalar, həkimlərin, hüquqşünasların fərdi məsləhət məntəqələri və s. daxildir.

Fərdi sahibkarlığın təşkilati-hüquqi forması kimi kiçik həcmli müəssisələr ailə mənşəli formada bir sıra ölkələrdə geniş yayılmışdır. Xüsusilə ailə mənşəli orta və iri fərdi kompaniyalar bir sıra ölkələrdə üstünlük təşkil edirlər. Məsələn, İsveçdə Yupsonlar maliyyə qrupu, Almaniyada Kruppun kompaniyası, Rotşildlər ailəsinə məxsus «Bank Rotşildfren» kompaniyası, İtaliyada çox məşhur olan «Olivetti» firması və s. fərdi sahibkarlığın iri səhmdar cəmiyyətə çevrilməsinin nəticəsidir.

Yeni bazar iqtisadiyyatı sistemini formalaşdıran respublikamızda fərdi (xüsusi) sahibkarlığın müxtəlif fəaliyyət növləri daha üstünlük təşkil edir. Bunlar əsasən ticarətdə, ictimai işədə, ev sənətkarlığında, tikintidə, elm, səhiyyə, texnika sahələrində daha çox inkişaf etmişdir. Belə fərdi sahibkarlar öz maliyyə (milli kapital) imkanlarına əsaslanaraq belə fəaliyyət növ-

ləri ilə məşğul olurlar. Əlbəttə, onların fəaliyyətinə dövlət vergi müfəttişliyi tərəfindən ciddi nəzarət olunur. Lakin respublikamızın müxtəlif şəhər, rayon, qəsəbə və kəndlərində fəaliyyət göstərən fərdi sahibkarlıq pərakəndə və primitiv xarakter daşıyır. Onların maliyyə, kredit imkanları, dövlət yardımı yarıtmaz vəziyyətdə olduğuna görə bu sahibkarlığın perspektiv inkişafına meydan verilmir.

Bütün çətinliklərə baxmayaraq, son dövrdə respublikamızda təsərrüfat subyektlərinin bir hissəsi hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olur.

Cədvəldən görüldüyü kimi, göstəricilər dəyişən dinamikaya malik olmuşdur. Fərdi sahibkarlıq müəssisələrinin göstəricilərinə daxili və xarici faktorlar təsir etmişdir.

Cədvəl 3

Fiziki və hüquqi şəxs kimi qeydiyyatı alınan müəssisələrdə çalışanların işçilərin sayı (2004–2006-cı illərdə)

	2004		2005		2006	
	Subyektlərin sayı	İşçilərin ümumi sayı	Subyektlərin sayı	İşçilərin ümumi sayı	Subyektlərin sayı	İşçilərin ümumi sayı
Kiçik müəssisələr (hüquqi şəxslər)	17,028	68,565	11,982	73,447	12,232	90,134
Fərdi sahibkarlar	144,406	292,654	166,558	687,848	171,776	922,215
Ümumi	161,434	361,218	178,540	761,294	184,008	1,012,348

Mülkiyyət meyarına görə fərqlənən digər sahibkarlıq formalarına şərikli (müştərək) müəssisələr, kooperativlər, səhmdar cəmiyyətlər, tam yoldaşlıq və qarışıq yoldaşlıq cəmiyyətləri, şirkətlər, korporasiyalar, konsorsiumlar və s. daxildir.

Şərikli (müştərek) mülkiyyət bazası əsasında sahibkarlıq fəaliyyəti bir neçə nəfərin ümumi pay kapitalına görə yaradılır. Şərikli müəssisənin hər bir üzvü həm təsisçi kimi, həm də mülkiyyətçi simasında çıxış edə bilər. Kollektiv sahibkarlığın bu formasının fərdi sahibkarlıqla oxşar cəhəti ondan ibarətdir ki, onlar həm qoyduqları kapital payına, həm də malik olduqları əmlaka və ondan istifadəyə görə məsuliyyət daşıyırlar. Şərikli (müştərek) sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələr kommertiya və istehsal fəaliyyəti haqqında qeydiyyatdan (reyestrden) keçir, vergi və bank əməliyyatlarında öz hesablarını açırlar. Şərikli sahibkarlığın üstünlüyü bunlardır:

–şərikli müəssisələrin maliyyə bazası daha geniş və nisbətən möhkəmdir;

–belə tip müəssisələrin idarə olunmasında təsisçilər (üzlər) arasında vəzifə bölgüsü aparılır və ixtisaslaşma imkanlarından istifadə edilir;

–müəssisənin şəriklərinin ümumi razılığı əsasında kənardan mizdlu idarəedicilər (menecerlər) dəvət etmək mümkündür;

–şərikli sahibkarlıq formasında fəaliyyət növlərindən asılı olaraq uzunmüddətli ola bilər;

–şərikli sahibkarlığın fəaliyyəti daha geniş və çoxşaxəlidir.

Şərikli müəssisələr hüquqi şəxs statusuna malik deyildir. Lakin onun bütün iştirakçıları arasında hər birinin səlahiyyəti, vəzifəsi, qoyduğu payın həcmi, əldə edəcəyi mənfəətin miqdarı və s. haqqında razılaşma müqaviləsi bağlanılır.

Şərikli müəssisədən üzlərin biri çıxdıqda müqaviləyə əsasən öz payını almaq hüququna malikdir. Bu müəssisələrdə vergi bütövlükdə müəssisənin ümumi mənfəətindən deyil, ayrı-ayrı üzlərin əldə etdikləri gəlirdən tutulur.

Şərikli sahibkarlıq fəaliyyətində də bir sıra çatışmazlıqlar vardır:

–kollektiv sahibkarlığın bu forması o qədər də ideal hesab edilmir, belə ki, onun maliyyə bazası iri əməliyyatların aparılması üçün kifayət etmir;

–şərikli müəssisələr istehsal sahələrində daha çox səmərə verə bilmir. Belə müəssisələr ticarət, mühasibat, hüquq, səhiyyə, xidmət və müxtəlif xarakterli sahələrdə geniş yayılmışdır;

–şərikli müəssisələrin yaradılmasında sənədləşmə, razılaşma prosesinə daha çox vaxt tələb olunur;

–belə müəssisələrin fəaliyyətində və gəlirlərin bölüşdürülməsində üzvlər arasında tez-tez ziddiyyət baş verir.

Şərikli müəssisələrin göstərilən çatışmazlıqları bir daha təsdiq edir ki, kollektiv sahibkarlığın bu formasından dünyanın bir sıra ölkələrində az istifadə olunur. Məsələn, ABŞ-da belə müəssisələrin sayı 1,5 mln. təşkil edir, bu da bütün müəssisələrin 10 faizinə bərabərdir. Hazırda dünyanın bir sıra ölkələrində tam şərikli müəssisələrin təkmlil forması olan payçı və kommandit tipli müəssisələr məhdudlaşdırılır. Kommandit tipli şərikli müəssisələr həm şəriklərin, həm də payçıların vəsaiti əsasında formalaşır. Belə müəssisələrdə şərik müəssisənin öhdəliklərinə, borclarına, bütün əmlaka görə, payçı isə yalnız müəssisəyə verdiyi paya görə məsuliyyət daşıyır. Müəssisəni idarə etmək, qərar qəbul etmək vəzifəsi şəriklərin öhdəsinə düşür.

Kollektiv mülkiyyətə əsaslanan sahibkarlığın əsas formalarından biri də kooperativlərdir. Bu sahibkarlığın şərikli müəssisələrə oxşar bir sıra cəhətləri vardır. Kooperativlərin yaranması nizamnamə kapitalında iştirak edən üzvlərin birləşməsi əsasında baş verir. Bütün kooperativ üzvləri əmək prosesində şəxsən iştirak edirlər. Kooperativ üzvlərindən hər biri istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinə və öz əmlaklarına görə məsuliyyət daşıyır.

Şərikli müəssisələrə nisbətən kooperativlər bir sıra üstünlüklərə malikdir:

–kooperativlərdə iştirakçıların sayı nisbətən çoxluq təşkil edir;

–kooperativlərin idarə olunmasında kənardan heç bir maddəli şəxs cəlb edilmir, onun idarə edilməsi üzvlərin içəri-sindən seçilmiş idarə heyəti tərəfindən həyata keçirilir;

–kooperativin hər bir üzvü ümumi əmlak payından asılı olmayaraq qərar qəbul etmə prosesində bərabər hüquqa malikdir.

Ümumiyyətlə, kooperativ hərəkatı sahibkarlığın inkişafında mütərəqqi formalardan biri sayılır. Kooperativ üzvlərinin əsas məqsədi daha çox gəlir (mənfəət) götürmək və kooperativin nizamnamə kapitalını artırmaqdan ibarətdir. Xüsusilə, istehsal tipli kooperativlərə daha çox ehtiyac vardır. Qərb ölkələrinin əksəriyyətində kooperativlərin çox hissəsi iqtisadiyyatın aqrar bölməsində fəaliyyət göstərir. Həmin kooperativlər, əsasən, fermerləri özündə birləşdirir və onların istehsal etdikləri məhsulları təhvil götürərək onların satışını həyata keçirirlər. Bunlar satış kooperativləri adlanır. Eyni zamanda bir sıra ölkələrdə istehlak tipli kooperativlər daha geniş yayılmışdır. Onlar, əsasən, öz payçılarını daha aşağı qiymətlərlə alınmış istehlak malları ilə təmin etməklə məşğul olurlar.

Kooperativ sistemində müxtəlifnövlü xırda sənətkarları birləşdirən kooperativlər də fəaliyyət göstərir.

Dünyanın inkişaf etmiş bəzi ölkələrində, xüsusilə, İngiltərə, Danimarka, İsveç, Almaniya, İtaliya, Avstraliya, Norveç, Kanada, Avstriya və s. ölkələrdə iqtisadiyyatda istehsal, satış və xidmətlə məşğul olan iri və güclü kooperativlər fəaliyyət göstərir. Onların bəzilərinin fəaliyyəti beynəlxalq miqyasda nüfuz qazanmışdır. Göstərilən ölkələrdə kooperativlər sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisələrinə, emaledici müəssisələrə, banklara, sığorta cəmiyyətlərinə, mal anbarlarına, gəmilərə, avtobazalara, bəzi sosial infraqütblərə malikdirlər.

Sahibkarlıq fəaliyyətində kooperativ sistemi iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişafına təkan verən təsərrüfat formalarından biridir.

Son dövrdə bəzi ölkələrdə kooperativ hərəkatı təkcə kiçik sahibkarlığın deyil, orta və iri sahibkarlığın təşkilı forması kimi meydana çıxmışdır.

Lakin kooperativ fəaliyyətin müasir xüsusiyyətləri haqqında bəzi tənqidi fikirlər də meydana çıxmışdır. Onların fikrincə,

kooperativ müəssisələri gəlirlərin bölgüsünün qeyri kapitalist meylini yaradır, istehsalın səmərəliliyini azaldır, innovasiya prosesini tormozlayır və struktur dəyişikliklərini çətinləşdirir.

Digər tərəfdən, mütəxəssislər tərəfindən belə fikir irəli sürülür ki, kollektiv mülkiyyət kimi kooperativ sistemi işçilərin öz mülkiyyətinə və əməyinə əsaslandığına görə belə müəssisələr «kollektivin mülkiyyəti» və ya «işçilərin mülkiyyəti» adlandırmaq daha məqsədəuyğundur. Bəzi iqtisadçı alimlər kooperativ müəssisələri «xalq müəssisələri» və Yuqoslaviya təcrübəsi əsasında «işçiləri özünüidarəetmə müəssisələri» adlandırırlar. Belə adlar altında işlənən mülkiyyət formaları xüsusi mülkiyyətin xüsusi növü kimi qəbul edilir.

Lakin irəli sürülən belə fikirlərlə tam surətdə razılaşmaq olmaz. Hər bir ölkənin mülkiyyət və təsərrüfat formalarının inkişafının onların iqtisadi və milli xüsusiyyətlərindən, təşkilati və idarəetmə cəhətlərindən asılı olduğu hökmən nəzərə alınmalıdır.

Məsələn, ABŞ-da «işçilərin mülkiyyəti» adı altında mövcud olan müəssisələr xüsusi mülkiyyət bazası əsasında daha geniş yayılmışdır və belə müəssisələrdə digərlərinə nisbətən əmək məhsuldarlığı 10 faiz yüksəkdir. Həmçinin ABŞ Konqresi tərəfindən işçilərin mülkiyyətinin inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə vergi güzəştləri haqqında 20-yə yaxın federal qanunlar qəbul edilmişdir. Hazırda Rusiya Federasiyasında çox işçilərin mülkiyyəti adı altında 11 mindən müəssisə fəaliyyət göstərir və onlarda 12 mln. işçi çalışır. Kooperativ mülkiyyəti əsasında yaranan kooperativ müəssisələr müasir dövrün xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq modifikasiyaya uğrayaraq başqa ad altında səslənməsinə baxmayaraq, ötən əsrin 90-cı illərində əvvəlində keçmiş müttəfiq respublikalarda müxtəlifnövlü kooperativ hərəkatı sürətlə inkişaf etmiş və onların sayının 300 mindən çox olduğu qeydə alınmışdır və ondan 250 minə qədəri (82 faiz) tam surətdə fəaliyyət göstərirdi. Həmin kooperativlər əhaliyə məişət xidməti göstərir, tikinti-quraşdırma işləri aparır,

ictimai-iaşə xidməti görür, xalq istehlakı malları istehsalı ilə məşğul olurdular. Hazırda müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatında digər təsərrüfat formaları ilə yanaşı, müxtəlif fəaliyyət növləri ilə məşğul olan kooperativlər fəaliyyət göstərir.

Kollektiv sahibkarlığın əsas və mütərəqqi formalarından biri səhmdar cəmiyyətləridir. İlk dəfə olaraq səhmdar cəmiyyətləri XV-XVI əsrlərdə Genuyada, Georgiyada, Milanda Şimali avroasiya bankların yaranması ilə təşəkkül tapmışdır.

Sonralar səhmdar cəmiyyətləri XVII əsrdə Hollandiyada, Hindistanda ticarət etmək məqsədilə «Ost Hind» kompaniyası adı altında yaranmışdır (1600-cü il). Fransada isə 1628-ci ildə bu cəmiyyət «Kompani Dez End Oksidental» adlanmışdır. İnqilabdan əvvəlki Rusiyada 1916-cı ildə minlərlə səhmdar cəmiyyətləri mövcud olmuşdur. Müasir bazar iqtisadiyyatı sistemində dünya ölkələrinin sahibkarlıq fəaliyyətinin mütərəqqi forması olan səhmdar cəmiyyətləri güclü kapitala malik olan müəssisələrin, firmaların birliyidir. Səhmdar cəmiyyətləri nizamnamə fondunu səhm buraxmaq yolu ilə formalaşdıran və həmin kapital vasitəsilə işgüzarlıq fəaliyyətini həyata keçirən kollektiv müəssisəsi formasıdır. Səhmdar cəmiyyətləri sahibkarlığın kiçik miqyasından orta və iri miqyasına keçid formasıdır. Onlar hüquqi şəxs kimi ona daxil olan bütün müəssisələrin (hüquqi və fiziki şəxslərin) müqaviləsi əsasında yaradılır və alınmış səhmlərin və qoyulmuş kapitalın miqdarı əsasında dividenddən pay müəyyənləşdirilir. Cəmiyyətin səhmlərini alanlar onun səhmdarlarına, yəni şərikli mülkiyyətçilərə çevrilirlər. Səhmdar cəmiyyətinin bütün üzvlərinin iştirakı ilə ümumi yığıncaqda ali idarəetmə orqanı seçilir. Səhmdar cəmiyyətlərinin nizamnamə kapitalının məbləği ölkənin milli qanunvericiliyi əsasında müəyyən olunur. Səhmdar cəmiyyətlərinin nizamnamə kapitalının məbləği səhmlərin nominal məbləğine uyğun gəlməlidir. Səhmlər iqtisadi cəhətdən qiymətli kağız rolunu oynayır və səhmdar cəmiyyətin əmlakının müəyyən hissəsini ifadə edir. Dövri olaraq səhmdar cəmiyyətlərinin səhmləri birja

vasitəsilə qiymət kurslarına müvafiq olaraq alınır və satılır. İldə bir və ya iki dəfə cəmiyyətin üzvləri nizamnamə kapitalından necə istifadə olunmasını, mənfəəti və ya ziyanı müzakirə edir və müvafiq qərar qəbul edir.

Səhmdar cəmiyyətləri açıq və qapalı tipdə mövcuddur. Açıq formada səhmdar cəmiyyətində səhmlər sərbəst surətdə satılır və yayılır. Onu bütün sahibkarlar və xüsusi şəxslər ala bilərlər. Cəmiyyətdə bu forma daha çox kapital cəlb etmək zərurətindən irəli gəlir. Qapalı xarakterli səhmdar cəmiyyətlərini praktiki olaraq məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlərə aid edilir. Hər bir ölkənin qanunvericilik sistemində qapalı sistemli cəmiyyətlər müəyyənləşdirilir. Müəyyən edilmiş qapalı cəmiyyətlərdə minimum 200 nəfərdən ibarət olan üzvlər qapalı səhm almaq yolu ilə özəlləşdirmə prosesində və digər əməliyyatlarda iştirak edə bilərlər. Əgər cəmiyyətin üzvləri azlıq (10–30 nəfər) təşkil edirsə, onda qapalı səhmlərin buraxılmasına və alınmasına ehtiyac olmur.

Səhmdar cəmiyyətlərinin sahibkarlıq fəaliyyətinin və rolunun daha da artması kapitalın çoxlu hissəsinin bir yerdə cəmləşdirilməsi ilə bağlıdır. Onların üstünlükləri aşağıdakılardan ibarətdir:

– güclü maliyyə bazasına və imkanına malik olan səhmdar cəmiyyətləri bütün əməliyyatlara risk edir, genişmiqyaslı işlərlə məşğul olur, ölkələrarası əlaqə firmalarından səmərəli istifadə edir, istehsal, satış və bank sistemində öz nəzarətini daim qoruyub saxlaya bilər;

– səhmdar cəmiyyətləri sənayedə, ticarətdə, bank sistemində, sığorta işində və digər fəaliyyət sahələrində olan az və ya çox həcmli pul kütləsini özünə cəlb edir və uzun müddətdə məqsədəuyğun surətdə ondan istifadə edir. Eyni zamanda bu cəmiyyətlər mülkiyyətçilərin mənafeyinin əlaqələndirilməsinə və eyni məqsədə yönəldilməsinə şərait yaradır;

– bu cəmiyyətlər güclü inflyasiya şəraitində fərdi və xırda mülkiyyətçilərin pul vasitələrinin qiymətdən düşməsinin qarşı-

sını alır, onların fəaliyyətini bərpa edir və müflisləşməyə imkan vermir;

–səhmdar cəmiyyətləri, əsasən, məhdud məsuliyyət prinsipi əsasında öz işini təşkil etmişdir. Belə ki, cəmiyyətə daxil olan fiziki və hüquqi şəxslər–səhmdarlar bütövlükdə öz əmlakları ilə deyil, verdikləri paya görə cavabdehlik daşıyırlar.

Səhmdar cəmiyyətləri bütün öhdəliklərinə görə tam məsuliyyət daşıyır, yəni bütün əmlakı ilə cavabdehdir. Əgər cəmiyyətin fəaliyyəti dayanarsa, onda hərrac yolu ilə satılmış əmlakdan vəsaitlərin səhmdarlara geri qaytarılması imkanı vardır.

Səhmdar cəmiyyətləri öz güclü kapitalından bütün sahələrdə istifadə edərək həm öz nizamnamə kapitalının qədərini artırır, həm də səhmdarlar üçün daha çox dividend gətirir. Bütövlükdə hər ölkənin iqtisadiyyatı üçün «armatur» rolunu oynayan səhmdar cəmiyyətlərinin daha da inkişafına və təkmilləşdirilməsinə meydan verilmişdir. Vaxtilə K.Marks yazırdı ki, əgər səhmdar cəmiyyətləri olmasaydı, yəqin ki, dəmir yolları indiyədək çəkilməmiş qalardı. Hazırda ABŞ iqtisadiyyatında 3 mln.-dan çox səhmdar cəmiyyəti vardır ki, onlar ölkə üzrə istehsal olunan məhsulların və göstərilən xidmətlərin təqribən 90 faizini icra edirlər.

Son illərdə MDB, Şərqi Avropa ölkələrində, Çin Xalq Respublikasında səhmdar cəmiyyətlərinin sayı olduqca artmışdır.

Respublikamızda özəlləşmə haqqında I Dövlət Proqramına uyğun olaraq dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin əsas yollarından biri də onların səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilməsidir. Hazırda respublikamızın iqtisadiyyatında ticarət, ictimai iaşə, yüngül, yeyinti, yerli, sənaye və kənd təsərrüfat (aqrar sənaye bölməsində) sahələrində bir neçə səhmdar cəmiyyəti yaradılmış və fəaliyyət göstərir. Xüsusilə, yeyinti, yüngül və kimya sahələrində bu cəmiyyətlərin yaradılması və fəaliyyəti daha çox nəzərə çarpır. Səhmdar cəmiyyətləri haqqında göstərilən üstün cəhətlər respublikamızın iqtisadiyyatında yaradılan cəmiyyətlərə də şamil edilir. Sahibkarlıq fəaliyyətində şirkətlər

(kompaniyalar), korporasiyalar, qarışıq kompaniyalar (müəssisələr), icarə müəssisələri formaları xüsusi yer tutur.

Şirkət müstəqil fəaliyyət göstərən, şəxsi məsuliyyət və cavabdehlik daşıyan və gəlirini özü bölüşdürən iki və ya daha çox birgə sahibkarlara məxsus biznes formasıdır. Şirkət dövlətin və ayrı-ayrı sahibkarların məhsul istehsalı və satışı, digər fəaliyyət dairələri üzrə yaratdıqları müəssisədir.

Şirkətlərin fəaliyyəti ölkənin mövcud qanunvericiliyinə, hüquqi qanunlara və onların öz nizamnamələrinə uyğun tənzimlənir. Şirkətlər müstəqil olaraq məhsulların istehsalını, satışını, xidmətlər göstərilməsini və vasitəçilik əməliyyatlarını həyata keçirirlər. Şirkətlər maddi və qeyri-maddi istehsal sahələrində (sənaye, tikinti, nəqliyyat, ticarət, xidmət, incəsənət və s.) yaradılır. Şirkətlərin səhmdar, kooperativ formaları fəaliyyət göstərir. Səhmdar şirkətlər səhmdarların öz vəsaitləri hesabına təsis edilir və onların gəlirləri (divident) alınmış səhmlərin məbləğinə görə müəyyən olunur.

Kooperativ şirkətlər ayrı-ayrı kooperativ qrupların öz vəsaitləri hesabına təsis edilir. Onların gəlirləri öz mənfəətlərinin bir hissəsi hesabına təmin edilir.

Respublikamızın iqtisadiyyatında dünya təcrübəsi əsasında müxtəlif fəaliyyət növlərilə məşğul olan şirkətlər yaranmışdır və onlar artıq fəaliyyət göstərirlər. Belə şirkətlər ticarətdə, ictimai işədə, xidmətdə, tikinti sahələrində daha geniş yayılmışdır. Xüsusilə, ABŞ, İtaliya, Türkiyə, İran, Pakistan, Hindistan və s. ölkələrin sahibkarlarının respublikamızda bu sahədə fəaliyyəti daha müsbət nəticələr verir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas formalarından biri də korporasiyalardır. Korporasiyalar biznes fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxsdir. Korporasiyalar yaradan sahibkarların biznes fəaliyyətində öz səhmləri var və onlar qərar qəbul edilməsində və gəlirlərin bölüşdürülməsində iştirak edə bilirlər.

Korporasiyaların yaradılmasında dövlət, hüquqi və fiziki şəxslər, xarici sahibkarlar iştirak edə bilər. Dövlət korporasiya-

ları dövlət müəssisələrinin təşkilati-hüquqi forması kimi geniş yayılmışdır. Onların xüsusi əmlakı vardır və müəyyən subyektiv hüquqları və vəzifələri ilə fərqlənilir. Korporasiyalar təsərrüfat fəaliyyəti ilə yanaşı, dövlət adından qoyulmuş məhdudiyət çərçivəsində müəyyən tənzimləmə və idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirirlər. Digər tərəfdən, dövlət korporasiyaları müəssisələrin kommersiya fəaliyyəti ilə dövlət orqanlarının inzibati-komanda üsullarını əlaqələndirir. Dövlət korporasiyaları səhmdar cəmiyyətləri formasında təşkil oluna bilər, bu zaman bütün səhmlər dövlətə məxsus olur.

Dövlət korporasiyalarının fəaliyyətinin maddi bazası dövlət fondları, səhmdar kapital, mənfəət və korporasiyanın öz xüsusi kapitalı əsasında formalaşır. Korporasiyaların fəaliyyətində digər maliyyə institutlarının istiqraz və rəqələri, bank kreditləri və s. iştirak edə bilər.

Korporasiyaların bir sıra üstünlükləri və çatışmazlıqları vardır. Üstünlüklərə bunlar daxildir:

–sahibkarların məhdud öhdəlikləri vardır;

–korporasiyalar öz sahibkarlarından çox yaşayır;

–biznesin digər növlərindən fərqli olaraq maliyyə kapitalı toplamaq daha asandır.

–Korporasiyaların çatışmazlıqlarına aşağıdakılar daxildir:

–korporasiyanın gəlirinə ikiqat vergi şamil edilir, yəni korporasiya əvvəlcə gəlir vergisinə, sonra isə dividenddən fərdi vergiyə cəlb edilir;

–tez-tez sahibkarların fəaliyyətinin nəzarətdən yayınma problemi yaradır;

–korporasiyanın fəaliyyətinin mürəkkəb struktura malik olması, idarəetmə çətinliyinin yarandır.

Sahibkarlığın korporasiya forması daxili və xarici sahibkarlığın inkişafında perspektivli və səmərəli bazar strukturlarından biri sayılır.

Respublikamızda korporasiyaların fəaliyyəti o qədər də geniş yayılmamışdır. Bazar iqtisadiyyatı formalaşdıqca, onların fəaliyyətinə daha çox zərurət yaranacaqdır.

Sahibkarlığın mühüm formalarından biri də qarışıq müəssisələrdir. Belə müəssisədə müxtəlif istehsal sahələri kombinləşmiş formada, yəni bir-birilə qarşılıqlı əlaqə formasında fəaliyyət göstərir. Belə müəssisələrdə müxtəlif çeşidli məhsullar istehsal edilir. Qarışıq müəssisələr bir və ya bir neçə sahibkarın xüsusi kapitalı əsasında yaradılır və gəlir (mənfəət) onların bağladığı müqavilə şərtləri əsasında bölünür. Qarışıq müəssisənin üstünlüyü onunla şərtlənir ki, bir neçə sahibkarın kapitalı əsasında müxtəlif çeşidli məhsul istehsal edilir.

Qarışıq müəssisənin yaranmasında milli və xarici kapital iştirak edə bilər. Respublikamızda müxtəlif sənaye istehsal sahələrində xidmət, tikinti və digər sahələrdə qarışıq tipli müəssisələr yaradılmışdır. Xüsusilə, yerli və yeyinti sənaye sahələrində belə müəssisələr daha üstünlük təşkil edir.

Bunlarla yanaşı, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında birgə (müştərək) müəssisələr də xüsusi rola malikdir.

Birgə müəssisələr müxtəlif ölkələrin məhsul istehsalçıları ilə yerli istehsalçıların birgə fəaliyyətinə əsaslanır. Birgə müəssisələr bir neçə mülkiyyətçinin şərikli kapitalı əsasında yaranır. Belə müəssisələrin yaranmasında xarici ölkələrin sahibkarları daha fəal iştirak edir. Birgə müəssisələr məhdud məsuliyyətli səhmdar cəmiyyəti formasında yaradıla bilər. Belə olduqda səhmlər yalnız kapital qoyan şəxslərə məxsus olur. Birgə müəssisələrin yaranmasında dövlət strukturları, özəl bölmələr, xarici vətəndaşlar iştirak edə bilər. Respublika iqtisadiyyatında müxtəlif istehsal sahələrində birgə (müştərək) müəssisələrin fəaliyyəti daha geniş yayılmışdır. 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasında 863 xarici və müştərək müəssisə qeydə alınmışdır. Burada işləyənlərin sayı 63105 nəfər təşkil etmişdir. İşləyənlərin orta əməkhaqqı 746,8 manat olmuşdur. Məhsulun (işin və xidmətin) həcmi 12 103 113 min manata çatmışdır.

Respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında dövlət sahibkarlığının xüsusi rolu vardır. Dövlət sahibkarlığı dövlət mülkiyyəti və onun obyektlərinin idarə olunması əsasında baş

verir. Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətini həyata keçirərkən müvafiq təsərrüfat formalarını seçir, onun strukturunu və idarəetmə orqanlarını yaradır. Dövlət sahibkarlığı «Sahibkarlıq fəaliyyəti» haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbləri və vəzifələrinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir. Dövlət sahibkarlığı hüquqi və iqtisadi qanunvericilik aktları əsasında idarə olunur və dövlətin təyin etdiyi rəhbər tərəfindən həyata keçirilir. Qanunvericiliyə görə, sahibkar kimi çıxış edən dövlətə heç bir imtiyaz verilmir.

Ümumi sahibkarlıq fəaliyyətində dövlət sahibkarlığı onun möhkəm təminatlı və maliyyə bazasının güclü olması ilə şərtlənir. Dövlət sahibkarlıq funksiyalarını həyata keçirərkən bütün qanunlar çərçivəsində xarici kapitaldan (kredit və investisiya vəsaitindən) səmərəli surətdə istifadə etməyi məqsədəuyğun hesab edir. Dövlət sahibkarlığı geniş və əhatəli bazar infrastrukturuna malikdir. Dövlət müəssisələri digər müəssisələrlə və bazar strukturları ilə sərbəst rəqabət imkanlarına malik olur.

Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətində başqa sahibkarlar qarşısında bütün öhdəliklərini və borclarını layiqincə yerinə yetirir.

Dövlət sahibkarlığının digər sahibkarlıq formalarına nisbətən bir sıra üstün cəhətləri vardır:

– dövlət müəssisələri xüsusi bölmənin öz kapitalını yönəltmək imkanı olmadığı və bacarmadığı sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olur;

– dövlət sahibkarlığının fəaliyyətində iqtisadiyyatın normal fəaliyyətini təmin edən sahələr: enerji və yanacaq təminatı, nəqliyyat, rabitə, tərsanələr və s. xüsusi yer tutur;

– dövlət müəssisələrinin xeyli hissəsi daha strateji əhəmiyyətli təbii ehtiyatların hasilatı ilə məşğul olur;

– dövlət müəssisələrinin mühüm hissələri elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərini əks etdirən elm tutumlu sahələrin inkişafını təmin edir;

–dövlət müəssisələri xarici ölkələrlə iqtisadi, ticarət, elmi-texniki əlaqələrin yaradılmasında və inkişafında həlledici rola malikdir.

Dövlət sahibkarlığının hər bir ölkə daxilində inkişafının özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bəzi ölkələrdə dövlət sahibkarlıqdan çox iqtisadiyyatı tənzimləmə metodlarına daha çox üstünlük verir. Dövlət bir tərəfdən bazar qanunlarına uyğun sahibkarlıq fəaliyyətini, digər tərəfdən iqtisadiyyatın idarə olunmasında inzibati hökmranlığın qorunub saxlanmasını tələb edir. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatda fərdi, kollektiv və dövlət formalarının inkişafının özünəməxsus xüsusiyyətləri və istiqamətləri vardır. Bu formalar öz fəaliyyət miqyasına görə dövri olaraq kiçik, orta və iri sahibkarlıq formasında mövcud olacaqdır.

II FƏSİL

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

2.1. Azərbaycanı sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasının hüquqi-iqtisadi bazasının yaranması

Azərbaycanın müstəqil inkişaf yolunu seçməsi və yeni iqtisadi sistemi formalaşdırması bir sıra fəaliyyət formalarının təzahür etməsini sürətləndirir. Belə fəaliyyət formalarından biri uzun dövr ərzində dünya ölkələrində möhkəm bünövrə yaratmış və daimi status almış sahibkarlıqdır. Sahibkarlıq fəaliyyəti, onun genezisi və inkişaf formaları haqqında əvvəlki fəsildə ətraflı şərh verilmişdir. Bu fəsildə Azərbaycanda bazar münasibətlərinə keçid şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasının hüquqi-iqtisadi bazasının yaradılmasının zəruriliyi, prinsipləri və onun təzahür formaları elmi-nəzəri və praktiki cəhətdən təhlil olunmuşdur. Onu da qeyd etməliyik ki, Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti mühitini doğuran siyasi, iqtisadi-hüquqi və beynəlxalq amillər birdən-birə formalaşmamışdır. Bu proses böyük bir ictimai-iqtisadi sistemin parçalanmasının və dağılmasının nəticəsidir. Belə ki, müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatı uzun müddət mərkəzləşmə və inzibati idarəetmə prinsipləri əsasında idarə olunduğuna görə sahibkarlıq fəaliyyəti fenomeni bu sistemə tamamilə yad olmuşdur. Keçmiş iqtisadi sistemin mənəgenəsi arasında qərarlaşan Azərbaycan demokratik və müstəqil fəaliyyət formalarından və iqtisadi əlaqələrdən tama-

milə uzaq idi. Bu isə respublikanın milli iqtisadiyyatının, təbii və milli sərvətlərinin görünməmiş dərəcədə israfçılıqla talan edilməsinə səbəb olmuşdur. Uzun illər respublika iqtisadiyyatı İttifaqın mənafeyinə xidmət etmiş və talan edilmişdir. Ümumiyyətlə, respublika iqtisadiyyatında işgüzar yaradıcılıq fəaliyyətinə yol verilməmiş və vahid mülkiyyətə əsaslanan idarəetmə komandası altında iqtisadiyyat formalaşmışdır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra respublikamız təsərrüfatçılığın bazar modelinə əsaslanan yeni iqtisadi sistemə keçmək vəzifəsini qarşıya qoymuşdur. Bu vəzifənin həlli xeyli dərəcədə sahibkarlığın inkişafından və işgüzar adamların səmərəli fəaliyyəti üçün zəruri ictimai mühitin yaradılmasından asılıdır. Respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyəti mühitinin yaradılması və onun hüquqi-iqtisadi bazasının formalaşması XX əsrin 90-cı illərindən başlayır. 90-cı illərdə Azərbaycanın siyasi və iqtisadi müstəqillik yoluna qədəm qoyması və onun iqtisadi sistemində əsaslı dəyişiklik baş verməsi böyük tarixi bir mərhələni əhatə edir. Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatı dövründə sahibkarlığın formalaşması səmərəli milli iqtisadiyyatın əsaslarının yaranmasına, sərbəst rəqabət mühitinin təmin olunmasına, təşəbbüskarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsinə təkan verən bir prosesdir. Ümumiyyətlə, qeyd etmək olar ki, Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti, ilk növbədə, kiçik və orta sahibkarlıq formasında başlamışdır. Kiçik sahibkarlıq və biznes fəaliyyəti müxtəlif mülkiyyət və təsərrüfat formalarının inkişafında, inhisarçı mövqelərin aradan qaldırılmasında, yeni iş yerlərinin yaradılmasında, cəmiyyətdə sosial gərginliyin azaldılmasında, istehlak bazasının mal və xidmətlərlə doldurulmasında, kiçik miqyaslı tələblərin ödənilməsində, yeni ideya və ixtiraların istehsalat tətbiqində mühüm rol oynayır. Heç də təsadüfi deyildir ki, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin 80-90 faizi məhz kiçik müəssisələrdir. Kiçik müəssisələrin inkişafı həm də bir sıra obyektiv amillərlə şərtlənir ki, bunlar da respublikamızın iqtisadiyyatının indiki durumu baxımından böyük

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, iri müəssisələrin tikintisi böyük məbləğdə maddi və maliyyə resursları tələb edir və uzun müddətə başa gəlir. Kiçik müəssisələrin isə investisiya tutumu az olur, onların tikintisi qısa müddətdə başa gəlir, tezliklə məhsul istehsalına başlayırlar. Kiçik müəssisələr çevik istehsaletmə potensialına malikdir. Xüsusilə, ticarət, ictimai iaşə və xidmət sahələrində kiçik sahibkarlığın inkişafına daha geniş meydan verilmişdir. 2007-ci ilin məlumatlarına görə, respublikamızda kiçik sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrin 60-70 faizi ticarət, xidmət, ictimai iaşə və digər sahələrdə fəaliyyət göstərir. Xüsusilə, qeyd etməliyik ki, respublikamızda bu gün xarici sahibkarlar vaxtilə milli sahibkarlarımızın mövqelərinin daha güclü olduğu sahələrdə (ticarətdə, ictimai iaşədə, digər xidmət sahələrində) üstünlük qazanmağa başlamışlar. Əlbəttə, bunun əsas səbəblərindən biri xarici kapitalın milli kapitalla nisbətən üstünlük təşkil etməsi və xarici sərmayəçilərin az kapital tutumlu sahələrə kapital yönəldərək daha çox mənfəət (gəlir) götürmək məqsədləri ilə bağlıdır. Lakin buna baxmayaraq vaxt keçdikcə milli sahibkarların fəaliyyəti, təcrübəsi genişlənəcək və xarici sahibkarların fəaliyyətində məhdudlaşma baş verəcəkdir. Eyni zamanda iqtisadiyyatda sahibkarlıq formalarının nizamlanmasında ciddi dövlət tənzimlənməsi həlledici rol oynayacaqdır.

Artıq Azərbaycanda iqtisadiyyatın sabitləşməsi, dirçəlmə prosesinin baş verməsi, ümumi daxili məhsulda artımın nəzərə çarpması kimi müsbət irəliləyişləri kiçik və orta sahibkarlığın nəticəsi hesab etmək olar. Respublikamızda bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi möhkəmləndikcə sahibkarlığın məzmununda, strukturunda və tələblərində əsaslı dəyişikliklər baş verir və yeni meyllər əmələ gəlir. Əgər respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyəti kiçik sahibkarlıq formasında qərarlaşmışdısa, hazırda onun daha mürəkkəb və geniş formaları meydana gəlmişdir. Xüsusilə, respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respubli-

kasının 15 dekabr 1992-ci il tarixli Qanunu əsasında nizamlanır. Deməli, bu qanun Azərbaycanda 1990-cı ildən sonra sahibkarlıq fəaliyyətinə geniş şərait yaradan və ona hüquqi-iqtisadi baza təminatı verən bir sənəddir. Eyni zamanda bu qanunun qəbul edilməsi dövrünü respublikamızda sahibkarlığın inkişafının ikinci mərhələsi hesab etmək olar.

Azərbaycanda «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» qanunun tələblərinə və prinsiplərinə uyğun olaraq mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün hüquqi və fiziki şəxslər müxtəlif fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilərlər. Artıq sahibkarlıq fəaliyyətini müdafiə edən və ona hüquqi baza yaradan möhkəm qanunlar paketi qəbul edilmişdir. Sahibkarlıq haqqında qanunvericilikdə bir daha göstərilir ki, sahibkarlıqla bağlı münasibətlər mülkiyyət formasından, fəaliyyət növündən və sahəsindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Aktı, «Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, «Mülkiyyət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və digər qəbul edilmiş qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti formalarının inkişaf etdirilməsi başqa qanunların tələbləri ilə də tənzimlənir. Bunlara «Müəssisə haqqında», «Vergi qanunvericiliyi», «Xarici investisiyaların qorunması haqqında», «İcarə haqqında», «Gömrük məəcəlləsi» və s. qanunları aid etmək olar.

Respublikamızda «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» qanun bir daha sahibkarların aşağıdakı fəaliyyət növləri ilə məşğul olmalarına hüquqi cəhətdən əlverişli şərait yaradır:

–sahibkarlar qanunvericiliyə uyğun olaraq istənilən müəssisələr yaratmaq və fəaliyyətini təmin etmək hüququna malikdirlər;

–onlar idarəetmə orqanlarında və struktur bölmələrində vəzifə tuta və orqanların işində iştirak edə bilərlər;

II fəsil. Azərbaycanada sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

– istənilən müəssisə (firma) və təşkilatlarla müqavilə bağlamaq, alqı-satqı əməliyyatlarına girmək hüququna malikdirlər;

– nizamnamə hüququ əsasında bütün fəaliyyət növləri ilə məşğul ola bilirlər;

– təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətini müstəqil surətdə təşkil etmək və idarə etmək imkanına malikdirlər;

– öz məhsulları (işləri, xidmətləri) üçün sərbəst qiymətlər müəyyənləşdirmək hüququ vardır;

– xarici sahibkarlarla birbaşa texniki-iqtisadi fəaliyyət sahəsində əlaqə yaratmaq imkanına malikdirlər;

– valyuta əməliyyatları aparmaq hüququ vardır;

– sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən mənfəətdən vergilər və digər icbari ödənişlərdən sonra onun qalan hissəsindən sərbəst istifadə etmək imkanına malikdirlər;

– özünün bank hesabı vasitəsilə bank əməliyyatları aparmaq hüququna malikdirlər;

– əməyin ödənilməsinin bütün forma və sistemlərindən istifadə etmək, gəlirin digər növlərini müəyyənləşdirmək hüququna malikdirlər və s.

Göstəriləndiyi kimi, «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» qanunun tələblərinə uyğun olaraq sahibkarlara geniş hüquqlar verilmiş və onların hüquqi-iqtisadi bazası möhkəmləndirilmişdir. Bunlarla yanaşı respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi bazasının formalaşdırılması sahəsində aşağıdakı işlər görülməlidir:

– Azərbaycan Respublikasının yeni Konstitusiyasının tələblərinə uyğun müxtəlif mülkiyyət formalarının və onun növlərinin inkişaf etdirilməsi hüququnun mühafizə edilməsi;

– sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı ilə bağlı olan mühüm qanunların və qanunvericilik aktlarının işlənilib hazırlanmasının və qəbul edilməsinin başa çatdırılması;

–sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan bütün təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinə səmərəli nəzarət sisteminin gücləndirilməsi (vergi, gömrük və maliyyə orqanları);

–sahibkarlığa ziyan vura bilən hərəkətlərə görə inzibati, cinayət və mülkiyyət məsuliyyəti sanksiyalarının tətbiq edilməsi;

–sahibkarların müxtəlif metodiki və məsləhət xarakterli məlumatları ala bilməsi üçün elmi tədqiqat və təhsil müəssisələrində ixtisaslaşdırılmış iqtisadi-hüquqi mərkəzlərin yaradılması;

–sahibkarlıq problemləri üzrə ixtisaslaşdırılmış auditor, marketinq, işgüzar əlaqələr mərkəzlərinin, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı agentliyinin, xarici iqtisadi əlaqələr üzrə xidmət xarakterli müəssisələrin yaradılması;

–dövlət və qeyri-dövlət təhsil müəssisələri sistemində sahibkarlıqla bağlı mütəxəssislərin hazırlanması və onların xarici ölkələrdə təcrübə keçməsinin təşkil edilməsi;

–sahibkarlığa dövlət yardımı fondundan, xüsusilə investisiya təminatlı fondlardan səmərəli və məqsədəuyğun surətdə istifadə olunması;

–sahibkarlıqda kommersiya riskinin sığortalanması üzrə şəbəkənin inkişaf etdirilməsi (sığorta, kommersiya banklarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi);

–sahibkarlara güzəştli şərtlərlə bağlı orta və uzun-müddətli kreditlər verilməsi (əgər onların fəaliyyəti iqtisadi islahatların istiqamətlərinə uyğun gəlicə);

–sahibkarlığa kömək məqsədilə güzəştli vergi formalarının tətbiqinə üstünlük verilməsi və s.

Respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün formalarının genişlənməsi və daha da inkişaf etdirilməsi bir sıra iqtisadi xarakterli şərtlərin və amillərin təmin edilməsi ilə də bağlıdır. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

–bütün təsərrüfat subyektlərinin iqtisadi azadlığı təmin olunmalı və onlar hüquqi–inzibati cəhətdən müdafiə edilməli;

–iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq istəyən hər bir təsərrüfat subyektinə və fiziki şəxsə sahibkarlıq obyektlərinin açılmasında maddi, təşkilati və inzibati cəhətdən kömək göstərilməli;

–hər bir təsərrüfat subyektinin iqtisadi azadlığını təmin edən qanun və qanunvericilik aktları və onların işləmə mexanizmi hazırlanmalı;

–təsərrüfat subyektlərinin (hüquqi və fiziki şəxslərin) iqtisadi fəaliyyətinə dövlət himayəçiliyi prinsipi üstün tutulmalı;

–özəlləşdirmə prosesinin vaxtında başa çatdırılması və sahibkarların istədikləri istehsal obyektlərinə nail olması təmin edilməli;

–sahibkarlıq fəaliyyətində bütün inzibati və bürokratik maneələrin, əngəllərin aradan qaldırılması və bütün hüquqi–iqtisadi qanunların tələblərinin ödənilməsi;

–sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan inhisarçı mövqelərin aradan qaldırılması;

–idxal və ixrac əməliyyatlarında sahibkarların fəaliyyətinə səmərəli şərait yaradılmalı;

–xarici ölkə partnyorlarının seçilməsində və müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsində sahibkarların müstəqilliyinin təmin edilməsi;

–sahibkarların hərtərəfli işgüzar fəaliyyəti üçün zəruri ictimai–iqtisadi mühitin formalaşdırılması.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı göstərilən iqtisadi xarakterli şərtlər və amillər bir daha təsdiq edir ki, sahibkarlıq fəaliyyəti sahibkar azadlığı, bazar azadlığı, qarşılıqlı təsərrüfat əlaqələri azadlığı ilə birbaşa bağlıdır. Bunlar isə yalnız sahibkarlıq mühiti formalaşdıqda həyata keçirilə bilər. Sahibkarlıq mühiti ən əvvəl iqtisadi sistemlə müəyyən olunur.

Respublikamızda yalnız bazar iqtisadiyyatına keçid sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaradır.

Sahibkarlıq mühitinin formalaşması, ilk növbədə, iqtisadi mühitin və bazanın formalaşması ilə bağlıdır. İqtisadi mühitin formalaşması üçün əhalinin pul gəlirləri (ilkin kapital), iş yerlərinin mövcudluğu və məşğulluq səviyyəsinin yüksək olması müstəsna rol oynayır. Məşğulluq səviyyəsi yüksək olduqca əhalinin gəlirləri artır və onların işgüzar fəaliyyətinə zəmin yaradır. Bundan başqa dövlət müxtəlif maliyyə güzəştləri edilməsi yolu ilə sahibkarlığın maddi bazasını möhkəmləndirmək məqsədini güdməlidir.

Respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını təmin etmək üçün dövlət tərəfindən sahibkarlığın həvəsləndirilməsinin geniş bir sistemi yaradılmalıdır. Yəni sahibkarlığın inkişafı üçün dövlət, təşkilati, qanunvericilik, inzibati-hüquqi, büdcə, vergi, gömrük və s. sahələr üzrə kompleks həvəsləndirmə tədbirləri həyata keçirməlidir. Belə ki, sahibkarları respublikanın sosial-iqtisadi problemlərinin həllinə cəlb etməli və xüsusi bölmənin formalaşmasında onlara əlverişli şərait yaratmalıdır.

Respublikamızda sahibkarlığın inkişafı üçün dövlət qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də siyasi mühitin yaradılmasıdır. Bu sahədə dövlətin iqtisadi siyasəti, iqtisadiyyatı idarəetmə üsulları və siyasi sabitlik xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət bazar iqtisadiyyatının məzmunu və istiqamətlərinə uyğun iqtisadi, struktur, maliyyə və konyuktur siyasətləri işləyib hazırlamalı və həyata keçirməlidir. Bu problemlərin reallaşdırılmasında dünya və ölkə sahibkarlarının fəaliyyətindən və qabaqcıl təcrübəsindən istifadə olunmalıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyəti prosesində təkəcə qanunların və qanunvericilik aktlarının olması şərt deyildir. Burada əsas şərt necə və hansı yollarla və vəsaitlə problemləri həll etməkdən ibarətdir. Hazırda bu işdə milli kapitalın rolu zəif olduğuna görə dövlət xarici investisiya qoyuluşu və kredit hesabına sahibkarlığın inkişafına və müştərək (birgə) sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi imkanlarına üstünlük verməlidir.

II fəsil. Azərbaycanı sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

Hazırda respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi istiqamətində müştərək sahibkarlığın hüquqi-iqtisadi cəhətdən müdafiə olunmasına xüsusi diqqət yetirilir. Respublikada son dövrdə müştərək müəssisələrin yaradılması xarici iqtisadi fəaliyyətin sərbəst forması kimi çıxış edir. Müştərək sahibkarlığın xarakterik xüsusiyyətlərinə əməkdaşlığın uzunmüddətliyi, tərəfmüqabilləri tək cə istehsal sahəsində deyil, eləcə də elmi-texniki hazırlıq, məhsulların satılması sahəsində olması, kompleks qarşılıqlı fəaliyyət göstərməsi kimi cəhətləri aid etmək olar.

Respublikamızda «Xarici investisiyanın qorunması» haqqında qanunun tələblərinə uyğun olaraq xarici ölkələrdən daxil olan investisiyaların cəlb edilməsi və onlardan səmərəli istifadə edilməsi prinsipi gözlənilməlidir. Bu məqsədlə xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi üçün beynəlxalq iqtisadi və maliyyə-kredit təşkilatlarının imkanlarından geniş və ətraflı, həm də əlverişli surətdə istifadə olunması təcrübəsinə üstünlük verilməlidir. Bu məqsədlə birgə müəssisələr yaratmaq, yeni texnika və texnologiyalar, lisenziyalar gətirmək, xarici şirkətlərin iştirakı ilə respublikanın təbii ehtiyatlarını istehsalə cəlb etmək və alınan xammalın kompleks emalını təşkil etmək, strateji malların dünya bazarında satışını təşkil etmək lazımdır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində respublikada sahibkarlığın möhkəm bazasının yaradılmasında əsas iqtisadi vəzifələrdən biri sahibkarlığın bazar infrastrukturunun yaradılması məsələsidir. Bazar infrastrukturunu dünya standartlarına və xidmət sisteminə uyğunlaşdırılmış formada təmin edilməlidir. Bazar infrastrukturunun ən vacib tərkib hissələri kimi birjalar (əmtəə, əmək və fond birjalari), auksionlar, banklar, auditor, broker, lizinq, holdinq xidmətləri həyata keçirən kompaniyalar, rabitə, kommunikasiya sistemi və s. inkişaf etdirilməlidir. Xüsusilə, respublikada sahibkarlığın genişləndirilməsində holdinq şirkətlərinin roluna xüsusi diqqət yetirilməli və özəlləşdirmə siyasətinin həyata keçirilməsində bu şirkətlərin rolu artırılmalıdır. Respublikada kiçik,

orta və iri sahibkarlığın formalaşdırılması və gələcək inkişafı haqqında Dövlət Proqramına uyğun aşağıdakı operativ tədbirlərin icrasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

–xarici ölkələrlə və beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələri intensivləşdirilməli və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün texniki, iqtisadi, maliyyə və kadr hazırlığı məqsədli yardımların edilməsi işi sürətləndirməli;

–respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinə normal şəraitin yaradılması üçün iqtisadiyyatda inhisarçılıq mövqələrinin aradan qaldırılması və sağlam rəqabət mühitinin formalaşması prosesi baş verməlidir;

–respublika ərazisində sahibkarlığın qeyri-tarazlı inkişafı vəziyyəti aradan qaldırılmalıdır, xüsusilə rayonlarda sahibkarlıq mühitinə əngəl törədən meyillərə təsir göstərilməlidir;

–respublikanın işgüzar nümayəndələri ilə xarici sahibkarların işgüzar fəaliyyətinə eyni qaydada əlverişli sahibkarlıq mühiti yaradılmalı və onların işlərinə bərabər formada dövlət qayğısı göstərilməlidir, sahibkarlıq strukturlarına münasibətdə ayrı seçkiliyə yol verilməməlidir;

–milli sahibkarların tədricən sıxışdırılaraq aradan çıxması-na, milli kapitalın xaricə axmasına imkan verilməməlidir;

–respublikada iqtisadi artım və məcmu tələbin ödənilməsi şərtlərinin həyata keçirilməsində sahibkarların iştirakının təmin edilməlidir;

–milli sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı tədbirlərin systemsiz, qeyri-ardıcıl, vahid proqram olmadan aparılmasına yol verilməməlidir;

–respublikada sahibkarlıq mühiti ilə bağlı vergi, gömrük, bank, kredit və digər iqtisadi sahələrdə olan çatışmazlıqlar, sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlətin ciddi təzyiqi və s. aradan qaldırılmalıdır;

–milli sahibkarlar arasında ümumi birliyin təmin edilməsi, onların fəal qüvvə kimi çıxış etmələri, işgüzar adamların nəzəri

və peşə hazırlığının lazımi səviyyəyə qaldırılması gözlənilməlidir;

–respublikamızda sahibkarlıq fəaliyyətində idxalın stimullaşdırılmasına yönəldilən siyasətdən ixracı stimullaşdıran siyasətə keçilməlidir.

Göstərilən təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsində başlıca olaraq dövlət himayəçiliyi və yardımına üstünlük verilməlidir. Məhz həmin himayəyə aid dövlətin atdığı addımlardan biri də «Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında» Prezidentin 4 iyun 1999-cu ildə imzaladığı qanundur. Qanunun təyinatı hər kəsin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuş azad sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunla qadağan edilməyən digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququnun həyata keçirilməsi məqsədi daşıyır və Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığa dövlət köməyinin iqtisadi, hüquqi, təşkilati əsaslarını, forma və üsullarını müəyyən edirdi.

Daha sonra qanunda göstərilirdi ki, kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunundan, və digər normativ-hüquqi aktlardan ibarətdir. Yeni qanuna görə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə bu qanunda müəyyən edilmiş müddəalardan fərqli müddəalar müəyyən edildikdə, həmin beynəlxalq müqavilələrin müddəaları tətbiq olunurdu. Həmçinin kiçik sahibkarlıq subyektlərinin hansı müəssisələrdən ibarət olduğu təsbit olunurdu. Kiçik sahibkarlıq subyektləri işçilərinin orta siyahı sayı və illik dövriyyələrinin həcmi əsas götürülməklə müəyyənləşdirilirdi. İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bu meyarların hədlərinin müəyyən edilməsinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilməsi qanunda öz əksini tapmışdı. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Hüquqi şəxs yaratmaqla kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin dövlət qeydiyyatını 1999-cu il qanununa görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirirdi. Kiçik müəssisələrin öz fəaliyyəti ilə bağlı hesabat fəaliyyətinin necə aparılması da bu qanunda öz əksini tapmışdı. Daha sonralar sahibkarlığın qeydiyyat prosedurları Azərbaycan Respublikasında daha da sadələşdirildi. Respublika Prezidentinin 25 oktyabr 2007-ci il tarixli sərəncamına əsasən, sahibkarlıq subyektlərinin 2008-ci ilin yanvarından «birpəncərə sistemi» əsasında qeydiyyatına başlandı.

Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyinin istiqamətləri müxtəlif sahələri əhatə edirdi. Dövlət köməyi vasitəsilə kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsinin və inkişafının infrastrukturunun formalaşdırılmasına yardım göstərilirdi. Dövlət orqanlarının bilavasitə iştirakı ilə kiçik sahibkarlığa kömək proqramlarının hazırlanması və həmin proqramların həyata keçirilməsi təşkil olunurdu. Vacib məsələlərdən biri də kiçik sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə, maddi, elmi-texniki və informasiya resurslarını əldə etmələri üçün güzəştli şəraitin yaradılması idi. Məsələnin bu tərəfi də qanunda əksini tapmışdı.

Sahibkarlığın dövlət köməyinə ehtiyacı olan məsələlərdən biri də ixtisaslı kadrların hazırlanmasıdır. Onların yenidən hazırlanması və ixtisaslarının artırılması sahəsində sahibkarlıq subyektlərinə kömək göstərilməsini də dövlət başlıca vəzifələrdən biri kimi öz üzərinə götürmüşdür. Qanunda təsbitini tapmış problemlərdən biri də sahibkarlıq subyektlərinin xarici-iqtisadi fəaliyyətinə, o cümlədən xarici tərəfmüqabilləri ilə istehsalat, maliyyə-kredit, ticarət, elmi-texniki və informasiya əlaqələrinin inkişafına kömək göstərilməsidir.

Sahibkarlıq subyektləri üçün dövlət qeydiyyatının, statistik və mühasibat hesabatlarının təqdim edilməsinin, onların fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılmasının və istehsal etdikləri məhsulun sertifikatlaşdırılmasının sadələşdirilmiş sisteminin tətbiqi sahibkarlar tərəfindən olduqca müsbət qarşılanmışdı. Sahibkarlığın

II fəsil. Azərbaycanı sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

inkişafı üzrə tədqiqatların təşkili üçün sahibkarların xidmətinə dövlət imkanları təqdim edilirdi.

Sahibkarlığa kömək proqramları dövlət fəaliyyətinin tərkib hissələrindəndir. Ona görə qanun bir sıra məqamları aşağıdakı kimi açıqlamaqdadır. Sahibkarlığa kömək tədbirləri sahibkarlığın dövlət, regional və sahə kömək proqramları çərçivəsində həyata keçirilir. Sahibkarlığa kömək proqramları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada hazırlanır.

Yerli özünüidarəetmə orqanları, təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, idarə, müəssisə və təşkilatlar, həmkarlar ittifaqları müstəqil qaydada sahibkarlığa kömək proqramları hazırlayıb həyata keçirə bilərlər. Ayrı-ayrı layihələrin və tədbirlərin sahibkarlığa kömək üzrə dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının proqramına daxil edilməsi barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına müraciət edə bilərlər.

Sahibkarlığa kömək proqramlarının maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsi, yerli büdcələr və bu qanunda nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına həyata keçirilir. Kömək proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan büdcə xərcləri ayrıca sətirdə göstərilir. Yerli büdcələr hesabına maliyyələşdirmənin həcmi yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən müəyyən edilir.

4 iyun 1999-cu il qanununda sahibkarlığa kömək aşağıdakı tədbirləri əhatə edir:

1) sahibkarlığın normativ-hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi;

2) mərkəzi, regional və yerli səviyyələrdə sahibkarlığın inkişafına dəstək verən infrastrukturun yaradılması;

3) əhalinin sosial cəhətdən daha az təmin olunan təbəqələrinin, o cümlədən işsizlərin, qaçqınların və məcburi köçkünlərin, əlillərin, şəhid ailələrinin, təqaüdcülərin, qadınların və gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi;

4) sahibkarlığın həvəsləndirmə sisteminin formalaşdırılması və ona maliyyə köməyinin göstərilməsi;

5) sahibkarlıq strukturlarının inkişafı üzrə tədqiqatların aparılması;

6) istehsal yönümlü sahibkarlığa dövlət himayədarlığının təmin edilməsi.

Sahibkarlığa kömək infrastrukturalarının formalaşdırılması işində dövlətin xüsusi yardımı, bir qayda olaraq, qanunvericilikdə də əksini tapmaqdadır. Sahibkarlıq subyektlərinə informasiya, hüquqi və iqtisadi məsləhət xidmətləri göstərmək və sahibkarların dövlət təşkilatları və xarici tərəfdaşlarla səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri yaratmalarına yardımçı olmaq məqsədilə istənilən mülkiyyət forması əsasında hər hansı təşkilati-hüquqi formada müəssisə və təşkilatlar yaradıla bilər.

Yeni fəaliyyətə başlayan sahibkarlıq subyektlərinə fəaliyyətinin təşkilinə və maliyyə müstəqilliyi əldə etmələrinə kömək məqsədilə, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, onları müəyyən şərtlər əsasında və müəyyən müddətə, lazımı avadanlıqla təchiz edilmiş ofis və iş yerləri ilə təmin etmək üçün, habelə sahibkarlıq subyektlərinə gələcəkdə öz fəaliyyətini inkişaf etdirməyə imkan verə biləcək yeni texnologiyaların və digər yeniliklərin hazırlanmasına şərait yaratmaq məqsədilə istənilən təşkilati-hüquqi formada qurumların formalaşdırılması da Azərbaycan qanunvericiliyində qeyd olunmuşdu.

Göstərilən qurumlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təsis edilir və onlara müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yardım göstərilə bilər. Sahibkarlığın inkişafını rəğbətləndirmək üçün dövlət qurumları sahibkarlıq subyektlərinə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada güzəştli şərtlərlə informasiya xidmətləri göstərə bilər. Qanunvericilikdə bu fəaliyyət aşağıdakı kimi sistemləşdirilmişdir:

1) sahibkarlığa maliyyə köməyi qurumları sahibkarlıq subyektlərinin informasiya əldə olunmasına yönəldilmiş xərclərini tam və ya qismən kompensasiya edə bilər,

2) bu xərclərin kompensasiyasının şərtləri, qaydası və məbləği sahibkarlıq subyekti ilə müvafiq maliyyə qurumu ara-

sında bağlanmış müqavilədə müəyyən edilir.

Sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinə kömək Azərbaycan reallıqları üçün xüsusilə vacib idi. Çünki bir sıra səbəblərlə əlaqədar Azərbaycan müəssisələri üçün xarici iqtisadi fəaliyyətdə dövlət köməyinə böyük ehtiyac mövcud idi. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinin inkişafı üçün, habelə beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda, xarici iqtisadi proqramların və layihələrin icrasında iştirakını genişləndirmək məqsədilə tədbirlər həyata keçirməsi tələbata uyğun olaraq qanunvericilikdə özünə yer tapmışdır.

Müvafiq qanuna görə sahibkarlığa maliyyə köməyi qurumları sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyəti zamanı yaranmış xərclərini, o cümlədən nəqliyyat, məlumat alınması, beynəlxalq sərgilərdə iştirakı üzrə xərclərini tam və ya qismən kompensasiya edə bilərdi.

Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət məsələsi 4 iyun 1999-cu il qanununda aşağıdakı kimi göstərilmişdi. Bu Qanunun pozulmasına görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxsləri, habelə sahibkarlıq subyektləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Dövlət himayəsinin zəruriliyi daim Azərbaycanda ali hakimiyyətin prioritetlərindən olmuşdur. 28 sentyabr 2002-ci il «Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı da dövlətin sahibkarlığın inkişafına olan qayğısının nümunəsidir. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı məqsədilə son illər xüsusi dövlət proqramları və sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin və yoxlamaların aradan qaldırılmasına yönəldilmiş qərarlar qəbul edilmiş və digər tədbirlər həyata keçirilmişdir. Onların arasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «İstehsalat, xidmət, maliyyə-kredit fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin qaydaya salınması və

əsassız yoxlamaların qadağan edilməsi haqqında» 1996-cı il 17 iyun tarixli, 463 nömrəli və «Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında» 1999-cu il 7 yanvar tarixli, 69 nömrəli fərmanları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli, 610 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa Dövlət Köməyi Proqramı (1997–2000-ci illər)» xüsusi yer tutur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Sahibkarlar Şurası haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 2 may tarixli, 867 nömrəli Fərmanı «Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Sahibkarlar Şurasının yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 27 avqust tarixli, 778 nömrəli Fərmanının icrası ilə əlaqədar verilmişdir.

Əsasnamədə göstərilirdi ki, Şura öz fəaliyyətində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, Azərbaycan Respublikasının qanunlarını, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanlarını və sərəncamlarını və bu Əsasnaməni rəhbər tutur. Onun tərkibi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir. Şuranın üzvləri ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərirlər.

Qurumun iclaslarının keçirilməsi ilə bağlı təşkilati məsələlərin həll edilməsi, Şuranın müzakirəsinə çıxarılacaq məsələlər üzrə zəruri sənədlərin hazırlanması, aidiyyəti üzrə təqdim edilməsi və kargüzarlıq işlərinin aparılması Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyində fəaliyyət göstərən Şuranın Katibliyi tərəfindən həyata keçirilir. Fərmanda göstərilir ki, Şuranın məqsədi Azərbaycan Respublikasında işgüzar mühitin yaxşılaşmasına və sahibkarlığın inkişafına kömək etmək, bu sahədə yaranan problemlərin həlli üçün müvafiq təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməkdir.

Şuranın əsas vəzifələri isə aşağıdakılardır:

1) sahibkarlığa dövlət köməyinin istiqamətlərini hazırlamaq və onların həyata keçirilməsi mexanizmləri üzrə təkliflər vermək;

2) ölkənin ayrı-ayrı regionlarında sahibkarlığın dövlət tərəfindən dəstəklənməsi tədbirlərini müəyyənləşdirmək və bununla bağlı təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etmək;

3) sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər vermək.

Şura ona həvalə edilmiş vəzifələrə uyğun olaraq aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

1) sahibkarlığın inkişafı sahəsində məsələləri müzakirə edir və Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etmək üçün müvafiq təkliflər hazırlayır;

2) sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən normativ-hüquqi aktları vaxtaşırı təhlil edir və bununla bağlı müvafiq arayışlar hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edir;

3) sahibkarlığa dövlət qayğısının artırılması, o cümlədən maliyyə təminatı ilə bağlı təkliflər hazırlayır;

4) sahibkarlığın inkişafına mane olan problemlərin operativ həlli ilə bağlı təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim edir;

5) sahibkarlıq fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilə halları olduqda onları müzakirə edir və aradan qaldırılması barədə təkliflər verir;

6) sahibkarlıqda müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqinin genişlənməsinə kömək edir;

7) sahibkarların beynəlxalq işgüzar əlaqələrinin genişləndirilməsinə kömək edir;

8) sahibkarlıq subyektləri arasında kooperasiya əlaqələrinin inkişafının stimullaşdırılmasına dair təkliflər hazırlayır;

9) sahibkarlıq subyektləri üçün kadr hazırlığı sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər hazırlayır;

10) qanunvericiliyə uyğun digər funksiyaları həyata keçirir.

Fərmana əsasən Şuranın fəaliyyətinə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təyin edilən sədr rəhbərlik edir. Qurumun iclasları ildə iki dəfədən az olmayaraq keçirilir. Zəruri hallarda növbədənkenar iclaslar da keçirilə bilər.

Şura dövlət idarəetmə orqanlarından, müəssisə və təşkilatlardan Şuranın səlahiyyətinə aid olan məsələlərlə bağlı zəruri sənədləri və məlumatları tələb etmək hüququna malikdir. Sahibkarlar Şurasının fəaliyyəti prezidentə onların problemlərini bilavasitə özlərindən öyrənməyə imkan verən bir qurumdur.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də sahibkarlara xüsusi dövlət qayğısının artırılması məqsədilə hüquqi islahatların keçirilməsini vacib saymışdır. Belə ki, Prezident İlham Əliyevin 2004-cü ilin fevralında təsdiq etdiyi «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)» bir çox sahibkarı istehsalçıya çevirmişdir. 2007-ci il fevralın 13-də «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)»nin icrasının üçilliyinə həsr olunmuş konfransda Prezident İlham Əliyevin söylədiyi fikirlər bir daha təsdiqlədi ki, iş adamlarının fəaliyyətinə əsassız müdaxilə edənlərə, əsassız tələblər irəli sürənlərə qarşı ciddi ölçülər götürüləcək. Dövlət başçısı belə hallarla üzləşən iş adamlarını ona müraciət etməyə çağırırdı: «Hələ ki, kifayət qədər ədalətsiz qərarlar var, müdaxilələr var, o cümlədən biznesə müdaxilələr var. Mən hər dəfə deyirəm ki, buna son qoyulmalıdır. Hər dəfə iş adamlarını çağırıram ki, əgər belə hallar varsa, müraciət etsinlər. Mənə ünvanlanan bütün müraciətlər çatır».

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2004-cü il 4 may tarixində imzaladığı «Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitinin istifadəsi qaydalarının mexanizminin təkmilləşdirilməsi haqqında» Fərmanı sahibkarlığın inkişafı qarşısındakı çətinlikləri yoluna qo-

yaraq iş adamlarının imkanlarını genişləndirmişdir. Bu fərmanın davamı kimi 1 mart 2005-ci il tarixində imzalanan «Sahibkarlığa dövlət maliyyə dəstəyinin göstərilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» Fərman isə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin istifadə qaydalarını daha da təkmilləşdirmişdir. Fərmana əsasən, sahibkarlara verilən güzəştli kreditlərin maksimum məbləğinin bir neçə dəfə çoxaldılması özəl sektorda daha böyük layihələrin həyata keçirilməsi imkanlarını artırmış, bu layihələrin icrasında dövlətin maliyyə dəstəyindən istifadə üçün münbit şərait yaradılmışdır. Respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşdırılması və inkişafı üçün sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, dövlət büdcəsindən sahibkarlığın inkişafına 1993-cü ildə 90 min AZN yönəldiyi halda, 2003-cü ildə bu məqsədlə 11,4 milyon AZN vəsait ayrılmışdısa, 2006-cı ildə bu 55 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2003-cü ildəkinə nisbətən təqribən 5 dəfə çoxdur.

Sahibkarlığın inkişafına dair tədbirlərin nəticəsini görmək üçün respublika göstəricilərinə nəzər salmaq kifayətdir. 2006-cı ildə Azərbaycanda iqtisadi artım daha da sürətlənərək real artım tempi 34,5%-ə çatmışdır. Nəticədə ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi keçən il 18037,1 mln. AZN təşkil etmişdir. Bu artımın əsas səbəbi qeyri-neft sahələrinin ciddi artımı ilə yanaşı neft sektorunun kəskin artımı olmuşdur. Qeyri-neft sektorunda real artım ümumdünya iqtisadiyyatı ilə müqayisədə 3 dəfə çox olmaqla 12%, neft sektorunda isə 63,1% təşkil etmişdir. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 42,4% artaraq 2.156,4 AZN, dollarla ifadədə isə 1,5 dəfə artaraq 2.413,3 ABŞ dolları təşkil etmişdir.

2006-cı ildə sahibkarlığın inkişafı bazar iqtisadiyyatı şəraitində sosial-iqtisadi inkişafın hərəkətverici qüvvəsi sayılan özəl sektorun iqtisadiyyatdakı rolunun daha da artmasını şərtləndirmişdir. Belə ki, bu dövrdə ÜDM-in 81%-dən çoxu, o cümlədən sənaye məhsulunun 76,7%-i, kənd təsərrüfatı məhsulunun 100%-i, əsaslı kapitalla investisiya qoyuluşunun 69,9%-i,

yükdaşımaların 58,9%-i, rabitə xidmətlərinin 72,4%-i qeyri-dövlət bölməsinin payına düşmüşdür. Sürətli iqtisadi inkişafın nəticəsində əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşması davam etmiş və keçən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə əhalinin gəlirləri 23,4% artaraq 9,9 mlrd. AZN-ə (adambaşına düşən məbləği 22% artaraq 1.189,5 AZN-ə çatıb), orta aylıq əmək haqqı isə 19,8% artaraq 141,3 AZN-ə çatmışdır. Əhali gəlirlərinin 68,9%-i son istehlaka, 11,6%-i vergilər, sosial sığorta və könüllü üzvlük haqlarının ödənilməsinə, 19,5%-i isə əmanətlərin və kapitalın artırılmasına yönəldilmişdir.

Bu dövrdə əhalinin gəlirlərinin artım sürəti (23,4%) istehlak qiymətləri indeksini (8,3%) 15,1 faiz bəndi üstələmiş, bu da öz növbəsində ölkədə alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsini şərtləndirmiş və real sektorun inkişafına müsbət təsirli amillərdən biri olmuşdur.

Əhalinin pul gəlirlərinin artması istehlakın səviyyəsinin yüksəlməsində də mühüm rol oynamaqla, özünü pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin və əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərin həcmi-nin müvafiq olaraq 13,5 və 42,1% artmasında göstərmişdir.

Qeyd olunanlar göstərir ki, əldə olunmuş nailiyyətlər dövlətin iqtisadi əsaslarının daha da möhkəmlənməsini şərtləndirmiş və beləliklə də, ölkədə mövcud olan sosial-iqtisadi problemlərin, o cümlədən işgüzar fəallığın yüksəldilməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafı, regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi, yoxsulluğun azaldılması və bu kimi digər problemlərin həlli istiqamətində daha təsirli tədbirlər həyata keçirilməsi üçün yeni imkanlar yaratmışdır.

Əgər 2005-ci ilin dövlət büdcəsində sahibkarlığın inkişafına 50 mln. AZN ayrılmışdısa, 2008-ci ilin büdcəsində bu, xeyli artırılmışdır.

2007-ci il ərzində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına 56 şəhər və rayon üzrə 882 sahibkarlıq subyekti-nin investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 90,7 mln. manat vəsait ayrılmışdır ki, həmin vəsaitdən:

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

- 1) sənaye məhsullarının istehsalı yönümlü 201 (22,8%) layihənin maliyyələşdirilməsinə 42,21 (46,6%) mln. manat;
- 2) kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı yönümlü 29 (3,3%) layihənin maliyyələşdirilməsinə 13,94 (15,4%) mln. manat;
- 3) kənd təsərrüfatında şəxsi təsərrüfatların inkişafı yönümlü 522 (64,9%) layihənin maliyyələşdirilməsinə 24,13 (26,6%) mln. manat;
- 4) turizm infrastrukturunun inkişafı yönümlü 24 (2,7%) layihənin maliyyələşdirilməsinə 8,4 (9,3%) mln. manat;
- 5) xidmət, o cümlədən tibbi xidmət sahələrinin maliyyələşdirilməsinə 1,86 (2,1%) mln. manat;
- 6) Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin inkişafı yönümlü 2 (0,2%) layihənin maliyyələşdirilməsinə 0,12 (0,1%) mln. manat istifadə edilmişdir.

Həmin layihələrin reallaşması hesabına təkcə 2007-ci ildə kiçik biznesin inkişafı nəticəsində on bir mindən çox yeni iş yeri açılmışdır. 2007-ci ildə tikintidə 6000-dən çox, kənd təsərrüfatında 8573, emal sənayesində 5285 vahid kiçik müəssisə fəaliyyət göstərmişdir ki, bu da 2006-cı ilə nisbətən müvafiq olaraq 1,4% , 1,6% və 4,8% çoxdur.

Kiçik və orta sahibkarlığa göstərilən dövlət qayğısı özünü respublikanın 2007-ci il iqtisadi göstəricilərində təzahür etdirmişdir. 2007-ci ilin yanvar-iyun ayları ərzində cari qiymətlərlə 10672,4 milyon manatlıq ÜDM istehsal olunmuş, 2006-cı ilin eyni dövrünə nisbətən 35,1 faiz artmışdır. Ümumi daxili məhsulun adambaşına həcmi 2006-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 33,6 faiz artmış və 1265,0 manat (1461,8 ABŞ dolları) təşkil etmişdir. Cari dövrdə ümumi daxili məhsulda iqtisadiyyatın istehsal sahələrinin (tikinti də daxil olmaqla) payı 72,9 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 69,8 faiz), xidmət sahələrinin payı 20 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 23,2 faiz), məhsula və idxala xalis vergilərin payı 7,1 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 7 faiz) olmuşdur.

Bu dövr ərzində məhsul istehsalında artım 45,9 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 51,6 faiz), o cümlədən sənayedə 54,9 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 66,7 faiz), kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşəçilikdə – 4,8 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 4,5 faiz), tikintidə 4,2 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 5,6 faiz), xidmətlər istehsalında isə 10,8 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 10 faiz) olmuşdur. Sənaye məhsulunun 77,7 faizi (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 73,4 faiz) qeyri-dövlət bölməsində, 22,3 faizi (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 26,6 faiz) isə dövlət bölməsində istehsal olunmuşdur. Qeyri-dövlət bölməsində 51,9 faiz artım, dövlət bölməsində isə 1,3 faiz azalma müşahidə olunmuşdur. İstehsal edilmiş sənaye məhsulunun 71,6 faizi mədənçıxarma, 21,7 faizi emal sənayesi, 6,7 faizi isə elektrik enerjisi, qaz və su təchizatı müəssisələrinin payına düşmüşdür.

Mədənçıxarma sənayesi və karxanaların işlənməsi bölməsində məhsul istehsalı və sənaye xidmətlərinin göstərilməsi 44,8 faiz, emal bölməsində 3,4 faiz çoxalmış, elektrik enerjisi, qaz və su təchizatı bölməsində isə 2,4 faiz azalmışdır.

Deflyator indeksi 100,5 faiz (2006-cı ilin yanvar-iyununda – 111,3 faiz) olmuşdur. 2007-ci ilin yanvar-iyun aylarında müxtəlif mülkiyyət formalarından olan müəssisə və təşkilatlar tərəfindən iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 2727,3 milyon manat və ya əvvəlki ildəkindən 10,6 faiz çox əsas kapitalla investisiya yönəldilmişdir.

Ümumi investisiyanın 2276,0 milyon manatı və ya 83,6 faizi istehsal təyinatlı obyektlərin tikintisinin davam etdirilməsinə sərf edilmişdir. Tikinti-quraşdırma işlərinə istifadə edilmiş investisiyanın həcmi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 15,2 faiz artaraq 1430,0 milyon manat olmuşdur. Hesabat dövründə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın 1955,0 milyon manatını (71,7 faizini) müəssisə və təşkilatların öz vəsaitləri, 96,6 milyon manatını (3,5 faizini) əhalinin şəxsi vəsait-

II fəsil. Azərbaycanı sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

ləri, 120,9 milyon manatını (4,4 faizini) büdcədən kənar fondların vəsaitləri, 88,4 milyon manatını (3,2 faizini) bank kreditləri, 454,2 milyon manatını (16,7 faizini) büdcə vəsaitləri, 12,2 milyon manatını (0,5 faizini) digər vəsaitlər təşkil etmişdir.

2008-ci il ərzində də Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına müvəkkil kredit təşkilatları vasitəsilə respublikanın 52 şəhər və rayonu üzrə 797 sahibkarlıq subyektinin investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 87,8 mln. manat vəsait ayrılmışdır. Bunun 73,0 mln. manatını fondun vəsaiti, 14,8 mln. manatını müvəkkil kredit təşkilatı tərəfindən fondun xəzinə hesabına qaytarılan vəsaitlər təşkil edir.

Əsas kapitalla 2007-ci ildə yönəldilmiş investisiyaların 1027,4 milyon manatı (37,7 faizi) dövlət mülkiyyətində olan təşkilatların, 1699,6 milyon manatı (62,3 faizi) qeyri-dövlət mülkiyyətinə məxsus müəssisə və təşkilatların payına düşmüşdür. Ümumi investisiyanın 1630,4 milyon manatı (59,8 faizi) neft sektorunun, 1096,6 milyon manatı (40,2 faizi) isə qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilmişdir. Bütün investisiyaların 1317,3 milyon manatını (48,3 faizini) xarici, 1410,0 milyon manatını (51,7 faizini) daxili investisiyalar təşkil etmişdir. Xarici investisiyaların həcmi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 16,2 faiz azalmış, daxili investisiyalar isə 50,8 faiz artmışdır.

2007-ci ilin birinci yarısında dövlət büdcəsinin gəlirləri 2582,3 milyon manat, xərcləri isə 2284,8 milyon manat olmuşdur. Nəticədə dövlət büdcəsinin gəlirləri xərclərindən 297,5 milyon manat çox olmuş və ümumi daxili məhsulun 2,8 faizi qədər profisit yaranmışdır. 2006-cı ilin eyni dövrü ilə müqayisədə gəlirlər 67,6 faiz, xərclər isə 58 faiz artmışdır.

2007-ci ilin iyul ayının 1-nə maliyyə-kredit təşkilatları tərəfindən hüquqi və fiziki şəxslərə 3442,4 milyon manat və ya 2006-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2,1 dəfə çox kredit ayrılmışdır. Bütün kreditlərin 42,9 faizini qısamüddətli kreditlər, 57,1 faizini isə uzunmüddətli kreditlər təşkil etmişdir.

2007-ci ilin yanvar-iyun ayları ərzində ölkənin istehlak bazarında əhaliyə 3515,7 milyon manatlıq istehlak malları satılmışdır. Pullu xidmətlərin həcmi 988,6 milyon manat təşkil etmişdir. Keçən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə pərakəndə əmtəə dövriyyəsinin həcmi 14,4%, pullu xidmətlərin həcmi isə 32,5% artmışdır.

2007-ci ilin yanvar-iyun aylarında əhalinin nominal pul gəlirləri 6001,3 milyon manat olmuş və keçən ilin eyni dövrünə nisbətən 38,4 faiz artmışdır. Əhalinin hər nəfərinə düşən pul gəlirləri 2006-cı ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 36,8 faiz artaraq 711,4 manata çatmışdır.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar olaraq fondun vəsaitlərinin, xüsusilə regionlarda yerləşdirilməsi məqsədilə respublikanın Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz, Lənkəran, Gəncə-Qazax, Aran və Naxçıvan iqtisadi rayonlarında, habelə Sumqayıt şəhərində biznes-forum, investisiya yarmarkaları, məhsul, iş və xidmətlər sərgisi, kredit yarmarkaları keçirilmişdir. Respublikanın regionları üzrə belə tədbirlərin həyata keçirilməsi böl-gələrə investisiya axınının güclənməsində, fondun vəsaitlərinin regionlarda səmərəli yerləşdirilməsində, regionların iqtisadi potensialından daha dolğun istifadə edilməsində, sahibkarlarla müvəkkil kredit təşkilatları arasında iqtisadi münasibətlərin qarşılıqlı faydalılıq prinsipləri əsasında tənzimlənməsində, yeni iş yerlərinin yaradılmasında və s. əhəmiyyətli rola malikdir.

2008-ci ildə ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 9081,4 mln. manat məbləğində və ya 2007-ci ildəkindən 34,3% çox investisiya yönəldilmişdir. Dövlət mülkiyyətinə məxsus müəssisə və təşkilatlar əsas kapitalla 5677,4 mln. manat və ya ümumi investisiyanın 62,5%-i, qeyri-dövlət müəssisələri 3404,4 mln. manat və ya 37,5%-i qədər sərmayə qoymuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sahibkarlığın qeydiyyatına dair «bir pəncərə» prinsipini nəzərdə tutan 25 oktyabr

2007-ci il tarixli sərəncamı növbəti addımlar üçün əsas oldu. Ölkədə sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi, biznes mühitinin əlverişliliyinin daha da artırılması və biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsi məqsədilə qərara alınırdı:

1. Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi üzrə vahid dövlət qeydiyyatı orqanı Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi müəyyən edilsin.

2. Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipi 2008-ci il 1 yanvar tarixindən tətbiq edilsin.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

3.1. Normativ-hüquqi aktların bu Sərəncama uyğunlaşdırılması barədə təkliflərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

3.2. Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin «bir pəncərə» prinsipinə uyğun təşkili ilə bağlı lazımi tədbirlər görsün;

3.3. bu sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin dövlət qeydiyyatının «bir pəncərə» prinsipinə uyğun təşkili ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu 1 fevral 2008-ci ildə qəbul edilmişdir. Qanuna görə «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun (Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1992-ci il, №23, maddə 1013; Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 1997-ci il, №1, maddə 6, №3, maddə 226, №4, maddə 280; 2000-ci il, №7, maddə 489; 2001-ci il, №11, maddə 686, №12, maddə 736; 2002-ci il, №5, maddələr 241, 248; 2003-cü il, №1, maddələr 1, 16, №12, I kitab, maddə 673; 2006-cı il, №8, maddə 657; 2007-ci il, №8, maddə 745, №10, maddə 938) 10-cu maddəsinin 1-ci bəndində «Azərbaycan Respublikasının müəssisələr haqqında qanunvericiliyində göstərilən orqanlar» sözləri «müvafiq icra hakimiyyəti orqanı» sözləri ilə əvəz edil-

mişdir. Bu isə sahibkarları uzun-uzadı bürokratik addımlardan azad edir. «Bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi üzrə vahid dövlət orqanının səlahiyyətləri Vergilər Nazirliyinə həvalə edildikdən sonra, bu sahədə hüquqi və fiziki şəxslərin qeydiyyatında 40-45 faiz artım müşahidə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası sahibkarlarının xarici iqtisadi fəaliyyətinin intensivlənməsinə təsir edəcək daha bir amil Azərbaycan gömrüyündə də «birpəncərə» prinsipinin tətbiqidir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli Fərmanına əsasən, 2009-cu ilin əvvəlindən respublikamızın dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi qərara alınmış və bu prinsip üzrə vahid dövlət orqanının səlahiyyətləri Dövlət Gömrük Komitəsinə həvalə olunmuşdur.

2008-ci il dekabrın 17-də Dövlət Gömrük Komitəsində Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi ilə əlaqədar təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Dövlət başçısının sözü-gedən fərmanına qədər sərhəd keçid məntəqələrində yüklər üzərində müxtəlif dövlət orqanları tərəfindən bir sıra nəzarət növləri (baytarlıq, fitosanitar, sanitariya nəzarəti) tətbiq olunur, bu isə, öz növbəsində, bəzi hallarda təkrarçılığa yol verilməklə sərhəd keçid prosedurları müddətini uzadır, nəzarət növlərinin həyata keçirilməsi məsələlərinin səmərəliliyinə təsir göstərir, nəqliyyat vasitələrinin boş dayanmasına gətirib çıxarır və nəticə etibarilə daşımlar üzrə xərclərin artmasına səbəb olurdu. Dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində «bir pəncərə» prinsipini tətbiq etməklə, sərhəd keçid məntəqələrində nəzarət növlərini inteqrə edilmiş qaydada həyata keçirməklə sözügedən problemləri aradan qaldıraraq sərhəd keçid prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi, nəqliyyat və mal axınına əlverişli şərait yaradılması, vaxt itkisinin minimuma endirilməsi və bu sahədə qabaqcıl

dövlətlərdə olduğu kimi minimum vaxt limitlərinə riayət edilməsinə nail olmaq mümkündür.

Artıq dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərinin, o cümlədən malların baytarlıq, fitosanitar, gigiyenik və digər sertifikatlarının (şəhadətnamələrinin) yoxlanılmasını, sərhəddə həmin mallar üzərində baytarlıq, fitosanitar, sanitariya nəzarətini gömrük orqanları həyata keçirəcək. Bununla əlaqədar, Dövlət Gömrük Komitəsinə, ərazisində heyvanların xüsusi təhlükəli xəstəliklərinin baş verməsi qeydə alınan qonşu ölkələrdən Azərbaycan Respublikasının ərazisinə keçən nəqliyyat vasitələrinin baytarlıq qanunvericiliyində müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə məcburi dezinfeksiya edilməsi, başqa ölkələrdən gətirilən heyvanların sağlamlığını müəyyənləşdirmək üçün onların təcrid olunmuş halda saxlanılmasının təmin edilməsi məqsədilə müvafiq ərazi dövlət baytarlıq müfəttişinə məlumat verilməsi, eləcə də beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə «İcazə» blanklarının verilməsi və buna görə «Dövlət rüsumu haqqında» qanunla müəyyən edilmiş məbləğlərdə dövlət rüsumunun tutulması vəzifələri həvalə olunmuşdur.

Bu gün ölkənin ticarət-iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə davamlı dəstək vermək, mal dövriyyəsinin sürətləndirilməsinə əlverişli şərait yaratmaq, sərhəd keçid prosedurlarının sadələşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi vasitəsilə dövlət və özəl sektorun imkanlarını genişləndirmək, nəqliyyat sektorunun inkişafına yardım göstərmək, tranzit potensialının artırılmasını stimullaşdırmaq və əhalinin rifah halını davamlı olaraq yaxşılaşdırmaq qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdəndir. «Bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi də öz töhfəsini verəcək və bu tədbirin həyata keçirilməsini dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində nəzarət növlərinin əlaqələndirilməsi, təchizat zəncirinin təhlükəsizliyi və ticarətin asanlaşdırılmasının təmin edilməsi, sərhəd idarəçiliyində səmərəliliyin artırılması və sərhəd keçid prosedurlarına

sərf olunan vaxtın minimuma endirilməsi kimi amillər zəruri edir.

İndiyədək sözügedən sahədə nəzarət növlərinin həyata keçirilməsi zamanı təkrarçılığa yol verilməsi, həmin nəzarət növlərinin koordinasiyasının zəifliyi, eləcə də səlahiyyətlərin qeyri-müəyyən bölgüsü ciddi problem olaraq qalırdı. Həmçinin nəzarəti həyata keçirən xidmətlərin ayrı-ayrılıqda yerləşməsilə yanaşı, tələb olunan sənədlərin çoxluğu və sənədlərin formal yoxlanılması ilə əlaqədar yüklərin daşınmasında gecikmələr yaranırdı ki, bu da vaxt itkisinə gətirib çıxarırdı. Belə ki, dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların baytarlıq, fitosanitar, gigiyenik və digər sertifikatlarının (şəhadətnamələrinin) yoxlanılmasını, sərhəddə həmin mallar üzərində baytarlıq, fitosanitar, sanitariya nəzarətini, həmçinin beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə «İcazə» blanklarının verilməsini müvafiq olaraq Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Baytarlıq və Dövlət Fitosanitar Nəzarəti xidmətləri, Səhiyyə və Nəqliyyat nazirlikləri həyata keçirirdilər. İndi isə dövlət sərhədində gömrük nəzarəti ilə yanaşı, sözügedən xidmətləri də bir orqan – Dövlət Gömrük Komitəsi yerinə yetirəcək. Əgər əvvəl bütün bu nəzarət işlərinə 2-3 saat sərf olunurdusa, bundan sonra həmin işlər 20 dəqiqəyə yerinə yetiriləcək.

«Bir pəncərə» prinsipi əsasında səlahiyyətlərin bir orqandan digərinə həvalə edilərək sərhəd keçid prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi məsələsi beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində həyata keçirilmiş və bu məsələ Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi layihələr üzrə tövsiyələrdə də nəzərdə tutulur. Sözügedən vəzifələr Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkişafına dair Dövlət Proqramında və 2007-2011-ci illərdə ticarətə və nəqletməyə yardım üzrə GU-AM Layihəsinin həyata keçirilməsinə dair Milli Planda da əksini tapıb. Nəhayət, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli müvafiq fərmanı ilə dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasi-

II fəsil. Azərbaycanı sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

tələrinin yoxlanılmasında «bir pəncərə» prinsipi 2009-cu il yanvarın 1-dən tətbiq olunmağa başlanmışdır.

Bu tədbir nəticəsində resursların səmərəli və rasional formada bölgüsü və istifadəsinə, nəzarət növlərinin əlaqələndirmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə və qurumlararası əməkdaşlığın gücləndirilməsinə, eləcə də sərhəd idarəçiliyi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə nail olunacaq. Bundan başqa, iqtisadi operatorlar və sahibkarlıq subyektləri tərəfindən tələblərə daha ciddi riayət ediləcək, sərhəd nəzarəti prosedurlarında şəffaflıq artırılacaq, həmçinin ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsinə xidmət göstərən müasir metodların tətbiqi təmin ediləcək. Yükdaşmaları imkanlarının artırılması və nəqliyyat sektorunun inkişafı, tranzit potensialının gücləndirilməsi də deyilən üstünlüklərə aiddir.

Özəl sektora gəlincə, «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqi iqtisadi operator və sahibkarlıq subyektləri üçün resurslardan daha səmərəli istifadəyə, rəsmiləşdirmə müddətinin azaldılması nəticəsində yüklərin göndəriş və idxalına icazələrin alınması prosedurunun sürətlənməsinə, sərhəd keçid prosedurları ilə bağlı tələblər haqqında məlumatlılığın və şəffaflığın artırılmasına, eləcə də ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə və mal dövriyyəsi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılmasına imkan verəcək.

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın ərazi arealının bütün ölkəni əhatə etməsi dövlətin həllini vacib bildiyi məsələlərdən olmuşdur. Uzun müddət Azərbaycan Respublikasında aparıcı sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin, əsasən, mərkəzdə cəmləşməsi respublikanın əhalisinin sosial həyatına mənfi təsir edirdi. Bu, iş qüvvəsinin Bakıda və onun ətrafında cəmləşməsinə gətirib çıxarırdı. Regionlarda isə əks-proses gedərək iqtisadi və sosial göstəricilər aşağı düşürdü. Ölkə ərazisində qeyri-proporsional iqtisadi inkişaf gələcəkdə iqtisadiyyatın pozitiv göstəricilərinin azalması demək idi. Bu problemlərin aradan qaldırılması, habelə bölgələrdə işgüzar fəallığın artırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti regionların inkişafına dair Dövlət Proqramını təsdiq etdi.

Dövlət Proqramının səmərəli formada həyata keçirilməsi həm regionların sosial-iqtisadi inkişafına, həm də bütövlükdə ölkədə sürətli iqtisadi artımın təmin olunmasına təsir göstərmişdir. Xüsusilə, 2004-cü ildən 2006-cı ilə qədər olan dövrdə regional sahibkarlığın inkişafında əsaslı dönüş olmuşdur. Prezident İ.H.Əliyev regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının icrasının üçilliyinə həsr olunmuş konfransda öz nitqində göstərmişdir ki, ümummilli lider H.Ə.Əliyevin təşəbbüsü ilə başlanmış genişmiqyaslı islahatlar öz bəhrəsini verir. 2006-cı ildə Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksək sürətlə inkişaf edir. Əgər bu günə qədər ölkə regionlarında iqtisadi, sosial, infrastruktur, enerji, rabitə, səhiyyə, məşğulluq və digər problemlərin həllində ciddi çətinliklər özünü göstərmişdirsə, tədricən onlar öz həllini tapır. İndiyə kimi regionların hamısında sahibkarlıq eyni səviyyədə, yəni tarazlı formada inkişaf etməmişdir. Artıq dövlətin apardığı səmərəli regional iqtisadi siyasət nəticəsində Azərbaycanın iqtisadi regionlarında sahibkarlıq fəaliyyətini gücləndirmək məqsədilə xarici və yerli investisiya qoyuluşu daha da gücləndirilmişdir.

Ölkə Prezidenti İ.H.Əliyev öz nitqində bir daha göstərmişdir ki, «dövlət öz üzərinə düşən bütün vəzifələri icra edir, sahibkarlığa siyasi dəstək verir, onları müdafiə edir, hər il onlara güzəştli şərtlərlə təxminən 100 milyon dollar səviyyəsində kreditlər ayırır. İnfrastruktur layihələrini həyata keçirir və bölgələrdə sosial infrastrukturun möhkəmləndirilməsi üçün fəal iştirak edir ki, insanlar bölgələrdən şəhərlərə gəlməsinlər». Dövlət başçısının irəli sürdüyü bu strateji məqsəd regional sahibkarlığın inkişafına olduqca təkan verir, regionlarda yeni istehsal sahələri yaradılır, emal müəssisələri açılır, istehsal və sosial infrastruktur sistemi yaradılır, əhalinin şəhərlərə doğru miqrasiyası (axını) tamamilə aradan qalxır. O cümlədən məktəblərin təmiri, yenisinin tikilməsi, xəstəxana, idman komplekslərinin açılması və digər sosial tipli obyektlərin abadlaşdırılması rayonlarda yaşayan insanların yaşayış və həyat şəraitinə xeyli dərəcədə təsir göstərir. Regionların

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının tələblərinə uyğun olaraq regional sahibkarlığın inkişafı üçün xarici və yerli investorların və beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının imkanlarından daha səmərəli istifadə olunması nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə 2006-cı ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına bütövlükdə təxminən 7 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur. Bu dövrdə sahibkarlığın inkişafında ölkədaxili investisiyalar daha çox üstünlük təşkil etmişdir. Ölkədaxili investisiyalar hesabına Azərbaycanda yerli sahibkarların fəaliyyəti daha da güclənmiş və genişmiqyaslı işlər görülmüşdür. Yerli sahibkarlara ildən-ilə dövlət dəstəyinin artması nəticəsində Azərbaycanda güclü sahibkarlar təbəqəsi (ordusu) yaranmışdır. Həmçinin onların səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti hesabına ölkədaxili investisiyaların artımı baş vermişdir. Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar olaraq 2006-cı ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına müvəkkil kredit təsisatları vasitəsilə respublikanın 59 şəhər və rayonunda 1771 investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsinə 90,1 milyon manat güzəştli kredit verilmişdir. Hazırda respublikada 44 bank, 17 bank olmayan kredit təşkilatları, 77 kredit ittifaqı vardır. Regionlarda isə 244 bank filialı, 17 bank olmayan kredit təşkilatları, 75 kredit ittifaqı fəaliyyət göstərir. Son üç il ərzində bankların aktivləri 1 milyard 14 milyon manatdan 3 milyard 778 milyon manata, kredit qoyuluşu 596 milyon manatdan 2 milyard 363 milyon manata çatmışdır.

Aqro kredit təşkilatı müvəkkil kredit təşkilatı kimi 2004-cü ildən başlayaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı və infrastruktur inkişafına 2,8 milyon manat məbləğində 300-dən artıq kredit verilmişdir. Kənd yerlərində yaşayan 9 minə yaxın sahibkarlıq obyektinə 29 milyon manat kredit, Yaponiya qrantı hesabına 17 milyon manat dəyərində 1100-dən artıq kənd təsərrüfatı texnikası lizinq qaydasında icarəyə verilmişdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı məqsədilə genişmiqyaslı xarici və daxili investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi ölkə iqtisadiyyatının dinamik və davamlı inkişafına hərtərəfli təsir edir. 2005-ci ildə əvvəlki illərlə müqayisədə ölkə iqtisadi

diyyatına yönəldilən investisiyaların həcmi artmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəl məlumatlarından görmək olar (cədvəl 4).

Cədvəl məlumatlarından görünür ki, 1995-2005-ci illərdə bütün maliyyə mənbələri hesabına xarici və daxili investisiya qoyuluşlarının həcmi dinamik olaraq artmışdır.

Azərbaycanda gündən-günə investisiya mühitinin formalaşması və investisiyaların qorunmasına təminat verilməsi regional sahibkarlığın gələcək inkişafına təkan verəcəkdir. Regionlarda sahibkarlığın inkişafı dövlət sektoru ilə müqayisədə özəl sektorun xüsusi çəkisinin artmasına təsir göstərmişdir. Belə ki, 2006-cı ildə sahibkarlığın bütün formalarının inkişafı nəticəsində ümumi daxili məhsulda özəl sektorun xüsusi çəkisi 73 faizdən 81 faizə çatmışdır. 2007-ci ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitin həcmi iki dəfə artırılaraq 2 mindən çox sahibkara güzəştli kredit kimi verilmişdir. Göstərilən faktlar bir daha respublikada iqtisadiyyatın bütün sferalarında sahibkarlığın tarazlı surətdə inkişafını sübuta yetirir.

Cədvəl 4

1995-2005-ci illər üzrə Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların mənbəyi

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən investisiya qoyuluşları bütün mənbələr üzrə (xarici investisiyalar nəzərə alınmaqla):							
Milyon manat	480,7	1289,8	1454,7	2718,0	4249,2	5820,4	6733,4
Milyon dollar	544,0	1441,4	1561,8	2798,6	4326,2	5922,7	7118,5
Xarici investisiyalar:							
Milyon manat	331,4	829,5	1016,8	2172,0	3310,9	4496,4	4628,5
Milyon dollar	375,1	927	1091,8	2234,9	3371,0	4575,5	4893,2
Daxili investisiyalar:							
Milyon manat	149,3	460,3	437,7	546,0	938,3	1324,0	2104,9
Milyon dollar	161,9	514,4	470	561,7	955,2	1347,2	2225,3

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına uyğun olaraq ayrı-ayrı rayonlarda (bölgələrdə) sahibkarlığın bütün növlərinin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilir. Xüsusilə, bir sıra rayonlarda istehsal sahibkarlığının inkişafına daha çox sərmayə yönəldilmişdir. Belə ki, dövlət büdcəsi hesabına həyata keçirilən proqramlarda regionların xüsusi çəkisi durmadan artır. Təkcə 2006-cı ildə dövlət investisiya xərclərində regional layihələrin həyata keçirilməsinə ayrılan vəsaitin ümumi məbləği 2005-ci ildəkindən 6 dəfə çox olmuşdur. Regional investisiya layihələrinə uyğun olaraq aşağıdakı irimiqyaslı işlər yerinə yetirilmişdir. Onlara Səngəçaldı modul tipli elektrik stansiyası, Oğuz-Qəbələ-Bakı su kəmərinin, Yuxarı Mil Kəmərinin, Tovuzçay və Şəmkir su anbarlarının çəkilməsi, Yevlax-Zaqatala-Gürcüstan avtomobil yolunun inşası, Lənkəran və Zaqatala hava limanlarının yenidən qurulması, səhiyyə, təhsil müəssisələrinin, şəhid və əlil ailələri üçün yaşayış binalarının tikintisi və s. daxildir. Bunlarla yanaşı 2006-cı ildə İmişlidə şəkər zavodu, Lənkəran və Salyanda süd emalı zavodları, Lənkəranda tikiş fabriki, Gəncədə «Garden Royal» şokolad fabriki, Sumqayıtda «AzKompozit» boru istehsalı zavodu və digər müəssisələrin fəaliyyətə başlamasını misal göstərmək olar.

Ümumiyyətlə, ötən il 407 emal müəssisəsi, 722 tikinti müəssisəsi, 1000-dən çox ticarət və xidmət müəssisəsi açılmışdır ki, onun 40 faizi regionların payına düşür. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Dövlət Proqramının icrası müddətində istehsal sahibkarlığının inkişafına xüsusi diqqət yetirilərək, mövcud təbii ehtiyatlar və istehsal imkanları nəzərə alınmaqla, 55 yeni istehsal müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmişdir. Təkcə 2006-cı ildə 29 yeni müəssisə tikilmiş, 5 istehsal sahəsinin yaradılması davam etdirilir. Muxtar Respublikada yaradılmış yeni müəssisələrin 120-də ərzaq və qeyri-ərzaq məhsulları istehsal olunur. Burada 48 növ ərzaq, 27 qeyri-ərzaq məhsullarına tələbat tamamilə yeni istehsal hesabına ödənilir. Respublikada Dövlət Proqramı üzrə istehsal tipli müəssisələrin

yaradılması hesabına 24812 yeni iş yeri açılmışdır ki, bunun 15480-i daimi iş yeridir.

Respublikanın ən iri rayonlarından biri olan Yevlaxda istehsal sahibkarlığının inkişafında əsaslı irəliləyiş baş vermişdir. Yevlax rayonu coğrafi baxımdan respublikanın mərkəzində, bütün kommunikasiya xətlərinin qovşağında yerləşdiyinə görə burada sənaye sahələrinin inkişafına əlverişli şərait vardır.

Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar olaraq müxtəlif sahələri əhatə edən 541 layihə həyata keçirilmişdir. Xüsusilə, 2 asfalt zavodu və dəmir-beton məmulatları zavodu inşa edilmişdir. Bunlarla yanaşı kəndli fermerlərə texniki xidmət göstərmək üçün «Aqrotexnika» və «Aqrolizinq» regional bazası yaradılmışdır. Yeni istehsal sahələrinin yaradılması nəticəsində ümumi məhsul buraxılışı 2003-cü ilə nisbətən 2006-cı ildə 2,1 dəfə, sənaye məhsulu 4,3 dəfə, əhalinin pul gəliri isə 68 faiz artmışdır. Yevlax rayonunda sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli mühit yaradılmışdır ki, bunun nəticəsində istehsal olunmuş məhsulda qeyri-dövlət sektorunun payı 2006-cı ildə 96,3 faiz təşkil etmişdir.

Yevlax rayonunda son üç ildə bütün maliyyə mənbələri hesabına əsas kapitəla 67,8 milyon manat vəsait yönəldilmişdir ki, bunun da 72 faizi sahibkarlığın payına düşür. İstehsal olunan məhsulların müəyyən hissəsi daxili bazarla yanaşı, Türkiyə, Rusiya, Qazaxıstan, Gürcüstan və digər xarici ölkələrə ixrac olunur.

Azərbaycanın digər regionlarında da sahibkarlığın inkişafına dövlət qayğısı gündən-günə artır. Həmin rayonlarda sahibkarlığın bütün formalarının tarazlı qaydada formalaşmasına və inkişafına əlverişli mühit yaradılır. 2005-2007-ci illərdə sahibkarlığın inkişafına Dövlət Yardımı Proqramına uyğun olaraq istehsal sahibkarlığının gələcək inkişafı üçün daha çox vəsait ayrılmışdır. Bunun nəticəsidir ki, dövlətin həyata keçirdiyi sənaye siyasəti nəticəsində sənayenin bütün sahələri tədricən inkişaf edir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı

na uyğun olaraq ölkənin sənayeləşməsi istiqamətində təxirəsalınmaz tədbirlər həyata keçirilir. Bu məqsədlə ölkə Prezidenti İ.H.Əliyev qeyd etmişdir ki, «biz ciddi sənaye potensialımızı yaratmalıyıq və o, 5 ildən, 10 ildən sonra ölkəmizin ümumi daxili məhsulunun əsas hissəsini verəcəkdir. 50 ildən sonra neft hasilatı azalanda sənaye potensialı Azərbaycanın dayanıqlı inkişafını təmin edəcəkdir». 2006-cı ildə neft-kimya, elektronika, maşınqayırma, yüngül, yeyinti sənayelərinin inkişafı ilə yanaşı, energetika sənayesində də əsaslı dönüş baş vermişdir. 2006-cı ildə Azərbaycanda 4 yeni elektrik stansiyası tikilib istifadəyə verilmişdir. Astara, Şəmkir, Xaçmaz və Naxçıvanda modul tipli elektrik stansiyalarının istismara verilməsi nəticəsində həmin bölgələrdə enerjiyə olan tələbat ödənilmişdir. Gələcəkdə ölkədə enerji təhlükəsizliyi problemi həll olunacaq və enerji daşıyıcılarının ixracı həyata keçiriləcəkdir. Buna misal olaraq Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixrac boru kəmərinə, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin başa çatdırılmasını, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun fəaliyyətə başlamasını misal gətirmək olar.

Regional sahibkarlığın inkişafında kommertiya, konsultativ, lizinq və maliyyə sahibkarlığı da üstün yer tutur. Hazırda respublikanın bütün rayonlarında ticarət, xidmət, rabitə sferalarında kiçik və orta sahibkarlıq daha geniş inkişaf etmişdir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı dövlət proqramına uyğun olaraq regionların əksəriyyətində iqtisadiyyatın əsaslı sürətdə inkişafına sərmayə qoyuluşu nəzərdə tutulur. Həmin proqram çərçivəsində rayonlarda özəl sektorun daha sürətli inkişafına diqqət yetirilir. Regionlarda özəl sektorun inkişafı bütün bazar strukturlarının intensiv fəaliyyətinə təsir göstərir. Kəndlərdə, qəsəbə və şəhərlərdə əhalinin pul gəlirləri artır, onların həyat səviyyəsi, sosial-məişət şəraiti yaxşılaşır.

Artıq respublikada əhalinin orta sahibkar təbəqəsinin formalaşması prosesi baş verir. Yeni orta sahibkarların mülkiyyətdə payı artır və onların iqtisadi fəaliyyət sahələrində rolu daha da genişlənir. Özəl sektorda fəaliyyət göstərən insanlara dövlət

dəstəyi daim artır, onlara verilən kredit formaları (mexanizmlər) təkmilləşir.

2006-cı ildə regionlarda ticarət, xidmət, səhiyyə, mənzil-kommunal sistemində əsaslı yeniləşmə baş vermişdir ki, bu da regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramının tələbindən irəli gəlir.

Lakin ölkəmizdə qeyd olunan sosial-iqtisadi nailiyyətlərlə yanaşı öz həllini gözləyən ciddi problemlər də mövcuddur. Xüsusilə, indiyə kimi regionların iqtisadi inkişafı və əhalinin məşğulluğu sahəsində təxirəsalınmaz problemlər qalmaqda davam edir. Onlara aşağıdakıları aid etmək olar:

–Azərbaycanda sənaye məhsulu istehsalının 93 faizi Abşeron iqtisadi rayonunun payına düşür. Bu proses regionların sosial-iqtisadi inkişaf tarazlığını pozur və sənaye istehsalının hərtərəfli inkişafına təsir edir;

–respublikanın bütün regionları üzrə məhsuldar qüvvələrin qeyri-bərabər inkişafı yerli sərvətlərdən və əmək ehtiyatlarından lazımi səviyyədə və səmərəli istifadə olunmasına təsir göstərir;

–Azərbaycanın kompleks və hərtərəfli inkişafı üçün regionların daxili potensial imkanlarından və üstünlüklərindən vaxtında istifadə olunmalıdır;

–regional inkişaf siyasətində regionların mikroiqtisadi özləklərinin sürətlə inkişaf strategiyasına daha üstünlük verilməlidir;

–regionların istehsal potensialından istifadə dövlət siyasətinin ana xəttini təşkil etməlidir;

–daxili və xarici investorların respublika regionlarına cəlb olunması üçün əlverişli mühit yaradılmalıdır;

–regionlarda mövcud olan fasiləli elektrik enerjisi təminatının tədricən aradan qaldırılmasına dövlət qayğısı gücləndirilməlidir;

–bir sıra «problem» xarakterli rayonlarda sosial-iqtisadi inkişafın hərtərəfli inkişafını əhatə edən dövlət konsepsiyası işlənilib hazırlanmalıdır;

–regionların sosial-iqtisadi inkişafına təkan verən və onlar arasında qarşılıqlı əlaqəyə şərait yaradan iqtisadi və sosial infrastruktur sistemi yaradılmalıdır;

–regionlarda mövcud sənaye müəssisələrinin bərpa-sınası, yenidən qurulmasına və yeni müəssisələrin yaradılmasına dövlət qayğısı və köməyi artırılmalıdır;

–regionların sosial-iqtisadi inkişafında kredit sisteminin rolu daha da artırılmalı, xüsusilə mikrokredit imkanlarından daha geniş istifadə olunmalıdır;

–regionlarda əhalinin bütün növ gəlir və digər pay formalarının əldə olunmasında, onların bölgü və yenidən bölgüsündə hər cür bürokratik maneələr və sosial ədalət prinsiplərinin pozulmasının qarşısı alınmalıdır.

Respublikada yuxarıda göstərilən bütün cəhətlərin vaxtında və təxirə salınmadan nəzərə alınması əhalinin sosial-iqtisadi və yaşayış səviyyəsinin daha da artmasına, eyni zamanda regionların tarazlı inkişafının bərpa olunmasına təsir göstərəcəkdir.

Ölkəmizdə regional sahibkarlığın mühüm tərkib hissələrindən biri də turizm sahibkarlığının inkişafına xüsusi diqqət yetirilməsidir. Ölkəmiz turizmin inkişafı üçün böyük potensiala malikdir. Azərbaycanın zəngin təbii ehtiyatları, nadir tarixi memarlıq abidələri, qədim arxeoloji obyektləri, meşələri, qoruqları, dağları və s. vardır. Bu məqsədlə regionların sosial-iqtisadi inkişafında turizm sahibkarlığının (biznesinin) inkişafına dövlət qayğısının artırılması olduqca zəruridir. Bu məqsədlə respublikada turizmin hərtərəfli inkişafına dair Dövlət Proqramı işlənib hazırlanmışdır.

Dövlət Proqramında göstərilir ki, respublikada turizmin inkişafı üçün bütün şərait var və sahilyanı zonalarda turizm komplekslərinin yaradılması əsas diqqət mərkəzində olmalıdır. Bunun üçün sahilyanı zonalarda müasir infrastruktur sisteminin formalaşdırılmasına sərmayə qoyuluşu həyata keçirilməlidir.

Bununla yanaşı, Azərbaycanın bir sıra dövlət qoruqlarında turizmin inkişafına böyük ehtiyac duyulur. Onlara: Qızılağac,

Ellər, Şirvan, Hirkan, Zaqatala, İlisu, Pirqulu, Altıağac, Türyançay və digər dövlət qoruqlarını aid etmək olar. Azərbaycanda turizm mərkəzinin yaradılması üçün xarici ölkələrin təcrübəsindən və mütəxəssislərin gücündən istifadə olunmalıdır. Artıq turizm infrastrukturunun baş planı hazırlanır və tədricən icra olunur. Turizm infrastrukturunda yay və qış turizm komplekslərinin yaradılmasına vəsait ayrılması nəzərdə tutulur. Bunun üçün dağ rayonlarında turizmin inkişafı üçün xüsusi layihələr işlənir və onların icrası həyata keçirilir. Bu layihələrdə turizm komplekslərinin səmərəli təşkili üçün bütün nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması nəzərdə tutulur.

2006-cı ildə mədəniyyət və turizm obyektlərinin tikintisi və təmirinə dövlət 11,6 milyon manat vəsait ayırmışdır ki, bunun hesabına Bakıda çoxsaylı tarixi mədəniyyət və turizm obyektləri əsaslı surətdə təmir olunmuş və yenidən qurulmuşdur. Gələcəkdə respublikada turizm sahibkarlığının formalaşması ölkənin iqtisadi inkişafına, məşğulluğun təmin olunmasına daha çox təsir göstərəcəkdir. Xüsusilə Azərbaycanda turizmin inkişafı ölkənin dünya ölkələri sistemində tanınmasına və onun nüfuzunun daha da artmasına kömək edəcəkdir.

Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına uyğun olaraq 2007-ci ilin birinci rübündə regionların iqtisadi inkişafında mühüm irəliləyiş baş vermişdir ki, bu da regional sahibkarlığın uğurlu nəticəsidir. Ölkə Prezidenti İ.H.Əliyev 2007-ci il aprel ayının 13-də Nazirlər Kabinetinin ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunmuş iclasında göstərmişdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı dünyada analoqu olmayan sürətlə inkişaf edir. Belə ki, ümumi daxili məhsulun istehsalı 2006-cı ildə 35 faiz, 2007-ci ilin birinci rübündə 4 faiz artmışdır. Müvafiq dövrdə inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi daxili məhsulun artım sürəti 3-4 faiz, post-sovet ölkələrində isə 7-8 faiz təşkil etmişdir. Bu onu ifadə edir ki, Azərbaycanda aparılan əsaslı iqtisadi islahatlar öz səmərəli bəhrəsini verir. Sənaye istehsalının həcmi ilin birinci rübündə 39 faiz artmışdır

ki, bu da ölkəmizdə sənaye potensialının inkişafına böyük dəstəkdir.

Respublikamızda sosial məsələlər də prioritet xarakter daşıyır. Son dövrdə insanların həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasında əsaslı dönüş baş vermişdir. Belə ki, 2007-ci ilin birinci rübündə orta aylıq əməkhaqqı 163 manat, yəni 190 dollar olmuşdur ki, bu da ilin sonuna qədər 200 dollardan çox bir səviyyəyə qalxmışdır. Büdcədən maliyyələşən təşkilatlarda çalışanların maaşları 25-50 faiz artmışdır. Minimum əməkhaqqı 50 manata çatdırılmışdır. 2007-ci ilin birinci rübündə əhalinin gəlirləri 33 faiz təşkil etmişdir. İnflyasiya səviyyəsi əvvəlki dövrlərlə müqayisədə 16 faizə çatmışdır. Əhalinin pul gəlirlərinin tədricən artması inflyasiyanın təsir gücünü xeyli dərəcədə zəiflətməmişdir. Dövlətin neft hasilatından əldə etdiyi gəlirlərin daha çox hissəsi əhalinin sosial problemlərinin həll olunmasına yönəldilmişdir. Bu da əhalinin yoxsulluq səviyyəsinin aşağı düşməsinə təsir etmişdir.

2007-ci ildə əhalinin məşğulluq probleminə xeyli dərəcədə irəliləyiş baş vermişdir. Xüsusilə 2003-cü ilin oktyabr ayından bu günə qədər 536 min yeni iş yeri açılmışdır ki, bunun da 83 faizi regionların payına düşür. Regionların əksəriyyətində yeni müəssisələr açılır, yollar çəkilir, sosial infrastruktur sistemi formalaşır. Regional sahibkarlığın inkişafı şəhərlə kənd arasında sosial-iqtisadi fərqlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Kəndlərdə istehsal və sosial infrastruktur sisteminin formalaşmasının nəticəsidir ki, rayonlardan böyük şəhərlərə miqrasiya prosesi xeyli dərəcədə azalmışdır. Azərbaycanda neft strategiyasına uyğun olaraq neft sahibkarlığına daha çox üstünlük verilir.

2007-ci ilin birinci rübündə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri tam gücü ilə işləməyə başlamışdır. Bu neft kəməri vasitəsilə gündə 1 milyon barel neft nəql edilir. Azərbaycanda 2007-ci ildə neft hasilatı 42-43 milyon tona, 2008-ci ildə isə 50 milyon tona çatdırılmışdır.

2007-ci ilin birinci rübündə «Şahdəniz» yatağından çıxarılan Azərbaycan qazı Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri vasitəsilə ixrac edilməyə başlamışdır. Dövlət Neft Şirkətinin məlumatına görə, təkcə «Şahdəniz» yatağında qaz ehtiyatları 1 trilyon 200 milyard kubmetr təşkil edir ki, bu da xaricə ixrac olunmasa, ölkənin qaza olan daxili tələbatını 100 il ödəyə bilər. Artıq Azərbaycanın «Şahdəniz» yatağından çıxan qaz Gürcüstan və Türkiyə bazarına daxil olur və bir sıra Avropa ölkələrinin bazarlarına çıxarılması haqqında strateji tərəfdaşlıq haqqında memorandum imzalanmışdır. Bu proses Azərbaycanda regional əməkdaşlığın inkişafına şərait yaradır və Azərbaycan xalqının bilavasitə milli maraqlarına xidmət edir.

2007-ci ilin birinci rübündə Azərbaycan iqtisadiyyatının digər fəaliyyət sferalarında da dinamik inkişaf baş vermişdir. Belə ki, qeyri-neft sektorunda 12 faiz, aqrar bölmədə 5,3 faiz artım baş vermişdir. Bu dövrdə ölkədə investisiya mühiti yaxşılaşmış, əsas kapitala yönəldilən investisiyalar 12,3 faiz, xarici ticarət dövriyyəsi 28 faiz artmışdır. Təkcə qeyri-neft sektoruna qoyulan investisiya qoyuluşunun həcmi 37,7 faiz təşkil etmişdir. Bu, respublikada Dövlət İnvestisiya Şirkətinin yaradılması hesabına qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşunun fəallaşması ilə bağlıdır.

Əgər 2006-cı ilin dövlət büdcəsində investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün 600 milyon manat ayrılmışdısa, 2007-ci ildə bu məqsədlə 1,5 milyard manat nəzərdə tutulmuşdur. Ayrılmış vəsait, əsasən, regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş məqsədlərin reallaşdırılmasına, ilk növbədə, infrastruktur sisteminin yeniləşdirilməsinə yönəldilmişdir. İnfrastruktur sisteminə rayonların elektrik enerjisi və qazla təchizatının yaxşılaşdırılması, yeni istehsal müəssisələrinin yaradılması xüsusi yer tutur. Xüsusilə, Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun sürətlə inkişafı ilə əlaqədar olaraq yeni enerji tutumlu istehsal müəssisələrinin yaradılması, elektrik enerjisinə, qaza və suya olan tələbatı daha da artı-

II fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

rır. Bu məqsədlə ölkə başçısı İ.H.Əliyevin göstərişi ilə qısa müddət ərzində energetika sahəsinin kompleks inkişafına dair Dövlət Proqramı hazırlanmış, bir neçə rayonda 5 modul tipli yeni elektrik stansiyası tikilib istifadəyə verilmişdir ki, bu məqsədlə 204 milyon manat vəsait ayrılmışdır. 2007-2008-ci illərdə elektrikötürmə xətlərində əsaslı yeniləşmə baş verəcəkdir. Azərbaycanda dövlətin elektrik enerjisinə ayırdığı iri həcmli vəsait bir daha ölkənin Avropa məkanında enerji təhlükəsizliyinə təminat verir.

2007-ci ildə respublikada içməli su probleminin həll olunması vacib istiqamətlərdən biridir. Bu sfera xüsusi infrastruktur sistemlərindən biridir. Artıq dövlət tərəfindən respublikanın bir sıra rayonlarından Bakıya içməli su kəmərinin çəkilməsinə kapital qoyuluşu həyata keçirilir. Xüsusilə, perspektivdə Oğuz-Qəbələ rayonlarından Bakıya ekoloji cəhətdən təmiz su kəmərinin çəkilməsi və şəhərin fasiləsiz su ilə təminatı mühüm layihələrdən biridir.

2007-ci ildə dövlətin həyata keçirdiyi mühüm istiqamətlərdən biri də respublikanın sosial infrastruktur sistemində əsaslı dəyişikliklərin baş verməsidir. Həmin ildə sosial infrastrukturun tərkib hissəsi olan yol-nəqliyyat kompleksinin əsaslı surətdə yenidən qurulmasına, yeni yolların çəkilməsinə və körpülərin tikilməsinə iri həcmli investisiya qoyuluşu nəzərdə tutulmuşdur.

1993-2006-cı illərdə ölkəmizdə regional sahibkarlığın inkişafı sahəsində əsaslı dönüş olsa da, gələcəkdə onun daha geniş və dinamik inkişafı məqsədlə aşağıdakı tövsiyələrin nəzərə alınması məqsəduyğun olar:

–bütün rayonlarda mövcud təbii-iqtisadi və əmək resursları nəzərə alınmaqla, sahibkarlığın tarazlı inkişafı təmin olunmalıdır;

–regionların sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının tələblərinə uyğun olaraq rayonlarda istehsal sahibkarlığının inkişafına daha çox investisiya qoyuluşu həyata keçirilməlidir;

–regional sahibkarlığın gələcək inkişafına uyğun olaraq müasir istehsal, sosial və bazar infrastruktur sistemi yaradılmalıdır;

–respublikamızın bütün bölgələrində turizm sahibkarlığının (biznesinin) inkişafına dövlət dəstəyi artırılmalı və xarici investisiya qoyuluşu həyata keçirilməlidir;

–rayonlarda köhnə, işləməyən bütün növ müəssisələrə investisiya qoyulmalı və yenidən qurulmalıdır;

–aqrar bölmədə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, tədarükü və emalı üzrə sahibkarlığın fəaliyyəti daha da genişləndirilməlidir;

–investorların regionlara cəlb edilməsi üçün əlverişli investisiya mühiti yaradılmalıdır;

–respublikada aqrobiznesin və aqroturizmin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir;

–regionlarda sahibkarlığın tarazlı (balanslı) inkişafı üçün sağlam rəqabət mühiti yaradılmalıdır;

–regional Sahibkarlığın İnkişafında azad iqtisadi zonaların (AİZ) rolu artırılmalıdır.

Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasında və strategiyasında xarici şirkətlərin və müəssisələrin daha çox istehsal fəaliyyətinə cəlb edilməsinə, o cümlədən ölkənin tarixən özünəməxsus olan güclü sənaye potensialı (bütün sənaye kompleksini) hərəkətə gətirmək məqsədilə bu sahədə xarici və birgə (qarışıq) müəssisələrin sahibkarlıq fəaliyyətindən daha geniş istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici sərmayələrin cəlb olunmasının mühüm vasitələrindən biri özəlləşdirmə prosesidir. Hazırda respublikada dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin ikinci Dövlət Proqramına uyğun olaraq, orta və iri sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi prosesi daha sürətlə aparılır ki, bu da xarici sərmayələrin həmin sahəyə axımını daha da gücləndirməlidir. Azərbaycanda ölkənin iqtisadi potensialından istifadə etmək istiqamətində yerli və xarici sa-

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

hibkarların hüquq və mənafelərinin qorunmasına, mülkiyyət toxunulmazlığına, mənfeətdən maneəsiz istifadə edilməsinə əlverişli şəraitin yaradılması xarici sərmayəçilərin və beynəlxalq maliyyə-iqtisadi təşkilatların Azərbaycan iqtisadiyyatına marağını durmadan artırır.

Azərbaycanda yerli və xarici sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar iqtisadi islahatların aparılmasına və makroiqtisadi sabitliyin dəstəklənməsinə Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən 435 milyon ABŞ dolları, struktur dəyişikliklərinin aparılması, təhsil, mədəniyyət, infrastruktur və digər sahələrdə layihələrin həyata keçirilməsinə Dünya Bankı tərəfindən 491 milyon ABŞ dolları həcmində yardım göstərilmişdir.

Xarici ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən 2007-ci ildə əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyanın 2597,4 milyon manatı (94,9%) Böyük Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Norveç, Türkiyə, Çexiya və İran investorlarının payına düşür. 2007-ci il ərzində əsas kapitalla yönəlmiş sərmayənin ümumi həcmində müəssisə və təşkilatların vəsaitləri 4209,9 mln. manat (ümumi investisiyaların 6,6%), bank kreditləri 253,0 milyon manat (3,7%), büdcə vəsaitləri 1718,2 mln. manat (25,1%), büdcədən kənar fondların vəsaitləri 394,9 mln. manat (5,8%), əhalinin şəxsi vəsaitləri 242,8 mln. manat (3,5%), digər vəsaitlər isə 19,1 mln. manat (0,3%) təşkil etmişdir.

Qeyd olunan cəhətləri əsas götürərək, respublikada milli sahibkarlığın formalaşmasında xarici və birgə (qarışıq) mülkiyyətli müəssisələrin işini və səmərəli fəaliyyətini daha da təkmilləşdirmək məqsədilə gələcəkdə aşağıdakı tövsiyələrin nəzərə alınmasını məqsədəuyğun hesab edirik:

–xarici və birgə müəssisələrin xarici sərmayələrindən səmərəli istifadə etmək məqsədilə dövlət tərəfindən məqsədli sahə və regional proqramlar (layihələr) işlənib hazırlanmalı və onlara təklif olunmalıdır;

–xarici müəssisələrin sərmayələrindən sahə və regionlar üzrə səmərəli istifadə olunmasını təmin etmək məqsədilə ra-

yonlarda istehsal və sosial infrastruktur sisteminin yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir;

–xarici sərmayələrin təkçə neft sektoruna deyil, milli iqtisadiyyatın digər sahələrinə də yönəldilməsi siyasəti gücləndirilməlidir;

–xarici və birgə (qarışıq) mülkiyyətli müəssisələr fəaliyyət göstərərəkən bunlarda yerli iş qüvvəsindən istifadə olunmasına üstünlük verilməli və onların yüksək əməkhaqqı alması təmin olunmalıdır;

–xarici və birgə müəssisələrin, əsasən, istehsal fəaliyyəti istiqamətinə yönəldilməsinə daha çox diqqət yetirilməlidir.

«Aqrar islahatın əsasları haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu da həmçinin sahibkarlıq fəaliyyətinin aqrar sahədə nizamlanması işinə mühüm töhfə vermişdir. Bu qanun Azərbaycan Respublikasının aqrar–sənaye kompleksinin (aqrar bölmənin) islahatının əsas istiqamətlərini və onların hüquqi təminatını müəyyən edir. Qanunun müddəaları aqrar islahat sahəsində digər normativ aktlar üçün əsasdır.

Aqrar islahatın məqsədi və vəzifələri aqrar bölməni böhrandan çıxarmaq, iqtisadiyyatı sabitləşdirmək, əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətini yaxşılaşdırmaqdır. İslahatın vəzifələri torpaq və əmlak üzərində yeni mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılmasından, bazar iqtisadiyyatına uyğun istehsal və infrastruktur sahələrində müxtəlifnövlü təsərrüfatların yaradılması və inkişafı ilə istehsal münasibətlərinin dəyişdirilməsindən və təkmilləşdirilməsindən ibarətdir.

Aqrar bölmədə yeni mülkiyyət münasibətlərinin formalaşdırılması sahibkarlığın aqrar istiqamətdə daha böyük nəticələr əldə etməsinə imkan verəcəkdir. Müxtəlifnövlü təsərrüfatların təsis edilməsi aqrar sahibkarlığın imkanlarını bir qədər də artıracaqdır. Qanuna görə müxtəlifnövlü təsərrüfatlar mülkiyyət münasibətlərindən və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olaraq aşağıdakılardır:

- 1) torpaq və əmlak üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanan kəndli (fermer), şəxsi yardımçı təsərrüfatlar və s.;
- 2) torpaq və əmlak üzərində xüsusi mülkiyyətə əsaslanan birgə təsərrüfatlar, kooperativlər, şərikli təsərrüfatlar və s.;
- 3) səhmdar cəmiyyətləri;
- 4) torpaq və əmlak üzərində dövlət mülkiyyətinə əsaslanan dövlət kənd təsərrüfatı müəssisələri, səhmdar cəmiyyətləri və s.

2.2. Dövlət sahibkarlığı ilə qeyri-dövlət sahibkarlıq formalarının qarşılıqlı əlaqələrinin tənzimlənməsi

Respublikada bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə mülkiyyət meyarına görə sahibkarlıq formaları içərisində dövlət sahibkarlığı xüsusi yer tutur. Bazar münasibətləri sistemini formalaşdıran hər ölkə dövlət mülkiyyətinin ümumi miqyasından asılı olaraq istənilən təsərrüfat formalarını yaradır, onun strukturunu, idarəetmə formasını və inkişaf istiqamətini müəyyənləşdirir. Hazırda dövlət sahibkarlığı dövlət mülkiyyətinə əsaslanır və «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununun tələbləri və prinsiplərinə uyğun olaraq tənzimlənir. Dövlət öz sahibkarlıq fəaliyyətində siyasi və iqtisadi məqsədlər güdür və bir sıra tənzimləmə mexanizmlərinin təsir gücündən istifadə edir. Dövlət sahibkarlığında siyasi məqsəd ölkənin müstəqillik atributlarının qorunub saxlanması, möhkəmləndirilməsi, dünya təsərrüfat sistemində mövqeyinin artması, iqtisadi artıma nail olunması və s. cəhətlərlə müəyyən olunur.

Dövlət sahibkarlığında iqtisadi məqsəd isə ölkənin təbii-iqtisadi resurslarından, elmi-texniki potensialından səmərəli istifadə etmək, iqtisadi stabilliyə və inkişafa nail olmaq vəzifələri ilə müəyyən olunur. Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətində göstərilən siyasi və iqtisadi məqsəd və vəzifələr mövcud qəbul edilmiş qanunlar və qanunvericilik aktları əsasında tənzimlənir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid prosesində dövlət sahibkarlığı dövlət mülkiyyətinin xüsusi çəkisindən asılı olaraq nisbətən

məhdud səviyyədə olur. Əgər keçmiş Sovetlər İttifaqı dövründə dövlət mülkiyyətinin xüsusi çəkisi 90 faiz təşkil edirdisə, Qərb ölkələrinin əksəriyyətində dövlət mülkiyyətinin 25-30 faizi səviyyəsində qalmışdı. Müstəqil inkişaf yolu ilə gedən Azərbaycanda 1995-ci ildən başlayan özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsi nəticəsində dövlət mülkiyyətinin ayrı-ayrı sahələr üzrə xüsusi çəkisi xeyli dərəcədə aşağı düşmüşdür. Bunu faktiki rəqəmlər bir daha təsdiq edir. 1997-ci ildə ÜDM-in 46 faizi, sənaye məhsullarının 12 faizi, kənd təsərrüfatı məhsullarının 80-90 faizi özəl bölmənin, tikinti-quraşdırma işlərinin 61 faizi, əmtəə dövriyyəsinin 92 faizi, əhaliyə göstərilən pullu xidmətlərin 55 faizi, avtomobil nəqliyyatı xidmətlərinin 46 faizi, xarici ticarət dövriyyəsinin 30 faizi, idxalın 52 faizi qeyri-dövlət bölməsinin payına düşür.

1998-ci ildə ümumi daxili məhsul istehsalında özəl bölmənin xüsusi çəkisi 54 faizə çatmışdır.

Faktiki materiallar bir daha onu göstərir ki, Dövlət Proqramına uyğun olaraq özəlləşdirmənin həyata keçirilməsilə respublika iqtisadiyyatında özəl bölmənin xüsusi çəkisi artmış və bununla əlaqədar olaraq iqtisadiyyatda mühüm struktur dəyişiklikləri baş vermiş, bütün sahələrdə yeni iqtisadi münasibətlərə əsaslanan istehsal və xidmət növləri formalaşmışdır.

Respublikada ictimai istehsalda dövlət mülkiyyətinin xüsusi çəkisinin aşağı düşməsinə aid digər misal da göstərmək mümkündür.

2007-ci ilin göstəriciləri qeyri-dövlət sektorunun bu illər ərzində çəkisinin artmasının real təzahürüdür. 2007-ci il üzrə əlavə dəyərin 84,0%-i qeyri-dövlət bölməsində yaranmışdır. Neft sektorunda ümumi daxili məhsul istehsalı 36,8%, qeyri-neft sektorunda isə 11,3% artmışdır.

Respublikada dünya ölkələri təcrübəsi əsasında kiçik və orta sahibkarlıq formalarının rolunun artmasına baxmayaraq dövlət sahibkarlığının özünün də mühüm üstünlükləri və himayəçilik gücü vardır. Dünya ölkələrinin sahibkarlıq fəaliyyəti

təcrübəsi onu təsdiq edir ki, iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyi məhz mülkiyyət formalarına görə deyil, iqtisadi fəaliyyətin məhz dövlət və xüsusi bölmə tərəfindən necə həyata keçirilməsi dərəcəsinə görə müəyyən olunur.

İqtisadçı alimlər arasında dövlət və xüsusi mülkiyyət formalarının iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyinə təsiri müxtəlif istiqamətlərdə müəyyən olunur. Həmin iqtisadçılardan K.Eklund göstərir ki, iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyi dövlət və xüsusi mülkiyyət formalarına görə deyil, bilavasitə rəqabət və inhisar-sızlaşma səviyyəsinə görə müəyyən olunur. Bu fikirlə müəyyən səviyyədə razılaşmaq olar. Lakin normal bazar iqtisadiyyatı şəraitində xüsusi mülkiyyət bölməsinə üstünlük verilməli, ona əlverişli idarəetmə şəraiti yaradılmalı, rəqabət mühiti, inhisar-sızlaşma mövqeyi təmin edilməlidir. Əlbəttə, bazar iqtisadiyyatı üçün zəruri olan bu cəhətlərin həyata keçirilməsində dövlət mülkiyyətinin mövqeyindən, idarəetmə strukturundan, tənzimləmə mexanizmlərindən istifadə olunmalı və ən səmərəli təsərrüfatçılıq metodlarının tətbiqinə üstünlük verilməlidir. Göstərilən fikirlər və arqumentlər bir daha təsdiq edir ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın bütün formaları ilə yanaşı, dövlət sahibkarlığının da ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında xüsusi rolu və təsiredici gücü vardır. Eyni zamanda dövlət sahibkarlığı qeyri-dövlət sahibkarlığı ilə qarşılıqlı fəaliyyətdə olur. Bir-biri ilə rəqabətə girir, inhisarçılıq mövqelərinə qarşı birgə mübarizə aparır və normal bazar mühitinin formalaşmasına səy göstərirlər.

Bazar iqtisadiyyatı yolu ilə gedən ölkələrdə dövlət sahibkarlığının formalaşmasının aşağıdakı cəhətləri vardır:

– dövlət sahibkarlığı ilə məşğul olan dövlət müəssisələri qeyri-dövlət müəssisələrinə nisbətən daha çox kapital tutumlu və risk olunan sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməkdən çəkinmirlər;

– iqtisadiyyatın ən aparıcı və strateji sahələrində və xidmət fəaliyyətində dövlət sahibkarlığı üstünlük təşkil edir;

–dövlət sahibkarlıq fəaliyyətində əhalinin istehlakı vacib olan azgəlirli məhsulların istehsalını da öz üzərinə götürür;

–dövlət müəssisələrinin müəyyən hissəsi ölkə üçün mühüm strateji əhəmiyyətə malik olan təbii və zəruri resursların hasilatı ilə məşğul olur;

–dövlət sahibkarlığının başlıca məqsədi dövlətin global sosial-iqtisadi və elmi-texniki vəzifələrinin həyata keçirilməsinə xidmət etməsidir. Belə ki, dövlət müəssisələri elm, kapital və əmək tutumlu sahələrin yaradılması ilə bağlı bütün tədbirləri öz üzərinə götürür və həyata keçirir;

–dövlət müəssisələri xarici ölkələrlə müxtəlif formalarda beynəlxalq ticarət əməliyyatları aparır. Bu sahədə dövlət sahibkarlığının öz hökmranlığını saxlamaq və rəqabət mühiti yaratmaq cəhətləri olduqca əhəmiyyətlidir;

–dövlət müəssisələri iqtisadiyyatda inhisarçılıq mövqelərinin zəiflədilməsində və qeyri-dövlət sahibkarlığının fəaliyyətinə şərait yaradılmasında mühüm rol oynayırlar;

–dövlət müəssisələri fəaliyyətdə olan bütün növ müəssisələrə nisbətən daha güclü rəqabət aparmaq qabiliyyətinə malikdir və özünü güclü təsirlərdən müdafiə etmək imkanı vardır;

–dövlət müəssisələri xarici ölkələrlə irimiqyaslı və geniş ticarət-iqtisadi əlaqələr aparmaq və böyük biznes fəaliyyəti ilə məşğul olmaq imkanına malikdir;

–dövlətin bütün sahibkarlıq formalarının fəaliyyətinə nəzarət etmək, tənzimləmək və mühüm qərarlar çıxarmaq hüququ vardır.

Ümumiyyətlə, dövlət sahibkarlığının üstünlüklərini xarakterizə edən bu cəhətlər respublikanın hazırkı inkişaf səviyyəsində özünü daha qabarıq surətdə təzahür etdirir. Real vəziyyət göstərir ki, respublikada iqtisadiyyatın digər bölmələrinə nisbətən sənaye sahələrində dövlət sahibkarlığı daha çox üstünlüyə malikdir. Lakin 1992-1995-ci illərə nəzər salsaq, görürük ki, iqtisadiyyatda ümumi sosial-iqtisadi böhran və durğunluq vəziyyəti, real iqtisadi və hüquqi bazanın olmaması, təşkilati, ida-

rəetmə və texnoloji bazanın zəifliyi, kəskin maliyyə çətinlikləri, siyasi vəziyyətin qeyri-sabitliyi, bürokratik əngəllər, daxili iqtisadiyyatın qorunmasına və inkişafına yönəldilmiş dövlət siyasətinin olmaması, istehsal istiqamətli və təyinatlı sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tərəfindən lazımı səviyyədə dəstəklənməməsi və s. səbəblər dövlət sahibkarlığının zəif və qeyri-bərabər inkişafına, pərakəndəliyinə gətirib çıxarmışdır. Xüsusilə, həmin dövrdə dövlət sahibkarlığının mövcud pərakəndə vəziyyətindən istifadə edilərək respublikanın bəzi strateji əhəmiyyətli xammal birbaşa olaraq xarici ölkələrə satılmış və ya mübadiləsi edilmişdir. Bu işdə dövlət sahibkarlığı ilə məşğul olanlar qeyri-dövlət sahibkarlığı subyektlərinin fəaliyyətindən də bacarıqla istifadə etmişlər. Onlar külli miqdarda milli sərvəti öz məqsədləri naminə müxtəlif «sahibkarlıq mexanizmləri» vasitəsilə satmış və talan etmişlər. Bundan isə dövlət büdcəsinə cüzi miqdarda maliyyə vəsaiti cəlb edilmişdir. Bu fakt bir daha təsdiq edir ki, 1992-1995-ci illər ərzində dövlət sahibkarlığı zəif tənzimlənmiş və onlar öz səlahiyyətlərini və funksiyalarını tam icra etməmiş və respublikada yeni iqtisadi sistemin formalaşmasında fəallıq göstərməmişlər. 90-cı ilin əvvəlində respublikanın maşınqayırma və metallurgiya sənaye məhsulları, kimya sənaye məhsulları, neft və neft məhsulları, elektrotexnika sənaye məhsulları və s. xarici ölkələrlə «barter» (mübadilə) əməliyyatları adı altında dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlarının birgə fəaliyyəti aparılmışdır. Barter formasında xammal göndərən sahibkarlar əksəriyyət xammalda yüksək gəlir əldə etmiş və əvəzində respublikaya heç bir məhsul gətirilməmişdir, yəni qeyri-ekvivalent mübadilə prinsipinə üstünlük verilmişdir.

Bunlarla yanaşı digər faktlara da müraciət etmək olar. Belə ki, göstərilən dövrdə dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlarının birgə fəaliyyəti ilə ölkənin külli miqdarda milli valyutası müxtəlif dövlət və kommersiya banklarının formal və yalançı əməliyyatları vasitəsilə tədaviüldən kənarlaşdırmış və mənimsənilmişdir. Respublika iqtisadiyyatında bu vəziyyət müəyyən müddət ər-

zində baş versə də, artıq son illərdə onların tənzimlənməsi sahəsində ciddi tədbirlər həyata keçirilmişdir. Sahibkarlığın bütün formaları qanunların və qanunvericilik aktlarının möhkəm tələbləri və prinsipləri əsasında öz fəaliyyətlərini tənzimləyirlər. Artıq respublikada sahibkarlıq formaları arasında iqtisadi əməkdaşlıq münasibətləri inkişaf edir və təkmilləşir. Dövlət sahibkarlığı hərtərəfli potensial imkanlara malikdir və hər cür risk vəziyyətindən çıxmaq və həll etmək gücü vardır. Bütün struktur bölmələrdə və fəaliyyət sahələrində dövlət sahibkarlığı işbirliyi yaradır, özünə münasib olan kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına şərait yaradır və onları istehsal və bazar rəqabətindən qoruyur. Dövlət sahibkarlığının yaradıcı işbirliyi qeyri-dövlət sahibkarlığında mövcud olan pərakəndəliyi, qeyri-bərabərliyi, səriş-təsizliyi aradan qaldırır və onlar arasında yeni inteqrasiya formalarının yaranmasına təkan verir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi bir daha sübut edir ki, kiçik və orta sahibkarlıq formaları makroiqtisadi sistemin formalaşmasına daimi olaraq təsir göstərə bilməz və onlar iri sahibkarlıqla inteqrasiya formasında inkişaf etməlidir. Bunun üçün dövlət sahibkarlığının fəaliyyətində bütün inhisarçılıq mövqeləri aradan qaldırılmalı, respublikanın iqtisadi inkişafı naminə sahibkarlar arasında işbirliyi formaları, inteqrasiya əlaqələri yaradılmalıdır. Eyni zamanda dövlət sahibkarlığı ilə qeyri-dövlət sahibkarlığının inteqrasiya və işbirliyini təmin edən və ona şərait yaradan hüquqi-iqtisadi baza yaradılmalıdır. Sahibkarların biznes-planlarının, strateji məqsədlərinin və proqramlarının həyata keçirilməsi dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlığının birgə iş birliyinin və fəaliyyətinin başlıca istiqaməti olmalıdır.

Dövlət sahibkarlığı daim sağlam rəqabətə qoşulmalı və digər sahibkarlara toxunan və ziyan verən əməliyyatlara girişməməlidir. Yəni öz mülkiyyət hüququnu daim qoruyub saxlamalı, ondan səmərəli istifadə etməli və ümumi milli mənafə məqsədləri üstün tutulmalıdır.

Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətində iqtisadiyyatın inhisarsızlaşdırılması tədbirlərini başlıca istiqamət hesab edir. İqtisadiyyatda inhisarçılıq mövqeyinin aradan qaldırılması prosesi 1992-ci il 15 dekabr tarixdə «Dövlətin antiinhisar fəaliyyəti haqqında», «Haqsız rəqabət haqqında» Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı əsasında tənzimlənir. Dövlətin «Antiinhisar fəaliyyəti haqqında» qanunu sahibkarlıq fəaliyyətində təsərrüfat subyektlərinin müstəqil və sərbəst hərəkətini, onların qarşılıqlı əlaqələrinin təmin olunmasını, yeni təsərrüfat-təşkilati idarə strukturlarının sərbəst idarə edilməsini nizamlayır və onlara əlverişli şərait yaradır. Bu istiqamətdə respublikada dövlət və qeyri-dövlət struktur bölmələrində mühüm irəliləyiş baş vermişdir. Belə ki, inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin dövlət reyestri müəyyənləşdirilmiş və onların yeni idarəetmə sisteminə keçirilməsinə başlanılmışdır. Yeni bazar konyukturasına, tələblərinə uyğun olan idarəetmə strukturunun yaradılması inhisarsızlaşmanın əsas məqsədini müəyyən edir. Son illərdə respublikada dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlığına meydan vermək məqsədilə bir sıra komitələr, nazirliklər, baş idarələr, şirkətlər ləğv edilmiş, birləşdirilmişdir. Belə ki, «Xidməti», «Tikinti üzrə dövlət konserni», «Xalq üçün mallar», «Azərmebel», «Azərquşçuluq», «Azəryeyinti» kimi iri təsərrüfat subyektləri tamamilə ləğv edilmiş və onların sərəncamında olan obyektlər özəlləşdirmə prosesinə cəlb edilmişdir. Əlbəttə, həmin təşkilatların ləğv edilməsi dövlətin xeyli miqdarda maliyyə xərclərini aradan qaldırır və təsərrüfat subyektlərinin sahibkarlıq fəaliyyətində rolunu artırır. Hazırkı şəraitdə respublikada inhisarçılıq mövqeyinin mövcud olması bir sıra səbəblərlə bağlıdır:

–dövlətin tənzimləyici və təsərrüfatçılıq funksiyalarının bir-birilə uzlaşmaması və təcrid olunması;

–respublikada strateji sahələrin strukturunun daim inhisarçı vəziyyətdə saxlanılması;

–bir sıra istehsal və xidmət sahələrində ayrı-ayrı qrupların inhisarçı mövqələrinin saxlanılması;

–yeni sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayan təsərrüfat subyektlərinə inzibati xarakterli maneələr törədilməsi;

–idxal və ixrac əməliyyatlarında hələ də mövcud olan maneələr və bürokratik əngəllərin, xüsusilə ayrı-ayrı məhsullar üzrə gömrük tariflərinin yüksək olması və s.

Respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinə inhisarçılıq mövqeyi təsir göstərən daxili bazarın miqyasının daralmasına, rəqabətin zəifləməsinə, milli kapitalın rolunun azalmasına gətirib çıxarır.

Artıq respublika iqtisadiyyatında antiinhisar tənzimləmə mexanizmləri yaradılmış və onların vasitəsilə sahibkarların bütün formalarının sərbəst işgüzarlıq fəaliyyəti təmin edilmişdir. Dövlətin antiinhisar siyasəti dövlət sahibkarlığı ilə qeyri-dövlət sahibkarlığının qarşılıqlı əlaqəsinə hüquqi-iqtisadi baza yaradır və onlara müqavilə öhdəliklərini layiqincə yerinə yetirməkdə şərait yaradır. Eyni zamanda sahibkarların sövdələşmə prosesində mənafeləri daim üstün tutulur və reallaşdırılır.

Respublikada indiyə kimi dövlət sahibkarlığı daha çox sənaye sahələrində özünü büruzə vermişdir. Onlar sənayenin ayrı-ayrı sahələrində fəaliyyət göstərmiş və xüsusi sifarişləri icra edən kiçik sahibkarları özlərinə cəlb etmişlər. Lakin kiçik və orta sahibkarlıq, ilk növbədə, ticarət və xidmət sahələrində sürətlə inkişaf etmişdir. Belə ki, az miqdarda kapitalla malik olan kiçik və orta sahibkarlar daha az risk tələb edən sahələrə girişməyə və dövlət orqanlarının nəzarətindən qaçmağa üstünlük verirlər. Son illərdə respublikada ticarət və xidmət sahələrində məşğul olan kiçik və orta sahibkarların xüsusi çəkisi 60-70 faiz təşkil edir. Ticarət və xidmət sahələrində dövlət və qeyri-dövlət sahibkarları arasında qarşılıqlı əlaqə yaranır və onlar bir-birilərinin sifarişlərini yerinə yetirirlər.

Respublikada sahibkarlığın bütün formalarının qarşılıqlı əlaqəsinə və inkişafına dövlət öz iqtisadi siyasətində üstünlük verir və bazar sisteminin formalaşmasında mühüm istiqamət hesab edir. Dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlığı üzrə qarşıda duran məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsində dövlətin tən-

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

zımləmə, nəzarət və idarəetmə funksiyası daha da gücləndirilməlidir. Respublika miqyasında dövlət və qeyri-dövlət sahibkarlığının mütənasib və tarazlı inkişafı təmin edilməli və onlara güzəştli vergi sistemi tətbiq olunmalıdır.

Hazırda bazar münasibətlərinə keçid prosesində dünya ölkələrinin təcrübəsi əsasında respublikada dövlət sahibkarlığında iştirak edən müəssisələrin fəaliyyətini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

–xalis formada dövlət mülkiyyəti sistemində fəaliyyət göstərən maliyyə-büdcə müəssisələri; belə ki, onlar bütövlükdə dövlət tərəfindən idarə olunur və dövlət sahibkarlığının fəaliyyətinə maliyyə yardımı rolunu oynayırlar;

–dövlət korporasiyaları, konsernləri, firmaları və şirkətlərinə xidmət edən müəssisələr; bu müəssisələr dövlətin xüsusi qərar və sərəncamları əsasında yaradılır, bazar metodu ilə inzibati-amirlik sistemi üsullarının qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır və idarə olunur. Belə müəssisələr sərbəst olsalar da, bütün iqtisadi fəaliyyət formaları ilə bağlı bütün məsələlərə dövlət öz razılığını verir, ona nəzarət edir və tənzimləyir. Eyni zamanda həmin müəssisələrin sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinin seçilməsini, idarəetmə istiqamətlərini, hesablaşma prinsiplərini dövlət orqanları müəyyən edir. Artıq respublikada müxtəlif istehsal, xidmət sahələri üzrə belə dövlət müəssisələri fəaliyyət göstərir və onlar rəqabət mühiti yaratmaq imkanı əldə etmişlər;

–dövlət sahibkarlığına xidmət edən qarışıq kompaniyalar və onlara tabe olan müəssisələr; qarışıq tipli kompaniyalar hüquqi cəhətdən müstəqildir və onlar bazar qanunlarının tələblərinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərirlər. Qarışıq tipli kompaniyaların mülkiyyəti əldə etdikləri gəlir (mənfəət) hesabına formalaşır. Lakin dövlət həmin kompaniyaların iqtisadi fəaliyyətinə nəzarət edir, maddi və maliyyə köməkliyi göstərir və istehsal etdiyi məhsulun satışına təminat verir.

Son illərdə respublikada iqtisadiyyatın sabitləşməsində və dirçəlişində dövlət sahibkarlığına xidmət edən qarışıq tipli

kompaniyaların fəaliyyəti və rolu xeyli dərəcədə artmışdır. Respublikada istehsal, ticarət və xidmət sahələri üzrə 700-dən çox qarışıq, bircə (müştərək) kompaniyalar, müəssisələr yaradılmış və fəaliyyət göstərir.

Əlbəttə, dövlət sahibkarlığı ilə bağlı olan və ona xidmət edən həmin müəssisələr qeyri-dövlət sahibkarlığının inkişafına da bilavasitə təsir edir və bəzi hallarda onların xüsusi sifarişçilərinə çevrilir.

2.3. Sahibkarlığın formalaşmasında və inkişafında özəlləşdirmənin rolu

Özəlləşdirmənin sahibkarlığın inkişafında rolunun müəyyən olunmasında bir sıra nəzəri-metodoloji məsələlərə baxmaq lazımdır. İlk öncə Qərb iqtisadi ədəbiyyatında özəlləşdirmə probleminə metodoloji yanaşma bir çox hallarda keçid iqtisadiyyatı şəraitində mülkiyyət münasibətləri və dövlət tənzimlənməsi konsepsiyaları ilə bağlı olmuşdur. O.Vilyamson, Q.Demsets, R.Kouz, D.Nort, A.Onore, S.Peyoviç, R.Pozner, C.Uollis və başqaları «yeni iqtisadi institusionalizm» və ya «transaksion iqtisadiyyat» məktəblərinin nümayəndələri kimi özəlləşdirməyə hüquqi tənzimləmə kontekstində yanaşmışlar. Transaksion nəzəriyyəsinin başlıca tədqiqat istiqamətlərindən biri də cəmiyyətdə mülkiyyət hüququ sistemi hesab olunur. Bu nəzəriyyəyə görə iqtisadi sistemi transformasiya proseslərini yaşayan cəmiyyətlər üçün qeyri-sabitlik, özəlləşdirmənin ilk və sonrakı mərhələsində mülkiyyət hüquqlarının yenidən bölgüsü dövründə mülkiyyət münasibətlərində dinamik qeyri-müəyyənlik hökm sürür. Bu, mülkiyyət hüququnun ümumi strukturuna, eləcə də onun hər bir elementinin mahiyyətinə aid edilir. Buna baxmayaraq, özəlləşdirmənin gedişində mülkiyyətin alternativ sistemi və transaksion xərclərin təhlili xüsusilə maraqlı tədqiqat sahəsi kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nəzəri araşdırmalarda özəlləşdirmənin zəruriliyi də tədqiqat obyektinə

muşdur. Özəlləşdirmənin zəruriliyinin əsaslandırılmasına gəlincə, bunu səciyyələndirən dəlilləri üç istiqamətdə qruplaşdırmaq olar: birincisi, dövlət müəssisələrinin effektivlik göstəricilərinin özəl şirkətlərlə müqayisəsi; ikincisi, agentlərin fəaliyyətində getdikcə kəskinləşən problemlərin mövcudluğu səbəbindən dövlətin prinsipal (sahibkar) kimi dayanıqsızlığı; üçüncüsü, dövlət müəssisələrində çalışan agent-menecerlər üçün zəif stimulların tətbiq olunması. Korporasiya səviyyəsində də özəlləşdirmənin zəruriliyinin əsaslandırılması nöqtəyi-nəzərindən, hər üç arqument üzrə tədqiqat üçün faydalı hesab olunan rəşional elementləri inkişaf etdirmək mümkündür. Yeri gəlmişkən, belə yanaşma bəzi iqtisadi ədəbiyyatlarda özəlləşdirmənin mikroiqtisadi nəzəriyyəsi kimi də xarakterizə olunur. İctimai seçim nəzəriyyəsinin C.Byukenen, T.Borçerdinq, A.Breton, R.Kao-Qarsia, D.Miller kimi nümayəndələri isə özəlləşdirməyə makroiqtisadi səviyyəli problem kimi yanaşmışlar. A.Şleyfer, M.Boyko, R.Vişni və başqalarının əsasını qoyduğu siyasətsizləşdirmə nəzəriyyəsinə görə, keçid iqtisadiyyatında özəlləşdirmə dedikdə, ikimərhələli dəyişiklik nəzərdə tutulur. Birinci mərhələdə, korporasiyalaşdırma deyilən üsulla səhmlərə nəzarət siyasətçilərdən menecerlərə keçir. Daha sonra isə dövlət mülkiyyəti menecerlərin, kənar səhmdarların xeyrinə ixtisar olunur. Özəlləşdirmənin zəruriliyi ilə məşğul olan nəzəriyyələrdən biri də ləğvətmə nəzəriyyəsidir. Ləğvətmənin tərəfdarları dövlət müəssisəsinin dayanıqsızlığını, kommərsiyalaşdırmanın tərəfdarları isə idarəetmə heyətinin qeyri-effektivliyini əsas gətirirlər. Vikes və Yarrou kimi tədqiqatçılar isə sübut edirik ki, özəlləşdirmə idarəetmədə ən yaxşı stimullara gətirib çıxarır. Onların fikrincə, dövlət müəssisələrinin menecerləri güclü stimullara və ciddi nəzarət mexanizminə malik olurlar. Kikeri və başqalarının qeyd etdiklərinə görə, kifayət qədər geniş yayılmış və səmərəsiz işləyən dövlət müəssisələrinin mövcudluğu özəl bölmənin və rəqabətin inkişafını ləngidir. Britaniya alimləri C.Xaskel və S.Stsimanski dövlət müəssisələri və özəl

şirkətlər üzrə müqayisəli şəkildə apardıqları tədqiqatların nəticəsində belə qənaətə gəlmişdilər ki, onların idarəetmə sferası və marketinq fəaliyyəti arasında böyük fərqlər mövcud deyildir. Prinsipial fərq istehsalat-təsərrüfat fəaliyyətinin məqsədlərində və həmçinin idarəetmə heyətinin maddi maraqlarında müşahidə olunur.

Azərbaycanda iqtisadiyyatın yenidən qurulması dövründə bazar münasibətlərinin daşıyıcısı kimi ilk olaraq kiçik və orta sahibkarlıq özünə yol açmış və qısa müddət ərzində iqtisadiyyatın xüsusi bölməsi kimi formalaşmışdır. Kiçik və orta sahibkarlıq öz miqyasına və səviyyəsinə görə sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas formalarıdır. Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti birdən-birə meydana gəlməmiş və onun yaranmasının bilavasitə əsas səbəbi müxtəlifnövlü mülkiyyət və təsərrüfat formalarının qərarlaşması prosesi ilə bağlıdır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra respublikamız bazar iqtisadiyyatı modelinə əsaslanan yeni iqtisadi sistemə keçmək vəzifəsini qarşıya qoymuş və onun konseptual istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Respublikada sahibkarlıq mühitinin yaradılması və onun bütün formalarının inkişaf etdirilməsi birinci növbədə mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi və özəlləşdirilməsi proqramı əsasında həyata keçirilir. Mülkiyyətin özəlləşdirilməsi prosesi azad iqtisadi fəaliyyət üçün maddi və hüquqi şərait yaradır və iqtisadiyyatın tam demokratik əsaslarla təşkili və idarə olunmasına təminat verir. Sərbəst iqtisadi idarəetmə prosesində mülkiyyətçi və sahibkarlarla yanaşı, əmək kollektivinin bilavasitə iştirakı və müstəqilliyinə şərait yaradır. Artıq bazar iqtisadiyyatı modeli əsasında öz iqtisadi sistemini formalaşdıran respublikamız mülkiyyətin özəlləşdirilməsi prosesini həyata keçirir və onun əsasında kiçik və orta sahibkarlığın fundamental əsaslarının hüquqi və iqtisadi cəhətdən möhkəmləndirilməsinə nail olur. Məhz buna görə də Azərbaycanda keçid iqtisadiyyatı dövründə dövlətin dövlətsizləşdirmə və özəlləşdirmə siyasəti keçid dövrünün mühüm fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri hesab olunur. Özəlləşdirmə mülkiyyət münasibətlərinin dəyişməsi

prosesidir. Bu prosesdə dövlət mülkiyyətində olan əmlakın müəyyən hissəsi müxtəlif mülkiyyət formalarına keçir və onların müstəqil təşəbbüskarlıq fəaliyyəti təmin edilir. Mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün mülkiyyət sahiblərinin bərabər hüququ təmin edilir. Yəni onlar mövcud potensialdan daha səmərəli istifadə etmək, istehsalı inkişaf etdirmək, məhsulun və göstərilən xidmətlərin keyfiyyətini yüksəltmək və nəticədə daha çox gəlir götürmək uğrunda rəqabət aparmaq imkanı əldə edirlər. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində müxtəlifnövlü mülkiyyət formalarının tətbiq edilməsinin zəruriliyi və səmərəliliyi əsas etibarilə istehsalın xarakteri və ya onun ictimai-iqtisadi məqsədləri ilə müəyyən olunur. Respublikada özəlləşdirmə prosesinin müvəffəqiyyətlə aparılması istehsalın məqsəd və istiqamətlərini konkret olaraq müəyyənləşdirəcəkdir. Azərbaycanda özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsində bir çox dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsi nəzərə alınmışdır. Problemin həlli yolları ayrı-ayrı ölkələr üçün müxtəlif olsa da, özəlləşdirmənin məqsədi birdir, yəni mülkiyyətçilərin hamısına bərabər hüquq verilməsini təmin etmək və onlarda sahiblik hissini artırmaqdır. Əlbəttə, respublikada özəlləşdirmənin dövlət proqramı hazırlanarkən bir sıra ölkələrin özünü doğruldan modelləri nəzərdən keçirilmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, respublikada müəyyən təşkilati, iqtisadi, texniki və digər səbəblər üzündən iqtisadi islahatlara iki il gec başlanılmışdır. Bu da sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi-iqtisadi bazasının yaranmasının ləngiməsinə, dağınıq və pərakəndəliyinə, tənzimlənmə prosesinin pozulmasına səbəb olmuşdur. Bunlarla yanaşı, respublikada iqtisadi islahatların ləngiməsi makroiqtisadi stabilləşmə baxımından bizim üçün xeyirli olan nəticələrə də səbəb olmuşdur:

birincisi, mövcud iqtisadi əlaqələrin kəsilməsi, maliyyə sisteminin pozulması, inflyasiyanın tüğyan etməsi, kəskin böhran vəziyyətinin yaranması və s. çətinliklər şəraitində özəlləşdirməni başlamaq olduqca mürəkkəb olardı;

ikincisi, artıq özəlləşdirmə prosesini keçmiş və keçməkdə olan ölkələrin təcrübəsi öyrənilirdi və onların buraxdığı səhvlərə yol verilmədi;

üçüncüsü, müəyyən dərəcədə vaxt hesabına makroiqtisadi sabitlik və dirçəlmə meyli formalaşdı və əhalidə bazar iqtisadiyyatına keçid psixologiyası formalaşdı;

dördüncüsü, bazar iqtisadiyyatına keçidin hüquqi bazasını təmin edən qanunlar, qanunvericilik aktları, normativ sənədlər və əsasnamələr işlənib hazırlandı və qəbul edildi. Xüsusilə dünya təcrübəsinə əsaslanan sənədlərin ən dəyərlisi hesab olunan özəlləşdirmə haqqında dövlət proqramı işlənib hazırlandı və qəbul olundu.

Artıq Azərbaycanda həyata keçirilən irimiqyaslı özəlləşdirmə prosesi «Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında» Dövlət Proqramına uyğun olaraq aparılır. Özəlləşdirmə prosesinin Dövlət Proqramında mərhələlər üzrə 4 əsas formada aparılması nəzərdə tutulmuşdur:

- kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi;
- orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi;
- səhmdar və payçı bankların özəlləşdirilməsi;
- sahə və sahələrarası investisiya fondlarının səhmlərinin satışı.

Özəlləşdirmənin göstərilən formaları içərisində kiçik sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə birinci mərhələdə kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Özəlləşdirmə prosesi onların gələcək fəaliyyətinə məqsədyönlü istiqamət verir. Özəlləşdirmənin məzmununa və tələblərinə uyğunlaşan tam və mənalı bazar təsərrüfatı yaratmaq üçün hər bir sahibkar (subyekt) tam sərbəstlik əldə edir, öz fəaliyyətində qəbul etdiyi qərarlara görə məsuliyyət daşıyır. Başlıcası odur ki, bazar subyektləri dövlət mülkiyyətinin inhisarçı mövqelərindən azad olurlar və onlar bütün fəaliyyətlərində təsərrüfat-əməliyyat müstəqilliyinə malik olurlar. Artıq respublikamızda özəlləşdir-

mənin ilk müsbət nəticələri əldə edilmişdir. Düzdür, respublikamızda bu proses müəyyən obyektiv və subyektiv səbəblərlə əlaqədar gecikdirilmiş və yalnız 1996-cı ilin mart ayında özəlləşdirmə siyasətinə başlamaq mümkün olmuşdur. İlk növbədə, kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsinə başlanılmış və 1999-cu ildə Dövlət Əmlak Komitəsi tərəfindən 21276 müxtəlif fəaliyyətlə məşğul olan kiçik müəssisənin özəlləşdirilməsi başa çatdırılmışdır. Onlara 9386 məişət xidməti, 2186 ticarət və ictimai iaşə obyekt, 570 çörək ticarəti və çörəkbişirmə obyektləri, 616 sənaye müəssisələri və avadanlıqlar, 311 tikinti müəssisəsi, 5970 nəqliyyat vasitələri, 499 yanacaqdoldurma məntəqəsi və digər təyinatlı obyektlər daxildir. Həmin müəssisələr kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasında, inkişafında və onun daha irimiqyaslı sahibkarlıq fəaliyyətinə çevrilməsində mühüm rol oynayacaqdır.

Bakı şəhərində əlverişli bazar infrastrukturuna görə kiçik və orta sahibkarlıq formalarının inkişafına daha çox diqqət yetirilmişdir. Xüsusilə Bakı şəhərinin bütün rayonları üzrə özəlləşirilən ticarət və ictimai iaşə, məişət xidməti və çörək mağazalarının ümumi sayında kəskin surətdə qeyri-bərabərlik nəzərə çarpır.

Dövlət Proqramına uyğun olaraq özəlləşdirmənin birinci mərhələsi kimi kiçik müəssisələrin hərrac yolu ilə satılması prosesi, əsasən, başa çatdırılmışdır və kiçik sahibkarlığın tam fəaliyyətinə möhkəm hüquqi baza yaradılmışdır. Lakin respublikada kiçik səviyyəli müəssisələrin özəlləşdirilməsində bir sıra problemlərin vaxtında həll olunmasına diqqət yetirilməsi məqsədəuyğundur.

– özəlləşirilən müəssisələrin pul ödənişində birinci növbədə maliyyə imkanları nəzərə alınmalı və onlara müəyyən güzəşt edilməlidir, bu, onların gələcək fəaliyyətinə müsbət təsir göstərə bilər;

– müəssisələrin özəlləşdirilməsində bütün növ investisiyaların gücündən istifadə olunması məqsədəuyğun sayılır;

–orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsində qiymətli kağızlar bazarının və onun müvafiq institutlarının yaradılmasına diqqət yetirilməlidir;

–özəlləşdirilən kiçik və orta səviyyəli müəssisələrin tam gücündən istifadəyə əlverişli şərait yaradılmalıdır;

–özəlləşdirilən obyektlərin qiymətlərinə dövlət tərəfindən nəzarət edilməli və onlar tənzimlənməlidir.

Göstərilən problemlər bir daha təsdiq edir ki, özəlləşdirmə prosesində hələ xeyli çətinliklər və maneələr vardır. Çətinliklər onunla bağlıdır ki, Dövlət Əmlak Komitəsi tərəfindən aparılan özəlləşdirmə əməliyyatları olduqca gecikdirilir və özəlləşdiriləcək obyektlərə yüksək qiymət və əmsal qoyulur. Bu baxımdan özəlləşdirmə prosesində qiymətləndirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi artıq zərurətə çevrilmişdir. Mövcud reallığı mümkün qədər obyektiv əks etdirən mükəmməl bir qiymət mexanizmi yaradılmalıdır.

Sərbəst bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə milli kapitalın zəif olduğu bir şəraitdə özəlləşdirilən obyektlərin qiymətlərini dünya səviyyəsinə uyğun qaldırmaq özəlləşdirməni gecikdirir, insanları bu prosesdən yayındırır və biganələşdirir. Respublikamızda özəlləşdirmə prosesində Dövlət Proqramının tələbləri əsasında dünya təcrübəsi tənqidi yaradıcılıqla öyrənilməli, yerli şərait, xüsusiyyətlər, xalqımızın milli mentaliteti nəzərə alınmalı, strateji və taktiki məsələlərdə ifratçılığa yol verilməməli və bütün sahələrdə özəlləşdirmə tarazlığı gözlənilməlidir.

Azərbaycanda həyata keçirilən özəlləşdirmə strategiyasının başlıca məqsədi sahibkarlıq fəaliyyətinə geniş meydan verməklə iqtisadi inkişafa təkan vermək, makroiqtisadi artıma və əhəlinin həyat səviyyəsində müsbət irəliləyişə nail olmaqdır. Respublikada strateji özəlləşdirmə prosesinin ümumi mənzərəsini məlumatların təhlili əsasında nəzərdən keçirdik və belə nəticəyə gəldik ki, hələlik müasir standartlara uyğun özəlləşdirmə səviyyəsinə nail olunmamışdır. Bir neçə ildən sonra özəlləşdirmə prosesinin yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoyması

II fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

nəticəsində iqtisadiyyatın bütün struktur bölmələrinin tarazlı idarə olunmasında və inkişafında müsbət meyillər baş verəcəkdir. Xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti üçün özəlləşdirilmiş obyektlər yeni istehsal tələbatına və bazar konyukturasına uyğunlaşacaq, bərpa olunacaq və ən yeni texnika və texnoloji prinsiplər əsasında idarə ediləcəkdir. Lakin bu cəhətləri əldə etmək üçün ciddi işləməli, bütün potensial imkanlardan və xarici ölkələrin maliyyə vəsaitlərindən məqsədyönlü istifadə olunmalıdır.

Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan obyektlərin özəlləşdirilməsi başa çatsa da, dövlət tərəfindən bir sıra mühüm işlərin görülməsinə ehtiyac vardır və bu problemin tezliklə həll olunmasına kömək məqsədilə respublikamızın bəzi iqtisadçı alimlərinin səmərəli nəzəri və praktiki fikirlərindən istifadə olunmalıdır:

bazar iqtisadiyyatının xüsusi bölməsi olan kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı geniş problemlərin həlli üçün dövlət tərəfindən kiçik biznesin inkişaf proqramı hazırlanmalıdır. Bu proqram xalq təsərrüfatının bütün struktur bölmələrinin tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır. Həmin proqramın məğzini Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitinə uyğun kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının elmi əsasları konsepsiyası təşkil etməlidir. Proqramda kiçik və orta sahibkarlıq üçün bazar infrastrukturunu və onun dövlət və ictimaiyyət tərəfindən dəstəklənmə sisteminin yaradılması nəzərə alınmalıdır. Proqramın həyata keçirilməsi üçün təkcə dövlət büdcəsi vəsaitləri deyil, əsasən, milli, şəxsi və xarici kapital cəlb olunmalıdır. Göstərilən proqram ciddi işlənmiş hüquqi-iqtisadi qanunlara söykənməli, kiçik biznesin bütün rəqlamentləri, yeni təşkili, fəaliyyəti və perspektiv imkanları müəyyənləşdirilməlidir. Burada kiçik biznesin keyfiyyət və kəmiyyət göstəriciləri, hüquq və vəzifələri, bazar iqtisadiyyatında rolu və güzəştləri dəqiq göstərilməlidir. Kiçik müəssisələrin təsis edilməsi son dərəcə sadələşdirilməli və yüngülləşdirilməlidir;

–respublikamızda kiçik və orta sahibkarlığın yaradılması və inkişafı, onun maliyyə bazasının möhkəmləndirilməsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Bunun üçün əmanətçilərin bank əmanətlərinin bərpası və indeksləşməsi təmin edilməli, respublikanın sosial-inkişaf tələblərinə cavab verən kiçik müəssisələr yaratmaq fəaliyyətində onlara güzəştli kreditlərin verilməsi nəzərə alınmalıdır. Bu işdə müstəqil kredit-korporasiyalar sisteminin yaradılması böyük rol oynaya bilər. Həmin təşkilat kiçik sahibkarlığın kreditləşməsi ilə bilavasitə məşğul olmalı, dövlət tərəfindən tənzimlənməli və hüquqi-iqtisadi zəmanət verilməlidir;

–kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf proqramında elmi-texniki tərəqqinin potensial inkişafından istifadə olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir;

–özəlləşdirmə prosesində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına kömək məqsədilə dövlət investisiya imkanlarına ciddi diqqət yetirməlidir. Son dövrdə respublikamızda sahibkarlığa investisiya köməyi dövlətin və xarici sahibkarların daim diqqət mərkəzində olmuş və bu məqsədlə dövlət büdcəsindən sahibkarlığın inkişafına 1993-cü ildə 450 milyon manat, 1994-cü ildə 150 milyon manat, 1995-ci ildə 300 milyon manat, 1996-cı ildə 8 milyard manat vəsait yönəldilmişdir. Bundan sonra, 1997-ci ilin dövlət büdcəsindən kiçik sahibkarlığa investisiya yardımına 11 milyard manat, 1998-ci ilin dövlət büdcəsindən isə 16 milyard manat, fermer təsərrüfatlarına kredit güzəştləri fonduna 5 milyard manat və özəlləşdirmədən sonra müəssisələrin sağlamlaşdırılması fonduna 7 milyard manat vəsait yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bir qədər öncədə göstəriləndiyi kimi 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan ayrılan vəsait dövlətin bu sahəyə diqqətini daha da artırdığını sübut edir.

Sahibkarlığın gələcək inkişafı və genişləndirilməsi üçün göstərilən vəsaitlərin məbləği o qədər böyük olmasa da, onun həvəsləndirici əhəmiyyəti çox böyükdür. Xüsusilə indiki özəlləşdirmə dövründə fermer təsərrüfatlarının, kiçik müəssisələrin,

əhali tərəfindən yaradılan sahibkarlıq müəssisələrinin investisiya köməyinə ehtiyacı çox böyükdür və onsuz sahibkarlıq çox böyük çətinliklərlə qarşılaşmış olur.

Kiçik və orta sahibkarlığa investisiya köməyinin mühüm istiqamətlərindən biri də xarici ölkələrdən və beynəlxalq təşkilatlardan kreditlərin və maliyyə yardımlarının alınması və xarici investorların respublikaya cəlb edilməsidir. Dünya ölkələrinin tarixi təcrübəsinə nəzər yetirildikdə, xarici investisiyanın daxili sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafındakı rolu daha çox nəzərə çarpır.

Xaricdən alınan investisiyalar kiçik və orta sahibkarlığın müstəqil fəaliyyətinə, əlverişli imkanlarına geniş yol açır və milli iqtisadiyyatın formalaşmasında onların rolu artır. Özəlləşdirilən kiçik müəssisələrin fəaliyyətə başlaması üçün ən yeni texnika və texnologiyanın alınması və quraşdırılmasında xarici investisiya və kredit vəsaitlərinin köməyini əvəzsiz hesab etmək olar.

Xarici kapitalın yeni iş yerlərinin yaradılmasına cəlb edilməsi, işçilərin əməkhaqqının artmasına, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və həmçinin yüksəkixtisaslı mütəxəssislərin xaricə axınının qarşısının nisbətən alınmasına təsir göstərir. Bundan başqa, xarici investisiya qoyuluşu yerli investisiyaların həcmnin artmasına, valyutanın ölkədə qalmasına və bütün müəssisələr arasında iqtisadi əlaqələrin fəallaşmasına kömək edir.

Lakin konkret şərhədən görüldüyü kimi, özəlləşdirmə prosesində xarici investisiyanın milli iqtisadiyyatın inkişafına nə qədər müsbət təsiri olsa da, onun mənfi təsirlərini də qeyd etmək mümkündür. Belə ki, xarici sərmayenin ölkəyə systemsiz, nəzarətsiz, qeyri-bərabər (tarazlı) formada cəlb edilməsi milli iqtisadiyyatı ondan asılı vəziyyətə sala bilər, iqtisadiyyatın idarə edilməsi imkanlarını məhdudlaşdırır. Digər tərəfdən, sərmayenin cəlb edilməsi ölkədaxili istehsalçıların tam rəqabətə tab gətirməyərək gəlirlərinin azalmasına, müflisləşməsinə, öl-

kənin tədiyyə balansının tənzimlənməsində qeyri-mütənasibliyə gətirib çıxarır.

Ümumiyyətlə, hər bir ölkədə iqtisadiyyatına daxil olan xarici sərmayədən səmərəli istifadə etmək məqsədini güdən ümumi siyasi sabitlik, bazar xarakterli hüquqi və iqtisadi rejim, uzunmüddətli normal vergi sistemi tətbiq edilməlidir.

İnkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübəsi bir daha göstərir ki, irimiqyaslı, nəhəng problemlərin həll edilməsi birinci növbədə kiçik fəaliyyət və işgüzarlıq məsələlərinin həllindən daha çox asılıdır. Azərbaycanda həyata keçirilən genişmiqyaslı özəlləşdirmə prosesində məhz bu konsepsiyaya daha çox üstünlük verilmişdir.

Azərbaycanda özəlləşdirmə prosesində II Dövlət Proqramının xüsusi əhəmiyyəti vardır. 2000-ci ilin avqust ayında «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun və «Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı»nın qüvvəyə minməsi ilə özəlləşdirmənin ikinci mərhələsinə start verilmişdir. Özəlləşdirmənin birinci mərhələsinin nəticələri göstərirdi ki, özəlləşdirmənin ilk illərində özəlləşdirilən müəssisələrin fəaliyyətinin lazımı səviyyədə dəstəklənməməsi səbəbindən bir çox hallarda istehsalın bərpası, yeni iş yerlərinin açılması üzrə proqnozlar reallaşmamışdır. Buna səbəb bəzən özəlləşdirilmiş müəssisələrin özəlləşdirilənə qədər yığılıb qalmış kreditör və vergi borcları və digər amillərdir. Ona görə də 2000-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin müvafiq fərman və sərəncamları ilə özəlləşdirilmiş müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi və sahibkarlığın inkişafı məqsədilə zəruri qərarlar qəbul edilmişdir. Bu baxımdan artıq özəlləşdirilən müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi, restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılmasına xüsusi önəm verilməyə başlanmışdır. Bu sahədəki tədbirlər özəlləşdirilən müəssisələrə vergi və digər güzəştlərin edilməsi, güzəştli şərtlərlə kreditlər, enerji və qazla təmin olunması, dövlətə olan borcların

silinməsi və digər məsələləri əhatə edərək, müəssisələrin özəlləşdirilmədən sonra fəaliyyətinin bərpa olunması üçün zəruri şərtlərin yaradılmasına yönəldilmişdir.

Ümummillî lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə «Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin, aqrar islahatları nəticəsində ləğv olunmuş və işğal altında olan rayonların təsərrüfat subyektlərinin borcları haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi özəlləşdirmə prosesinin sürətləndirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir.

II Dövlət Proqramının əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

• «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq dövlət əmlakının özəlləşdirilməsini həyata keçirməkdən;

• iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi və rəqabət mühitinin formalaşdırılması əsasında milli iqtisadiyyatın səmərəliliyini yüksəltməkdən;

• bazar münasibətlərinin iqtisadi əsası kimi özəl mülkiyyətçilər təbəqəsini genişləndirməkdən;

• iqtisadiyyata investisiyalar, o cümlədən xarici investisiyalar cəlb etmək yolu ilə onun inkişafına nail olmaqdan;

• dövlət əmlakını dövlət özəlləşdirmə çeşklərinə satmaqla özəlləşdirmə prosesinə əhalinin maksimum geniş təbəqələrini cəlb etməkdən;

• I Dövlət Proqramı çərçivəsində özəlləşdirmə üçün açıq elan edilmiş müəssisə və obyektlərin özəlləşdirilməsini başa çatdırmaqdan ibarətdir.

II Dövlət Proqramında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi üçün aşağıdakı üsullar nəzərdə tutulmuşdur:

• dövlət müəssisələrinin fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilməsi;

• özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin əmlakının əmək kollektivi üzvlərinə və onlara bərabər tutulan şəxslərə güzəştli satışı;

- dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarında satışı;
- dövlət əmlakının hərraclar vasitəsilə satışı;
- dövlət əmlakının investisiya müsabiqələri vasitəsilə satışı;
- icarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı;
- dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı.

«Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı»nda əvvəllər qüvvədə olan normativ-hüquqi sənədlərdən fərqli olaraq, xarici investorların özəlləşdirmədə iştirakı üçün daha əlverişli şərait yaradılmışdır. Belə ki, özəlləşdirmənin ikinci mərhələsində xarici investorlar dövlət əmlakını alarkən opsiyonlardan yalnız çeklə birgə istifadə edirlər. Qanuna əsasən, opsiyon xarici şəxslərə, investorlara çeklə özəlləşdirmədə iştirak hüququ verən nağdsız, adlı qiymətli kağızdır. Buna uyğun olaraq, ixtisaslaşdırılmış çek hərraclarında xarici investorlar opsiyon təqdim etməklə iştirak edirlər. Bundan əlavə, xarici investorlar üçün Azərbaycan Respublikasında əldə etdikləri xalis mənfəəti təkrarən investisiya şəklində ölkə iqtisadiyyatına yönəldikdə opsiyon təqdim etmədən həmin mənfəət hesabına özəlləşdirmədə iştirak etmə imkanı nəzərdə tutulmuşdur.

II Dövlət Proqramında sağlamlaşdırma tədbiri kimi, müəssisələrin özəlləşdirmədən qabaq idarəetməyə verilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, böyük idarəçilik təcrübəsi olan, investisiya qoymaq, nou-hau cəlb etmək iqtidarında olan sərmayəçini cəlb etmək üçün müəssisə uzunmüddətli idarəetməyə verilir, daha sonra həmin müəssisənin özəlləşdirilməsi bu və ya digər üsulla həyata keçirilir.

Özəlləşdirmə və liberallaşdırma siyasətinin davamı olaraq 2000-ci ilin avqust ayında təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı» əhatə dairəsinə görə I Proqramdan fərqlənirdi. Bu Proqramın əsas məqsədləri artıq bərpa edilmiş və inkişafda olan iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi və rəqabət mühitinin formalaşdırılması əsasında milli iqtisadiyyatın səmərəliliyi-

ni yüksəltməkdən, bazar münasibətlərinin iqtisadi əsası kimi özəl mülkiyyətçilər təbəqəsini genişləndirməkdən, iqtisadiyyata investisiyalar, o cümlədən xarici investisiyalar cəlb etmək yolu ilə onun inkişafına nail olmaqdan, özəlləşdirmə prosesinə əhalinin maksimum geniş hissəsini cəlb etməkdən ibarət olmuşdur.

Orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsinə başlandıqdan sonra durğunluq vəziyyətində olan bir çox müəssisələrin fəaliyyəti bərpa edilmiş, əmək kollektivi üzvlərinin bir qismi öz iş yerlərinə qayıtmışdır. Mövcud bazarların (əsasən, keçmiş SSRİ bazarlarının) itirilməsi, istifadə olunan avadanlıq və texnologiyaların mənəvi və fiziki cəhətdən aşınması, investisiya çatışmazlığı kimi səbəblər üzündən onlar tam gücü ilə işləməsə də, bazar iqtisadiyyatı prinsipləri həmin müəssisələri yeni bazarlar, nüfuzlu tərəfdaşlar və maliyyə vəsaitlərinin axtarılmasına məcbur edir. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesi başladığı dövrdən bu günədək ticarət və xidmət sahələri ilə yanaşı, ölkə iqtisadiyyatının yeyinti, emal, quşçuluq, taxılçılıq, nəqliyyat, tikinti, maşınqayırma, kimya və bir sıra digər sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələr özəlləşdirilmək üçün açıq elan edilmiş və həmin müəssisələrin bazasında 1500-dən çox açıq səhmdar cəmiyyətləri təsis edilmişdir. Özəlləşdirmə prosesi çərçivəsində yaradılmış səhmdar cəmiyyətlərinin səhmlərinin satışı ilə bağlı indiyədək 351 pul və 90 çek hərracı keçirilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yerli investorlarla yanaşı, xarici investorlar tərəfindən də özəlləşdirmə prosesinə böyük maraq göstərilmiş və «Bakı-Pivə», «Qaradağ-Sement», «Bakielektroqaynaq» («Baku Steel Company»), «Bakı-Tütün» («European Tobacco Baku»), «BM SUN», «Gön Dəri» və s. müəssisələrin özəlləşdirilməsində xarici investorlar iştirak etmişlər.

Bununla belə, ölkəmizin alüminium sənayesində geniş restrukturizasiya tədbirləri həyata keçirilmiş və «Gəncə Gil-Torpaq», «SumqayıtAlvanmetal» İB-ləri və Zəylik Alunit Mə-

dən İdarəsinin bazasında «Azərbaycan Alüminiumu» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmışdır.

Özəlləşdirmə prosesində yaradılan səhmdar cəmiyyətlərinin satışı mexanizminin təkmilləşdirilməsi nəticəsində özəlləşdirmədə əhalinin və əmək kollektivlərinin mənafeləri təmin olunmuş, onlara edilən güzəştlər daha ünvanlı və birbaşa xarakter daşmışdır. İstər kiçik müəssisələrin, istərsə də orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi zamanı əmlakın güzəştli satışı və özəlləşdirmə paylarının (çeklərinin) geniş miqyasda istifadəsi nəzərdə tutulur. Özəlləşdirmə haqqında qanunda konkret olaraq, əmək kollektivi və onlara bərabər tutulan şəxslərin dairəsi müəyyənləşdirilmişdir. Bundan başqa, qanunda ilk dəfə olaraq, özəlləşdirilməsi qadağan olunan obyektlərin siyahısı göstərilmişdir. Qanunda özəlləşdirmənin yeddi üsulu göstərilmiş, onlardan üçü birinci Dövlət Proqramı çərçivəsində istifadə olunmuşdur. Bunlar fərdi layihələr üzrə müəssisələrin özəlləşdirilməsi, ixtisaslaşdırılmış pul hərəcları vasitəsilə dövlət əmlakının satışı və dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı üsuludur. Bundan başqa, özəlləşdirmədən daxil olan vəsaitlərin bir hissəsinin mövcud dövlət müəssisələrinin və özəlləşdirilmiş müəssisələrin fəaliyyətinin sağlamaşdırılması istiqamətində ayrılması hazırkı mərhələdə düşünülmüş və məqsədli xarakter daşıyır.

Özəlləşdirmə qanununda və II Dövlət Proqramında əvvəlkilərdən fərqli olaraq, iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasında, sahibkarlığın inkişafında, rəqabət mühitinin formalaşdırılmasında, iqtisadiyyata investorların cəlb edilməsi ilə səmərəliliyin artırılması məqsədilə bir çox yeni müddəalar nəzərdə tutulmuşdur. Həmin normativ sənədlərdə xarici investorların özəlləşdirmədə iştirakı üçün əlverişli şərait yaradılmışdır.

Belə ki, xarici investorlar dövlət əmlakını alarkən opsiyonalardan yalnız çek özəlləşdirilməsi zamanı istifadə edir, eyni zamanda Azərbaycan Respublikasında əldə etdikləri xalis mənfəəti təkrarən investisiya şəklində ölkə iqtisadiyyatına yönəlt-

dikdə opsiya təqdim etmədən – həmin mənfəət (bu, vergi orqanlarının sənədləri ilə təsdiq edilməlidir) hesabına çek əldə edərək özəlləşdirmədə iştirak etməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bütün bunlarla yanaşı, yeni qəbul edilmiş sənədlərdə dövlət müəssisələrinin özəlləşdirmə qabağı sağlamlaşdırılması və özəlləşdirilmiş müəssisələrin dəstəklənməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Bunlar ondan ibarətdir ki, müəssisələrin özəlləşdirməqabağı restrukturizasiyası həyata keçirilməlidir. Bunlar müəssisələrin ayrılması, bölünməsi, yəni ayrı-ayrı hissələrin hər hansı qaydada özəlləşdirilməsinin həyata keçirilməsidir. Digər tərəfdən, müəssisələrin bir çoxunun bugünkü mövcud iqtisadi vəziyyəti qənaətbəxş deyil, onların əksəriyyətinin külli miqdarda borcları vardır. Bu da xarici və yerli investorlar üçün cəlbəedici olmur. Ona görə də, problemi həll etmək üçün müəssisə borclarının tərkibinin müəyyən edilməsi və borclarının restrukturizasiyası aparılmalıdır. Qanunla müəyyən edilmiş elə borc növləri var ki, onlara toxunmaq olmur. Bunlar, əsasən, sosial ödənişlərin və əmək haqlarının ödənilməsi ilə əlaqədar olan borclardır.

Azərbaycanda özəlləşdirmə həyata keçirilərkən bu sahədə beynəlxalq təcrübədən maksimum istifadə edilməsinə, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi diqqət verilir. Bu əməkdaşlıq, əsasən, müxtəlif infrastruktur sahələrində, eləcə də iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində dövlətsizləşdirmə tədbirləri üzrə ilkin tədqiqatların həyata keçirilməsində, məsləhət xidmətləri göstərilməsi, özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulmuş müəssisələrin reabilitasiyası və özəlləşdirmədən sonra dəstək tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətlərində olmuşdur.

Dünya Bankının maliyyə dəstəyi ilə Azərbaycanda bir sıra infrastruktur sahələrdə restrukturizasiya və dövlətsizləşdirmə ilə bağlı layihələr həyata keçirilmişdir. Bunlara misal olaraq, «Bakı su təchizatı və kanalizasiya şəbəkəsinin idarəetməyə verilməsi və dövlətsizləşdirilməsi», «Bakı qazpaylayıcı şəbəkəsinin idarəetməyə verilməsi və dövlətsizləşdirilməsi», «Azər-

baycan Respublikasının iri sənaye müəssisələrinin özəlləşdirilməsi strategiyasının hazırlanması» layihələrini göstərmək olar.

ABŞ-ın Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAID) maliyyələşdirdiyi «Azərbaycanın enerji sektoruna texniki yardım» layihəsinin tərkib hissəsi olaraq «Azərbaycan Respublikasının istilik strategiyası» layihəsi hazırlanmış, bu sahədə idarəetmə və özəlləşdirmə imkanları araşdırılmışdır.

Almaniyanın Texniki Əməkdaşlıq Təşkilatı (GTZ) ilə səmərəli əməkdaşlıq layihələri həyata keçirilir. Əməkdaşlıq çərçivəsində GTZ tərəfindən özəlləşdirilən müəssisələrin işçilərinə yeni peşələrin öyrədilməsi, müəssisələrdə menecmentin yüksəldilməsi, bəzi müəssisələr üzrə özəlləşdirmə layihələrinin hazırlanması, tekstil və toxuculuq sənayesi müəssisələrinin potensialının araşdırılması, şərabçılıq sahəsinin inkişafı istiqamətində pilot layihə və s. istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Özəlləşdirmə tədbirlərinin araşdırılmasında və həyata keçirilməsində şəffaflığın təmin edilməsi, mövcud vəziyyətin öyrənilməsi sahələrində nüfuzlu məsləhətçi şirkətlərlə də səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri yaradılmışdır. Belə ki, «Arthut & Andersen», «Baker&McKenzie», «KPMG», «Ernst & Young», «Deloitte&Touche», «CA İB Corpoate», «Finance Beratungs» və digər beynəlxalq səviyyədə tanınmış məsləhətçi şirkətlər müxtəlif layihələr çərçivəsində əməkdaşlığa cəlb edilmişdilər. Bununla belə, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi və idarəetməyə verilməsində potensial investorların cəlb edilməsində məsləhətçi şirkətlərin xidmətlərindən geniş istifadə olunur.

2.4. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müəssisələrin rolu və onların inkişaf istiqamətləri (1995-2000-ci illər)

Azərbaycanda yeni iqtisadi sistemin formalaşmasında, iqtisadiyyatın inkişafı və idarə olunmasında çevik fəaliyyət göstərən bazar subyektlərindən biri kiçik və orta səviyyəli müəssisə-

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

lərdir. Əvvəlki paraqrafda kiçik və orta sahibkarlığın formalaşmasının hüquqi-iqtisadi əsasları və özəlləşdirmə prosesinin onun inkişafına təsiri geniş surətdə araşdırılmışdır. Burada kiçik iqtisadiyyatın subyekt kimi kiçik və orta səviyyəli müəssisələrin bazar münasibətlərinə keçid şəraitində rolu və fəaliyyətinin əsas cəhətlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Respublikamızda kiçik müəssisələrin yaradılmasında və təşkilati strukturunun müəyyən olunmasında yerli xüsusiyyətlər və dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübələri nəzərə alınmışdır.

Müstəqil sosial-iqtisadi inkişaf yoluna qədəm qoymuş Azərbaycanda ilk dəfə olaraq kiçik müəssisələrin yaranması və fəaliyyətə başlaması Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 oktyabr 1990-cı il 480 №-li qərarı ilə nizamlanır. Həmin qərara əsasən sənaye və tikinti müəssisələrində 200-ə qədər, elmi və elmi-xidmət müəssisələrində 100-ə qədər, istehsalın digər sahələrində 50-yə qədər, qeyri-istehsal sahələrində 25-ə qədər, pərakəndə ticarətdə 15-ə qədər işləyən olarsa, onlar kiçik müəssisə hesab edilirlər. Kiçik və orta səviyyəli müəssisələr dövlət, bütün vətəndaşlar, ailə üzvləri, ayrı-ayrı şəxslər, ictimai təşkilatlar, kooperativlər, səhmdar cəmiyyətləri, assosiasiyalar, hüquqi şəxs kimi digər müəssisə və təşkilatlar və s. tərəfindən yaradıla bilər. Adları göstərilən orqanlar və şəxslər kiçik müəssisələrin fərdi və kollektiv təsisçiləri ola bilərlər. Kiçik müəssisə fəaliyyətdə olan mövcud müəssisələrin, idarə və təşkilatların tərkibindən ayrılıb yaradıla bilər. Dövlət, kooperativ, icarə, birgə və fərdi müəssisələr mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq yaradılır, fəaliyyət göstərir, yenidən təşkil edilir. Artıq 1990-cı ildən başlayaraq Azərbaycan iqtisadiyyatında göstərilən qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq ticarətdə, ictimai işə, xidmət sahələrində, tikintidə, elm sahələrində və qismən də istehsal sahələrində kiçik müəssisələr fəaliyyətə başlamışdır. Əlbəttə, bu dövrdə respublikada kiçik müəssisələrin yeni yaradılması və fəaliyyəti haqqında təcrübə olduqca zəif idi və bu sahədə tənzimləyici qanun və qanunvericilik aktları

qəbul edilməmişdir. Kiçik sahibkarlığın əhəmiyyəti və sosial-iqtisadi nəticələri haqqında xarici ölkələrin təcrübəsindən az istifadə olunurdu. Respublikada bazar mexanizminin formalaşması, yeni tələbatların meydana gəlməsi, tələblə təklif arasında kəskin ziddiyyət yaranması, istehsal və bazar rəqabətinə ehtiyacın mövcud olması, inflyasiya prosesinin güclənməsi zərurəti və s. səbəblər kiçik sahibkarlığın daşıyıcısı kimi kiçik müəssisələrin sayının sürətlə artmasını tələb edirdi.

İnkişaf etmiş ölkələrin kiçik biznes haqqında uzun dövr ərzində topladığı tarixi təcrübə Azərbaycan iqtisadiyyatında bu fəaliyyət növünün geniş yayılmasına daha tez kömək etmişdir. Çünki respublikamızda bazar münasibətlərinə keçid şəraitində istehsalı tez mənimsəmək, yeni texnikanı tətbiq etmək, çevik texnologiyaya malik olmaq və məhdud resurslardan səmərəli istifadə etmək funksiyası müəyyən dövrə qədər kiçik və ya orta müəssisələrin üzərinə düşür. Bu baxımdan kiçik və orta tipli müəssisələr bazarın mövcudluğunun zəruri subyektləridir. Onlar hüquqi şəxs kimi müstəqildirlər, öz məqsədlərinə çatmaq arzusu ilə müxtəlif fəaliyyət növləri ilə məşğul olur və son nəticədə gəlir (mənfəət) əldə etmək niyyətində olurlar. Kiçik müəssisələrin xarakterik cəhətlərindən biri onun qeyri-sabit olması ilə müəyyən olunur. Yəni ildən-ilə müxtəlif sahələr üzrə kiçik biznes subyektləri olan kiçik müəssisələrin bəziləri sıradan çıxır və onların yerinə yeniləri meydana gəlir. Bu proses daim yeniləşməkdə olan istehsal tələbatından irəli gəlir. Kiçik müəssisələrin xüsusi mülkiyyət forması əsasında mövcud olması zərurəti onun «kiçik» olması mənasını tam ifadə etmir. Əslində kiçik müəssisənin fəaliyyətini mülkiyyət forması çərçivəsində xarakterizə etmək düzgün deyildir. Çünki istənilən dövlət, icarə, kooperativ, səhmdar, ailə, xüsusi və s. müəssisələr kiçik səviyyəli ola bilər. Onlar da xüsusi mülkiyyət formasına əsaslanan təsərrüfat vahidləridir. Bu baxımdan kiçik müəssisələri iki meyar baxımından izah etmək lazımdır. Əvvəla, müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətinin ictimai təşkili forması kimi; yeni təsər-

II fəsil. Azərbaycanı sahibkarlıqın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

rüfat dövriyyəsinin həcminə görə uyğunlaşan və fəaliyyət göstərən müəssisələri kiçik hesab etmək məqsəduyğundur. İkincisi, müəssisədə çalışan işçilərin sayına görə mövcud olan təsərrüfat vahidləri; yəni istehsalın ayrı-ayrı sahələrində işçilərinin sayı 100-200-500-ə qədər olan müəssisələr kiçik və orta müəssisələr hesab olunurlar.

Azərbaycanda özəlləşdirmə haqqında Dövlət Proqramına uyğun olaraq sahələr üzrə kiçik, orta və iri müəssisələrin ölçü meyarlarını aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

Cədvəl 5

Sahə mənsubiyyətinə görə müəssisələrin ölçü təsnifatı

Sahə mənsubiyyətinə görə müəssisələrin növləri	İşçilərin sayına görə qruplaşma		
	kiçik ölçülü müəssisələr	orta ölçülü müəssisələr	iri ölçülü müəssisələr
1. Sənaye	50	51-300	300-dən çox
2. Nəqliyyat	15	16-75	75-dən çox
3. Tikinti	25	26-150	150-dən çox
4. Ticarət	10	11-50	50-dən çox
5. Xidmət	10	11-50	50-dən çox

Cədvəldən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikası şəraitində sahə mənsubiyyətinə görə təsnifləşdirilən müəssisələrin ölçü meyarları bir-birindən kəskin surətdə fərqlənir. Sənaye sahəsində müəssisələrin ölçü meyarı digər fəaliyyət sahələrinə nisbətən daha genişdir. Perspektivdə real şəraitdən asılı olaraq müəssisələrin ölçü meyarlarının dəyişmək ehtimalı da ola bilər. Lakin kiçik və orta müəssisələrin ölçü meyarları müxtəlif xarici ölkələrdə eyni deyildir. Məsələn, ABŞ-da kiçik müəssisələrə 501-1000 nəfərə qədər, Qərbi Avropa ölkələrinin əksəriyyətində 50 nəfərdən 500 nəfərə qədər, Yaponiyada 30 nəfərdən 300 nəfərə qədər işçisi olanlar daxildir. Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş kapitalist ölkələrində kiçik və orta müəssisələr milli firmaların 80-85 faizini təşkil edirlər, eyni zamanda bu firmalar dövlətin köməyi olmadan inkişaf edə bilməzlər.

Göstərilən və əsaslandırılan meyarlar baxımından dünya iqtisadiyyatında kiçik və orta müəssisələr fəaliyyət göstərir. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatında kiçik müəssisə (firma) və digər təsərrüfat firmalarının sayı ildən-ilə artır. Məsələn, ABŞ-da 20 milyondan çox kiçik müəssisə (firma) Amerikanın bütün işgüzar kompaniyalarının 95 faizini təşkil edir. İstehsal sahəsində çalışan işçilərin yarıdan çoxu onların payına düşür. Əgər işçilərin sayı 500-dən yuxarı olan kompaniyaları götürsək, onda bu baxımdan 97 faiz bütün istehsal kompaniyaları kiçik müəssisələrin payına düşür və bütün istehsalda çalışan işçilərin 40 faizi burada məşğul olur. ABŞ-da hər il yüz minlərlə kiçik müəssisə (firma) müflisləşir, yox olur və yeniləri ilə əvəz olunur. Son dövrdə nəticə etibarilə ABŞ-da hər il orta hesabla 50 min kiçik kompaniya meydana gəlir. Digər inkişaf etmiş ölkələrdə də kiçik kompaniyaların sayı artır və üstünlükləri daha tez nəzərə çarpır. Məsələn, Yaponiyada 12 milyon, İtaliyada 7 milyon, Fransada 9 milyon, İngiltərədə 11 milyon, Hindistanda 12 milyon, Çində 15 milyon kiçik müəssisə, firma, assosiasiya və kompaniya fəaliyyət göstərir. Bu kiçik müəssisələrin 60-70 faizi müstəqildir, onlar təsərrüfat-təşkilati müstəqilliyə malikdirlər. Hazırda sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik biznesin inkişafında kiçik kompaniyaların rolu daha da artmaqdadır. Belə ki, ABŞ-da 20 milyondan çox kiçik firmaların (kənd təsərrüfatından başqa) ümumi milli məhsulda xüsusi çəkisi 40 faiz, Yaponiyada 51 faiz, Fransada 45 faiz, AFR-da 25 faiz təşkil edir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəssisələrin kiçik, orta və ya iri sahibkarlığa aid edilməsi meyarı bütün bazar iqtisadiyyatı ölkələrində müxtəlif şərtlər və xüsusiyyətlərlə müəyyən edilir. Ən başlıcası kimi işçilərin sayı meyarı üstünlük təşkil edir. Əlbəttə, dünya ölkələrində bu göstərici nisbi xarakter daşıyır.

Bir sıra dünya ölkələrində müəssisələrin (firmaların) fəaliyyətlərinin ölçü meyarı aşağıdakı kimi təsnifləşdirilmişdir (cədvəl 6).

II fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

Cədvəldən görüldüyü kimi, hər bir ölkənin inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq müəssisələrin ölçü meyarları təsnifləşdirilmişdir. Bununla yanaşı, bəzi ölkələrdə kompaniya və firmaların həcminə və fəaliyyətinə uyğun olaraq müəssisələrin ölçü meyarları təsnifləşdirilir.

Dünya ölkələrində kiçik firmaların rolunun gündən-günə artması bir daha təsdiq edir ki, müstəqil inkişaf yoluna qədəm qoyan ölkələrdə də həmin müəssisələrin formalaşmasına və rolunun artırılmasına əlverişli şərait yaradılmalıdır. Xüsusilə müstəqil sosial-iqtisadi inkişaf yolu ilə gedən Azərbaycanda kiçik müəssisələrin sahibkarlıq fəaliyyəti dünya təcrübəsi əsasları üzərində formalaşmalıdır.

Cədvəl 6

Ayrı-ayrı ölkələr üzrə müəssisələrin ölçü təsnifatı

Ölkələr	Kiçik ölçülü müəssisə	Orta ölçülü müəssisə	İri ölçülü Müəssisə
ABŞ	100-dən az	101-1000	1000-dən çox
Almaniya	50-dən az	50-500	500-dən çox
Fransa	50-dən az	50-500	500-dən çox
Yaponiya	50-dən az	50-300	300-dən çox
İngiltərə	20-dən az	20-250	250-dən çox
İtaliya	-	500-ə qədər	500-dən çox
Hollandiya	10-dan az	10-100	100-dən çox
Belçika	10-dan az	10-50	50-dən çox
İsveçrə	10-dan az	10-50	50-dən çox
Türkiyə	1-49	50-199	200-dən çox
Cənubi Koreya	-	300-ə qədər	-
Braziliya	1-49	50-199	200-dən çox
Meksika	1-49	50-175	175-dən çox
Tailand	1-49	100-199	200-dən çox

Bir neçə ildir ki, bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü yaşayan Azərbaycan bir sıra sosial-iqtisadi problemlərin həll edilməsi ilə üzləşmişdir. Yəni real bazar münasibətlərinə keçidə

təminat verən əsaslı bazar mühiti yaradılmamış, yeni bazar subyektləri formalaşmış, bürokratik, inhisarçı mövqelərin iradəsi hələ aradan qaldırılmamışdır. Belə halların mövcud olması bazar iqtisadiyyatının əsası olan biznes və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına əngəl törədir və bu prosesi ləngidir. Bazar iqtisadiyyatı kiçik biznesin möhkəm özülü əsasında formalaşır.

Kiçik biznes fəaliyyəti kiçik və orta sahibkarlığın formalarının təzahür etməsinə və daha da genişlənməsinə mühüm təsir göstərir.

Kiçik biznes fəaliyyətinin əsas subyektləri kiçik müəssisələrdir. Kiçik müəssisələrin bazar iqtisadiyyatına keçid prosesində ümumi fəaliyyətini xarakterizə edən cəhətləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

–kiçik müəssisələr fərdi (kiçik) sahibkarlığın daşıyıcısı kimi çıxış edir; belə müəssisələr məhsulun həcmnin azlığına, az miqdarda işçi heyətinə və təsərrüfat şəraitini çevik surətdə dəyişməsinə xidmət edən təsərrüfat vahidləridir;

–kiçik müəssisələr bazar tələblərini daha çevik nəzərə alır, müasir texnika və texnologiyaları daha tez mənimsəyir, bazarın tələb və təklif prinsiplərinə tez uyğunlaşır və onlara cavab verə bilən məhsul istehsal edirlər;

–kiçik və orta səviyyəli müəssisələr dar çərçivəli ixtisaslaşmaya daha çox meyl göstərir; adətən, onlar məhdud çərçivəli məhsul istehsalı üzrə ixtisaslaşırlar;

–kiçik və orta səviyyəli müəssisələr iri müəssisələrin təcili sifarişlərini, operativ əməliyyatlarını, eksperiment xarakterli işlərini yerinə yetirirlər; iri kompaniyalar kiçik müəssisələri xammal, material, avadanlıqla təmin edir, onlara müddətli və güzəştli kreditlər verir;

–kiçik müəssisələrin sosial funksiyası ondan ibarətdir ki, o kütləvi işsizlik, iqtisadi böhranlar zamanı iri müəssisələrdən ixtisar olan işçiləri işlə təmin etməklə sosial gərginliyi azaldır. Bununla da onlar iş qüvvəsini xalq təsərrüfatı sahələri arasında səmərəli bölməkdə mühüm alətə çevrilirlər;

–kiçik sahibkarlıq istehsalın idarə olunması, yenidən qurulması və təsərrüfat mexanizminin formalaşmasında başlıca rola malikdir. Kiçik müəssisələr iqtisadiyyatın bütün sahələrində təsərrüfat mexanizmi alətlərinin, təsərrüfat-əməliyyat müstəqilliyi və özünü idarəetmə prinsiplərinin daha da fəallaşmasına şərait yaradır. Kiçik müəssisələr öz fəaliyyətlərində yeni səmərəli istehsal metod və formalarından istifadə edərək istehsal xərclərini azaltmağa cəhd göstərirlər;

–kiçik və orta müəssisələr müasir elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin istehsala daha tez tətbiq olunmasına meyl göstərirlər. Bəzi hallarda onların yeni texnoloji ideyalarından digər istehsal sahələrində müvəffəqiyyətlə istifadə olunur;

–kiçik müəssisələr tez bir zamanda bazarın formalaşması və tənzimlənməsi funksiyasını yerinə yetirirlər; belə ki, kiçik sahibkarlıq (kiçik biznes) ölkədə iqtisadi sabitləşmənin yaranmasına, istehsal əlaqələrinin yeniləşməsinə, inhisarçı mövqelərin aşkar olunmasına təkan verir və tezliklə öz əhəmiyyətini göstərir;

–kiçik müəssisələrin fəaliyyəti dövründə yeni təsərrüfat formalarının gələcək inkişafı üçün həqiqi maraq, real rəqabət şəraiti və praktiki bazar əlaqələri yaranır;

–kiçik müəssisələr bazar konyukturasına uyğun olaraq istehlak bazarının zənginləşdirilməsində, yeni məhsul növlərinin və çeşidlərinin meydana gəlməsində və onların rəqabət qabiliyyətinin artmasında həlledici rola malikdir;

–kiçik və orta səviyyəli müəssisələr məhdud resursların səfərbərliyə alınmasında, onlardan səmərəli və məqsədəuyğun surətdə istifadə olunmasında mütərəqqi rola malikdir;

–kiçik müəssisələr bazar əməliyyatları naminə hər cür risk etməyə hazır olur və iri partiyalı alqı-satqı proseslərində iri kompaniyaların gücünə arxalanırlar;

–kiçik müəssisələrin fəaliyyətində kapital daha sürətlə dövr edir. Pul ehtiyatı passiv qalmır və intensiv olaraq əməliyyata cəlb edilir;

–kiçik müəssisələr irihəcmli istehsal, sosial və bazar infrastruktur tələbatına malik olmur. Xırda həcmli xidmətlərə onların böyük ehtiyacı vardır;

–kiçik və orta müəssisələr yerli istehsal ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunmasına əlverişli şərait yaradan bazar subyektləridir. Onlar yerli şəraitə uyğun olan istehsal imkanlarını fəallaşdırır və gələcəkdə ayrı-ayrı rayonların əlaqəli formada inkişafı üçün maddi baza yaradırlar.

Fəal bazar subyektləri kimi formalaşan kiçik və orta səviyyəli müəssisələrin göstərilən üstünlükləri və xarakterik cəhətləri bir daha sübut edir ki, yeni iqtisadi sistemə keçid prosesində onların rolu əvəzənilməzdir. Bazar münasibətlərinin formalaşmasında kiçik müəssisələrin çevik fəaliyyətini xüsusi bir qanunauyğunluq kimi qəbul etmək olar. Bu qanunauyğunluğa respublika iqtisadiyyatının inkişafında da rast gəlmək mümkündür. Bir neçə ildir ki, respublika iqtisadiyyatında kiçik sahibkarlıq strategiyasının real praktiki əsasları öz səmərəli bəhrəsini verməkdədir. Bu proses nəhəng bir iqtisadi sistemə keçidin bəsit mərhələsidir. Kiçik iqtisadiyyat, onun obyektləri və subyektləri yeni iqtisadi sistemin tərkib hissəsidir. Kiçik iqtisadiyyat respublikada formalaşan xüsusi bir bölmədir. Kiçik iqtisadiyyatı inkişaf etdirən, hərəkətə gətirən və ona sövqedicə motiv verən kiçik və orta müəssisələrdir.

2008-ci il üçün respublikanın ümumi daxili məhsulunda özəl bölmənin payı 70 faiz təşkil edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin 10–15 faizi istehsal sferası ilə, qalan hissəsi isə ticarət, ictimai iaşə, xidmət və digər sahələrlə məşğul olurlar.

Hazırda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdə 600 mindən çox işçi çalışır ki, bu da respublikada əmək-qabiliyyətli əhalinin işlə təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Respublikada sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan xarici müəssisələrin sayı 817-yə bərabərdir.

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

Respublikada kiçik və orta müəssisələrin sayı artdıqca və fəaliyyət dairəsi genişləndikcə, onlara cəlb edilən işçilərin sayı da dəyişir. Yəni müəssisələrin kiçik, orta və irimiqyaslı kimi təsnifləşdirilməsində bir-birini əvəzetmə prinsipi meydana gəlir. Belə ki, kiçik müəssisələrin fəaliyyəti genişlənilir, işçilərin sayı artır və son nəticədə onlar orta həcmli müəssisələr səviyyəsinə daxil olur.

Ümumiyyətlə, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində müəssisələrin miqyasına görə təsnifləşdirilməsinin bəzi zəruri cəhətləri vardır.

Birincisi, bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə kiçik sahibkarlığın inkişafına xüsusi dövlət köməyinin və himayəsinin konkret formasını və istiqamətini müəyyənləşdirmək zərurəti meydana çıxır.

İkincisi, yeni iqtisadi sistemə keçid ərəfəsində özəlləşdirilmə prosesində müəssisələrin hər birinə münasibətdə müxtəlif forma və metodlardan istifadə olunması zərurəti yaranır.

Üçüncüsü, müəssisələrin fəaliyyət miqyasına görə təsnifləşdirilməsi iqtisadi inkişafda onların rolunu, mövqelərini və fərqli xüsusiyyətlərini araşdırmağa imkan verir.

Bu zəruri cəhətlərlə yanaşı dünya ölkələrində sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrin təsnifləşdirilməsi meyarı bir sıra göstəricilərlə xarakterizə olunur. Həmin göstəricilərə işçilərin sayını, kapitalın dəyərini, reallaşdırılan məhsulun dəyərini, əsaslı vəsait qoyuluşunun həcmi və s. aid etmək olar.

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi dünya praktikasında müəssisələrin təsnifləşdirilməsində mütləq göstərici kimi işçilərin sayı əsas götürülür. Bəzi hallarda işçilərin sayı ilə yanaşı, digər göstəricilərdən də istifadə olunur. Müəssisələrin təsnifləşdirilməsində həmin göstəricilərlə yanaşı, işçilərin sayı göstəricisinə üstünlük verilməsi, əsasən, aşağıdakı səbəblərlə bağlıdır:

– dəyər göstəricisi işçilərin sayına nisbətən tez-tez dəyişir və onun yenidən araşdırılması xeyli vaxt tələb edir;

–dəyər göstəricisi əsasında müəssisələr üzrə təsnifləşdirmə aparılması qeyri-sabitləşmə şəraitində mövcud real şəraiti düzgün müəyyənləşdirmir;

–müəssisələrin həcmnin təsnifləşdirilməsində əsas kapitalın dəyər göstəricisi də özünü tam doğrultmur. Belə ki, müəssisə amortizasiya ayırmaları normalarını süni surətdə artırmaq hesabına əsas fondların mənəvi cəhətdən köhnəlməsini və onun vaxtından əvvəl yenisi ilə əvəz olunmasını tezləşdirir. Beləliklə, əsas kapitalın dəyər göstəricisi müəssisələrin fəaliyyətini düzgün əks etdirə bilmir;

–reallaşdırılan məhsulun həcm göstəricisi bazar, tələb, qiymət və rəqabət prinsiplərindən asılı olaraq tez-tez dəyişdiyinə görə müəssisələrin ümumi fəaliyyətini və həcmi tam əks etdirə bilmir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəssisələrin fəaliyyətinə görə təsnifləşdirilməsində işçilərin say göstəricisi də real vəziyyəti tam əks etdirmir. Belə ki, müəssisəyə daimi işləyən işçilərlə yanaşı, müəyyən cari və mövsümi səbəblərlə bağlı əlavə işçilər də cəlb edilir ki, bu da müəssisənin təsnifləşdirilməsini düzgün müəyyənləşdirə bilmir. Lakin digər göstəricilərlə müqayisə etdikdə müəssisələrin təsnifləşdirilməsi üçün işçilərin say göstəricisi daha real, bəsit və tez müəyyən olunandır.

Dünya ölkələrində müəssisələrin təsnifləşdirilməsində işçilərin say göstəricisinin özünə bəraət qazanması müstəqil inkişaf yolu ilə gedən ölkələrdə də geniş istifadə edilir. Həmçinin 1995–1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında Dövlət Proqramında da ayrı-ayrı sahələr üzrə müəssisələr işçilərin sayına görə qruplaşdırılmışdır. Ümumiyyətlə, MDB ölkələrində bu göstəriciyə daim üstünlük verilir. Məsələn, Rusiya Federasiyasında kiçik sahibkarlığa «dövlət köməyi» haqqında qəbul edilmiş qanuna görə sənayedə, tikintidə və nəqliyyatda hesabat dövründə işləyənlərin sayı 100-dən çox, kənd təsərrüfatında və elmi-texniki sahədə 60-dan çox, topdansatış ticarətdə və əhaliyə məişət xidmətində 30-dan çox, digər sahə-

lərdə və fəaliyyət növlərində 50-dən çox olmayan müəssisələr kiçik sahibkarlığın subyekti hesab edilirlər.

Əlbəttə, hər bir ölkə mövcud sosial-iqtisadi inkişaf tələbatından və xüsusiyyətlərindən asılı olaraq qanunvericilik prinsipləri əsasında sahələr üzrə işçilərin sayı meyarını dəyişdirə bilər.

Azərbaycanda bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun olaraq qanunvericilik qaydasında müəssisələrin kiçik, orta və iri ölçülü formada sahibkarlıq subyekti kimi təsnifləşdirilməsini uğurlu addım hesab etmək olar. Lakin ayrı-ayrı ölkələrdə müəssisələrin fəaliyyət miqyasına görə təsnifləşdirilməsi səviyyəsi eyni deyildir. Bunu ümumi bir qanunauyğunluq hesab etmək olar. Məsələn, İraq, İordaniya, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya və s. ölkələrdə 50-yə qədər işçisi olan müəssisələr kiçik sahibkarlığa aid edilirlər. Türkiyədə 9-a qədər işçisi olan müəssisə çox kiçik, 9-49 arasında işçisi olan müəssisələr isə kiçik müəssisələr hesab edilir. Belə bir cəhəti Meksika, Braziliya, Tailand, Malayziya, Çili və s. ölkələrə də aid etmək olar. Yaponiyada kiçik müəssisələrə 5-9, 10-29, 30-49, orta müəssisələrə isə 50-99, 100-299 işçilər qrupu daxil edilir.

Türkiyədə kiçik və orta ölçülü müəssisələrin maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olan «Xalq bankı»nın təsnifləşdirilməsinə görə, kiçik və orta müəssisələrə işçilərinin sayı 100-250 arasında olan müəssisələr daxildir.

ABŞ-da bəzi firmalar daxilində özünəməxsus təsnifləşdirilmə qaydaları mövcuddur. Məsələn, «Makrouxill» kompaniyası işçilərinin sayı 50 nəfərə qədər olanları kiçik, 100 nəfərə qədər olanları orta, bu rəqəmləri ötüb keçənləri isə iri müəssisələrə aid edir.

Göstərilən misallara uyğun olaraq ayrı-ayrı ölkələrdə müəssisələrin fəaliyyət miqyasına görə təsnifləşdirilməsindən irəli gələn xüsusiyyətlər bunlardır:

–bəzi ölkələrdə müəssisələrin fəaliyyət miqyasına görə təsnifləşdirilməsi konkret olaraq «kiçik» və ya «ən kiçik» adı ilə tamamlanır;

–ölkələrin əksəriyyətində müəssisələrin ölçülərinin təsnifləşdirilməsi nisbidir, yəni müxtəlif amillərin təsiri ilə dəyişir;

–işçilərin sayından və digər göstəricilərin səviyyəsindən asılı olaraq müəssisələrin təsnifləşdirilməsində fərqlər baş verə bilər;

–bazar mexanizminin fəallaşması və elmi-texniki tərəqqinin təsir mövqeyi də müəssisələrin təsnifləşdirilməsinə şərait yaradır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində müəssisələrin fəaliyyət miqyasına görə təsnifləşdirilməsi və həmin müəssisələrin bir-birindən fərqli olaraq yerinə yetirdiyi funksiyalar ondan ibarətdir ki, kiçik müəssisələr kiçik sahibkarlığın daşıyıcısı kimi operativ surətdə dar ixtisaslaşma əsasında müxtəlif fəaliyyət formalarını yerinə yetirirlər.

Kiçik həcmli müəssisələri öz fəaliyyətinə görə üç qrupa bölmək olar:

–yerli xammal, material, enerji və iş qüvvəsi bazasına əsaslanan, daxili bazar tələbatına xidmət edən, mövsümi xarakterli məhsullar istehsal edən müəssisələr və digər ticarət, ictimai iaşə və xidmət sahələri;

–ayrı-ayrı aparıcı istehsal sahələrinə xidmət edən və onlarla əlaqəli işləyən müəssisələr qrupu;

–bütün ölçülü müəssisələr qrupu ilə kooperasiya formasında işləyən müəssisələr. Onlar müxtəlif fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq imkanına malikdirlər.

Belə qrup müəssisələrlə yanaşı, ortaölçülü müəssisələrin də iqtisadi inkişafda xüsusi rolu vardır. Belə ki, yeni iqtisadi sistemin formalaşmasında kiçik müəssisələrlə yanaşı fəaliyyətə başlayan orta müəssisələr öz operativliyi ilə yanaşı və iri müəssisələrə nisbətən həm də az kapital tutumluğu ilə fərqlənirlər. Ona görə də kiçik müəssisələrin sahibkarı imkan olan kimi iri müəssisə yaratmamışdan əvvəl orta müəssisə yaradır və bu müəssisənin təmsalında yaradılacaq iri müəssisənin planlarını qurur. Ortaölçülü müəssisələr iri müəssisələrə nisbətən dar ix-

tisaslaşmaya malikdir və xüsusi növ məhsulların istehsalı və yardımçı xarakterli işlərlə məşğul olur. Eyni zamanda belə müəssisələrin kəskin istehsal və bazar rəqabətinə tab gətirmək, daha yüksəkkeyfiyyətli məhsul istehsal etmək imkanları məhdud xarakter daşıyır. İri müəssisələr irimiqyaslı və kapital tutumlu işlərin həyata keçirilməsi funksiyasını yerinə yetirirlər. İri müəssisələr nəhəng elmi-texniki ideyaların və yeniliklərin tətbiqində daim maraqlı olan təmər küzləşmiş və ictimailəşmiş müəssisələrdir. Belə müəssisələr güclü istehsal, satış və informasiya bazasına əsaslanır, sabit xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olur və yüksək-ixtisaslı menecerlər və marketoloqlar tərəfindən idarə olunur.

Ümumiyyətlə, inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik və orta ölçülü müəssisələrin iri müəssisələrlə qarşılıqlı əlaqəsinə, birgə fəaliyyətinə daha çox üstünlük verilir. Xüsusilə Qərbi ölkələrində kiçik müəssisələrdə kapitalın dövriyyəsinin iri müəssisələrə nisbətən 2-2,5 dəfə çox olması onun əhəmiyyətini bir daha artırır. Buna görə də kiçik və ortaölçülü müəssisələr iri müəssisələrə nisbətən yüksək rentabelliyyə malikdirlər.

Müasir inkişaf etmiş dünya ölkələrində müxtəlif həcmli müəssisələrin təsnifləşdirilməsində digər meyar kimi onların keyfiyyət xüsusiyyətlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Xüsusilə 1980-ci ildə ingilis tədqiqatçısı X.Velu kiçik, orta və irihəcmli müəssisələri təsnifləşdirərkən aşağıdakı cəhətləri əsas götürür:

- müəssisənin qarşısında duran məqsədin müəyyən edilməsi;
- müəssisənin idarə edilməsi formaları;
- işçilərlə yaradılan münasibətin xüsusiyyətləri;
- müəssisənin maliyyələşdirilməsi mexanizmi və s.

Bunlarla yanaşı, tədqiqatçı X.Velu tərəfindən kiçik, orta və iri biznes fəaliyyətinin məqsədi, idarə olunması (menecment funksiyası), məhsul istehsalı və işçi heyəti fərqləndirilmiş formada təhlil olunur və həmin müəssisələrin keyfiyyət cəhətdə idarə olunma meyarı müəyyən edilir.

Fikrimizcə, tədqiqatçı X.Velu tərəfindən irəli sürülən keyfiyyət meyarını əsas göstərici kimi qəbul etmək olar. Lakin bütün müəssisələrdə bu meyarı vahid formada müəyyənləşdirmək və ümumi nəticə çıxarmaq olduqca çətindir. Çünki keyfiyyət meyarı əsasında təsnifləşdirmə aparmaq üçün bütün müəssisələrin orta normal istehsal şəraitinə uyğun fəaliyyəti baş verməlidir. Son illərdə kiçik, orta və iri həcmli kompaniyaların fəaliyyətinin əlaqələndirilməsində «Frençayzinq sistemi»nin tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kiçik, orta və iri sahibkarlıq formaları arasında mühüm fərqlər, çatışmazlıqlar, üstünlüklər olmasına baxmayaraq, onlar arasında «Frençayzinq sistemi»nə görə iqtisadi kooperasiya əlaqələrinin mövcud olması böyük səmərə verir və eyni zamanda həmin müəssisələri çətin vəziyyətlərdən, rəqabətdən qoruyub saxlayır.

İqtisadçı alim Q.N.Manafovun tədqiqatında göstəriləyi kimi, hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə «Frençayzinq sistemi»nin iki əsas formasından istifadə edilir. Birinci formada kiçik müəssisələr iri kompaniyanın ticarət nişanından çıxış edərək, yalnız onun məhsulunun reallaşdırılması ilə məşğul olur və yaxud onun adından xidmətləri həyata keçirir. İkinci forma zamanı isə müəssisələr iri kompaniyaların bütövlükdə təsərrüfat fəaliyyətinə cəlb edilirlər. Başqa sözlə desək, iri müəssisə iqtisadi əlaqəyə cəlb edilmiş kiçik müəssisənin istehsal və satışla bağlı iqtisadi fəaliyyətinin bir çox sahələrini və cəhətlərini müəyyən edir.

«Frençayzinq sistemi» kiçik və ortahəcmli müəssisələrin istehsal və satış həcmnin planlaşdırılmasında, onun keyfiyyət standartlarının və texniki tələblərinin müəyyən edilməsində, bazar strategiyası istiqamətlərinin işlənilib hazırlanmasında səmərəli idarəetmə formasıdır.

Həmçinin bu sistemə görə iri müəssisələr özlərinə məxsus olan bütün növ əmlakın və fəaliyyət formalarının kiçik müəssisələrə icarəyə verilməsində əlavə gəlir əldə etmək imkanı qazanır.

Göstərilən cəhətləri belə ifadə etmək olar ki, «Frənçayzinq sistemi»nin tətbiqi həm kiçik, həm də iri müəssisələr üçün sərfəlidir. Yəni kiçik müəssisələr özləri üçün əlavə gəlir mənbəyi əldə edir, iri müəssisələrin hüquqlarından, maliyyə imkanlarından, texniki üstünlüklərindən və müxtəlif rəməzlərindən istifadə edir. Artıq yeni iqtisadi sistemə keçən Azərbaycan Respublikasında inkişaf etmiş ölkələrin kiçik biznes fəaliyyəti təcrübəsindən səmərəli surətdə istifadə olunur. Respublikada həyata keçirilən özəlləşdirmə siyasətinə uyğun olaraq iqtisadiyyatda yeni struktur dəyişikliklərinin baş verməsində, milli iqtisadiyyatın və milli bazarın formalaşmasında, sosial gərginliyin azalmasında, iqtisadiyyatda inhisarçı mövqelərin məhdudlaşdırılmasında kiçik müəssisələrin rolunu xüsusi qeyd etmək olar.

Son bir neçə il ərzində müxtəlif fəaliyyət sahələrində yaranan kiçik müəssisələr müəyyən səviyyədə öz müsbət bəhrəsini vermişdir. Xüsusilə yeni təsərrüfat və mülkiyyət formalarının bərqərar olmasına və fəaliyyətinə xüsusi şərait yaradılmış, müxtəlif-növlü sahibkarlıq fəaliyyəti istiqamətində xeyli təcrübə qazanılmış, müəyyən sayda yeni iş yerləri açılmış, adamların işgüzarlıq və təşəbbüskarlıq fəaliyyətində əsaslı dönüş əmələ gəlmiş, istehlak bazarının mal və xidmətlərlə doldurulmasında, kiçik miqyaslı tələblərin ödənilməsində, səmərəli ideya və ixtiraların istehsalə tətbiqində və rayonların sosial-iqtisadi problemlərinin nisbətən həll edilməsində müsbət meyllər baş vermişdir.

Respublikada təbii, iqtisadi və elmi-texniki potensialdan səmərəli istifadə etmək və bütün bölgələrdə iqtisadiyyatın tarazlaşdırılmış formada inkişafını təmin etmək məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyətinin proporsional (müvazinətli) istiqamətdə inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda kiçik və orta müəssisələrin sahələr üzrə tarazlı inkişafı təmin edilməlidir.

1990-cı ildən başlayaraq «kiçik müəssisə» adı altında müxtəlif fəaliyyətlə məşğul olan təsərrüfat subyektləri (hüquqi şəxslər) qeydiyyatdan keçmiş, onların xeyli hissəsi müxtəlif səbəblərdən rəqabət mühitinə uyğunlaşmamış və iflasa uğramış-

dır. Yəni həmin müəssisələr dövlətin iqtisadi tənzimləmə qanunlarının tələblərinə cavab verə bilməmiş, icarə haqqını, lisenziyaları, əlavə vergiləri ödəyə bilmədiklərinə görə, ya öz fəaliyyətlərini dayandırmış, ya da ləğv etmişlər. Lakin əksəriyyət kiçik müəssisələr öz imkanlarını səfərbərliyə alıb, bazar konyukturasından asılı olaraq, çevik surətdə öz istiqamətini dəyişmişdir. Belə kiçik müəssisələrin bəzilərində uğurlu nəticələr əldə edilmişdir. Xüsusilə xarici kapitalın respublikaya cəlb edilməsində və ondan səmərəli istifadə etmək sayəsində bəzi kiçik müəssisələrin rolu müsbət qiymətləndirilməlidir.

Əfsuslar olsun ki, mövcud şəraitdə respublikamızda kiçik sahibkarlığın mövcud vəziyyəti iqtisadiyyatın inkişafına tam surətdə təkan vermir. Belə ki, mülkiyyətin özəlləşdirilməsi və dövlətsizləşdirilməsi prosesinin ləngiməsi və Dövlət Proqramı tələblərinə vaxtında əməl olunmaması ilə yanaşı, «Vergi məcəlləsi»nin 2000-ci ildə qəbul edilməsi, 1995–1996-cı illərdə yeni yaranan müəssisələrin köhnə qanunlara əsasən fəaliyyət göstərməsi son nəticədə bəzi kiçik müəssisələrin rəqabətə tab gətirməyərək iflasa uğraması ilə nəticələnmişdir. Ona görə də özəlləşdirilən müəssisələrin istehsal sahələrini deyil, qeyri-istehsal sahələrini daha geniş əhatə etməsinin şahidi olarıq. Düzdür, 1998-ci ilə qədər respublikada 15 mindən çox kiçik və orta səviyyəli müəssisələr özəlləşdirilmişdir. Lakin onların əksəriyyəti ticarət, ictimai iaşə və xidmət fəaliyyəti ilə məşğul olur. İstehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələr olduqca azlıq təşkil edir. Respublikamızda sahibkarlıq strukturunu təhlil etsək görərik ki, 1999-cu ildə istehsal sahibkarlığı 8 faiz, qeyri-istehsal sahibkarlığı 92 faiz təşkil edir. Sahibkarların sosial strukturunu nəzərdən keçirərkən, 1999-cu ildə böyük səviyyədə gəlirləri olan sahibkarların 12 faiz, orta səviyyədə gəlirləri olanların 22 faiz, aşağı səviyyədə gəlirləri olanların 66 faiz olduğunu müəyyən edərik.

Rəqəmlər bir daha təsdiq edir ki, hələlik respublikamızın iqtisadiyyatında kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti o qədər də müvəf-

II fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

fəqiyyət qazana bilməmişdir. Bunun əsas səbəbini xarici kapitalın milli kapitalı daim üstələməsində və digər hüquqi, iqtisadi və infrastruktur çətinliklərində və maneələrində axtarmaq lazımdır. Respublikada 1994–1998-ci illər ərzində sahibkarlığın daşıyıcısı olan kiçik müəssisələrin fəaliyyətində və inkişafında xeyli irəliləyiş baş vermişdir. Bunu son illərdə respublikamızda müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən kiçik müəssisələrin sahə quruluşunun dəyişməsi cədvəli əsasında müəyyən etmək olar (cədvəl 7).

Cədvəl 7

2005–2006-cı illər üzrə kiçik müəssisələrin iqtisadi göstəriciləri

Sahələr	2005			2006		
	Kiçik müəssisələrin sayı	işçilərin sayı	Məhsulun həcmi, mln. manat	Kiçik müəssisələrin sayı	işçilərin sayı	Məhsulun həcmi, mln. manat
Respublika üzrə, cəmi:	11982	73447	657480,1	12232	90134	719945,8
O cümlədən:						
sənaye	1846	19311	131866,3	1964	21929	169181,5
kənd təsərrüfatı	1319	8544	19633,4	6075	27756	235077,3
tikinti	1010	10237	276621,3	979	13874	213956,2
ticarət və ictimai iaşə	5840	22443	161376,3	6075	27756	235077,3
əhaliyə məişət xidməti	389	3685	5200	378	4250	11873

Cədvəl materiallarından görünür ki, göstərilən illərdə respublika üzrə kiçik müəssisələrin və onlarda işləyənlərin sayında artım meylı nəzərə çarpır. Eyni zamanda məhsulun həcmi də artmışdır. Əhaliyə məişət xidməti sahəsində müəssisələrin sayında azalma müşahidə olunsa da, işçilərin sayı və məhsulun həcmi yüksəlmişdir.

Bu amillərlə yanaşı, kiçik müəssisələrin fəaliyyət əmsalının dəyişməsinə təsir göstərən təşkilati çətinliklərlə bağlı olan

cəhətləri də qeyd etmək lazımdır. Yəni il ərzində əvvəlki dövrlərə nisbətən təşkilati cəhətdən qeydə alınan kiçik müəssisələrin sayı çox olarsa, bu onların fəaliyyət əmsalının dəyişməsinə və əhalinin işgüzarlıq səviyyəsinin artmasına real şərait yaratmış olar.

2.5. Azərbaycanca sahibkarlıq və xarici investisiyaların cəlb edilməsi problemi

Müasir dövrdə dünya ölkələri arasında beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin formalaşmasının mühüm istiqamətlərindən biri kapital ixracının rolunun artmasıdır. Beynəlxalq borc kapitalı bazarının fəaliyyəti dünya birliyinə daxil olan hər bir ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafına müxtəlif formalarda təsir edir. Eyni zamanda beynəlxalq kapital bazarı dünya maliyyə kredit sisteminin tərkib hissəsi kimi çıxış edir.

Dünya kapital bazarı özlüyündə beynəlxalq kredit əməliyyatlarının və ya beynəlxalq borc kapitallarının hərəkətinə xidmət edir. Beynəlxalq valyuta bazarı geniş mənada dünya miqyasında sərbəstləşən kapitalın səfərbərliyə alınması və yenidən bölgüsünün iqtisadi mexanizmidir.

Beynəlxalq kredit (borc kapitalı) bazarı, əsasən, aşağıdakı formalarda çıxış edir:

- xarici kapital bazarı;
- qiymətli kağızlar bazarı;
- avrovalyuta bazarı;
- pul bazarı;
- xarici investisiya bazarı.

Dünya ölkələrində fəaliyyət göstərən kapital bazarı bir-birindən aşağıdakı xarakterik cəhətlərinə görə fərqlənir. Onları belə qruplaşdırmaq olar:

- resurslardan istifadənin formalarına və müddətinə görə;
- aparılan əməliyyatların xarakterinə görə;

- kreditorların və borclu olanların, donorların tərkibinə görə;
- institusional struktura görə;
- faizin səviyyəsi və dinamikliyinə görə;
- dövlətin hüquqi-təşkilati formalarına görə və s.

Göstərilən fərqli cəhətlər beynəlxalq kredit bazarının fəaliyyət prinsiplərini və ölkənin pul-kredit sisteminə təsir mexanizmini bir daha müəyyən edir. Beynəlxalq borc kapital bazarı tələb və təklif əsasında kapitalın dünya ölkələri arasında müddətli faizlə ödəmə və təlimatlılıq prinsiplərinə əsaslanır. Beynəlxalq borc kapitalı bazarının strukturuna həm institusional, həm də əməliyyat formasında yanaşmaq olar. Belə ki, onun institusional strukturuna rəsmi institutlar, xüsusi maliyyə-kredit idarələri, firmalar, birjalar və s. daxildir. Məhz bu institutların vasitəsilə beynəlxalq səviyyədə borc kapitalının hərəkətinə nəzarət edilir.

Bunlarla yanaşı, borc kapitaları bazarının fəaliyyətində qiymətli kağızlar və investisiya bazarı da iştirak edir və öz funksional məqsədlərini yerinə yetirir.

Beynəlxalq borc kapitaları bazarında kapitalın hərəkət müddətini 3 qrupa bölmək olar:

- qısamüddətli əməliyyatlar üçün (1 il üçün);
- orta və uzunmüddətli xarici və avrokreditlər (2 ildən 10 ilə kimi);
- maliyyə institutları, hansı ki, onlar 7 ildən 15 ilədək qiymətli kağızlar vasitəsilə əməliyyatları həyata keçirirlər.

Lakin borc kapitalının hərəkət müddətinə kəskin müddət həddi qoymaq mümkün deyildir. Çünki kapitalın beynəlxalq hərəkətində və onun yenidən bölgüsündə daim yeni tələbat və yeniləşmə meylləri baş verir. Beynəlxalq borc kapitalı bazarı, əsasən, dünya ölkələrinə kapital ixracına, yeni kapitalın beynəlxalq miqrasiyasına xidmət edir. Kapital ixracı kapital ixrac edən ölkə üçün müəyyən məqsədlərə xidmət edir. Xüsusilə kapital ixracı kapital yığımının başlıca amillərindən biri kimi çıxış edir. Kapital ixracı prosesində kapitalı ixrac edən ölkə daha çox,

idxal edən ölkə isə müəyyən səviyyədə mənfəət əldə edir. Müasir şəraitdə dünya təsərrüfat sisteminin beynəlxalq xarakteri artdıqca kapitalın beynəlxalq səviyyədə hərəkəti də artmış olur. Dünya təsərrüfat sisteminin formalaşmasının mühüm iqtisadi qanunauyğunluğu kimi çıxış edən kapital ixracına təsir edən amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

–dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrində kapital artımının mövcud olması;

–iri kapitalla malik olan ölkələrin digər ölkənin iqtisadiyyatından daha yüksək mənfəət götürmək məqsədi;

–dünya ölkələrində kapitalla olan tələbatın qeyri-bərabər olması;

–dünya ölkələrində istehsal amillərinin qeyri-bərabər olması;

–kapital ixrac olunan ölkələrdə istehsal xərclərinin, xüsusilə əməkhaqqının aşağı olması və s.

Tarix, təcrübə göstərir ki, kapital ixracı daimi olaraq kapital idxal olan ölkələrin iqtisadiyyatına müsbət istiqamətdə təsir göstərmişdir. Bu müsbət cəhətlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

–kapital ixracı onu idxal edən ölkədə kapital yığımının artmasına və yeni fəaliyyət sahələrini yaratmasına təsir edir;

–kapital ixracı ölkəyə yeni texnika və texnologiyaların gətirilməsinə səbəb olur;

–kapital ixracı ölkə iqtisadiyyatının yeni idarəetmə metodları əsasında idarə olunmasına şərait yaradır;

–kapital ixracı ölkədə yüksəkixtisaslı milli kadrların hazırlanmasına kömək edir;

–kapital ixracı ölkədaxili rəqabətin güclənməsinə təsir edir və daxili bazarda mütləq üstünlüyə malik olan inhisarçı mövqelərin zəifləməsinə səbəb olur.

Bunlarla yanaşı, kapital ixracı kapital idxal olunan ölkəyə bir sıra istiqamətdə öz mənfəət təsirini göstərir. Yəni ölkədaxili kapitalın bir hissəsi geniş təkrar istehsal prosesindən çıxarılır və

II fəsil. Azərbaycanda sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

bütövlükdə iqtisadi artım səviyyəsinin aşağı düşməsinə təsir edir. Eyni zamanda kapital ixracı ölkənin milli iqtisadi asılılığını daha da gücləndirir, inkişaf etmiş ölkələrin siyasi və iqtisadi cəhətdən təsir dairəsinə salır. Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra, yəni açıq iqtisadiyyat formalaşdıqdan sonra dünyanın bir sıra ölkələrindən cəlb olunan kapitalın həcmi artmağa başlayır. Xüsusilə Azərbaycan kapitalın beynəlxalq hərəkəti prosesində iştirak edən bir ölkəyə çevrilir. O cümlədən 1993–1996-cı illərdə respublika iqtisadiyyatında yaranmış iqtisadi böhran vəziyyəti, ciddi maliyyə çətinliklərinin mövcud olması, makroiqtisadi sabitliyin pozulması və s. amillər ölkəyə kapital ixrac olunmasına qapı açdı.

Ölkəyə daxil olan kapital ixracı iki əsas formada baş verir:

1. Beynəlxalq kredit formasında (borc kapitalı formasında);
2. Xarici investisiyalar formasında (sahibkar kapitalı formasında).

Respublika iqtisadiyyatına daxil olan beynəlxalq kredit qoyuluşlarını aşağıdakı cədvəldən görmək olar.

Cədvəl 8

1999–2006-cı illər üzrə Azərbaycana beynəlxalq maliyyə kredit institutları tərəfindən ayrılmış kreditlər

	01.01. 1999	01.01. 2000	01.01. 2001	01.01. 2002	01.01. 2003	01.01. 2005	01.01. 2006
Beynəlxalq Valyuta Fondu	326,9	438,5	438,5	363,7	358,4	431,8	365,0
BİA	37,3	54,7	93,4	105,2	179,3	187,4	245,7
Dünya Bankı	103,4	147,0	150,3	151,7	182,5	234,6	246,9
İslam İnkişaf Bankı	1,9	7,2	15,9	29,9	44,8	50,7	58,1
Küveyt Ərəb İqtisadi İnkişaf Fondu	–	–	–	–	–	16,5	18,1
Almaniyanın KfV Bankı	12,2	26,9	31,7	32,2	35,0	45,1	54,5
Kənd təsərrüfatının inkişafının Beynəlxalq Fondu	0,7	2,2	3,3	5,9	6,6	9,7	13,0

Sahibkarlıq: nəzəriyyədən praktikaya

Beynəlxalq İqtisadi Əməkdaşlıq Fondu	0,1						
Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı	–	74,9	120,4	219,1	345,1	460,6	466,9
Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı	54,4	85,5	100,2	109,8	120,5	127,4	130,8
Türk Eksimbankı	86,1	94,0	94,0	94,0	94,0	94,0	94,0
Britaniya Banklar Qrupu	8,0	16,1	16,1	105,2	131,7	187,4	–
Yaponiya Eksimbankı	4,7	–	–	–	–	–	–
Almaniya Bankı	–	20,5	71,5	101,1	101,1	126,0	135,8
AKA Banklar Qrupu	–	–	7,1	9,3	9,3	13,2	14,0
Amerika Eksimbankı	–	–	67,2	67,2	67,2	67,2	67,2
ESGD (Britaniya)	–	–	14,2	14,2	14,2	14,2	14,2
Barklau Bank Rols Roys	–	–	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5

Cədvəldən göründüyü kimi göstərilən illərdə Azərbaycana beynəlxalq maliyyə kredit institutları, təşkilatları, bankları tərəfindən verilən kreditlərin həcminə görə Beynəlxalq Valyuta Fondu, Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası, Dünya İnkişaf Bankı, Yaponiya Beynəlxalq Əməkdaşlıq bankı, Almaniya bankı və s. daha çox üstünlüyə malik olmuşlar. Xüsusilə onlar içərisində daha çox fərqlənən Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən Azərbaycana 2000-ci ildə 438,5 mln. dollar, 2001-ci ildə 438,5 mln. dollar, 2004-cü ildə 431,8 mln. dollar, 2005-ci ildə 365,0 mln. dollar məbləğində güzəştli və uzunmüddətli kredit verilmişdir. Onu da qeyd etmək olar ki, 12 ildən çoxdur ki, BVF tərəfindən Azərbaycanın iqtisadiyyatına yönəldilən güzəştli kredit qoyuluşları ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Keçid dövründə Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafına nail olmaq məqsədilə 1992-2006-cı illər ərzində çoxsaylı beynəlxalq iqtisadi və texniki layihələrin maliyyələşdirilməsi və milli sahibkarlığın inkişafı üçün beynəlxalq maliyyə institutları və bankları tərəfindən ayrılan beynəlxalq kreditlərin həcmi və onların hansı fəaliyyət sahələrinə verilməsini aşağıdakı kimi şərh etmək olar.

II fəsil. Azərbaycanın sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

Bu günə qədər Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası tərəfindən 22 layihə üzrə 585 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit ayrılmışdır. Bunun 391,8 milyon ABŞ dolları artıq layihələr çərçivəsində istifadə olunmuşdur. Qalan 193,2 milyon ABŞ dolları isə hazırda həyata keçirilməkdə olan layihələr çərçivəsində istifadə olunur. Bundan başqa icrası başa çatmış 10 layihə üzrə kreditlərin ümumi məbləği 234,6 milyon ABŞ dolları təşkil edir.

1995-ci ildən etibarən Dünya Bankı bazar iqtisadiyyatına keçid üzrə islahat proqramlarının həyata keçirilməsi, makroiqtisadi stabilləşdirmə və neft gəlirlərinin idarə edilməsi, qaçqınların və məcburi köçkünlərin problemlərinin həllinə yardım, infrastrukturun bərpa edilməsi (su, irriqasiya, avtomobil yolları), təhsil və səhiyyə, enerji sektoruna investisiyaların cəlb edilməsi sahəsində tədbirlər, dövlət sektorunda islahatlar, kənd təsərrüfatında və ümumiyyətlə qeyri-neft sektorunda artım və yeni iş yerlərinin azalması sahələrində Azərbaycana yardım etməkdədir.

Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycan üzrə 2003-2005-ci illər üçün Ölkəyə Yardım Strategiyası təsdiq olunmuşdur. Bu strategiya üzrə nəzərdə tutulan layihələr çərçivəsində artıq 65 milyon ABŞ dolları həcmində kredit sazişi imzalanmış və təsdiq olunmuşdur. Bundan başqa strategiyada nəzərdə tutulan layihələrdən biri də «Yoxsulluğun Azaldılmasına Yardım Krediti»dir. Bu layihə Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf üzrə Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirləri maliyyələşdirmək və struktur islahatlarını davam etdirmək məqsədilə ayrılır. Kreditin məbləği 60 milyon ABŞ dolları təşkil edir və 3 il ərzində hər il 20 milyon ABŞ dolları ayrılması nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Dünya Bankı qrupuna daxil olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası ilə də əməkdaşlıq edir. BMK-nın fəaliyyəti əsasən özəl sektorda cəmləşmişdir və ayırdığı kreditlərin ümumi dəyəri 136,3 milyon ABŞ dolları təşkil

edir. BMK Mikromaliyyələşdirmə Bankının 23,75%-lik payla səhmdarıdır.

Beynəlxalq Valyuta Fondu

Azərbaycan 18 sentyabr 1992-ci il tarixindən BVF-nun üzvüdür. Fonda üzv qəbul edilərkən ilkin kvotamız 117 mln. SDR (168 mln. ABŞ dolları) olmuş, 2000-ci ilin yanvar ayının 28-dən etibarən isə kvotamıza yenidən baxılmış və artırılaraq 160,9 milyon SDR-ə çatdırılmışdır. (Bu dövrdə 1 SDR = 1.35 ABŞ dolları olmuşdur).

Respublikamız BVF-na üzv qəbul edilən müddətdən iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi istiqamətində Fondun yaxından iştirakı ilə altı proqram hazırlanmış və müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdir. BVF tərəfindən bu proqramların həyata keçirilməsi üçün ölkəmizə 546,7 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit ayrılmışdır.

Asiya İnkişaf Bankı

İndiyədək AİB Azərbaycanda 2,6 milyon ABŞ dolları məbləğində 6 texniki yardım layihəsi və 3,3 milyon ABŞ dolları həcmində 2 qrant layihəsi həyata keçirmişdir.

2004-2006-cı illər üçün üçillik Ölkə Proqramı təsdiq edilmişdir. Proqram çərçivəsində 6 milyon ABŞ dolları məbləğində 12 texniki yardım layihəsi nəzərdə tutulur. 2004-2006-cı illərdə həyata keçiriləcək və ümumi məbləği 153,5 milyon ABŞ dolları olan 6 layihə üzrə AİB 106 milyon ABŞ dolları həcmində kredit (66 milyon ABŞ dolları güzəştli və 40 milyon ABŞ dolları güzəştisiz kredit olmaqla) ayrılmışdır.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı

İndiyə kimi AYİB Azərbaycanda ümumi dəyəri 3,20 milyon avro olan 21 layihədə 325 milyon avro vəsaitlə iştirak etmişdir. AYİB Azərbaycanda infrastruktur, nəqliyyat, energetika, maliyyə, təbii sərvətlərin hasilatı kimi sahələrin inkişaf etdirilməsində fəal iştirak edir.

II fəsil. Azərbaycanca sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

AYİB Azərbaycan Beynəlxalq Bankının özəlləşdirilməsində maraqlı olduğunu bildirmişdir. Bu məqsədlə 4 iyun 2003-cü il tarixində AYİB ilə İqtisadi İnkişaf Nazirliyi arasında Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Yenidən Kapitalaşdırılmasına və Özəlləşdirilməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır.

Eyni zamanda Azərbaycan ilə AYİB arasında AZDRES-in yenidən qurulması və Qazıməmməd Kürdəmir yolunun yenidən qurulması layihələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlı danışıqlar aparılır.

AYİB 23,75%-lik payla Mikromaliyyələşdirmə Bankının səhmdarıdır.

İslam İnkişaf Bankı

Azərbaycan Respublikası İİB-ə 4 iyul 1992-ci ildə üzvlüyə qəbul edilmişdir.

2003-cü ilin dekabr ayına olan məlumata əsasən İİB Azərbaycana təxminən 98 milyon ABŞ dolları məbləğində vəsaitin ayrılmasını təsdiq etmişdir. Bu məbləğə 1 Müddətli satış, 1 İstisna, 6 Kredit, 7 Texniki yardım və 4 Xüsusi yardım əməliyyatları şərtlərilə həyata keçirilən layihələr (cəmi 19 layihə) daxildir. Bundan əlavə, İİB-lə 2004-2007-ci illəri əhatə edən Üçillik Fəaliyyət Proqramı 150 milyon ABŞ dolları həcmində vəsaitin Bank tərəfindən ayrılacağını nəzərdə tutur.

İİB enerji, yol-nəqliyyat, su təchizatı və bir sıra digər sektorlarda həyata keçirdiyi layihələrlə yanaşı, özəl sektorda da layihələrin həyata keçirilməsində maraqlıdır.

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq və regional maliyyə qurumları ilə əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi istiqamətində məqsədyönlü iş aparılması ilə bağlı ölkəmizin hal-hazırda əməkdaşlıq etdiyi qurumlarla yanaşı digər mövcud maliyyə qurumları ilə də əlaqələrin yaradılması istiqamətində müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

Qara Dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı

QDTİB 1998-ci ildə Qara Dəniz regionuna daxil olan 11 ölkə tərəfindən təsis olunmuşdur. Bankın nizamnamə kapitalı 1 milyard SDR təşkil edir ki, bunun da 2%-i, yəni 20 mln. SDR-i Azərbaycana məxsusdur.

Bank tərəfindən Azərbaycan Beynəlxalq Bankına 6,5 milyon ABŞ dolları həcmində kredit xətti açılmışdır.

QDTİB da Mikromaliyyələşdirmə Bankının 23,75%-lik payla səhmdarı kimi çıxış edir.

BMT

BMT ilə əməkdaşlıq, əsasən, BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP), Sənaye İnkişafı Təşkilatı (UNIDO), Ticarət və İnkişaf Konfransı (UNCTAD), Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası (UNESE), Asiya və Sakit okean üzrə İqtisadi Komissiyası (UNESCAP) və Orta Asiya İqtisadiyyatları üzrə Xüsusi Proqram (SPESA) ilə aparılır. BMT-nin İnkişaf Proqramı bu gündəlik yoxsulluğun azaldılması, energetika və digər istiqamətlərdə son illərdə ölkəmizdə 30-dan çox layihə həyata keçirmişdir. İnkişaf Proqramı Yoxsulluğun Azaldılması və İqtisadi İnkişaf Proqramının həyata keçirilməsində, xüsusilə Proqramın monitorinqinin təşkilində Azərbaycanla yaxından əməkdaşlıq edir. BMT-nin Sənaye İnkişafı Təşkilatı ilə də sənaye şəhərciyinin və texnoloji biznes inkubatorunun yaradılması istiqamətində işlər aparılır.

Avropa İttifaqı

Azərbaycan ilə Aİ arasında hərtərəfli münasibətlərin hüquqi əsasını 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanmış «Bir tərəfdən Avropa Birliyi və onun üzvü olan dövlətlər, digər tərəfdən Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişi» təşkil edir. Sazişin müvafiq müddəalarına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası ilə Aİ arasında aşağıdakı birgə strukturlar yaradılmışdır: Avropa İttifaqı–

II fəsil. Azərbaycanı sahibkarlığın formalaşması və inkişaf istiqamətləri

Azərbaycan Əməkdaşlıq Komitəsi (bu günə qədər 4 iclas keçirilmişdir), Avropa İttifaqı–Azərbaycan Əməkdaşlıq Komitəsinin ticarət və sərmayələr üzrə Altkomitəsi (bu günə qədər 3 iclas keçirilmişdir), Avropa İttifaqı–Azərbaycan Parlamentlərarası Əməkdaşlıq Komitəsi (bu günə qədər 4 iclas keçirilmişdir).

1995–2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına (neft sektoru istisna olunmaqla) Avropa İttifaqı ölkələri tərəfindən birbaşa xarici investisiyaların həcmi 300 mln. ABŞ dollarından artıq məbləğ təşkil etmişdir.

TACİS Proqramı, Fövqəladə Yardım Proqramı, ECNO Humanitar Təşkilatı, FEOGA Ərzaq Yardımı Proqramı, Ərzaq Təhlükəsizliyi Proqramı, Bərpa Proqramı, Fövqəladə Humanitar Yardım Proqramı çərçivəsində müxtəlif layihələrin həyata keçirilməsinə ümumilikdə təxminən 370 mln. avro həcmində vəsait ayrılmışdır. 1992–2003-cü illərdə TACİS Proqramı xətti ilə Azərbaycana 90 mln. avro məbləğində texniki yardım göstərilmiş və bu yardım davam etməkdədir.

Hazırda 2006-cı ilin Milli Fəaliyyət Proqramına əsasən İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə yardım Layihəsinin və TƏS-in icrasına yardım Layihəsinin başladığını nəzərə alaraq, bu layihələrlə birgə Aİ strukturunda hazırlanan yeni strategiya və yardım siyasətləri, həmçinin İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə yardım Layihəsi ilə birgə Ümumi Güzəştlər Sistemindən daha səmərəli faydalanmaq imkanları araşdırılır.

Almaniyanın KfW Bankı

2003–2006-cı illərdə Almaniya Hökumətinin KfW Bankı vasitəsilə müvafiq layihələrin maliyyələşdirilməsinə dair ayırdığı vəsaitin həcmi 19 milyon avro təşkil etmiş və bununla maliyyə əməkdaşlığı sahəsində Almaniya Hökumətinin KfW Bankı vasitəsilə ayırdığı vəsait 111 milyon avro həcminə çatmışdır. Bunlardan 96,5 milyon avro həcmində vəsait güzəştli kredit şəklində, 14,5 milyon avro həcmində vəsait isə grant şəklində ayrılmışdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda KfW Bankı tərəfin-

dən 8 layihə başa çatdırılmışdır, 1 layihə icradadır və 8 layihə yaxın zamanlarda həyata keçiriləcək. KfW Bankı həm də Mikromaliyyələşdirmə Bankının 23,75%-lik səhmdarı kimi çıxış edir.

Bunlarla yanaşı indi və gələcəkdə respublikamızda milli sahibkarlığın sosial-iqtisadi inkişafının maliyyələşməsində iştirak edən dünya ölkələrinin və beynəlxalq təşkilatların, kredit ittifaqlarının fəaliyyətini aşağıdakı kimi araşdırmaq olar.

İndiyə kimi 40-a yaxın beynəlxalq və xarici təşkilatla (beynəlxalq maliyyə institutları, iqtisadi təşkilatlar, texniki yardım qurumları və s.) əməkdaşlığın genişlənməsinə dair əlaqə yaradılmışdır. Müxtəlif təşkilatlarla konkret istiqamətlərdə əməkdaşlığın həyata keçirilməsi məqsədilə BMT-nin müvafiq təşkilatları, Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı, Avstriya, Almaniya, İsrail, İran və digər ölkələrin təşkilatları və investorlarına aidiyyəti sahələr üzrə layihələr təklif edilmişdir. Avropa İttifaqının TACİS Proqramı, BMT-nin İnkişaf Proqramı, Türkiyənin TİKA, Almaniyanın GTZ və s. təşkilatlarla birgə əməkdaşlıq davam etdirilir. Dövlət İnvestisiya Proqramında regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı tədbirlərə diqqət artırılmış və maliyyə təminatı əsaslı dərəcədə artırılmışdır. Həmçinin, 2005-ci ilin dövlət büdcəsində bu məqsədlə 650,0 mlrd. manat vəsait nəzərdə tutulmuş və növbəti illərdə bu istiqamətdə işlər davam etdiriləcəkdir. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitlərinin yerləşdirilməsində iştirak etmək üçün daha 11 kredit təşkilatı müvəkkil seçilmiş, il ərzində kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə Şəki, Quba, Lənkəran, Gəncə, İmişli, Mingəçevir, Naxçıvan şəhərlərində 7 kredit yarmarkası keçirilmiş, həmin yarmarkalarda 800-dən artıq sahibkarlıq subyektinə 60 mlrd. manatdan çox güzəştli kreditlər verilmişdir. 2006-cı ildə SKMF-ya ayrılan vəsaitin həcmi 200 mlrd. manat təşkil edəcəkdir. Dünya Bankının «Kənd təsərrüfatının inkişafı və kredit layihəsi» çərçivəsində cari dövr ərzində 658 borcalanlar qrupuna 21 mlrd. manat və 14 kredit ittifaqına 5,4 mlrd. ma-

nat məbləğində kredit verilmişdir. Regionlarda fəaliyyət göstərən sahibkarların alternativ maliyyə təminatı mənbələrindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi üzrə lizinq mexanizminin hüquqi bazası təkmilləşdirilmiş, bu mexanizmin tətbiqinin stimullaşdırılması üzrə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Xarici və beynəlxalq maliyyə-kredit qurumları ilə kiçik sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi nəticəsində yaradılmış Azərbaycan Mikromaliyyələşdirmə Bankının fəaliyyəti genişlənərək bölgələrdə filiallarının azalması qərara alınmış, eyni zamanda bir sıra beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən sahibkarlığa maliyyə dəstəyi istiqamətində layihələr reallaşdırılmaqdadır. Bundan əlavə, ümumi həcmi 21 milyon ABŞ dolları təşkil edəcək «Kənd İnvestisiyaları Layihəsi»nin icrasına başlanılmış, «Azərbaycan Respublikası Şimal-Şərq İnkişaf Layihəsi» isə hazırda ratifikasiya mərhələsindədir. Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı tərəfindən hazırlanmış «Mərkəzləşdirilmiş kredit reyestri haqqında Qaydalar» 16 noyabr 2004-cü il tarixində dövlət qeydiyyatına alınmış, mərkəzləşdirilmiş kredit reyestrinin 2005-ci ilin əvvəlində istismara verilməsi nəzərdə tutulur. Bu reyestr banklara sahibkarların kredit tarixi haqqında qısa müddət ərzində lazımı məlumatlar əldə etməyə və bununla da kredit fəaliyyətini aktivləşdirməyə imkan yaradacaqdır.

Göstərilən faktiki materialların təhlili bir daha sübut edir ki, Azərbaycan artıq nəhəng dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların kredit ittifaqına daxil olmuşdur.

Azərbaycan iqtisadiyyatına yenidən kapital ixracının digər formalarından biri xarici investisiya qoyuluşudur. Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiya qoyuluşu, əsasən, «Əsrin müqaviləsi» neft strategiyasının müəyyən olunması ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, həmin dövrdə 15 ölkənin 30-dan çox xarici şirkətlərinin ölkənin neft sektoruna xarici investisiya yönəltmələri ölkə iqtisadiyyatının inkişafına təkan vermişdir. Belə bir misal gətirmək yerinə düşər ki, 1995-ci ildən başlayaraq ölkə

iqtisadiyyatına cəlb olunan investisiyaların 80 faizindən çoxu neft sektoruna yönəldilmişdir. Bu həmin dövrdə dövlətin investisiya siyasətinin mühüm tələblərindən biri hesab olunurdu. Azərbaycanda «açıq qapı» siyasətinin tələblərinə uyğun olaraq xarici investorları ölkə iqtisadiyyatı daha çox cəlb etmiş və onların ardıcıl olaraq sərmayə qoyuluşları daha da güclənmişdir. Burada bir cəhəti qeyd etmək lazımdır ki, ölkəyə xarici investisiyaların qoyulması və investisiya fəaliyyəti haqqında qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikası qanunlarının mühüm rolu olmuşdur.

Lakin 2005-ci ildən sonra respublika iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların sahə strukturu dəyişməyə başlamış, xarici investorların və iş adamlarının respublika iqtisadiyyatına maraqlarının gündən-günə artması onların digər fəaliyyət sahələrinə də investisiya qoyulmasına stimül yaratmışdır. Bunun nəticəsi olaraq, 2007-ci ildə respublikada 2732-dən çox xarici və birgə müəssisələr (firmalar) fəaliyyət göstərir. Respublikada fəaliyyət göstərən xarici sərmayəli müəssisələr, əsasən, ticarət, xidmət, ictimai işə, tikinti və çox az miqdarda istehsal və ya emal sahələrilə (neft sektorundan başqa) məşğul olurlar. Bu baxımdan hazırda dövlətin həyata keçirdiyi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasında qeyri-neft sektorunun inkişafına daha çox xarici investisiya qoyuluşu siyasətinə üstünlük verilir. Xüsusilə bütün maliyyə mənbələri hesabına istehsal yönümlü fəaliyyət sahələrinə investisiya qoyuluşu siyasətinin işlənilməsinə ciddi ehtiyac duyulur.

Belə bir siyasətin vaxtında həyata keçirilməsi respublikada milli iqtisadiyyatın formalaşmasında təklif amillərinin rolunun artmasına və daha da fəallaşmasına təsir göstərəcəkdir.

1994-2006-cı illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyaların mütləq həcminə görə daha çox üstünlüyə malik ölkələrə Türkiyəni, Böyük Britaniyanı, Birləşmiş Ərəb Əmirliklərini, ABŞ-ı, Almaniyani, Yaponiyani, İranı və s. aid etmək olar.

1994–2006-cı illər üzrə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiya qoyuluşunun həcmi dinamik olaraq artmışdır. O cümlədən həmin illər üzrə ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrində birgə və xarici investisiyalı müəssisələr tərəfindən yenidən sərmayələrin ümumi həcmi də artmışdır. Bütövlükdə, 1994–2006-cı illərdə ölkə iqtisadiyyatına 12,5 milyard ABŞ dolları məbləğində xarici investisiya qoyulmuş, bunun 84,2 faizini (10549,7 min ABŞ dollarını) birbaşa investisiyalar, 15,8 faizini (1980,6 mln. ABŞ dollarını) isə maliyyə kreditləri təşkil etmişdir.

Bu illər ərzində ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən müştərək və tam xarici investisiyalı müəssisələr tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatına 1885,5 milyon ABŞ dolları məbləğində vəsait qoyulmuşdur. Həmin vəsaitlərin 25,0 faizi sənayenin (neft sənayesi istisna olmaqla), 19,3 faizi tikintinin, 16,0 faizi ticarət və xidmətin, 34,1 faizi isə nəqliyyat və rabitənin inkişafına sərf edilmişdir.

Azərbaycanda artıq xarici investisiya qoyuluşunun coğrafiyası daha da genişlənməmişdir. Xüsusilə dünya miqyaslı proqramların və layihələrin həyata keçirilməsi xarici investisiyaların mütləq həcmi daha da artırır. Həmin beynəlxalq proqramlara və layihələrə TASİC, TRACEKA, Böyük İpək yolu, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum və digərlərini aid etmək olar. Onların hər birinin reallaşmasına 10 milyardlarla xarici investisiya yönəldilmişdir. Bu məsələyə növbəti paraqraflarda daha geniş yer verilmişdir. Bu, Azərbaycanın iqtisadi qloballaşma və regionlaşma prosesində səmərəli surətdə iştirakına bariz nümunədir. Respublika iqtisadiyyatına yönəldilən investisiya qoyuluşunun gələcəkdə səmərəlilik dərəcəsini daha da artırmaq məqsədilə aşağıdakı problemlərin həll olunmasına diqqət yetirilməlidir:

–respublika iqtisadiyyatına daxili və xarici investisiya qoyuluşunun səmərəliliyini artırmaq məqsədilə xüsusi dövlət nəzarəti sistemi yaradılmalı və işin nəticələri vaxtaşırı müzakirə olunmalıdır;

–investisiya layihələrinin işlənib hazırlanmasında və qəbul edilməsində mövcud olan bürokratik maneələr aradan qaldırılmalıdır;

–üstün və aparıcı istehsal sahələrinə yönəldilən investisiyaların həcmi daha da genişləndirilməlidir;

–iqtisadi fəaliyyət sahələrinə investisiya qoyuluşunun tarazlığı təmin olunmalı, yəni investisiya qoyuluşunda «avtonomluq» prinsipi aradan qaldırılmalıdır;

–xarici investisiyaların regionların sosial-iqtisadi inkişafına yönəldilməsi strategiyasına üstünlük verilməlidir;

–xarici investisiya qoyuluşunda milli iqtisadi maraqlar üstünlük təşkil etməli və milli iqtisadi asılılıq zəifləməlidir.

Göstərilən tövsiyələr vaxtında nəzərə alınarsa, onda respublika iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafına real zəmin yaranmış olar.

III FƏSİL

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏMƏ MEXANİZMİ

3.1. Azərbaycanda sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsində xarici ölkələrin təcrübəsindən istifadə olunması

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsində dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsinin mənimsənilməsi və ondan istifadə olunması bazar iqtisadiyyatının formalaşması üçün başlıca amil hesab olunur. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinə Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən və bazar iqtisadiyyatının əsasları yaradıldıqdan sonra bütün postsovet ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda dövlətin iqtisadi həyatda rolu məsələsinə münasibət kəskin surətdə dəyişdi. İstehsal vasitələri üzərində dövlət mülkiyyəti iflasa uğradıqdan sonra dövlətin iqtisadiyyatda tənzimləyici funksiyasının maksimum dərəcədə azaldılmasını ölkənin yeganə xilas yolu hesab edənlər hakimiyyətin yüksək eşelonlarında təmsil olundular. Bazar iqtisadiyyatı-liberallaşma-dövlətin tənzimləyici rolu kimi bir-biri ilə əlaqədar olan məfhumlar arasında nisbət sonuncunun əleyhinə kəskin surətdə dəyişdi. Bütün bu ölkələrdə dövlətin totalitar rolu haqqında (Baltikyanı respublikalardan başqa) bir ifratçılıq başqa ifratçılıqla əvəz olundu, yəni dövlətin iqtisadi funksiyası minimuma endirildi. Hadisələrin sonrakı gedişi göstərdi ki,

hər iki ifrat nöqteyi-nəzər olduqca ziyanlıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət müdaxiləsi olmadan və ya bu müdaxilə minimuma endirildikdə iqtisadiyyat səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərə bilməz, kaos yaranar və aradan qaldırılması çətin olan ziyanlı nəticələr törədə bilər. Dövlətin isə müstəqil mövcud olması və daha da möhkəmlənməsi üçün də məqsədyönlü iqtisadi sistemin yaradılması vacib şərtidir. Dövlətin sistemyaradıcı fəaliyyəti iqtisadi infrastrukturun səmərəliliyi və həyata dözümlülüyünün həlledici amilidir. İqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi və bazar iqtisadiyyatı bəzilərinin başa düşdükleri kimi bir-birinə zidd deyil, əksinə, bir-birini tamamlayır. Reallıqlar göstərir ki, dövlət müdaxiləsindən azad, heç bir məhdudiyyət qoyulmayan bazar iqtisadiyyatı yalnız nəzəriyyələrdə mövcud ola bilər və belə bir «xalis» model dünyanın heç bir yerində sınaqdan keçirilməmişdir. Çünki bazar müəyyən avtomatik tənzimləmə mexanizminə malik olsa da, çoxsaylı gözənilməz və ciddi problemlər yaradır. Bunlar dövlət tərəfindən ağılla tənzimlənməsə, ölkədə mövcud olan sosial tarazlıq və nizamın əsaslarını sarsıda bilər. Çünki bazar öz-özünə dayanıqlı iqtisadi infrastruktur sistemini yaradıb inkişaf etdirə bilməz.

Tarixi təkamül prosesi göstərir ki, inkişaf etmiş sənaye ölkələrinin bəşəri inkişafda aparıcı mövqe qazanmalarında dövlət həlledici rol oynamış və oynamaqda davam edir. Bu ölkələrin, demək olar ki, hamısında XX əsr ərzində dövlətin həyata keçirdiyi genişmiqyaslı tənzimləmə tədbirləri və sosial proqramların başlıca məqsədi sərt qanunlara əsasən fəaliyyət göstərən bazar mexanizminin mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması, ona sosial yönümlük verilməsi, potensial sosial münaqişələrin azaldılması, bəzi inhisarçı qruplaşmaların dağıdıcı fəaliyyətinin qarşısının alınmasıdır.

Ötən əsrin 90-cı illərinin birinci yarısında Azərbaycanda özünü göstərən sosial-iqtisadi fəlakətlərin başlıca səbəbləri yeni və səmərəli dövlət mexanizmi yaradılmadan köhnələrin ləğv edilməsi və dövlət maşınının zəifləməsi, keçmişdə ictimai hə-

yatda aparıcı mövqe tutan dövlət müəssisələrinin iflic vəziyyətinə düşməsi, iqtisadi fəaliyyətin normativ-hüquqi bazasının olmaması, hakimiyyət mexanizminin zəifliyi idi. Dövlətin zəifliyi isə iqtisadiyyatın kriminallaşmasına aparan yoldur. Biz qloballaşan bir dünyada yaşayırıq. Getdikcə dərinləşməkdə olan və bütün dünya dövlətlərini öz təbii axarına cəlb edən genişmiqyaslı qloballaşma prosesləri istər ümumdünya miqyasında, istərsə də milli səviyyədə idarə olunma tələb edir. Bu proseslər milli dövlətlər qarşısında keyfiyyətcə yeni tələblər qoyur. Zaman tələb edir ki, onlar adət etdiyimiz makro və mikroiqtisadi tənzimləmələrlə yanaşı – beynəlxalq ömtəə, xidmət, kapital və işçi qüvvəsi axınlarına müdaxilə etmək, proqnozlaşdırmaq və istiqamətləndirmək kimi çox mühüm funksiyaları da yerinə yetirsinlər. Ənənəvi dövlətlər qloballaşma şəraitində iki cəbhəyə qarşı mübarizə aparmağa məcburdurlar: ölkənin daxili problemlərinə və nəzarətdən çıxma təhlükəsi doğuran transmilli qüvvələrə qarşı.

Milli dövlətlər transmilli qüvvələri vergi qoyma, iqtisadiyyatın tənzimlənməsi, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələlərində öz nəzarətinə tabe etməyə çalışırlar. Milli iqtisadiyyatın global mühitə itkisiz və səmərəli uyğunlaşdırılması bu gün milli dövlətlərin qarşısında duran və həyati əhəmiyyət kəsb edən məsələdir. Milli iqtisadiyyatın getdikcə daha çox məqəməyyətin tərkib hissəsinə çevrilməsi bu funksiyanın əhəmiyyətini daha da artırır.

Dünya dövlətlərinin təcrübəsi göstərir ki, milli bazarların müasir şəraitdə xarici təsirlərə həssaslığı (xüsusən böhran dövründə) sürətlə artmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, milli dövlətlərin qloballaşma şəraitində də milli çərçivədə proseslərə təsiretmə imkanları olduqca yüksəkdir. Dövlətin iqtisadi funksiyası əslində yalnız bir sıra məsələlərdə, məsələn, xarici iqtisadi sahələrdə zəifləyir. Müasir milli dövlətlər ən vacib olan təhsil, infrastruktur kimi məsələlərin həllində əsas rol oynamaqda davam edirlər. Onların təmin olunmasında bazar, vətən-

daş cəmiyyəti və dövlət orqanlarının proporsional rolu mütənəsb olmalıdır. Müasir iqtisadiyyatda dövlətin tənzimləyici rolu olduqca artmışdır. Tənzimləmə tədbirləri bazarın mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması, ətraf mühitin qorunması, maliyyə sektoru və inhisarların fəaliyyətini əhatə edir. Dövlətin rolu ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında, elmi-texniki tərəqqinin stimullaşdırılmasında, infrastrukturun yaradılmasında, informasiyanın toplanması və işlənməsində, milli sahibkarlar üçün əlverişli, işgüzar və vergi mühitinin yaradılmasında, xarici kapital və işçi qüvvəsinin axınının tənzimlənməsində olduqca artmışdır. Qloballaşma prosesində dövlətin rolu transformasiya edir və o, qlobal sahibkar kimi çıxış etməyə başlayır. Qlobal maliyyə-iqtisadi mühitinə inteqrasiya etməyə başlayan gənc dövlətlərin modernləşməsi, onların lider dövlətlərə yaxınlaşma arzuları hər şeydən əvvəl dövlətin özünün modernləşməsini, onun funksiyalarının yenidən qurulmasını və təkmilləşdirilməsini, idarəetmə strukturunun rasionallaşdırılmasını və həlledici qərarların qəbul edilmə mexanizmi də daxil olmaqla, idarəçilik alətlərinin yenilənməsini tələb edir. İslahatlar aparılaraq dövlət quruluşunun qloballaşmanın tələblərinə uyğunlaşmasının gecikdirilməsi ciddi maddi, intellektual və mənəvi-psixoloji itkilərə yol açmağa bilər, iqtisadiyyatın durğunluq vəziyyətinə düşməsinə səbəb ola bilər. İqtisadiyyatı idarəetmə mexanizmində bu gün səmərəli olan alət, sabah başqa rolda ola bilər. Ona görə də cari vəzifələr həll edilərkən, qlobal proseslər nəzərə alınmaqla, sabahkı problemlər haqqında düşünmək lazımdır. Bu isə uzunmüddətli inkişaf strategiyası tələb edir.

Keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin sosial-iqtisadi modernləşməsinin əsasını liberallaşma ideyası təşkil edir. Bunu kütlələrin yaradıcılıq enerjisinin səfərbər olunmasına yönəlmiş ictimai tərəqqinin məntiqi tələb edir. Lakin sovet inzibati-amirlik sisteminin süqutundan sonra planlaşdırmadan imtina edilməsi iqtisadiyyatın səmərəli idarə olunması məntiqinə uyğun deyildir. Bu zaman qarşıya qoyulan konkret məqsədlərə doğru dövlətin irə-

liləməsini SSRİ dövründə mövcud olan bürokratik-ısrafçı təsərrüfatçılıqdan fərqləndirmək lazımdır. Bu planlaşdırmanın əsasını inzibati-amirlik üsulları deyil, iqtisadi-maliyyə amilləri təşkil etməlidir. Ona görə də hesab edirik ki, ölkəmizdə yeni prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərən planlaşdırma və proqnozlaşdırma orqanının yaradılması vacibdir.

Son 20 ildə inkişaf etmiş sənaye ölkələri səviyyəsinə yüksəlmiş Şərqi və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, onlar bu müvəffəqiyyətə müasir iqtisadi mexanizmdən səmərəli istifadə etməklə nail olmuşlar. Onların yeritdikləri siyasət ümumi ibtidai təhsilin sürətli inkişafı, orta və ali məktəblərə yolların geniş açılması ilə yanaşı, öz vəzifələrini aydın dərk edən, səriştəli və məsuliyyətli dövlət administrasiyası yaradılmasına yönəldilmişdir. Belə administrasiya savadlı makroiqtisadi tənzimləmə aparır, makroiqtisadi situasiyanı sabitləşdirir, mülkiyyətə sözsüz təminat verir, etibarlı və çevik bank sistemi yaradılmasına, investisiyaların artırılmasına xidmət edir. Həmin dövlətlərin xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi, maliyyə sisteminin inkişafı, idxalı əvəz edən və ixracıya sənayenin inkişafı sahəsində yeritdikləri siyasət iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və qabaqcıl dövlətlər səviyyəsinə yüksəldilməsində həlledici rol oynamışdır.

Aparıcı beynəlxalq təşkilatlar da gənc ölkələrdə dövlət quruluşunun modernləşdirilməsi və iqtisadi siyasətin qloballaşmanın tələblərinə uyğun olaraq həyata keçirilməsi tövsiyələri ilə çıxış edirlər. Məsələn, Dünya Bankı 1996-cı ildə hazırlamış olduğu illik hesabatını planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid məsələlərinə həsr etmiş və bazarın fəaliyyətini təmin edən modern təsisatların yaradılmasına xüsusi diqqət vermişdir. Onun 1997-ci ildə hazırlamış olduğu illik hesabat isə «Dövlət dəyişən dünyada» adlandırılmışdır. Hesabatın əsas məzmununu səmərəli dövlətin yaradılması ideyası təşkil edir. 1999-2000-ci illərin yekununa həsr edilmiş hesabatda isə inkişaf problemləri ona qloballaşmanın təsiri nöqtəyi-nəzərindən

təhlil edilir və belə adlandırılmışdır: «Qlobal iqtisadiyyatın hamıya işləməsi üçün». Azərbaycanda müstəqil dövlət quruculuğunun memarı olan ümummilli lider Heydər Əliyev iqtisadiyyatda müasir tələblərə uyğun dövlət tənzimləmələri sisteminin də əsasını qoymuş, mürəkkəb bir şəraitdə inzibati-amirlik sistemindən bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinə əsaslanan səmərəli dövlətçilik mexanizmini formalaşdırmışdır. Dövlət tənzimlənməsində yeni mərhələ – iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi missiyası Prezident İlham Əliyevin üzərinə düşmüşdür. O, ölkə Prezidenti seçildikdən sonra Nazirlər Kabinetinin ilk iclasında proqram xarakterli çıxışında demişdir: «Azərbaycanda son illər ərzində aparılan iqtisadi siyasət çox uğurlu olubdur və Azərbaycanın gələcək inkişafı üçün də gözəl təməl yaranıbdir. Bizim hamımızın vəzifəsidir ki, bu siyasəti davam etdirək, əldə olunan bu uğurları artıraraq və Azərbaycanın hərtərəfli inkişafı üçün böyük imkanlardan istifadə edərək, qoyulmuş bu gözəl təməlin üzərində müasir Azərbaycan yaradaq». Dövlətin əsas funksiyası cəmiyyət qarşısında duran təməl vəzifələrin müəyyən edilməsi və onların həyata keçirilməsi üçün qüvvələrin səfərbər edilməsidir. Bu baxımdan 24 noyabr 2003-cü il tarixli «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» Prezident Fərmanı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Fərmanda mövcud imkanlardan daha səmərəli istifadə etməklə, Azərbaycanın iqtisadi cəhətdən güclü dövlətə çevrilməsi, onun dünya təsərrüfatı sistemində inteqrasiyası və bu sistemdə özünə layiqli yer tutması, ölkədə sosial problemlərin həlli və əhəlinin güzəranının daha da yaxşılaşdırılması ölkə qarşısında duran prioritet məqsəd kimi müəyyən edilmişdir. Bu mühüm tarixi sənəddə ölkə qarşısında duran həyati əhəmiyyətli problemlər kompleksli təsbit edildi və yerinə yetirilməsi dövlət orqanlarına bir vəzifə kimi tapşırıldı. Bu problemlər arasında ölkədə işsizliyin azaldılması və əhəlinin, xüsusilə gənclərin faydalı əməklə məşğulluğunun artırılmasına

yönəldilmiş tədbirlər aparıcı mövqelərdən birini təşkil edir. Bu xətt Prezident İlham Əliyevin seçkiqabağı və seçkidən sonrakı fəaliyyətinin əsas istiqamətini təşkil edir. İşsizlik bazar iqtisadiyyatı şəraitində, xüsusən keçid iqtisadiyyatı ölkələrində ciddi sosial və iqtisadi problemlərdən biridir. Real iqtisadi həyatda işsizlik ölkədə iş qüvvəsi təklifinin ona olan tələbdən çox olması nəticəsində meydana gəlir. Onun azaldılmasının başlıca yolu isə yeni iş yerləri açılmaqla məşğulluğun stimullaşdırılması sahəsində dövlət tənzimləmələrinin səmərəliliyi və əhatə dairəsinin artırılmasıdır. Məşğulluğun artırılması kimi ilk baxışda sadə görünən məsələnin həll edilməsinin əsasında iqtisadi inkişafın kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin ciddi surətdə təkmilləşdirilməsi, dərin struktur islahatlarının aparılması dayanır. Həmin həyati əhəmiyyətli problemlərin həll edilməsi üçün yuxarıda adı çəkilən tarixi sənəd dövlət orqanlarının fəaliyyətinin təsdiq edilmiş strateji inkişaf proqramları əsasında tənzimlənməsini bir vəzifə kimi qarşıya qoymuş və bu iş müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir.

Ölkə iqtisadiyyatının tarazlı inkişafı Prezident İlham Əliyevin iqtisadi strategiyasının əsasını təşkil edir. Bu strategiyanın həyata keçirilməsi üçün aparıcı iqtisadiyyat sahələrinin inkişafı strateji inkişaf proqramları əsasında istiqamətləndirilir. Dövlət başçısı regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının 2-ci ilinə həsr edilmiş konfransda uzunmüddətli sənaye inkişaf konsepsiyası və proqramının hazırlanması vəzifəsini də qarşıya qoymuşdur. Həqiqətən, 2006-cı ilin birinci rübünün yekunlarına həsr olunmuş iclasda dövlət başçısı bu fikrə aydınlıq gətirmiş və yerinə yetirilməsini qətiyyətlə tələb etmişdir: «Mən bir neçə ay bundan əvvəl qarşıya vəzifə qoymuşdum ki, Azərbaycanda sənaye potensialının inkişafına dair ciddi proqram hazırlansın. Çünki Sovet İttifaqı vaxtında tikilmiş böyük müəssisələr öz səmərəsini itiribdir. Keçmişdə onlarda istehsal olunmuş məhsullar artıq lazımi standartı cavab vermir. Bununla yanaşı, o nəhəng müəssisələr Sovet İttifaqının bütün tələbatını ödəmək üçün nə-

zərdə tutulurdu. İndi o bazarlar da əldən gedib, bazara girmək də çox böyük problemə çevrilibdir. Ona görə Azərbaycanın yeni, müasir sənaye inkişafı proqramı işlənməli və qəbul edilməlidir. Orada göstərməlidir ki, hansı sənaye infrastrukturunu yaradılmalıdır, dövlət hansı formada öz dəstəyini verməlidir. Deyilənlər qarşıda duran problemlərə müasir biliklərə malik professional iqtisadçı yanaşmasının bariz təzahürüdür.

Müstəqil inkişaf istiqaməti ilə irəliləyən respublika öz daxili potensial imkanlarından səmərəli istifadə etmək məqsədilə dünya ölkələri ilə iqtisadi inteqrasiya əlaqələrinə qoşulur və onların uzunmüddətli sahibkarlıq fəaliyyəti təcrübəsindən istifadə etmək imkanı əldə edir. Artıq bir neçə ildir ki, Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti sistemində xarici ölkə sahibkarlarının xüsusi çəkisi gündən-günə artır və möhkəmlənir. Onlar başlıca olaraq ticarət, ictimai işə, məişət xidməti sahələrində məşğul olaraq respublikanın sosial-iqtisadi inkişafına mühüm təsir göstərmişlər. Dövlət sahibkarlığın bütün formalarını inkişaf etdirmək və bazar iqtisadiyyatı sistemində onun rolunu artırmaq məqsədilə müasir iqtisadi tənzimləmə metodlarından istifadə etməyə səy göstərir. Yenicə sahibkarlıq fəaliyyəti təcrübəsinə yiyələnən respublikada sahibkarların iqtisadi məqsədləri, vəzifələri və idarəetmə prinsipləri dövlət tərəfindən tənzimlənməlidir. Yəni bazar subyektlərinin fəaliyyətinin hüquqi təminatı, onların toxunulmazlığı və qanunlar vasitəsilə müdafiə olunması, maliyyələşmə mənbələri, vergilərin və gəlirlərin səmərəli bölgüsü birbaşa və dolaylı metodlarla tənzim edilməlidir. Sahibkarlıq fəaliyyətini dövlət birbaşa metod kimi qanunlar və qanunvericilik aktları vasitəsilə tənzimləyir. Dövlət öz hüquqlarından istifadə edərək kredit vermə, paylarda iştirak etmə, rəqabət aparma və s. metodlar vasitəsilə sahibkarların fəaliyyətinə təsir edir və onu tənzimləyir.

Dövlət öz iqtisadi siyasətində sahibkarlıq fəaliyyətinə kömək etmək məqsədilə dolaylı təsiretmə mexanizmlərindən də istifadə edir. Onlara:

III fəsil. Azərbaycanca sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimləmə mexanizmi

- xarici və daxili investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması;
- əhalinin tam məşğulluğunun tənzimlənməsi;
- əmtəələrin, xidmətlərin və iş qüvvəsinin idxal və ixracının tənzimlənməsi;
- xüsusi növ məhsulların bazar qiymətlərinin tənzimlənməsi;
- iqtisadi artım səviyyəsinin tənzimlənməsi;
- gəlirlərin yenidən bölgüsünün tənzimlənməsi.

Bunlarla yanaşı, dövlət özünün struktur, pul-kredit, büdcə və digər siyasət formaları vasitəsilə göstərilən istiqamətləri tənzimləyir və bu sahədə dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsindən istifadə edir. Respublikada sahibkarlıq fəaliyyəti tənzimlənərkən milli iqtisadiyyatın spesifik xüsusiyyətləri, beynəlxalq əmək bölgüsünün tələbləri nəzərə alınmaqla yaxın və uzaq ölkələrlə ticarət-iqtisadi əlaqələrin optimal variantı seçilməli və bu prinsiplər iqtisadi inkişaf strategiyasında öz əksini tapmalıdır. Yəni dövlət sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyərkən xarici ticarət-iqtisadi əlaqələr zamanı «açıq iqtisadiyyat» prinsipinə üstünlük verməli, beynəlxalq əmək bölgüsünün və beynəlxalq kapitalın imkanlarından məqsədəuyğun surətdə istifadə etməklə milli iqtisadiyyatı formalaşdırmalıdır.

Hazırkı dövrdə respublikanın iqtisadi stabilləşmə vəziyyətinə çatması əsas etibarilə iqtisadiyyatı dövlət tənzimləmə mexanizmlərinin səmərəli tətbiqindən asılı etmişdir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi əsasında Azərbaycanda dövlət tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinin makroiqtisadi tənzimlənməsi bütövlüklə iqtisadiyyatın yeni prinsiplər və mexanizmlər əsasında inkişafına və idarə olunmasına təminat verir. Müstəqil ölkə kimi Azərbaycan özünün milli iqtisadi inkişaf strategiyasını müəyyənləşdirməklə, struktur, fiskal və monetar siyasət yeritməklə sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsini həyata keçirir. Yeni iqtisadi stabilləşmə vəziyyətinə qovuşan Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti yalnız mövcud qanunlar və qanunvericilik aktlarının tələbləri əsasında tənzimlənməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə iqtisadiyyatın və ticarət-

iqtisadi əlaqələrin liberallaşdırılması, demokratikləşdirilməsi, makroiqtisadi stabilliyin əldə olunması üçün 100-dən artıq yeni qanunlar və fərmanlar qəbul edilmişdir. Həmin qanunlara «Xarici investisiyaların qorunması haqqında», «Banklar və bank fəaliyyəti haqqında», «Müəssisələr haqqında», «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında», «Bircalar haqqında», «Lizinq haqqında», «Xarici ticarətin tənzimlənməsi haqqında», «Özəlləşdirmə haqqında» və s. aid etmək olar. Bu qanunlar ölkədə sahibkarlığın yeni mülkiyyət formaları əsasında inkişafına və təşəkkül tapmasına zəmin yaratmışdır. Azərbaycanda sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi başlıca olaraq «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununa əsaslanır. Qanunda göstərilir ki, «dövlət sahibkarlıq fəaliyyətini qanuvericilik, inzibati, hüquqi, büdcə, vergi və pul-kredit sistemləri vasitəsilə tənzimləyir. Sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət nəzarəti həmin fəaliyyətin səmərəli həyata keçirilməsinə maneələr yaratmamalıdır».

Artıq bu qanunun tələblərinə əsasən respublikada kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi sayəsində xeyli təcrübə əldə edilmişdir. Dövlət sahibkarlıq formalarının bütün sahələrində inkişafına əlverişli şərait yaratmış və onların iqtisadi artımda səmərəli fəaliyyətini təmin etmişdir.

Xarici ölkələrin sahibkarlıq fəaliyyəti təcrübəsi bir daha sübut edir ki, iqtisadiyyatın qeyri-dövlət bölməsində ümumi daxili məhsulun artımı və xüsusi çəkisi digər sahələrə nisbətən gündən-günə artır. 2007-ci ildə ÜDM istehsalı 25% artaraq 25,2 mlrd. manata çatmışdır. Əlavə dəyərin 84% özəl bölmənin payına düşür.

Bu faktiki məlumat bir daha göstərir ki, dövlət məşğulluq probleminin nisbətən həll olunmasında və tənzimlənməsində kiçik və orta sahibkarlığın köməyinə arxalana bilər. Respublikanın zəngin təbii-iqtisadi və elmi-texniki potensialından səmərəli istifadə etmək yolunda sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün imkanlarından səmərəli istifadə olunmalı, yeni istehsal tipli sahələr, iş yerləri açılmalı, azad rəqabətə əsaslanan bazar mühiti

formalaşmalı və əhalinin məşğulluğunun təmin olunmasında real şərait yaradılmalıdır. Əlbəttə, bunlar dövlətin qarşısında duran mühüm strateji məqsədlərdir. Respublikada bazar münasibətlərinin formalaşması prosesində dövlət göstərilən iqtisadi vəzifələrin və strateji məqsədlərin həyata keçirilməsində kiçik və orta sahibkarları güclü surətdə səfərbərliyə almalı və iqtisadi tənzimləmə mexanizmlərinin rolu artırılmalıdır.

Dövlət bazar iqtisadiyyatının normal gedişini tənzimləmək məqsədilə bir sıra iqtisadi proqramlar, proqnozlar, konsepsiyalar hazırlayır və onların reallaşmasına nəzarət edir. Dövlətin bu sənədləri yeni bazar strukturunun formalaşmasında, konyuktur, elmi-texniki tərəqqi və investisiya siyasətinin reallaşdırılmasında, gəlirlərin və vergilərin tənzimlənməsində önəmli yer tutmalıdır.

Hazırda investisiya qoyuluşunu tənzimləmək məqsədilə Nazirlər Kabinetinin 1997-ci il 13 yanvar tarixli sərəncamı əsasında 1997-1999-cu illər üçün Dövlət İntestisiya Proqramı işlənib hazırlanmışdır. Respublika üçün nəzərdə tutulmuş İntestisiya Proqramının həyata keçirilməsində xarici və milli sahibkarların fəaliyyəti dövlətin iqtisadi nəzarəti altında həyata keçiriləcəkdir. Xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın fəaliyyətində investisiya qoyuluşunun dövlət tənzimlənməsində aşağıdakı cəhətlərə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

–xaricdən alınan investisiyalar milli iqtisadiyyatın formalaşması istiqamətinə yönəldilməlidir, yəni ondan yeni milli istehsal sahələrinin yaradılması və mövcud olanın yenidən qurulması, təzələnməsi üçün istifadə olunmalıdır;

–özəlləşdirilən obyektlərin fəaliyyətə başlamasında investisiya qoyuluşunun rolu artırılmalıdır;

–ixrac yönümlü istehsal sahələrinin inkişafında və onların texniki cəhətdən yenidən qurulmasında investisiya qoyuluşundan səmərəli istifadə olunmalıdır;

–xarici investisiya qoyuluşunda istehsal xərclərinin müqayisəli üstünlük prinsipinə əməl olunmalıdır;

–xarici investisiya qoyuluşunun birinci növbədə gəlirli sahələrə yönəldilməsinə üstünlük verilməlidir;

–xarici investisiya ilə daxili investisiya qoyuluşunun nisbəti nəzərə alınmalı və tənzimlənəməlidir.

Sahibkarlıq fəaliyyətində xarici və daxili investisiya qoyuluşunun tənzimlənməsində göstərilən cəhətlərin nəzərə alınması, ümumiyyətlə, investisiya fondundan səmərəli və məqsəddüyük sürətdə istifadə olunmasına səbəb olar.

Respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında xarici ölkələrlə ticarət-iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsi mühüm rola malikdir. Belə ki, dövlət özünün iqtisadi siyasətində ixrac yönümlü əlaqələrin genişləndirilməsi istiqamətinə daim üstünlük verir və ölkənin milli iqtisadi mənafeyinin qorunub saxlanmasına təminat verir.

Azərbaycan Respublikasının xarici ticarətində ölkələrin mənafeələrinin təmin edilməsinə, daxili bazarın qorunmasına və xarici ticarət əməliyyatlarının daha səmərəli və müasir tələblərə uyğun olaraq həyata keçirilməsinə şərait yaratmaq məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılması tədbirləri haqqında» 1994-cü il 10 yanvar tarixli 91 sayılı Fərmanı, «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» 1994-cü il 5 aprel tarixli 125 sayılı Fərmanı, «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimlənməsi haqqında» 1996-cı il 6 avqust tarixli Fərmanı mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edir.

Xüsusilə son dövrdə xarici ölkələrlə ticarət-iqtisadi əlaqələrin daha da fəallaşması tələbinə uyğun olaraq «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi haqqında» 17 dekabr 1996-cı il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı daxili və xarici sahibkarlıq fəaliyyətinə xüsusi impuls yaratdı.

Həmin fərmanda xarici ölkələrlə ticarət-iqtisadi fəaliyyətin aşağıdakı istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir:

- 1) strateji əhəmiyyətli malların respublikamızdan bütün hüquqi şəxslər tərəfindən ixrac olunmasına icazə verilir;
- 2) idxal–ixrac əməliyyatlarının tam sərbəstləşdirilməsi və qeydiyyatsız aparılması;
- 3) ixrac rüsumunun ləğv olunması ;
- 4) sərhədyanı ticarətin genişləndirilməsi;
- 5) gömrük yoxlamalarının sadələşdirilməsi.

Fərmanda göstərilən bu tələblər respublikada sahibkarların ticarət–iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsinə və onun səmərəli təşkilinə əlverişli şərait yaratmışdır. Artıq bir neçə ildir ki, kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olan subyektlər respublika daxilində və xarici ölkələrlə ticarət–iqtisadi əlaqələrini həmin fərmandan irəli gələn tələblər və prinsiplər əsasında nizamlayırlar.

Bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, adıçəkilən fərmanda respublikamızda mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edən xüsusi növ məhsulların dövlətin birbaşa icazəsi olmadan alqı–satqı obyektinə cəlb edilməsi, tənzimlənməsi və ekspertiza olunması qaydaları müəyyənləşdirilmişdir. Hazırda respublikamızın iqtisadi inkişafı strategiyasında xarici iqtisadi fəaliyyəti yenidən qurmaq, təkmilləşdirmək və tənzimləmək üçün, əsasən, aşağıdakı istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir.

–milli iqtisadiyyatın strukturunun ixrac yönümünə uyğun formalaşması;

–milli iqtisadiyyatda idxalı əvəz edən istehsal strukturunun formalaşması.

Əlbəttə, göstərilən istiqamətlərin həyata keçirilməsi müəyyən vaxt tələb edir və bu sahədə xarici ölkələrin qabaqcıl təcrübəsi daim nəzərə alınmalıdır. 1960–1970–ci illərdə Türkiyə Respublikasının inkişaf modelində idxalı əvəz edən milli sənayenin yaradılması nəzərdə tutulmuşdu. Özəl kapitalın imkanlarının məhdudluğu sənayenin inkişafında dövlət bölməsinin əsas rolunu təmin etdi. Bu işə öz növbəsində Türkiyədə dövlət müəssisələrinin rolunu artırdı. İdxalı əvəz edən sahələrin üstün inkişafını nəzərdə tutan iqtisadi siyasət, əsasən, milli sə-

nayeni xarici malların rəqabətindən qorumaq məqsədi güdürdü. Məhz buna görə də həmin dövrdə dövlət idxal əməliyyatlarının sərt tənzimləmə yolunu tutmuşdu. Tənzimləmə sistemi lisenziyalar, kvotalar və kontingentlər sistemi vasitəsilə həyata keçirilirdi. İdxal əməliyyatlarını tənzimləyən bu idarəetmə üsulları ixrac əməliyyatlarına aid edilmirdi.

Türkiyədə ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi məhsulun qiymətinin qeydiyyatı alınması və ya lisenziyanın verilməsi vasitəsilə həyata keçirilirdi. Türkiyədə məhsulların ixracının miqdarı məhdudlaşdırılmırdı.

Türkiyədə xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsində vacib mexanizmlərdən biri də gömrük tarifləri sistemidir. 60-70-ci illərdə bu ölkə bəzi hazır məhsullarla daha çox (50-60% idxalın SİF dəyəri), maşın və avadanlıqlara nisbətən az (30-50%), xammal və ilkin emal məhsullara isə daha az (5-15%) gömrük haqları müəyyən edilmişdi.

Ümumiyyətlə, respublikada sahibkarların xarici ticarət-iqtisadi əlaqələrinin tənzimlənməsində milli və beynəlxalq mənafeələrin uyğunlaşdırılması prinsipinə üstünlük verilməlidir. Bəzi hallarda bu prinsipə, əsasən, əməl olunmur və respublikadan qeyri-leqal yollarla müxtəlif adlı xammal, yarımfabrikat və digər resurslar sahibkarlar və dırnaqarası biznesmenlər tərəfindən başqa ölkələrə aparılır. Həmin ölkələrdə sahibkarlar apardıqları xammal hesabına 3-4 dəfə çox gəlir (mənfəət) əldə etmək imkanı qazanırlar. Respublikaya mübadilə (barter) yolu ilə gətirilən müxtəlif adlı son məhsullardan isə milli sahibkarlar bir dəfə gəlir götürmək imkanı qazanırlar. Son illərdə respublikada dövlət tənzimləmə mexanizminin zəifliyi və tam formalaşmaması və bu sahədə ciddi qanunların olmaması səbəbindən ticarət-iqtisadi əlaqələr sahəsində qeyri-ekvivalent mübadiləyə yol verilmişdir. 1998-ci ildə respublikadan ixrac olunan mühüm məhsulların ümumi məbləği 502,8 milyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Həmin məhsullar içərisində ən çox pambıq lifi, spirtli içkilər, neft məhsulları, kimya məhsulları və s. təşkil etmişdir.

III fəsil. Azərbaycanca sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimləmə mexanizmi

Həmin ildə respublikaya idxal olunan məhsullar isə 971,0 milyon ABŞ dolları həcmində olmuşdur. Bu məhsullar içərisində taxıl, buğda unu, ət və ət məhsulları, kərə yağı və marqarin və s. məhsulların həcmi daha çoxdur.

Cədvəl 9

2007-ci il üçün Azərbaycan Respublikasında ixracın strukturu

№	Məhsulların adı	Faiz
1	Xam neft və neft məhsulları	80,6%
2	Meyvə-tərəvəz	2,7%
3	Kimya sənayesi məhsulları	1,5%
4	Alüminium məmulatları	1,5%
5	Bitki və heyvan mənşəli yağlar	1,4%
6	Qara metallar	1,3%
7	Qalan əmtəələr	11,0%

Bütövlükdə ölkə üzrə 468,2 milyon dollar məbləğində mənfi xarici ticarət saldosu yaradılmışdır ki, bunun da 31,8 faizi MDB, 68,2 faizi uzaq xarici ölkələrin payına düşür. Artıq son ildə Azərbaycan dünyanın 60-dan çox ölkəsi ilə səmərəli istiqamətdə ticarət-iqtisadi və digər formalarda əlaqə yaratmışdır. 2007-ci ilin göstəriciləri onu sübut edir ki, Azərbaycan Respublikası öz xarici, iqtisadi əlaqələrini daha da gücləndirmişdir.

Cədvəl 10

2007-ci il üçün Azərbaycan Respublikasında idxalın strukturu

№	Məhsulların adı	Faiz
1	Maşın və elektrik avadanlıqları	30,2%
2	Nəqliyyat vasitələri	15,5%
3	Ərzaq məhsulları	15,9%
4	Qara metallar	10,8%
5	Əczaçılıq məhsulları	1,6%
6	Xalq istehlakı malları	1,5%
7	Oduncaq və oduncaq məmulatları	1,3%
8	Neft qazı və qaza oxşar karbohidrogenlər	0,9%
9	Qalan əmtəələr	22,3%

2007-ci ildə respublikanın rezident və qeyri-rezidentləri tərəfindən 137 ölkə ilə aparılmış xarici ticarət əməliyyatlarının həcmi 11,8 mlrd. ABŞ dolları olmuşdur. Bu müddət ərzində 6,1 mlrd. ABŞ dolları məbləğində 2454 adda mal ixrac, 5,7 mlrd. ABŞ dolları məbləğində 6755 adda mal idxal olunmuşdur (saldo müsbət 349,7 mln. ABŞ dolları).

Cədvəl 11

2007-ci il üçün Azərbaycan Respublikasında xarici ticarət üzrə əməliyyatlar (ölkələr üzrə)

№	Ölkələrin adı	Faiz
1	Türkiyə	14,3%
2	Rusiya	13%
3	İtaliya	9,2%
4	İran	4,6%
5	ABŞ	4,2%
6	Ukrayna	4,2%
7	Almaniya	4,2%
8	Birləşmiş Krallıq	3,5%
9	Gürcüstan	3,5%
10	Fransa	3,1%
11	İndoneziya	3,4%
12	İsrail	3,4%
13	Qazaxıstan	3,0%
14	Yaponiya	2,5%
15	Çin	2,5%
16	Hindistan	1,8%
17	Digər ölkələr	19,6%

2008-ci ildə respublikanın rezident və qeyri-rezidentləri tərəfindən 140 ölkə ilə aparılmış xarici ticarət əməliyyatlarının həcmi 55,0 mlrd. ABŞ dolları olmuşdur. Bu müddət ərzində 47,8 mlrd. ABŞ dolları məbləğində 2127 adda mal ixrac, 7,2 mlrd. ABŞ dolları məbləğində 5893 adda mal idxal olunmuşdur (saldo müsbət 40,6 mlrd. ABŞ dolları).

Cədvəl 12

**2008-ci il üçün Azərbaycan Respublikasında
xarici ticarət üzrə əməliyyatlar (ölkələr üzrə)**

Nö	Ölkələrin adı	Faiz
1	İtaliya	35,3%
2	ABŞ	11,4%
3	İsrail	6,7%
4	Hindistan	4,6%
5	Fransa	4,5%
6	Rusiya	3,5%
7	İspaniya	2,8%
8	Niderland	2,6%
9	Türkiyə	2,6%
10	İndoneziya	2,6%
11	Birləşmiş Krallıq	2,4%
12	Digər ölkələr	21,0%

İdxal əməliyyatlarının göstəriciləri onu deməyə əsas verir ki, əsasən, inkişaf etmiş sənayeyə malik ölkələrdən idxal həyata keçirilməkdədir. İdxal əməliyyatlarının 18,8%-i Rusiya, 11,3%-i Türkiyə, 8,4%-i Almaniya, 7,9%-i Ukrayna, 6,7%-i Çin, 5,4%-i Birləşmiş Krallıq, 3,7%-i ABŞ, 3,4%-i Finlandiya, 3,4%-i Yaponiya, 2,8%-i Qazaxıstan, 28,8%-i isə digər ölkələrlə aparılmışdır.

Müasir dünya təcrübəsi bir daha təsdiq edir ki, bazar iqtisadiyyatına keçid ərəfəsində olan ölkələr öz iqtisadi islahatlarında «şok müalicəsi» üsulunu geniş tətbiq etməli və ona uyğun iqtisadi tənzimləmə mexanizmləri həyata keçirməlidir. Əgər həmin ölkələrdə islahatlar sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatını formalaşdırmaq istiqamətində baş verirsə, yenə də bütün iqtisadi tənzimləmə mexanizmləri ona uyğun tətbiq olunmalıdır.

Artıq Azərbaycanda həyata keçirilən iqtisadi islahatlar sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatını formalaşdırmaq və ona uyğun dövlət tənzimləmə forma və metodlarını işləyib hazırlamaq istiqamətində baş verir.

Ümumiyyətlə, dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsi əsasında sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi strategiyasında aşağıdakı istiqamətlərin nəzərə alınması məqsəduyğundur:

- mal və xidmət üzrə tariflər sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- respublikaya daxil olan investisiya, kredit və yardımların stimullaşdırılması;
- yeni bazar strukturuna uyğun milli və beynəlxalq infrastruktur sisteminin formalaşması;
- xarici iqtisadi fəaliyyət sistemində gömrük rejiminin beynəlxalq standartlara uyğun qurulması;
- daxili bazarın bazar qanunlarına uyğun tənzimlənməsi və xarici sahibkarların təzyiqindən, rəqabətindən qorunması;
- respublikadaxili sahibkarlıq strategiyasının xarici ölkələrin təcrübəsi ilə uyğunlaşdırılması.

Bu istiqamətlər sərbəst bazar iqtisadiyyatı konsepsiyasının tərkib hissəsi kimi dövlətin diqqət mərkəzində olmalıdır. Respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsində vergi mexanizminin təkmilləşdirilməsi xüsusi rol oynayır. Tətbiq olunan vergi sistemi hər şeydən əvvəl bütün istehsal sahələrini inkişaf etdirmək, milli iqtisadi mənafehin reallaşdırılmasına şərait yaratmaq istiqamətində formalaşmalıdır.

Əlbəttə, respublikada keçid dövründə formalaşan yeni vergi sistemi hələlik möhkəm və sərt rejimə əsaslanır və onun gələcəkdə iqtisadi stimullaşdırma istiqamətində təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Perspektivdə sahibkarlığın daha da inkişafı naminə vergi sistemində mühüm tənzimləmə istiqamətləri həyata keçirilməlidir:

- sahibkarlıq fəaliyyətində bütün hüquqi şəxslər üçün vahid vergi növlərinin tətbiqinin nəzərə alınması;
- fəaliyyətdə olan bütün təsərrüfat subyektlərinin hamısının icbari vergiyə cəlb olunması sisteminin təkmilləşdirilməsi;
- tətbiq olunan vergi normalarının həvəsləndirici rolunun artırılması;

III fəsil. Azərbaycanca sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimləmə mexanizmi

– vergi subyektləri tərəfindən vergi tədiyyələrinin büdcəyə vaxtında ödənilməsinə kömək edən sərt maliyyə nəzarətinin tətbiq edilməsi;

– sahibkarlıq fəaliyyətində güzəştli vergi növlərini tətbiq etməklə onların daha səmərəli işlərə istiqamətinin artırılması;

– respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin zəif inkişaf etdiyi bir sıra rayonlarda güzəştli vergilər tətbiq olunmalıdır.

Dövlət vergi sistemində göstərilən tənzimləmə istiqamətlərini nəzərə almaqla respublikada sahibkarlığın bütün formalarının inkişafında və onların gəlirlərinin formalaşmasında və yenedən bölgüsündə iştirak etmiş olar.

Respublikada bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində dövlət rəqabət mexanizmi vasitəsilə sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyir. Dövlət özünün antiinhisar metodlarından istifadə edərək azad rəqabətə yol açır. İstehsalçıların və istehlakçıların müstəqilliyi, sərbəstliyi yaranır və onların bazar mövqeləri artır. Dövlət elə bir tənzimləmə mexanizmi tətbiq etməlidir ki, rəqabət nəticəsində iqtisadi cəhətdən daha çox zənginləşən, möhkəmlənən və kapital toplayan xüsusi sahibkarlar inhisarçılıq mövqeyi seçməsinlər. Dövlətin antiinhisar fəaliyyəti haqqında qanunu bu prosesdə öz təsir gücünü göstərməlidir. Bazar sistemində hüquqi tənzimləmə mexanizminə üstünlük verilməli, azad rəqabət mühiti, liberallaşma prosesi təmin edilməlidir. Dövlət yüksək kapital və əməkətməli məhsulların istehsalında yarana biləcək inhisarçılıq mövqelərinin qarşısını almalı və bu funksiyayı bilavasitə öz üzərinə götürməlidir. Dövlət sərbəst rəqabət mühiti yaratmaqla istehsalçıları istehlakçıların tələbini ödəməyə sövq edir. Belə bir şəraitdə istehsalçının nə istehsal etmək, nə qədər istehsal etmək və kimin üçün istehsal etmək problemi nizamlanar və tənzimlənər.

Azad rəqabət şəraitində dövlət qiymətlərin inhisarlaşmasının qarşısını almalı və onların tənzimləmə rejiminə üstünlük verməlidir. Bazar sistemində qiymətlərin tələb, təklif və rəqabət qanunlarının tələbləri və prinsipləri əsasında formalaşması

mühiti yaradılmalıdır. Bununla yanaşı iqtisadiyyatda dövlət bölməsinin üstünlük təşkil etdiyi sahələrdə dövlətin müstəqil qiymət siyasəti yeridə bilmək və onlar üzərində ciddi nəzarət etmə funksiyasını yerinə yetirmək hüququ vardır. Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətində azad rəqabətə təsir göstərən, onu məhdudlaşdıran inhisarçılıq mövqələrini tənzimləmək məqsədilə inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə edir. Məsələn, 1980-ci ildə ABŞ-da qəbul edilmiş dövlətin antiinhisar fəaliyyəti haqqında qanununda, onun müddəalarını və tələblərini pozan bazar subyektlərinə böyük cərimələrin, vergilərin və digər hüquqi sanksiyaların tətbiq olunması nəzərdə tutulmuşdur. Artıq respublikada inhisarçılıq mövqeyini aradan qaldırmaq gücünə malik olan möhkəm hüquqi baza yaradılmış və bunu təmin edən qanunlar, qanunvericilik aktları qəbul edilmişdir.

3.2. Milli sahibkarlığın və xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafında gömrük orqanlarının rolu

Müasir dövrdə heç bir dövlət iqtisadi qüdrətindən və resurs potensialından asılı olmayaraq dünya birliyi çərçivəsindən kənar mövcud ola bilməz. Tarix boyu beynəlxalq əmək bölgüsündə aktiv iştirak edən xalqlar digər xalqlardan fərqli olaraq iqtisadiyyatda və mədəniyyətdə daha inkişaf etmiş və irəli getmişdir. Dünya dövlətləri bir-biri ilə iqtisadi əlaqələrin müxtəlif formalarından istifadə edirlər. Bəs ölkələri digər ölkələrlə iqtisadi əlaqələrə girməyə nə vadar edir? Dövlətlərin müəyyən əmtələri özünün istehsal etməsindənə, xaricdən ucuz qiymətə alması və ya bir qisim əmtəələrin istehsalı üzrə ixtisaslaşma hesabına onların istehsalının daha səmərəli olmasıdır. Ölkələr arasındakı iqtisadi əlaqələrə, həmçinin siyasi, milli, etnik, sosial amillər də təsir edir. Bu şərtlər daxilində ölkələr arasında xarici iqtisadi əlaqələr istehsalın beynəlxalq ixtisaslaşması və kooperasiyalaşması, müştərək müəssisələrin yaradılması, elmi-texniki əməkdaşlıq, xarici ticarət, lisenziya-

lar və texnologiyalarla ticarət, işçi qüvvəsinin beynəlxalq hərəkəti, sosial-mədəni xidmətlərin göstərilməsi, turizm, nəqliyyat xidmətlərinin təşkili, sərbəst iqtisadi zonaların yaradılması ilə həyata keçirilir. Ölkələrin iqtisadi münasibətlər sistemi aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

- xarici ticarət;
- kapital ixracı;
- beynəlxalq valyuta-kredit münasibətləri;
- elmi-texniki əməkdaşlıq;
- işçi qüvvəsinin hərəkəti.

Dünyada beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi, elmi-texniki tərəqqinin yüksəksürətli inkişafı, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın dərinləşməsi, dünya dövlətləri arasında rəqabətin güclənməsi, iqtisadiyyatın xarici təsirlərdən qorunması və s. xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin və düzgün xarici iqtisadi siyasət taktikası və strategiyasının işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Hal-hazırda Azərbaycan xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sferasında mövcud beynəlxalq təcrübədən yararlanır. Bu, xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsinə yeni yanaşma tələb edir. Bu yeni yanaşma özünü bütünlükdə xarici iqtisadi fəaliyyəti dövlətin tənzimləməsində yeni vəzifələrini müəyyən edir və tamamilə fərqli prinsip və funksiyaların işlənilib hazırlanmasına səbəb olur.

Azərbaycan xarici iqtisadi siyasətinin əsas vəzifəsi beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən istifadə əsasında dünya təsərrüfat əlaqələri sisteminə bərabərhüquqlu inteqrasiya olmaqdır. Bu çox mühüm bir vəzifədir. Çünki, bugünkü günə Azərbaycanın milli iqtisadiyyatı əsaslı olaraq xarici iqtisadi əlaqələrdən çox asılıdır. Digər mühüm vəzifələrdən biri də vahid normativ-hüquqi bazanın, xarici iqtisadi fəaliyyətin bütün növlərinin inkişafı üçün əlverişli iqtisadi, təşkilati şəraitin yaratmaqdan və onların effektivliyini yüksəltməkdən ibarətdir. Bununla bərabər dövlət mövcud qanunvericiliyə xarici iqtisadi fəaliyyətin

subyektləri tərəfindən riayət olunmasına nəzarət funksiyasını möhkəmləndirir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması şəraitində dövlətin əsaslandığı beynəlxalq norma və qaydalar inzibati-amirlik sistemindəki prinsiplərdən köklü şəkildə fərqlənir.

Bu prinsiplərə aşağıdakılar aiddir:

- xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçılarının bərabərliyi;
- xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçılarının hüquq və mənafe-lərinin dövlət müdafiəsi;

– müəssisələrin xarici ticarət fəaliyyətinə dövlətin və onun orqanlarının bəraətsiz müdaxiləsinin istisnası.

Xarici iqtisadi siyasətin dövlət tənzimləməsinin alətlərindən biri də gömrük xidmətidir. Məhz Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük siyasətinin işlənib hazırlanmasında iştirak edir və bu siyasəti həyata keçirir. Bu məcəllənin 2-ci maddə-sində deyilir ki, Azərbaycan Respublikası dövlətin daxili və xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid gömrük siyasəti həyata keçirir. Bu iki maddədən aydın olur ki, ölkənin gömrük siyasəti dövlətin daxili və xarici siyasətinin bir hissəsidir və gömrük orqanlarının bu siyasətin işlənib hazırlanmasında və həyata ke-çirilməsində rolu əvəzsizdir. Xarici siyasətin tərkib hissəsi olan gömrük siyasəti müasir dövrdə ölkənin xarici iqtisadi mənafe və maraqlarına, onların təmin olunmasına xidmət etməklə bəra-bər onun xarici iqtisadi fəaliyyətinin həyata keçirilməsinin mühüm alətlərindən biridir. Dövlətin yürütdüyü düşünülmüş və balanslaşdırılmış gömrük siyasəti milli iqtisadiyyatı düşdü-yü krizis vəziyyətindən çıxara və gələcəkdə baş verə biləcək böhranlardan qoruya bilər. Gömrük siyasəti elə qüdrətli vasitədir ki, onun köməyi ilə dövlət ixrac məhsullarının istehsalını sti-mullaşdırmaqla və onları xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorumaqla bütövlükdə milli iqtisadiyyatın dirçəlməsinə və bər-pa olunmasına şərait yarada bilər.

Yuxarıdakılardan aydın olur ki, gömrük orqanlarının beynəlxalq ticarətdə əsas vəzifəsi ixracatçıların daha çox məhsul ixrac etməyinə kömək etmək, onların məhsullarının dünya bazarında rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək və idxala iqtisadi və qeyri-iqtisadi üsullarla təsir etməklə onların məhsullarının daxili bazarda rəqabət qabiliyyətini aşağı salmaqdır. Bu səbəbdən gömrük orqanlarının xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsində iki istiqamət mövcuddur:

1) daxili bazarı xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorumağa yönəlmiş proteksionist siyasəti;

2) fritrederçilik siyasəti.

Bu bölgüyə uyğun olaraq gömrük orqanları xarici iqtisadi siyasətdə müxtəlif metodlardan və vasitələrdən istifadə edirlər. Xarici ticarət fəaliyyəti təcrübəsində beş qrup vasitələr fərqləndirilir:

1. İqtisadi tənzimləmə vasitələri: gömrük rüsumları, yığımlar, bərabərləşdirici sərhəd vergiləri, milli əmtəə istehsalçılarına maliyyə yardımları.

2. İnzibati tənzimləmə vasitələri: idxal-ixrac qadağaları və məhdudiyətləri, idxalın lisenziyalaşdırılması və kontingentləşdirilməsi, könüllü ixrac məhdudiyətləri.

3. Texniki vasitələr: standartlar və texniki normalar, standartlara uyğunluğu təyinetmə metodları, təhlükəsizlik qaydaları və normaları, əmtəələrin sertifikatlaşdırma sistemləri, sanitariya-baytarlıq normaları və səhiyyə normaları, insanın yaşayış mühitinin qorunması ilə bağlı tədbirlər.

4. Milli ixracatçılara və əmtəə istehsalçılarına ixrac üçün yardım tədbirləri.

5. Valyuta-maliyyə tədbirləri: bank uçot norması və borc faizi ilə manevr etmə, milli valyuta məzənnəsinə yönəldilmiş təsir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan iqtisadiyyatı tənzimlənəndir və bu zaman, əsasən, iqtisadi və inzibati metodlardan istifadə olunur. Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimləməsinin iqtisadi

metodları xarici ticarət siyasətində iqtisadi vasitələrin (gömrük rüsumları, vergilər və gömrük yığımları) tətbiqinə əsaslanır. Dövlət bu vasitələrdən istifadə edərək xarici iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin – sahibkarların maraqlarına və təbii ki, onların hərəkətlərinə təsir göstərir. Lakin onların operativ müstəqilliyi saxlanılır. Bu isə bazar münasibətlərinin fəaliyyətinə uyğun gəldiyindən iqtisadiyyatın dövləti tənzimlənməsində əsas rol oynayır.

İnzibati metodlar isə özlüyündə dövlət qaydalarını və normativlərini, qadağaları birləşdirməklə xarici iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin maraqlarına və cəmiyyətin maraqlarının müxtəlif cəhətlərini reqlamentləşdirməklə təsir göstərir. Xarici ticarət və iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsi təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, birbaşa inzibati metodların rolu yalnız fəvqəladə şəraitdə, valyuta resurslarının xərclənməsini və daxil olmasını mərkəzləşdirmək, iqtisadiyyatın daha mühüm sahələrini enerji, xammal və aztapılan materiallarla təchiz etmək lazım olduqda effektivdir. Azərbaycanda inzibati metodlardan istifadə iqtisadi müstəqilliyimizin ilk illərini daha çox əhatə edir və bu, bazar iqtisadiyyatının prinsiplərinə zidd olduğundan onların tətbiqi getdikcə məhdudlaşdırılır.

Bir halı da qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitini yaşayan bir ölkə üçün xarici iqtisadi siyasətin olması labüddür. Çünki tam işlənmiş xarici iqtisadi siyasəti olmayan bir dövlətin iqtisadi inkişafından söhbət açmaq əsassız olardı və xarici iqtisadi siyasəti olmayan ölkənin rəqabət qabiliyyətli milli sahibkarları da ola bilməz. Xarici iqtisadi siyasət dövlətin ümumi iqtisadi siyasətinin tərkibi olub, onun beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sahəsində qarşıya qoyduğu məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş tədbirlər sistemi başa düşülür. Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi sahəsində bütün ölkələrin fəaliyyəti praktiki olaraq eynidir. Lakin onun miqyası, forma və metodları bu sahədə hər bir dövlətin qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələrdən, onun müasir dünyadakı vəziyyətindən, həyata keçirdiyi daxili və xarici siyasətdən asılı

olaraq müxtəlifdir. Əlbəttə ki, bazar münasibətləri tarixində yüz illərlə təcrübəsi olan, xarici ticarəti tamamilə liberallaşan, dünya siyasətində öz yeri olan ölkələrlə, bu yolu özünə inkişaf yolu seçmiş və bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitini yaşayan ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda gömrük siyasətinin məqsədi və vəzifələri tamamilə üst-üstə düşə bilməz. İqtisadi inkişaf etmiş iri sənaye ölkələrinin təcrübəsi ilə sübut olunmuş bir fakt mövcuddur ki, istənilən dövrdə xarici ticarət dövlətlərin iqtisadi inkişaf proseslərinə həlledici təsir göstərən amillərdən biridir.

Xarici iqtisadi fəaliyyət dedikdə, ticarət, birgə sahibkarlıq, müxtəlif cür xidmətlərin göstərilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın digər formalarının həyata keçirilməsi üsullarının məcmusu başa düşülür. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə dövlətin xarici iqtisadi əlaqələrini fərqləndirmək lazımdır. Xarici iqtisadi əlaqələr dövlətlər arasında yaranan təsərrüfat, ticarət və digər iqtisadi əlaqələrin məcmusudur ki, buraya bəzən siyasi, elmi-texniki əməkdaşlığı da aid edirlər. Xarici iqtisadi fəaliyyətlə xarici iqtisadi əlaqələrin fərqi ondadır ki, o, dövlət səviyyəsində deyil, xarici iqtisadi fəaliyyətin subyektləri (mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, idarə, müəssisə və təşkilatlar) səviyyəsində həyata keçirilir. Xarici iqtisadi əlaqələr makroiqtisadi tənzimləmə səviyyəsində aiddir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi isə mikroiqtisadi səviyyədə (ayrı-ayrı müəssisə və təşkilatlar səviyyəsində) aparılır. Xarici iqtisadi fəaliyyət təşkilat və müəssisələr tərəfindən həyata keçirilir. Bu zaman qərarların qəbul edilməsində onlar tam sərbəstdirlər və bu qərarlardan doğan riskə görə yalnız özləri məsuliyyət daşıyırlar. Onların həyata keçirilməsi və inkişafının əsas stimulu mənfəət normasını artırmaq imkanlarının olması və xarici əməkdaşlığın hesabına əmtəə və xidmətlərin həcmnin və keyfiyyətinin artırılmasıdır. Lakin bu o demək deyildir ki, xarici iqtisadi fəaliyyət subyektləri tam sərbəstdirlər. Onlar dövlətin yaratdığı normativ-hüquqi baza əsasında və müəyyən etdiyi qanunlar çərçivəsində fəaliyyət göstərməlidirlər və bu fəaliyyətə ciddi nəzarət mexanizmi yaradılmalıdır.

Müasir dövrdə xarici iqtisadi fəaliyyət xarici ticarət vasitəsilə həyata keçirilir ki, bura, öz növbəsində əmtəə və xidmətlərin, informasiya və intellektual əməyin nəticələrinin dövlətlər arası mübadiləsi daxildir. Xarici ticarət beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin ənənəvi və ən çox inkişaf etmiş formasıdır. Təxmini hesablamalara görə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin 80%-i xarici ticarətin payına düşür. Hər bir ölkə üçün xarici ticarətin rolu əvəz edilməzdir. C.Saksın fikrincə, «dünyanın istənilən ölkəsinin iqtisadi müvəffəqiyyəti xarici ticarətdən asılıdır. Heç bir ölkə dünya iqtisadi sistemindən təcrid olunmuş şəkildə sağlam iqtisadiyyat yarada bilməz». Xarici ticarət əməliyyatlarına idxal və ixrac əməliyyatları daxildir. İdxal əməliyyatları hər hansı bir əmtəə, texnologiya və xidmətin xarici partnyorlara satılması üçün ölkə ərazisindən çıxarılması və onun mülkiyyətinə verilməsi ilə bağlı kommersion fəaliyyətidir. İxrac əməliyyatı isə xarici partnyorlardan müəyyən əmtəə, texnologiya və xidmətlərin alınması və ölkə ərazisinə gətirilməsidir. Burada işlədilən «kommersion fəaliyyəti», «mülkiyyətinə keçmə» və «xarici alıcı» sözləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki ölkə ərazisindən əmtəələrin aparılması həmişə ixrac və gətirilməsi idxal sayılır. Bəzən əmtəə və xidmətlər ölkə ərazisindən (məsələn, emal məqsədi üçün) çıxarıla bilər.

–Dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olan xarici iqtisadi siyasət Dövlət Gömrük Komitəsi, Vergilər Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi kimi idarəetmə və tənzimləmə orqanlarının köməyi ilə həyata keçirilir.

Dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sisteminin və bu sistemin tərkib hissəsi olan gömrük tənzimlənməsinin əsas məqsədləri bunlardır:

–xarici iqtisadi fəaliyyətdən ölkənin bazar iqtisadiyyatının formalaşmasını sürətləndirən bir amil kimi istifadə olunması;

–milli istehsalçıların və istehlakçıların, habelə bütünlükdə milli iqtisadi maraqların müdafiəsi üçün proteksionist və fritterdəri gömrük siyasəti arasında əlverişli nisbət saxlanılması;

– milli əmtəələrin xarici bazarlara çıxması üçün əlverişli şəraitin yaradılması;

– beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak etmək, xarici ölkələrlə və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətdə əlverişli beynəlxalq rejim tətbiq etmək.

Dövlətin digər dövlətlərlə xarici iqtisadi əlaqələrə girməkdə əsas məqsədi dünya iqtisadiyyatında iştirak etməklə özünün siyasi, iqtisadi, hərbi və sosial potensialını möhkəmləndirmək və artırmaqdır. Xarici iqtisadi siyasət – dövlətin digər dövlətlərlə ticarət əlaqələrinin inkişafına və tənzimləməsinə yönəlmiş fəaliyyəti başa düşülür. Xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi dövlətin digər dövlətlərlə və dövlət ittifaqları ilə xarici ticarət fəaliyyətində strateji məqsədlərinin müəyyən olunmasından və qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq və əldə olunmuş nəticələri qoruyub saxlamaq üçün metod və vasitələrin işlənilib hazırlanması deməkdir.

Dövlətin sərəncamında bir sıra xarici iqtisadi siyasət alətləri mövcuddur ki, bu vasitələrdən istifadə etməklə dövlət öz xarici iqtisadi əlaqələrinin strukturunu formalaşdırır və inkişafına aktiv təsir göstərməklə bərabər, digər dövlətlərin xarici iqtisadi siyasətinə təsir göstərə bilər.

Dövlətin xarici iqtisadi siyasəti geniş mənada xarici ticarət və istehsal amillərinin axınının istiqaməti, tərkibi və həcminə təsir göstərmək üçün hökumətin hər növ fəaliyyətinin məcmusundan ibarətdir. Xarici iqtisadi siyasət gündəlik həyatımızın bütün sahələrinə təsir göstərir. Məsələn, beynəlxalq ticarəti məhdudlaşdıran hər hansı bir hökumət siyasəti qiymətlər vasitəsilə istehlakçının vəziyyətinə təsir göstərir. Müasir mərhələdə dövlətin iqtisadi siyasətində daxili və xarici iqtisadi siyasəti bir-birindən ayırmaq mümkün deyil, onlar bir-biri ilə sıx bağlıdırlar. Məsələn, xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilmə vasitəsi milli pul və maliyyə siyasətidir. Belə ki, milli pul və maliyyə siyasəti beynəlxalq ticarətə və kapital qoyuluşlarına ciddi təsir göstərir və buna görə də ölkənin xarici iqtisadi əlaqələri ilə qarşılıqlı əlaqədədir.

Dövlətin xarici iqtisadi siyasəti – xarici ticarət siyasəti, xarici investisiya siyasəti, valyuta siyasəti və gömrük siyasətindən ibarətdir. Dövlətin xarici ticarət siyasəti – dövlətin xarici dövlətlərlə əmtəə və xidmətlər, informasiya və intellektual əməyin nəticələrinin mübadiləsinin qurulmasına və tənzimlənməsinə yönəlmişdir. Dövlətin xarici investisiya siyasəti – xarici investisiyaların ölkəyə cəlb edilməsi və istifadəsi, o cümlədən investisiyaların xaricə axınını tənzimləməyə yönəlmişdir. Dövlətin valyuta siyasəti valyuta münasibətləri sahəsində yaranan iqtisadi, hüquqi, təşkilati münasibətlərin məcmusudur. Valyuta siyasəti dövlət və beynəlxalq maliyyə təşkilatları çərçivəsində həyata keçirilir. Dövlətin gömrük siyasəti dövlətin gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin daha səmərəli tənzimlənməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması, dövlətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi və gömrük işinin beynəlxalq normalara uyğun aparılmasıdır.

Azərbaycanda müstəqil gömrük sistemi Sovetlər İttifaqı dağıldıqdan və respublikamız beynəlxalq hüququn subyekti olduqdan sonra formalaşmağa başladı. Gənc Azərbaycan Respublikasının qarşısında çox çətin bir vəzifə dururdu. Ölkənin vahid xalq təsərrüfatı kompleksinin dağılması, ənənəvi iqtisadi əlaqələrin qırılması keçmiş sovet respublikalarının bütün istehsal sahələrinin iflic olmasına səbəb oldu. Bütün bunlara səbəb Sovet İttifaqı dövründə «asılı iqtisadiyyat»ın olması idi. Sovet İttifaqı dövründə müəssisələrin istehsal etdiyi məhsulların əksəriyyətinin rəqabət qabiliyyəti yox idi. Bu məhsullar yalnız üçüncü dünya ölkələri bazarında realizə ola bilərdi. Rəqabət qabiliyyətli məhsulun olmaması bütünlükdə dövlətin xarici iqtisadi fəaliyyətinin uğursuzluğuna səbəb ola bilərdi. Bu dövrdə öz ilk addımlarını atan Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasətinin əsas vəzifəsi yeni tərəfdaşlar axtarıb tapmaq, mövcud istehsal güclərini yenidən profiləşdirmək və beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən istifadə etməklə dünya təsərrüfatı sistemine

bərabər hüquqlu inteqrasiya olunması idi. Lakin o dövr buna mane olan bir sıra daxili və xarici amillər mövcud idi. Çünki gömrük sistemi quruculuğu ölkədə gedən ictimai-siyasi proseslərlə bilavasitə bağlı idi. Belə ki, 1991-1993-cü illərdə hakimiyyət uğrunda kəskinləşən mübarizə və bununla bağlı qeyri-sabit ictimai-siyasi vəziyyət iqtisadi və sosial gərginliyə səbəb olmuşdur. Azərbaycan Respublikası dəfələrlə dağılmaq və parçalanmaq təhlükəsi ilə üzləşmiş, müstəqil dövlətin idarəetmə orqanlarının yaradılmasında ləngimələrə yol verilmişdir. Nəticədə səriştəsiz adamların dövləti idarə etməsi ölkənin digər strukturları kimi, gömrük orqanlarının da üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirəcək bir dövlət orqanı kimi formalaşmasına imkan vermirdi.

Möhtərəm Heydər Əliyevin xalqın dəstəyi ilə yenidən hakimiyyətə qayıdışı, prezident seçilməsi ölkədə hakimiyyət böhranına son qoydu, siyasi sabitlik yaratmaqla iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə şərait yaratdı. Ölkə rəhbərliyi respublikada maliyyə, kredit, vergi və gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsinə, onların əlaqəli inkişafına xüsusi diqqət yetirdi.

Azərbaycan Respublikası xarici iqtisadi siyasətini hazırlayarkən beynəlxalq ictimaiyyətin qazandığı çoxillik nəzəri-təcrübi biliklərdən geniş istifadə edir. Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət tənzimlənməsi milli iqtisadi maraqlara uyğun işlənilib hazırlanmış qanunverici, icraedici və nəzarətedici xarakterli tədbirlər sistemindən ibarətdir. Bu tədbirlər səlahiyyətli dövlət orqanları və ictimai təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir. Tənzimlənmənin əsas məqsədi ölkənin xarici iqtisadi kompleksinin dəyişən beynəlxalq əmək bölgüsünün şərtlərinə uyğunlaşmaqdan, milli strateji və taktiki məsələlərin həllindən ibarətdir.

Müasir dövrdə xarici iqtisadi siyasət – xarici ölkələrlə iqtisadi, elmi-texniki, istehsal və s. əlaqələrin daha yaxşı inkişafına, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakın dərinləşmə-

sinə və genişlənməsinə yönəlmiş dövlət hakimiyyəti tədbirləri sistemidir. Hər bir dövlət bu məsələni konkret tarixi inkişaf mərhələsinə uyğun həll edir. Məsələn, uzun illər ərzində dünya təsərrüfatı sistemində aparıcı yerlərdən birini tutan ABŞ bu gün dünya bazarında öz mövqeyinin qorunması uğrunda mübarizə aparır. ABŞ-ın xarici iqtisadi əlaqələrində həlledici rolü bütün dünyada filialları və qız kompaniyaları olan transmilli korporasiyalar oynayır. Lakin buna baxmayaraq, ABŞ hökuməti son illər xırda və orta müəssisələrin xarici iqtisadi əlaqələrdə fəaliyyətini dəstəkləyir. Təbii resurslarla kasıb olan Yaponiya milli iqtisadiyyatı əsas etibarilə ucuz işçi qüvvəsinə söykənərək, əvvəl inkişaf etmiş sənaye ölkələrində istehsal olunan rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını mənimsəyir və bazarı daha ucuz məhsullarla doldurmaqla həmin ölkələri sıxışdırıb çıxarır («təqib strategiyası», Cənubi Koreya, Çin və Cənub-Şərqi Asiyanın digər ölkələri ondan istifadə edirlər).

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının inkişafı səviyyəsinə, məhsulların xarici və daxili bazarlarda rəqabət qabiliyyətinə və digər səciyyələrə görə aşağıdakı istehsal sahələri və istehsal qrupları fərqlənir:

1) ixrac qabiliyyətli sahələr (neft, əlvan metallurgiya, pambıq və çayemaledici sahələr). Bu sahələr xarici investorlar üçün çox cəlbedicidir və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinə heç bir ziyan olmadan onların maksimal axını üçün şərait yaradılmalıdır;

2) mühüm elmi-texniki potensiala malik olan və nisbətən qısa müddətə dünya və daxili bazar üçün rəqabət qabiliyyətli məhsul yaratmaq iqtidarında olan sahələr (cihazqayırma, kimya, neft emalı, neft-mədən avadanlığı). bu sahələrin xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, xarici bazarlara çıxmaq iqtidarında olan məhsul orada xüsusi kəskin rəqabətlə qarşılaşır, xarici investisiyalar isə xarici rəqiblərin maraqlarını əks etdirən siyasi şərtlər qoyurlar;

3) müəyyən texniki geriliklərlə xarakterizə edilən, qısa müddətdə xarici bazarlara çıxmaq iqtidarında olmayan, lakin

daxili bazarın müəyyən hissəsinin onlar üçün saxlanması lazım olan sahələr (yüngül və yeyinti sənayesi, dəzgahqayırma və maşınqayırma və s.)

Azərbaycan öz iqtisadi potensialını və rəqabət üstünlüklərini nəzərə alaraq öz inkişaf strategiyasını seçməlidir. Bu strategiyayı həyata keçirmək üçün görülən tədbirlər 3 istiqamətdə aparılmalıdır:

I. İxracın stimullaşdırılması və Azərbaycanın ixrac mallarının xarici bazarlara çıxması üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

II. Xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən milli iqtisadiyyatın və sahibkarların müdafiəsinin təmin olunması, eləcə də xarici investisiyaları cəlb etmək üçün gömrük rüsumlarının dərəcələrinin dəyişməsi əsasında əlverişli iqtisadi mühitin formalaşması.

III. Beynəlxalq ticarət-iqtisadi əlaqələrdə beynəlxalq regional prioritetlərin formalaşdırılması.

Xarici iqtisadi əlaqələri səmərəliləşdirmək üçün Azərbaycanın mərhum Prezidenti Heydər Əliyev mühüm fərmanlar imzalamış və Milli Məclis müvafiq qanunlar qəbul etmişdir. Bu fərmanlara «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin səmərəliliyinin artırılması haqqında» 10 yanvar 1994-cü il tarixli və «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin sərbəstləşdirilməsi haqqında» 5 aprel 1994-cü il tarixli, «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin tənzimləmə qaydaları haqqında» 17 dekabr 1996-cı il tarixli və «Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında» 24 iyun 1997-ci il tarixli normativ aktları misal gətirmək olar.

Bu fərman və qanunların əsasında dövlətin ümumi maraqları və xalqın milli mənafeyi durur. Məhz respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra xarici ticarət əlaqələri liberallaşdırılaraq, sərbəst fəaliyyət növünə çevrilərək təkmilləşir. Onun tənzimlənməsində dünya ölkələrinin qabaqcıl təcrübəsindən, obyektiv metod və mexanizmlərindən istifadə edilir.

IV FƏSİL

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIĞIN STRATEGİYASININ İNKİŞAFINA DAİR TƏKLİF VƏ TÖVSIYƏLƏR

4.1. Azərbaycanca sahibkarlığın mövcud vəziyyətinin analizi

Bu gün dünyada dərinləşən maliyyə böhranının təsiri nəticəsində, hətta bir çox aparıcı ölkələrin iqtisadiyyatında yaranan durğunluğa baxmayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf etməkdədir. Dünya iqtisadiyyatı 2003-cü illə müqayisədə, ümumilikdə 25,4 faiz, o cümlədən ABŞ-da 13,3 faiz, Avropa İttifaqında 13,7 faiz, MDB ölkələrində 45,4 faiz, Çində 66,5 faiz artdığı halda, Azərbaycan iqtisadiyyatı 2,6 dəfə artmışdır. 2008-ci ildə ÜDM-in real həcmi 2003-cü illə müqayisədə, qeyd olunduğu kimi, 2,6 dəfə artaraq 38 milyard manat olmuş, o cümlədən qeyri-neft sektoru 1,8 dəfə, neft sektoru isə 4,1 dəfə artmışdır.

ÜDM-də özəl sektorun payı 2008-ci ildə 84,5 faiz təşkil etmişdir. İl ərzində ÜDM-in real artımı 10,8 faiz, o cümlədən neft sektoru üzrə 7 faiz, qeyri-neft sektoru üzrə isə 15,7 faiz olmuşdur. ÜDM-in adambaşına düşən nominal həcmi 2003-cü ilə nisbətən 5 dəfə artaraq 4.440 manat təşkil etmişdir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun və Dünya Bankının hesabatlarında Azərbaycanda həyata keçirilən sistemli iqtisadi islahatlar və

2009-cu il üçün respublikanın iqtisadi inkişaf perspektivləri, hazırlanmış büdcə sənədləri, dünya maliyyə böhranının ölkə iqtisadiyyatına təsirinin qarşısının alınması ilə bağlı görülən tədbirlər müsbət qiymətləndirilmişdir. İqtisadi yüksəlişin əsas bazası olan sənaye sahəsində 2008-ci ildə istehsal olunmuş məhsulun həcmi 28 milyard manat təşkil etməklə, il ərzində 7 faiz, son beş ildə isə 2,5 dəfə artmışdır.

Neft strategiyasının uğurla davam etdirilməsi nəticəsində Azərbaycanın tarixində rekord səviyyədə, kondensat da daxil olmaqla, 44,5 milyon ton neft hasil edilmiş və 16,3 milyard kubmetr qaz təhvil verilmişdir. Bu, ötən ildəkinə nisbətən müvafiq olaraq 4,6 faiz və 50,4 faiz çoxdur. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafına qoyulmuş investisiyaların həcmi son beş ildə 38 milyard manat təşkil etmişdir. Bunun 16 milyard manatı daxili, 22 milyard manatı isə xarici investisiyalar olmuşdur. Diqqətə layiq məqam budur ki, 2003-cü ildə daxili investisiyaların payı 25 faiz olduğu halda, 2008-ci ildə bu göstərici 75 faiz təşkil etmişdir. Qeyri-neft sektoruna qoyulan investisiyalar son beş ildə 6,2 dəfə artmış və onun xüsusi çəkisi 2003-cü ildəki 26,8 faizdən, 2008-ci ildə 69 faizdən artıq olmuşdur. Bu da onu göstərir ki, hökumət iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində əməli tədbirlər həyata keçirməkdədir.

2008-ci ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun ümumi məbləği 4,2 milyard manat təşkil etmişdir. Bu vəsaitlərin 60 faizə qədəri infrastruktur layihələrinə, 20 faizə qədəri isə sosial yönümlü layihələrə yatırılmışdır. Beynəlxalq maliyyə qurumları ilə nəqliyyat, energetika, su təchizatı, kənd təsərrüfatı, ekologiya, sosial təminat sahələri üzrə ümumi məbləği 1,3 milyard ABŞ dolları olan 8 layihə imzalanmışdır. Respublikanın strateji valyuta ehtiyatları 2003-cü ilə nisbətən 11 dəfə artmış və 18 milyard dollar təşkil edir. Bu isə 2008-ci ilin sonuna olan 2,9 milyard dollar məbləğində dövlət borcundan 6,2 dəfə çoxdur. Ölkə başçısının müəyyən etdiyi davamlı inkişaf strategiyasının

başlıca istiqamətlərindən olan qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı həyata keçirilmiş məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində bu sektorda ÜDM-in il ərzində real artımı proqnozlaşdırılan 12 faizə qarşı 15,7 faiz olmuşdur. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında subsidiyaların və vergi güzəştlərinin verilməsi nəticəsində son 5 il ərzində kənd təsərrüfatında məhsul istehsalının nominal dəyəri 2,4 dəfə artmış, bu dövr ərzində aqrar sahədə yaradılan əlavə dəyərin real artım səviyyəsi 25,1 faiz təşkil etmişdir.

Qeyri-neft sektorunun, o cümlədən aqrar bölmənin inkişafında son 5 ildə həyata keçirilmiş regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının misilsiz rolu olmuşdur. Bu dövr ərzində Proqramın icrasına yönəldilən investisiyaların həcmi 6 milyard manat, o cümlədən 2008-ci ildə 2 milyard manat təşkil etmişdir. Dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi nəticəsində əhalinin, xüsusən də regionlarda yaşayan əhalinin məşğulluq səviyyəsi xeyli artmışdır. Belə ki, son beş ildə 26 min 641 yeni müəssisə yaradılmış, 766 min 300 yeni iş yeri açılmışdır ki, bunun da 547 min 600-ü daimidir. 2008-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən rabitə sahəsi 28,2 faiz, nəqliyyat sektoru 13,5 faiz, tikinti 36 faiz, ticarət 17,5 faiz, pərakəndə əmtəə dövriyyəsi 16,1 faiz, əhaliyə göstərilən pullu xidmət 29,7 faiz artmışdır.

Ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına dair 2006-2010-cu illər üçün təsdiq edilmiş kompleks tədbirlər planının həyata keçirilməsi, o cümlədən Bakı şəhərində tikintisi 2009-cu ildə başlanacaq məişət tullantılarının emalı zavodunun işə düşməsi şəhərin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının davam etdirilməsi məqsədilə 2009-2013-cü illəri əhatə edəcək Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının layihəsi hazırlanmış və yaxın günlərdə hökumətə təqdim olunacaqdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müəyyən etdiyi iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətlərindən biri də sahibkarlığın

inkişaf etdirilməsidir. 2008-ci ildən sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin qeydiyyatının «bir pəncərə» prinsipi üzrə təşkili nəticəsində qeydiyyatdan keçmiş hüquqi şəxslərin sayı 30 faiz artmışdır. Bu ildən idxal-ixrac əməliyyatlarında da «bir pəncərə» prinsipinin tətbiqinə başlanılmışdır. İxracın daha da artırılması və xarici bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi məqsədilə görülmüş tədbirlər nəticəsində Azərbaycan ABŞ və Norveçin «CSP», Avropa İttifaqının «CSP+» proqramlarına daxil edilmişdir. Bu proqramlar Azərbaycan sahibkarlarına 27 Avropa ölkəsi, ABŞ və Norveç bazarlarına rüsumsuz və ya çox aşağı rüsumlarla ixrac imkanları yaradır. 2008-ci ildən Dünya Ticarət Təşkilatına üzv olma ilə bağlı işlər davam etdirilmiş, 11 ölkə ilə ikitərəfli danışıqlar aparılmış, 2 ölkə ilə ikitərəfli protokol imzalanmışdır.

Ötən 5 il ərzində Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına 82,3 faizi regionlarda olmaqla, sahibkarlıq subyektlərinin 7350-si investisiya layihəsinə verilmiş 335,6 milyon manat güzəştli kreditlər hesabına yeni istehsal və emal sahələri işə salınmış, bu layihələr üzrə 73 mindən artıq iş yeri açılmışdır. 2009-cu ildə fond tərəfindən bu məqsədlər üçün təqribən 120 milyon manat məbləğində, o cümlədən 40 milyon manat qaytarılan vəsaitlər hesabına kreditlərin verilməsi nəzərdə tutulur. Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti fəaliyyəti dövründə qeyri-neft sektoruna 55 milyon manat məbləğində investisiya qoyuluşu həyata keçirmiş və 600 milyon manat məbləğində əlavə investisiyanın cəlb edilməsi prosesini davam etdirir. Bundan əlavə, şirkət tərəfindən 761 milyon manat məbləğində investisiya paketi üzərində iş aparılır ki, bunun da 697 milyon manatının yerli və xarici investorlar tərəfindən maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Şirkətin qeyri-neft sektorunun inkişafı və investorların layihələrə cəlb edilməsi sahəsində fəaliyyəti daha da təkmilləşdiriləcək və bu istiqamətdə görülən işlərin effektivliyi artırılacaqdır.

Respublikanın dinamik inkişafı və maliyyə imkanlarının genişlənməsi, yuxarıda qeyd olunan tədbirlərin həyata keçirilməsi sosial sahələrə yönəldilən resursların əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasını, əhalinin rifah halının davamı olaraq yüksəldilməsini, yoxsulluğun azaldılmasını təmin etmişdir. 2008-ci ilin dövlət büdcəsindən əhalinin sosial müdafiəsinə yönəldilmiş xərclərin məbləği 2003-cü illə müqayisədə 5,2 dəfə çox olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin müvafiq fərman və sərəncamları ilə minimum aylıq əməkhaqqı və əmək pensiyalarının baza hissəsi il ərzində artırılaraq 75 manata çatdırılmışdır. Bunun nəticəsində təyin olunmuş aylıq pensiyaların orta məbləği ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 50 faizdən çox artaraq 96 manata çatmışdır. Bundan əlavə, büdcə təşkilatlarında əmək haqları orta hesabla 50 faiz artırılmış, 2008-ci il üçün ehtiyac meyarının həddi 55 manat, 2009-cu il yanvarın 1-dən 60 manat məbləğində təsdiq edilmişdir. Hazırda ölkədə orta aylıq əməkhaqqı 268 manat təşkil edir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrünə nisbətən 24,2 faiz çoxdur. 2008-ci ildə əhalinin adambaşına düşən gəlirləri ötən illə müqayisədə 36,2 faiz artaraq 2343 manat təşkil etmişdir. Bu dövrdə əhalinin sərəncamında 18 milyard manat və ya ötən ildəkindən 42 faiz çox vəsait qalmışdır. 2003-cü illə müqayisədə 2008-ci ildə əhalinin gəlirləri 3,5 dəfə, onun adambaşına düşən həcmi isə 3,3 dəfə artmışdır. 2003-cü il ərzində əhalinin adambaşına düşən gəlirləri inflyasiyanın səviyyəsini 11,3 faizi üstələdiyi halda, 2008-ci ildə 15,4 faiz üstələmişdir. Həyata keçirilmiş genişmiqyaslı tədbirlər nəticəsində ölkədə yoxsulluğun səviyyəsi 2003-cü ildəki 44,7 faizdən 2008-ci ildə 13,2 faizə enmişdir. Azərbaycanın dövlət başçısının müəyyən etdiyi mükəmməl iqtisadi siyasətə uyğun olaraq iqtisadiyyatın davamlı inkişafı, Azərbaycan xalqının həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiyanın təmin olunması 2009-cu və sonrakı üç il üçün hazırlanmış sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyasında iqtisadi siyasətin əsas məqsədləri kimi müəyyən

edilmişdir. Qlobal iqtisadi böhran şəraitində bu məqsədlərə nail olmaq üçün iqtisadi qurumlar qarşısında makroiqtisadi sabitliyin qorunması, müvafiq qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi, qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi, sahibkarlığa dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması tədbirlərinin davam etdirilməsi kimi mühüm vəzifələr qoyulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası iqtisadi inkişafının nailiyyətlərinin qorunması üçün sahibkarlıq fəaliyyətinin gələcəyi daim elmi-akademik dairələrin diqqət mərkəzində olmalıdır. Sahibkarlığın inkişafının proqnozlaşdırılması onun yeni istiqamətlərinin yaranmasına və ənənəvi sahələrdə məhsuldarlığın artırılmasına gətirib çıxara bilər. Bunun üçün sahibkarlıqla əlaqədar proqnoz və tövsiyələri nəzəri və praktiki olaraq diferensiasiya etmək zəruridir. Azərbaycanın liberal-iqtisadi münasibətlər sistemində daxil olmasının tarixi o qədər də qədim deyil. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan elmi dairələri tərəfindən sahibkarlıqla bağlı nəzəri problemlər bir çox istiqamətləri ilə özünün ətraflı tədqiqini gözləməkdədir. Belə olan təqdirdə iqtisadçı mütəxəssislərin sahibkarlığın mahiyyəti, məqsədləri və xüsusiyyətləri ilə əlaqədar araşdırmalarını artırması gərəkdir. Sahibkarlıq fəaliyyəti özlüyündə ictimai-iqtisadi münasibətlərin tərkib hissəsi olduğu üçün ictimai problemlərdən onun kifayət qədər asılılığı vardır.

Digər mühüm bir istiqamət sahibkarlıq fəaliyyətinin müasir tarixinin dövrü olaraq araşdırılmasıdır. Dövrü araşdırma zamanı bir çox çatışmazlıq və uğurlar göz önünə gəlməkdədir. Belə olan halda onlardan gələcək fəaliyyətin istiqamətləndirilməsi üçün istifadə edilə bilər. Ümumiyyətlə, sahibkarlıq fəaliyyətinin öyrənilməsi, bu istiqamətdə proqnoz və tövsiyələrin hazırlanması ilə məşğul olanlar aşağıdakıları bilmək məcburiyyətindədirlər.

Sahibkarlıq fəaliyyəti cəmiyyət üzvlərinin şəxsi gəlir və ya mənfəət əldə etməyə yönəldilən, öz riski və öz əmlak cavab-

dehliyi ilə həyata keçirilən müstəqil təşəbbüskar təsərrüfat fəaliyyətidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti nə, nə üçün, kimin üçün istehsal etmək, təsərrüfat qanunlarının qəbul olunması, məhdud resurslardan istifadənin daha mütərəqqi üsullarının axtarılıb tapılması, az xərclə və keyfiyyətli məhsul istehsalı, yeni xidmət üsullarının tapılması, satışın səmərəli təşkili, istehlakçıların araşdırılması, rəqiblərin hərtərəfli öyrənilməsi və s. ilə bilavasitə bağlıdır. Sahibkarın öhdəsinə bir neçə funksiya düşür:

1. Sahibkar iqtisadi fəaliyyəti üçün zəruri olan bütün resursları bir yerə toplayır. Bunlara təbii, investisiya və əmək resurslarını aid etmək olar.

2. Sahibkar iqtisadi fəaliyyətin ən əsas məsələləri üzrə qərarlar qəbul edir.

3. Sahibkar yenilikçidir.

4. Sahibkar öz vəsaiti, iş vaxtı və iqtisadi mühitdəki nüfuzu ilə risk edir.

Sahibkar hər şeydən əvvəl iqtisadi fəaliyyətdədir. Bu fəaliyyəti 3 tipə ayırmaq olar:

1. Özünü yaşatmaq zərurətinə görə fəaliyyət.

2. Rahatlıq, əlavə gəlir əldə etmək mülahizələrinə görə fəaliyyət.

3. Sahibkar mülahizələrinə görə fəaliyyət.

Ümumiyyətlə, sahibkar olmaq istəyinin bir neçə səbəbləri var: pul qazanmaq, ictimai rifaha töhfə vermək, azad fəaliyyət göstərmək, cəmiyyətdə özünü təsdiq etmək və s. Bu səbəblərdən asılı olmayaraq, başlıca məqsəd gəlir, mənfəət əldə etməkdir.

Gələcəkdə sahibkarlığın inkişafına yüksələn dinamika vermək üçün innovasiya meyilləri nəzərə alınmalıdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycanda və keçid iqtisadiyyatı dövrünü yaşayan digər ölkələrdə iqtisadiyyatı inkişaf etdirib bazar iqtisadiyyatına keçmək üçün innovasiya sahibkarlığının rolu əvəzəndir. Çünki bu ölkələrdə istehsal imkanları, məhsulun keyfiyyəti digər ölkələrlə müqayisədə çox aşağıdır. Bu ölkələrin istehsal etdikləri məhsullar dünya bazarında rəqabətə dözmür, hətta bu məhsullar dünya

bazarı üçün yararlı deyildir. İnsanların yaradıcılıq potensiallarından istifadə etmək məqsədilə innovasiya sahibkarlığının inkişafı və ona dövlətin yaxından köməyi vacibdir.

Bazar iqtisadiyyatlı inkişaf etmiş ölkələrdə elmi-texniki tərəqqinin inkişafı innovasiya sahibkarlığı ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, sahibkarlığın 2 formasını fərqləndirmək olar: onlardan biri yeniliklərin tapılması və reallaşdırılmasıdır ki, buna da innovasiya sahibkarlığı deyilir. Digəri isə xalis bazar sahibkarlığıdır. Buna da marketing deyilir. Elmi-texniki nailiyyətlərin istehsalat tətbiqi innovasiya adlanır.

Innovasiya prosesi hər şeydən əvvəl aşağıdakıların yerinə yetirilməsindən ibarətdir:

- Yeni məhsulların mənimsənilməsi, buraxılan məhsulun modernləşdirilməsi.

- Yeni istehsal vasitələrinin istehsal prosesinə cəlb edilməsi.

- Yeni texnologiya və məhsulun istehsalı üsullarından istifadə edilməsi

- İstehsalın təşkili və idarə olunmasının daha mütərəqqi formaları.

- İnnovasiyanın nəticələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Məhsulun çeşidi təzələnilir, rəqabət qabiliyyəti yüksəlir, əhalini tələbatının ödənilməsinə kömək edir.

- İstehsalın səmərəliliyi yüksəlir, məhdud resurslardan qənaətlə istifadə olunur, istehsal xərcləri azalmaqla mənfəət artır.

- Yeniliklər sosial nəticələrlə səciyyələnilir.

Lakin innovasiya sahibkarlığını təşkil etmək o qədər də asan deyil. İlk əvvəl bunun üçün çoxlu miqdarda maliyyə vəsaiti tələb olunur. Bu çətinliyi aradan qaldırmaq yollarından biri də lizinq müqavilələrinin bağlanmasıdır. Bu müqaviləyə uyğun olaraq, lizinq şirkəti sifariş olunan maşın, avadanlıq və s. malı istehlakçıdan alır və sifarişçiyə icarəyə verir. Müqaviləyə əsasən icarə haqqı amortizasiya ayırmaları və lizinq şirkətinin mənfəətindən ibarət olur.

Xarici iqtisadçılar isə innovasiya sahibkarlığı ilə iri müəssisələrin məşğul olmasını məqsəduyğun sayırlar. Buna səbəb bilavasitə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, innovasiyanın mənim-sənilməsinin yüksək xərc tələb etməsidir. Bu xərc isə, əsasən, qiymətli ixtiralar və yeni sınaq nümunələrinin hazırlanması işinin çoxsaylı əmək kollektivinin səyini və çox güclü maddi texniki baza tələb etməsindən irəli gəlir. Odur ki, yalnız yüksək maliyyə vəsaitinə malik olan iri firmalar innovasiya layihələrini başa çatdırıb bilərlər. İri firmaların digər üstünlüyü orada çoxməqsədli tədqiqatların hazırlanmasıdır. Həm də bu firmalarda sınaq, layihə və elmi tədqiqat işlərinin aparılması zamanı müxtəlif yanaşmalardan istifadə edilməsi də onların digər üstünlüyünü müəyyən edir.

Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə ixtiraçılıq fəaliyyətinə elmi-texniki tərəqqinin əsas amili kimi baxıldığından bu ölkələrdə ixtiraları müdafiə etmək üçün patent sistemi tətbiq edilir. Bu sistemə əsasən patent sahibinə həmin ixtiranın xüsusi mülkiyyətçisi hüququ verilir və ixtiraya intellektual əmək məhsulu kimi baxılır.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, hal-hazırda respublikamızda innovasiya sahibkarlığından zəif istifadə edilir. Halbuki, müəssisələrin modernləşdirilməsi, müasir və mütərəqqi texnologiyanın tətbiqi, bazarda amansız rəqabətə davam gətirə bilən məhsulların istehsalı innovasiya sahibkarlığından çox asılıdır.

Xalq təsərrüfatının, sənayenin gələcək inkişafı innovasiya sahibkarlığına əsaslanmalıdır. Çünki iqtisadi artımın əsası kimi struktur dəyişikliklər texnoloji proseslərsiz mümkün deyil. Burada hərəkətverici qüvvə innovator, ətraf mühit və müəssisədir. Bu üç sistem bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir. Yeniliklər bazarının normal fəaliyyəti intellektual mülkiyyətdən düzgün istifadəni tələb edir. İntellektual mülkiyyət, əsasən, 4 növə ayrılır: patent, ticarət markası, müəlliflik hüququ və sənaye sirləri. Bunların hərəsinin öz funksiyası var. Belə ki, patent – ixtiraçılar

arasında müqavilə, ticarət markası – firmanın, müəssisənin rəmzi, müəlliflik hüququ isə orijinal müəlliflik deməkdir.

İnnovasiya sahibkarlığının müvəffəqiyyətinin əsas şərtlərindən biri innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsidir. Bu, asan deyil, lakin zəruridir. Çünki innovasiya prosesinin stimullaşdırılması həyata keçirilməlidir.

İnnovasiya prosesinin əsas mərhələləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Daxil olmuş ideyaların sistemləşdirilməsi, yeni məhsul ideyalarının hazırlanması
- Eyni məhsulun iqtisadi səmərəliliyinin təhlili, marketing proqramının hazırlanması.
- Yeni məhsulların hazırlanması.
- Bazarda testləşdirmə aparılması.
- İstehsalatda yeni məhsulun tətbiqi barədə qərar qəbul edilməsi.

Beləliklə, innovasiya prosesinin son məqsədi yeni məhsulun kommersiya qabiliyyətinin yüksəldilməsi və kütləvi istehsalının təşkilidir.

4.2. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafına dövlət yardımı, onun stimullaşdırılması

Respublikada bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına dövlət tənzimləmə metodlarından başqa, yardım və stimullaşdırıcı üsullarla təsir edir. Dünya ölkələrinin təcrübəsinə əsaslanaraq Azərbaycanda sahibkarlığın hərtərəfli inkişafına dair Proqrama uyğun olaraq yardım etmə və həvəsləndirmə tədbirlərindən istifadə olunmalı və ona əlverişli şərait yaradılmalıdır.

Vaxtilə ingilis iqtisadçısı A.Smit stimulu (həvəsləndirməni) cəmiyyətin inkişafının istehsal qüvvəsi və ya hərəkətverici qüvvəsi adlandırmışdır. Bu fikir bir daha təsdiq edir ki, hər bir dövrdə dövlət tərəfindən stimullaşdırıcı amillərə nə qədər

üstünlük verilmişsə, daim iqtisadi irəliləyişə nail olunmuş və cəmiyyət öz məqsədlərinə bilavasitə çata bilmişdir.

Məhz bu cəhətləri nəzərə almaqla bazar iqtisadiyyatını yenidən formalaşdıran respublika dövlətin bütün potensial imkanlarından istifadə edərək azad sahibkarlığın inkişafına təkan verən stimullaşdırıcı motivlərə üstünlük verməlidir. Əlbəttə, respublikada milli sahibkarlığı formalaşdırmaq müəyyən bir tarixi keçid dövrü tələb edir və onun inkişafında ən böyük məsuliyyət və qayğı dövlətin üzərinə düşür. Dövlət yeni iqtisadi sistemin tələblərinə və prinsiplərinə uyğun olaraq hüquqi-iqtisadi baza və mühit yaratmaqla sahibkarlığın inkişafına yardım göstərir. Yeni dövlət inkişaf etmiş ölkələrin sahibkarlığa yardım təcrübəsinə əsaslanaraq bir sıra qanunlar və qanunvericilik aktları və təlimatlar işləyib hazırlamış və qəbul etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, sahibkarlıq geniş və hərtərəfli fəaliyyət forması olduğuna görə, onu ancaq bir sıra hüquqi-iqtisadi qanunlar vasitəsilə tənzimləmək mümkündür. Artıq respublikada ali qanunvericilik orqanı tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı əsas və həlledici qanunlar toplusu qəbul edilmişdir. Bununla yanaşı sahibkarlığın inkişafına və qanunların fəaliyyətinə nəzarət məqsədilə Dövlətin Antiinhisar Si-yasəti və Sahibkarlığa kömək komitəsi, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi, Xarici İnvestisiyalar Mərkəzi və s. yaradılmışdır. Həmin dövlət strukturlarının başlıca funksiyası respublikada sahibkarlığın bütün formalarının yaranmasına və inkişafına dövlət qaygısı ilə yanaşmaq və onların maliyyə, investisiya və digər vasitələrlə təmin edilməsinə xüsusi yardım göstərməkdir. Hazırda respublikada bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına aşağıdakı istiqamətdə dövlət yardımı həyata keçirilir:

–kiçik və orta sahibkarlığın fəaliyyətinə hüquqi-iqtisadi qanunlar və qanunvericilik aktlarının tələbləri əsasında bazar və rəqabət mühiti yaradılmış və onların iqtisadi azadlığı və müstəqilliyi təmin edilmişdir;

–kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dair dövlət proqramı işlənib hazırlanmışdır və tədricən həyata keçirilir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 iyul 1997-ci il tarixli 610 sayılı Fərmanı ilə «Kiçik və orta sahibkarlığa Dövlət Köməyi Proqramı (1997–2000-ci illər)» təsdiq edilmişdir və Proqramda nəzərdə tutulan vəzifələrin həyata keçirilməsi respublikada sahibkarlığın inkişafını yeni mərhələyə qaldıracaq və onun bütün strukturunda əsaslı dəyişiklik yaradacaqdır;

–dövlətin köməyi ilə sahibkarlığın inkişafı üçün xarici ölkələrdən investisiya və kredit vəsaitlərinin alınması həyata keçirilir;

–dövlət istehsal sahəsində kiçik və orta sahibkarlığa maliyyə köməyi göstərir və bir sıra güzəştli vergilər tətbiq edilməsini nəzərdə tutur. 1998-ci il dövlət büdcəsindən «Kiçik sahibkarlığa investisiya yardımı» məqsədilə 11 milyard manat vəsait ayrılmışdır;

–dövlət bütün sahələr üzrə sahibkarlıq fəaliyyətində mövcud olan inhisarçı mövqeləri aradan qaldırmaq məqsədilə anti-inhisar siyasəti tədbirləri həyata keçirir. Bu məqsədlə 1998-ci il dövlət büdcəsindən Dövlət Antiinhisar siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsinə 615,7 milyon manat, Sahibkarlığa Kömək Milli Fonduna 50,0 milyon manat, Fermer Təsərrüfatlarına Kredit Güzəştləri Fonduna 4 milyard manat vəsait ayrılmışdır;

–dövlət kiçik və orta sahibkarlığa sərbəst rəqabət mühiti yaradır və onları haqsız rəqabət formalarından və metodlarından qoruyur və mühafizə edir;

–dövlət inhisarçılıq mövqeyi güclü olan müəssisələrin öz imkanlarından sui-istifadə edərək kiçik və orta müəssisələrə təsirini aradan qaldırır və bu prosesi tənzimləyir, yeni sağlam rəqabət mühitini təmin edir;

–dövlət kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına kömək məqsədilə bir sıra iqtisadi mexanizmlər vasitəsilə daxili bazarı xarici təsirlərdən və amillərdən qoruyub saxlayır;

–dövlət milli sahibkarlığın formalaşmasına və onların milli kapitalından səmərəli istifadə olunmasına əlverişli şərait yaradır. Bu məqsədlə xarici kapitalın milli kapitala təsir dairəsini zəiflədir;

–dövlət respublika iqtisadiyyatının bütün sahələrində sahibkarlığın tarazlı (mütənasib) inkişafını təmin etmək üçün mühüm tədbirlər işləyib hazırlayır; xüsusilə ayrı-ayrı rayonlarda sahibkarlığın qeyri-bərabər və səmərəsiz inkişafının qarşısını alır;

–dövlət sahibkarlıq formaları arasında iqtisadi birləşmə və əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə şərait yaradır və onu müdafiə edir;

–dövlət sahibkarlığa kömək məqsədilə bazar, istehsal və sosial infrastruktur kompleksi yaradır. Xüsusilə informasiya təminatı, vergi, sığorta, işgüzar xidmətlər, maliyyə fondları və s. yaranmasında sahibkarlar əlverişli şəraitlə təmin edilir;

–dövlət sahibkarlara risklə bağlı sığorta təminatı verir və onların iqtisadi təhlükəsizliyini qoruyub saxlayır və s.

Azərbaycanda sahibkarlıq formalarının inkişafına dövlət yardımı vəzifələrini xarakterizə edən bu istiqamətlər ölkədə milli sahibkarlığın formalaşmasına təkan verəcəkdir. Respublikada fəaliyyətdə olan sahibkarlıq formalarının əksəriyyəti gələcəkdə böyük inkişaf perspektivlərinə malikdir. Lakin belə işgüzar və səmərəli fəaliyyətlə məşğul olan sahibkarlara dövlət tərəfindən birbaşa nəzarətlə yanaşı, xüsusi maddi, maliyyə yardımı göstərilməli və vergi güzəştləri edilməlidir. Bazar iqtisadiyyatı sistemində yaşayan və güclü kapitalla malik olan xarici ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlıq dövlət tərəfindən müdafiə edilir. Məsələn, ABŞ-də hər il kiçik müəssisələrin inkişafı üçün 4 mlrd. dollar, AFR-də 4 mlrd. marka vəsait sərf olunur. ABŞ konqresində kiçik bizneslə 2 komitə məşğul olur və bu işlə məşğul olan dövlət strukturlarında 4,5 min əməkdaş çalışır. Onların başlıca funksiyası kiçik biznesə kömək etməkdən ibarətdir. Hər ştatda 30–40 nəfərdən ibarət regional şöbə var.

Respublikada sahibkarlığa dövlət yardımı, göstəriləyi kimi, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanmalı və inkişaf etmiş ölkələrin qabaqcıl təcrübəsi nəzərə alınmalıdır.

Bununla yanaşı, kiçik və orta sahibkarlığa nəzarət və intensiv kömək məqsədilə Nazirlər Kabineti yanında operativ qərarların yaradılması və onlara müstəqillik və səlahiyyət verilməsi vacibdir. Eyni zamanda respublikanın ra-yonlarında sahibkarlığın inkişafına kömək və onu tənzimləmək məqsədilə zonalar üzrə sahibkarlığa yardım şəbəkəsinin yaradılması məqsədəuyğundur.

Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan dövlət strukturları yeni sahibkarlıq və biznes əməliyyatına başlayanlara maddi-texniki, maliyyə və digər vasitələrlə yardım göstərməli və onların işinə ardıcıl nəzarət etməlidir. Belə olduqda həmin sahibkarlar ciddi çətinliklərlə qarşılaşmır, öz məqsədlərinə nail olurlar və onların gələcək perspektiv inkişafı təmin edilir.

Hazırda respublikada dövlətin sahibkarlığın inkişafı siyasəti iqtisadiyyatın stabilləşməsinə, əhalinin həyat səviyyəsinin nisbətən yaxşılaşmasına və məşğulluğun təmin edilməsinə mühüm təsir edir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ekspertlərinin məlumatına görə, inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı ölkələrində əhalinin 50 faizi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olurlar və onlar ÜDM-in 60 faizini istehsal edirlər. Onu göstərmək olar ki, 1997-ci ildə Azərbaycanda ÜDM-in 40-45 faizi iqtisadiyyatın qeyri-dövlət bölməsində yaradılmışdır. Bütün sənayenin 7-8 faizi, kənd təsərrüfatının 68-70 faizi, tikintinin 28-30 faizi, əmtəə dövriyyəsinin 70-80 faizi kiçik sahibkarlığa aiddir.

Rəqəmlər bir daha əsas verir ki, sahibkarlıq fəaliyyəti əhalinin məşğulluğuna təminat yaradır. Belə ki, respublikada iqtisadiyyatın bütün struktur bölmələrində sahibkarlığa dövlət yardımı fəallaşdıqca əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində xeyli dönüş baş vermişdir. Deməli, əhalinin məşğulluq səviyyəsində yeni irəliləyişin baş verməsi onların sahibkarlıq fəaliyyətinə meylini və həvəsini daha da artırmışdır.

Son beş il ərzində əsaslı islahatlar nəticəsində respublikada kiçik və orta sahibkarlığın fəaliyyət dairəsi xeyli genişlənmiş və onlara dövlət qayğısı və həvəsləndirici üsullar dəyişmişdir. Hazırda Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırıcı mexanizmləri işə salınmış və onun iqtisadi artım tempinə təsiri müsbət nəticəyə gətirib çıxarır. Keçid dövründə kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırıcı mexanizmlərindən biri vergiqoyma siyasətində mühüm dəyişiklik edilməsidir. İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, müasir vergi sisteminin tənzimlənməsi sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını stimullaşdırır, onların işgüzarlığına, resurslardan səmərəli istifadə olunmasına, yeni elmi-texniki ideyaların aşkar olunmasına və tətbiqinə əlverişli şərait yaradır. Bu cəhətləri nəzərə alaraq dövlət vergiqoyma siyasətində sahibkarlığın inkişaf proqramını daim nəzərə almalı və ona nəzarət etməlidir. Birinci növbədə daxili bazarın qorunub saxlanması və inflyasiyanın normal vəziyyətdə saxlanması məqsədilə istehsal sahibkarlığına stimulyaradılmalı və müəyyən müddət ərzində onlara güzəştli vergi sistemi tətbiq olunmalıdır. Bu tədbirin vaxtında həyata keçirilməsi milli sahibkarlığın formalaşmasına və normal rəqabət mühitinin yaranmasına səbəb olacaqdır. Ümumiyyətlə, respublikada kiçik və orta sahibkarlığın inkişafında vergiqoymanın stimullaşdırılması məqsədilə aşağıdakı cəhətlər nəzərə alınmalıdır:

– vergiqoyma siyasətində istehsalçıya güzəştli (imtiyazlı) vergilərin müəyyənləşdirilməsi və kreditlərin ucuzlaşdırılması;

– mühüm, sosial-iqtisadi əhəmiyyətə malik olan sahələrdə sahibkarlığı stimullaşdıran vergiqoyma sistemi tətbiq olunmalı;

– mülkiyyət formalarından asılı olaraq vergivermədə ayrı-seçkiliyə və təsnifləşdirilməyə yol verilməməli;

– vergilərin deyil, vergidəyicilərin sayının artırılmasının stimullaşdırılmasına səy göstərilməli;

– vergiqoyma siyasətində ölkənin milli xüsusiyyətlərinin və sosial vəzifələrinin nəzərə alınması və s.

Respublikada yeni iqtisadi sistemin formalaşdırılmasında vergiqoyma sistemində göstərilən stimullaşdırıcı cəhətlərin nəzərə alınması olduqca zəruri və məqsəduyğundur. Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında investisiya vəsaitinin xüsusi rolu vardır. Sahibkarlıq fəaliyyətində investorlar böyük qüvvəyə və imkana malik olan qruplardır. Müasir şəraitdə sahibkarlıq meydanında mövqe tutan investorlar strateji və portfel formalarda fəaliyyət göstərirlər. Strateji investorlar müəssisələrin bütün sahələrini ələ keçirir və öz şəxsi vəsaitləri hesabına istehsalı genişləndirir və həmin müəssisələri özünün istehsal strukturunun bir hissəsinə çevirir. Eyni zamanda qeyri-müəyyən müddət ərzində nəzarət-səhm paketini öz əllərində saxlayırlar.

Portfel investorlar sahib olduğu nəzarət-səhm zərfini alış qiymətindən baha almaq hesabına investisiya gəliri əldə etmək və müxtəlif vasitələrlə daha çox dividend götürmək məqsədinə xidmət edir. Portfel investorların əsas məqsədi nəzarət-səhm paketini bilavasitə ələ keçirmək deyil, onun dəyərini daha çox artırmaqdır. Portfel investorlara bankları (kommersiya və investisiya), ixtisaslaşmış investisiya şirkətlərini, investisiya fondlarını, sığorta şirkətlərini və digər maliyyə qruplarını aid etmək olar. Strateji və portfel investorların müəssisələrin seçilməsində əsas meyarı investisiyanın gəlirliyi ilə risk arasında fərqlə müəyyən olunur. Respublikada dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi proqramının başa çatması ilə əlaqədar olaraq investorların hər iki forması geniş yayılmış və onların sahibkarlığın stimullaşdırılmasına təsiri olduqca zəifdir. Hazırda respublikada investisiya qoyuluşu Dövlət Proqramı əsasında həyata keçirilir və bu işdə investorlara və sahibkarlara tam müstəqillik verilməmişdir. Bu səbəbdən xarici investorlar istədikləri sahələrə öz vəsaitlərini yönəltməyə ehtiyat edir və gələcək üçün təminat əldə edə bilmirlər.

–Kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olan müəssisələrin stimullaşdırılmasında investisiya vəsaitlərinin rolunu artırmaq üçün aşağıdakı tədbirlərə diqqət yetirilməlidir:

–müəssisələrin (firmaların) cari vəziyyətini və strateji məqsədini ifadə edən investisiya tələbatı müəyyən olunmalı və onun təmin edilməsi yolları aşkar edilməlidir;

–investorların tələbatlarına cavab verən biznes-plan, müqavilə və təminat sənədləri hazırlanmalıdır;

–xarici və daxili investorların təklif olunmuş maliyyə variantları sahibkarlar tərəfindən təhlil olunmalı və daha səmərəli variant seçilməlidir;

–respublika ərazisində (bütün rayonlar üzrə) kiçik və orta sahibkarlığın tarazlı inkişafına kömək edən investisiya qoyuluşu tələbatını müəyyən etməli və ondan səmərəli istifadə olunmalıdır;

–büdcə mexanizmi vasitəsilə investisiya prosesinin inkişafına dövlət təsiri və nəzarəti gücləndirilməlidir;

–sosial yönümlü sahələrlə məşğul olan sahibkarlara ayrılmış investisiya vəsaitinin həcmnin artırılmasına diqqət yetirilməlidir;

–investisiya sistemində qiymətli kağızların buraxılışına və ondan istifadə olunmasına üstünlük verilməlidir;

–bütün növ kağızlar üzrə öhdəliklərin təmin edilməsi məqsədilə xüsusi sığorta fondları yaradılmalıdır.

Ümumiyyətlə, respublikada sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq və ona əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə sabit investisiya mühiti yaradılmalı və tənzimlənməlidir.

Respublika iqtisadiyyatına xarici ölkələrdən, banklardan investisiya axını o vaxt güclü ola bilər ki, onun geri qaytarılmasına güclü təminat verilsin, stimullaşdırılsın. Eyni zamanda cəlb olunan investisiyanın həcmi ilə əldə olunan gəlir arasında müsbət fərq əmələ gəlsin.

Azərbaycanda sağlam investisiya mühitinin yaradılması və onun stimullaşdırılması milli kapitalın xarici ölkələrə axınının qarşısını alır və ondan milli iqtisadiyyatın inkişafı naminə istifadə olunmasına şərait yaradır. Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında qiymətlərin liberallaşdırılması və düzgün qiymət siyasəti yürüdülməsi mühüm yer tutur.

Ümumi qanunauyğunluqdur ki, azad sahibkarlıq dövründə qiymət bazar qanunları, tələb, təklif və rəqabət prinsipləri əsasında formalaşır. Lakin respublikada bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı olan bir sıra mövcud çətinliklər qiymətlərin tam surətdə liberallaşmasına şərait yaratmışdır. Bu məqsədlə dövlət öz iqtisadi funksiyalarını həyata keçirərək qiymətqoyma siyasətinin aşağıdakı istiqamətlərini müəyyən edir:

–mövcud həyat səviyyəsinin tələbinə uyğun olaraq qiymətlərin indeksləşdirilməsi;

–iqtisadiyyatın stabilləşməsində və tənzimlənməsində qiymət mexanizmindən istifadə olunması;

–iqtisadiyyatın mühüm strateji sahələrində qiymətin dövlət tərəfindən həyata keçirilməsinə üstünlük verilməsi; yəni qiymətqoymada liderlik prinsipinin nəzərə alınması;

–sosial məqsədlərə nail olmaq məqsədilə dövlət tərəfindən əmtəə və xidmətlərə güzəştli qiymətlər qoyulması;

–qiymətlərin vergi, gömrük, büdcə, pul emissiyası və digər siyasət formaları vasitəsilə tənzimlənməsi və s.

Dövlətin qiymət siyasətinin tənzimləyici və stimullaşdırıcı rolunu xarakterizə edən bu istiqamətlərin həyata keçirilməsi respublikada bazar iqtisadiyyatına keçidin formalaşmasına öz fəal təsirini göstərəcəkdir.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın stimullaşdırılmasında dövlət gömrük sisteminin tənzimlənməsinin mühüm rolu vardır. Belə ki, dövlət «Azərbaycan Respublikasının gömrük Məcəlləsi» əsasında sahibkarlığın fəaliyyətinə geniş şərait yaratmaq məqsədilə gömrük sisteminə müxtəlif istiqamətdə təsir göstərə bilər. Yeni idxal və ixrac əməliyyatlarında daxili bazarı və qiymətləri tənzimləmək sahibkarların mənafeyini üstün tutmaq üçün gömrük tarifləri əsasında gömrük rüsumları dərəcələrinin düzgün müəyyənləşdirilməsinə diqqət yetirir. Respublikada milli iqtisadiyyatın formalaşmasında fəal iştirak edən milli sahibkarların inkişafı naminə gömrük rüsumlarının həvəsləndirici rolu dövlət tərəfindən tənzimlənməlidir.

Ümumiyyətlə, respublikada kiçik və orta sahibkarlığı stimullaşdırma siyasəti radikallaşdırılmalı və onu təmin edən mexanizmlər (vergi, gömrük, büdcə, qiymət, kredit və s.) hərəkətə gətirilməli, beynəlxalq maliyyə institutlarından bu məqsədlə daxil olan vəsaitlərdən səmərəli istifadə edilməlidir.

Milli sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə vergi siyasətində istehsal və kommersiya strukturlarında diferensiallıq təmin olunmalı (hər iki strukturda vergi dərəcəsi 32 faizdir), güzəştli kredit imkanlarından istifadəyə üstünlük verilməlidir. Gələcəkdə sahibkarlıqla bağlı nəzərdə tutulan zəruri məsələləri həll etmək məqsədilə dövlət bütün istehsal sahələrində sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olanların iqtisadi cəhətdən stimullaşdırılmasının kompleks proqramını hazırlamalı və həyata keçirilməsi yollarını müəyyənləşdirməlidir.

Respublikada yeni formalaşan milli sahibkarlara dövlət tərəfindən daim qayğı göstərilməli, onlara daxili və xarici investisiya qoyuluşu, uzunmüddətli güzəştli kreditlərin verilməsi sahəsində mühüm addım atılmalıdır.

4.3. Azərbaycanda sahibkarlığın gələcək inkişafına dair təklif və tövsiyələr

Sahibkarlıq fəaliyyətinin gücləndirilməsi məqsədilə dövlət siyasətinin tərkib hissələrindən biri kimi müəyyən maliyyə və digər rəğbətləndirmə vasitələrindən məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməlidir. Bunun üçün yaxşı olardı ki, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərən müəssisələrin ümumi qeydiyyat kataloqu formalaşdırılsın. Burada müəssisələr, onların fəaliyyət strategiyaları və imkanları barədə dəqiq və müfəssəl məlumatlar cəmləşdirilsin. Həmçinin sahibkarların gələcək yeni iqtisadi fəaliyyət sahələri ətrafında fikirləri öz əksini tapsın. Onlar tərəfindən rentabelli hesab edilən layihələr iqtisadi inkişafa cavabdeh olan dövlət qurumları tərəfindən diqqətdə saxlanılsın. Ümumiyyətlə, Azərbaycan dövləti son 10 il ərzində

sahibkarlıq fəaliyyətinin gücləndirilməsi və rəğbətləndirilməsi istiqamətində çox iş görmüşdür. Ən yüksək səviyyədə siyasi iradə özəl sektorun dəstəklənməsini ifadə edən bir çox sərəncam və fərmanlarla çıxış etmişdir. Bunun nəticəsində özəl müəssisələrin sayı və regional əhatə dairəsi xeyli genişlənmişdir. Ancaq təəssüf ki, bir sıra yerli bürokratik aparatlar səviyyəsində sahibkarlar qarşısında maneələr hələ də qalmaqdadır. Həmin problemin həlli dövlət əhəmiyyətli olduğu üçün bu istiqamətdə bir sıra tövsiyələrlə çıxış etmək istərdik.

İlk növbədə, iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsi ilə məşğul olan dövlət təsisatlarında kadr seçiminə tələblər artırılmalıdır. Dövlət və özəl sektor münasibətlərində fəaliyyət göstərən kadrlar iqtisadi proseslərin nəzəri və praktiki aspektlərindən məlumathlı olmalıdırlar. Hər bir mütəxəssis öz sahəsində iqtisadi prosesin rəvan axarı ilə yanaşı, böhran vəziyyətlərindən çıxış yolunu göstərən, öz səviyyəsində həll paketinə malik olmalıdır. Yeni iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi ilə məşğul olan mütəxəssislər müasir reallıqlarda yalnız icraçı deyil, həm də təşəbbüskar olmalıdırlar. Son ümumdünya maliyyə böhranı böyük kapitalist ölkələrinin timsalında məhz təşəbbüskarlığın kifayət qədər olmadığını ortaya çıxardı. Təşəbbüskarlığın mövcudluğu özəl sektor – dövlət münasibətlər sisteminin mütəxəssislərinə icraedici fəaliyyətdə yeni alternativlər ortaya qoymağa imkan verir.

Verə biləcəyimiz növbəti tövsiyə isə ondan ibarətdir ki, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan bürokratik aparat məmurlarının maddi təminatı daim yüksək səviyyədə saxlanılmalıdır. Bu, korrupsiya hallarının yaranması və qeyri-sağlam mühitin formalaşmasının qarşısını ala bilər. Eyni zamanda maddi təminatın yüksək olması dövlətin iqtisadi məmur kadrlarına yüksək qiymətinin göstəricisidir.

İctimai maarifləndirmə işi də diqqət tələb edən istiqamətlərdəndir. Burada tövsiyəmizi əsaslandırmaq üçün bir sıra arqumentlər göstərmək olar. Azərbaycanda kifayət qədər çox

sayda sahibkar var ki, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələrindən xəbərdar deyil. Belə olan təqdirdə dövlət sahibkarların ümumi hüquqi maarifləndirilməsində bilavasitə maraqlı olmalıdır. Çünki sahibkarların hüquqi biliklərinin yüksəlməsi onlara qeyri-düzgün yanaşmalara qarşı dövlətin qanunları çərçivəsində mübarizə aparmağa imkan verir. Maksimal sağlam mühitin formalaşdırılması isə sahibkarların hər hansı bir əlavə köməyə olan ehtiyaclarını azaldır.

Diqqətdən yayınmamalıdır ki, sahibkarlıq fəaliyyəti bilavasitə dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi ilə bağlı olan bir məsələdir. Azərbaycan Respublikasında H.Əliyev tərəfindən əsası qoyulan və Prezident İ.Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilən siyasət nəticəsində ərzaq təhlükəsizliyi istiqamətində böyük işlər görülmüşdür. Xüsusilə qida və aqrar sahədə fəaliyyət göstərən özəl müəssisələrə qayğı nəticəsində ərzaq problemi həllini tapmışdır. Növbəti illərdə də sahibkarların iqtisadi təhlükəsizlik modelində yeri və rolu nəzərdən qaçırılmamalıdır. Sahibkarlar arasında onların iqtisadi təhlükəsizliyə verdikləri əməyin dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilməsi işi aparılmalıdır.

Özəl sektorun qeyri-iqtisadi risklərdən mühafizəsinə xidmət edən ehtiyat variantlar daim diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Qeyri-iqtisadi risklərə təbii fəlakətlər və siyasi proseslər aid edilir. Siyasi istiqrarın saxlanması və ölkədə sabitliyin qorunması Azərbaycan hökumətinin bilavasitə diqqət mərkəzindədir. Ancaq qeyri-iqtisadi risklərin heç də hamısı dövlət tərəfindən önlənməməlidir. Bunun üçün sığorta sektorunun inkişaf etdirilməsi zərurət təşkil edir. Eyni zamanda bank sektoru da böhranlı vəziyyətlərə hazır olmalıdır. Dünyanı bürümüş son maliyyə böhranı əslində ifrat liberal iqtisadi kursun fəsadlarını ortaya çıxardı. Avropada və dünya iqtisadiyyatının 1/4-ni təşkil edən ABŞ-da bir çox sahibkarlar məhz ifrat liberal iqtisadi modelin böhranı nəticəsində müflis oldular. Bu bir daha onu göstərir ki, liberal iqtisadi siyasət təqdir edilən olsa da, milli iqtisadi təhlükəsizliklə ziddiyyət halına gəlməməlidir. Bu baxımdan

Azərbaycan Respublikasının ÜTT ilə apardığı danışıqlarda tutduğu prinsipial mövqe alqışlanılındır. Belə olan təqdirdə güman etmək olar ki, ümumdünya iqtisadiyyatında da tənzimləmə ilə bağlı bir sıra islahatlar həyata keçiriləcəkdir. Həmin islahatların mahiyyətində orta təbəqənin və sahibkarlığın maraqlarının müdafiəsi ön plana keçəcəkdir.

Azərbaycanda sahibkarlıq, əsasən, aqrar, yüngül və yeyinti sahələrini əhatə edir. Doğrudur, bir sıra müəssisələr ağır sənayedə çalışırlar. Ancaq onların sayı, istehsal etdikləri məhsulların keyfiyyəti aparıcı dünya ölkələrinin standartlarına ya qismən cavab verir, ya da, ümumiyyətlə, uyğun olmur. Bunun üçün gələcəkdə respublikanın iqtisadi müstəqilliyini təmin etmək məqsədilə ağır və emal sənayələrində özəl sektorun fəaliyyəti dəstəklənməli və bu sahədə xüsusi dövlət proqramları həyata keçirilməlidir. Çünki ağır və emal sənayəsində böyük dövriyyəyə malik olan müəssisələrin olmaması dövlətin iqtisadi gücünü zəiflədir.

Daha bir önəmli istiqamət xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan müəssisələrin inkişafına qayğı göstərilməsidir. Əgər daxilə işləyən özəl sektor ölkə daxilində maliyyə dövriyyəsini artırarsa, xarici iqtisadi fəaliyyət göstərən müəssisələr ölkəyə xarici investisiyalar cəlb edə bilirlər. Həmçinin ölkə xaricində gəlirli sahələrə yatırımlar etməklə, təmsil etdikləri dövlətin ÜMM-ni artırır. Bunun üçün proteksionizmə varmadan ÜTT prinsiplərinin qəbul etdiyi şəkildə xarici iqtisadi fəaliyyət göstərən müəssisələr dəstəklənməlidir. Əlbəttə ki, bu zaman diskriminasiya hallarına yol vermək olmaz.

–Azərbaycan xalqının ümummillə lideri Heydər Əliyev tərəfindən gözəl bir adətə əsas qoyulmuş və bu ənənə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilmişdir. Həmin ənənə özəl sektor nümayəndələri ilə bilavasitə görüşlərdir. Bu görüşlər zamanı özəl sektor nümayəndələri özləri bilavasitə problemlərini bildirir və əlbəttə ki, bu məsələlər öz həllini tapırdı. Belə olan təqdirdə özəl sek-

tor ilə münasibətlərə malik dövlət qurumlarının başçıları da Prezidentin nümunəsinə əməl etməli, sahibkarlarla açıq görüş keçirməli və onların problemlərinin həllində diqqət göstərməlidirlər. Beləliklə, Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı tövsiyələri belə qruplaşdırmaq olar:

–sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin stimullaşdırıcı amillərinin daha da gücləndirilməsi;

–sahibkarlıq fəaliyyətinin və xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət tənzimlənməsinin stimullaşdırıcı amillərinin daha da gücləndirilməsi;

–ölkə ərazisində bütün fəaliyyət sahələrində milli sahibkarlığın tarazlı inkişafının təmin edilməsi;

–respublikada istehsal yönümlü sahələrdə sahibkarlıq fəaliyyətinə daha çox diqqət yetirilməsi və investisiya qoyuluşundan daha səmərəli istifadə olunması;

–Azərbaycanda milli sahibkarlıq fəaliyyətini daha da genişləndirmək məqsədilə rayonlararası servis xidmətinin yaradılması və bazar infrastrukturunun rolunun daha da artırılması;

–sahibkarların müxtəlif risklərlə bağlı uğursuzluqlarını maliyyələşdirən və həvəsləndirən təminatlı maliyyə təşkilatlarının formalaşması;

–istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinə güzəştli və müddətli vergi sisteminin tətbiqinə üstünlük verilməsi;

–respublikada sahibkarlıq strategiyasının vaxtında və tarazlı qaydada həyata keçirilməsi üçün kredit və investisiya qoyuluşunun üstünlüklərindən istifadə olunması.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsinə iqtisadi islahatlardan irəli gələn meyar kimi baxmaqla, aşağıdakı problemlərin həllini sürətləndirmək zəruridir:

–gömrük siyasətinin sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına xidmət etməsini sürətləndirmək;

–istehsal fəaliyyətini genişləndirən sahibkarlığın dövlət tərəfindən tənzimlənməsini sürətləndirmək;

– yerli xammalla işləyən emal müəssisələri və xidmət sahələrinin regionlarda inkişafını təmin etmək;

– idxaləvəzədedici və ixracəyönümlü sahələrin inkişafı üçün məhsul istehsal və ixrac edən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət tərəfindən texniki və maliyyə yardımının mexanizmi təkmilləşdirilməli, bu məqsədlə beynəlxalq praktikada geniş tətbiq olunan İxracə Yardım Fondu yaradılmalıdır;

– sahibkarlığın inkişafına şərait yaratmaqda vergilərin stimullaşdırıcı rolu lazımcə dəyərləndirilməli, sahibkarlıq subyektlərinin vergi yükünün azaldılması istiqamətində dövlət tənzimləmə siyasəti aparılmalıdır;

– xarici kapital bankları da daxil olmaqla, bütün kommersiya bankları ölkə iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyət kəsb edən istehsaləyönümlü layihələrin işlənilib hazırlanmasında iştirak etməlidir.

İqtisadi inkişafəla bağlı investisiya potensialından istifadə prosesində aşağıdakı prioritet istiqamətlərin əsaslandırılması xüsusilə zəruridir:

– perspektivli texnologiyaların mənimsənilməsi və innovasiyası əsasında əsas kapitalın aktiv hissəsinin yeniləşdirilməsi;

– səmərəli iqtisadi artımı təmin edən spesifik resursların («insan kapitalı», informatika, sahibkarlıq) keyfiyyətə təkmilləşdirilməsi;

– elmi-texniki inkişafə nail olunması və onun nəticələrinin texnoloji cəhətdən mənimsənilməsinin təmin edilməsi;

– iqtisadiyyatın səmərəli təkrar istehsalı, sosial-iqtisadi, sahə və sahələrarası strukturunun formalaşması;

– yerli istehsaldan olan məhsulların rəqabət qəbiliyyətinin artırılmasının təmin edilməsi;

– dövlət innovasiya siyasətinin istiqamətlərinin və prioritetlərinin müəyyənələşdirilməsi və reallaşdırılması;

– innovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun yaradılması və inkişaf etdirilməsi;

–elmi-texniki kooperasiya və innovasiya fəaliyyəti sahəsində xarici əlaqələrin inkişafı;

–vençur fondlarının (habelə xarici vençur təşkilatlarının iştirakı ilə) təşkili, biznes-inkubatorlar, texnoparklar, innovasiya-texniki mərkəzlər şəbəkəsinin yaradılması və genişləndirilməsi və s.;

–milli iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədilə özəl sektorun maddi texniki bazasını gücləndirərək ixracat potensialının artırılması siyasətinə üstünlük verilməsi;

–ölkə sahibkarlarının maraqlarını qorumaq üçün proteksionizm siyasətini daha da fəallaşdırmaq;

–özəl sektorun inkişafını stimullaşdırmaq məqsədilə xarici investisiyaların cəlb edilməsini təmin edən institusional strukturu inkişaf etdirilməsi;

–lizinq, sığorta, informasiya xidmətləri şəbəkəsinin formalaşdırılması sahəsində tədbirlərin genişləndirilməsi;

–bank sistemində rəqabət mühitinin gücləndirilməsi, ixtisaslaşdırılmış bankların, o cümlədən mikrokreditlər üzrə regional bankların təşkilinin məqsədəuyğunluğu;

–regionlarda mövcud nəqliyyat infrastrukturalarının modernləşdirilməsinin və yenilərinin yaradılmasının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi.

Əhalinin sosial müdafiəsinin yaxşılaşdırılmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin rolunun artırılması üzrə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

–istehsal yönümlü (məhsul və xidmət istehsalı, elmi-texniki fəaliyyət və s. sahələrdə) sahibkarlığa əlverişli şərait yaradılması;

–sahibkarlıq fəaliyyətini, xüsusilə kiçik mexanizmləri, kiçik sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi ilə məşğul olan dövlət qeyri-bank qurumlarının inkişaf etdirilməsi;

–respublikanın ərazisində fəaliyyət göstərən sahibkarların müvafiq qanunvericilik aktları ilə təmin edilməsi;

–sahibkarlığın inkişafına xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi mexanizminin işlənib hazırlanması;

–sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar pul-kredit siyasətinin çevikləşdirilməsi;

–Azərbaycan sahibkarları ilə xarici ölkə sahibkarlarının təcrübə mübadiləsinin təşkil edilməsi;

–Azərbaycan iqtisadiyyatının ümumi inkişaf istiqaməti nəzərə alınmaqla, müxtəlif sahələr üzrə investisiya layihələri hazırlanmalıdır.

Xarici və yerli iş adamlarını ucqar regionlar haqqında ətraflı məlumatlandırmaq məqsədilə ölkənin paytaxtında məlumat-informasiya mərkəzləri formalaşdırılmalı və inkişaf etdirilməlidir:

–ölkənin əlverişli regionlarında azad iqtisadi zonalar yaradılmalıdır;

–sənaye sahələrinin texnoloji cəhətdən yenidən qurulmasına nəzarət edilməli, yəni xaricdən mənəvi cəhətdən köhnəlmiş avadanlıqların gətirilməsinin qarşısı alınmalıdır;

–regionlarda istehsal sahələrinin inkişafına nail olmaq üçün bu sahəyə aşağı faizlə kreditlərin verilməsi siyasəti yeridilməlidir;

–dövlət büdcəsindən sahibkarlıq təsərrüfatının inkişafı üçün subsidiya və dotasiyalar ayrılmalıdır.

Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi və xarici investorların fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

–xarici investorlar üçün beynəlxalq və milli standartlara uyğun hüquqi-normativ bazanın yaradılması;

–xarici və yerli iş adamlarının fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin aradan qaldırılması;

–beynəlxalq maliyyə qurumları və təşkilatları ilə investisiya qoyuluşu sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi;

–iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrini əhatə edən investisiya layihələrinin hazırlanması və onlara dövlət təminatının verilməsi;

–regionların investisiya tələbatlarının öyrənilməsi, regionlar üzrə daha cəlbedici investisiya layihələrinin hazırlanması və regionlarda infrastrukturun inkişaf etdirilməsi;

–sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsində respublika sahibkarlar şurasının rolu daha da artırılmalıdır.

Azərbaycanda sahibkarlığın gələcəkdə inkişafı dedikdə, qadın sahibkarlığına da xüsusi önəm verilməlidir. Azərbaycanda qadın sahibkarlığının inkişafı sahəsində aparılmış araşdırmanın yekun hesabatından görüldüyü kimi, qadın sahibkarlığının inkişafı Azərbaycanın sosial və iqtisadi həyatında mühüm rol oynayır. Qadın məsələləri ilə məşğul olan təşkilatların əksəriyyəti ümumilikdə qadınların cəmiyyətdə rolunun və hüquqlarının artırılması sahəsində fəaliyyət göstərir, yalnız bir neçə qadın QHT-ləri qadınların sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi və müvafiq treyninqlərin keçirilməsi ilə məşğul olurlar. Hələ Azərbaycanda biznesin inkişafı ilə bağlı vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün bu mühüm sahədə çox işlər görülməlidir. Ümumiyyətlə, qadın sahibkarlığını dəstəkləyən təşkilatlar öz imkanlarını genişləndirmək və maliyyə davamlılığını təmin etmək nöqtəyi-nəzərindən bir çox çətinliklərlə qarşılaşırlar. Aparılmış araşdırma zamanı əldə edilmiş məlumatlara əsasən aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar:

1. Respublikada sahibkarlığın inkişafına yönəldilmiş dövlət tədbirləri nəticəsində münbit sahibkarlıq mühiti formalaşır.

2. Azərbaycanda gedən makroiqtisadi dəyişikliklər nəticəsində yüksək təhsilli və peşə hazırlığı, bizneslə məşğul olmaq üçün zəruri bilik və vərdisləri olan qadınlar sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağı arzulayırlar.

3. Qadın sahibkarlar Yoxsulluğun Azaldılması üzrə Dövlət Proqramında nəzərə tutulmuş məqsədlərə müvafiq olaraq məşğulluğun artırılması və iqtisadi inkişafı prosesində iştirak edirlər.

4. Qadın sahibkarların təşkilatlanması nöqtəyi-nəzərindən mövcud problemlər, qeydiyyatda süründürməçilik və bürokratik

əngəllər qadınların sahibkarlıq təşəbbüsünü azaldır və onların ictimai təşkilatlarda birləşməsinə və ümumi problemlərin həllinə çətinliklər törədir.

5. Biznes inkişaf xidmətləri təqdim edən təşkilatlar qadın sahibkarların ehtiyac və tələblərini kifayət qədər ödəyə bilmir və bu istiqamətdə xüsusi proqramlar azdır.

6. Yerli QHT-lər arasında şəbəkənin olmaması səbəbindən qadınların bizneslə məşğul olmaq sahəsində lazımı bilik və informasiyanın əldə edilməsi məhdudlaşır.

7. Qadın sahibkarların milli işəgötürənlər təşkilatında və qadın təşkilatlarında təmsilçiliyinin zəif olması səbəbindən onlar mövcud biznes imkanlarından və biznes inkişaf xidmətlərindən daha az istifadə edirlər.

Aparılan tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda biznes mühitinin öyrənilməsi zamanı bir sıra problemlərin həllini tapması da zəruridir. Belə ki, ölkədə təsərrüfat subyektlərinin beynəlxalq maliyyə bazarına çıxışının təmin olunması lazım olan səviyyəyə çatdırılmalıdır. Bundan başqa, sahibkarların Azərbaycanın maliyyə bazarına daxil olmaq üçün dövlət tərəfindən aparılan məqsədyönlü işlərə baxmayaraq, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi zərurəti duyulur. Vaxtilə Azərbaycan Respublikasının mərhum Prezidenti, ümummilli lider Heydər Əliyev də qeyd edirdi ki, təsərrüfat subyektlərinin həddən artıq çox dövlət qurumları tərəfindən yoxlanılması çox vaxt korrupsiyaya gətirib çıxarır, bundan başqa, fəaliyyət üçün müxtəlif növ icazə və lisenziyaların alınması və digər problemlər mövcuddur. Bir sıra korrupsiyaya səbəb ola biləcək dövlət qurumlarının ləğvi ilə bağlı olan qərarlar da ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan sahibkarlarına göstərdiyi qayğının bir nümunəsi idi. Cənab Prezident İlham Əliyevin bir sıra müvafiq fərmanları da məsələlərin həllində köklü dəyişikliklər etdi. Bununla belə digər dövlət orqanlarının da sahibkarlıq və biznes mühiti ilə bağlı üzərlərinə düşən vəzifələri düzgün yerinə yetirməsi lazımdır.

Azərbaycanın özəl sektorunda, həmçinin sertifikatlaşdırılma ilə də müəyyən problemlər var. Avropa İttifaqı ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da sertifikatlar çox vaxt yoxlamalar aparılmadan verilir. Yaxşı olardı ki, məsələlərin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı olan müvafiq orqanlar tərəfindən sadalanan problemlə bağlı olaraq sahibkarların və dövlətin ortaq mövqelərini ortaya qoyan variantlar işlənib hazırlansın.

Azərbaycanda sahibkarlıq mühitinə qayğı çərçivəsində dövlət tərəfindən bir sıra sadələşdirilmələr aparılmışdır. Bununla belə inzibati prosedurların sadələşdirilməsinin davam etdirilməsi siyasətinin inkişafına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici investorlar öz məhsullarının ixracının təşkilinə zəif maraq göstərirlər. Belə bir nəticə Azərbaycan İxracın və Investisiyaların Təşviqi Fondunun («Azpromo») sifarişilə PROCON GfK Beynəlxalq Araşdırmalar Qrupunun apardığı sorğunun yekunları üzrə əldə olunub. Deməli, xarici investorların vəsaitləri hesabına istehsal olunan əmtəələrin ixraca təşviq edilməsi üçün məqsədli fəaliyyət həyata keçirilməlidir.

Bəzi sorğu məlumatlarına görə, hazırda sahibkarların yalnız 14 faizi öz məhsullarını Rusiya, Qazaxıstan və Gürcüstan bazarlarına ixrac edir. Xarici şirkətlərin əksəriyyəti ölkəyə məhz yerli bazarın imkanlarından yararlanmaq üçün gəlirlər. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, onlar məhsulların keyfiyyətinin artırılması istiqamətində ciddi fəaliyyət nümayiş etdirmirlər. Deməli, həlli vacib iki məsələ vardır, bunlar xarici investisiyalar əsasında istehsal məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi və bu əmtəələrin ixracına nail olunmasıdır.

Bundan əlavə, xarici investorların 25 faizi birgə müəssisələrin yaradılmasını Azərbaycanda fəaliyyət göstərmək üçün daha cəlbedici hesab edirlər. Bu harada isə müsbət bir məqamdır. Çünki Azərbaycan sahibkarlığında hərəkətliliyə gətirib çıxarır. Ancaq elə iqtisadiyyat sahələri var ki, yerli sərmayə olmadan belə xarici investisiyaları ora cəlb etməklə iqtisadi mən-

fəət əldə etmək olar. Belə olan təqdirdə fəaliyyət sferalarını xarici investisiyalar üçün bir qədər də cəlbədicə etmək lazımdır.

Son dünya iqtisadi böhranı zamanı bir sıra ölkələrdə, xüsusən Qərbdə biznes üçün çətin anlar yaşanmaqdadır. Bu zaman Azərbaycan iqtisadiyyatı Qərbdə fəaliyyətə ehtiyatla yanaşan investorları ölkəyə cəlb edə və sahibkarlıq mühitini bir qədər də hərəkləndirə bilər. Çünki Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya iqtisadi böhranından çox az mənfi təsirlər almışdır. Məhz bu Azərbaycanın ən cəlb edici cəhətlərindəndir.

ƏLAVƏLƏR

XARİCİ İNVESTİSİYANIN QORUNMASI HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiya qoyuluşunun hüquqi və iqtisadi prinsiplərini müəyyən edir. Qanun xalq təsərrüfatında xarici maddi və maliyyə ehtiyatlarının, qabaqcıl xarici texnikanın və texnologiyanın, idarəetmə təcrübəsinin cəlb olunmasına, bunlardan səmərəli istifadə edilməsinə yönəlmişdir və xarici investorların hüquqlarının müdafiəsinə təminat verir.

I bölmə. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Xarici investisiya haqqında qanunvericilik

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiya ilə bağlı münasibətlər bu Qanunla, Azərbaycan Respublikasının başqa qanunvericilik aktları və beynəlxalq müqavilələri ilə nizama salınır.

Maddə 2. Xarici investorlar

Azərbaycan Respublikasında xarici investorlar aşağıdakılar ola bilər:

a) xarici hüquqi şəxslər;

b) xarici vətəndaşlar, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və xaricdə daimi yaşayış yeri olan Azərbaycan Respublikası vətəndaşları; bu şərtlə ki, onlar vətəndaşı olduqları və ya daimi yaşa-

dıqları ölkədə təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qeydə alınmış olsunlar;

- v) xarici dövlətlər;
- q) beynəlxalq təşkilatlar.

Maddə 3. Xarici investisiya və onun qoyulması formaları

Xarici investorların mənfəət əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyəti və başqa növ fəaliyyət obyektlərinə qoyduqları əmlakın və əmlak hüquqlarının bütün növləri, o cümlədən intellektual fəaliyyətin nəticələrinə hüquqlar və əşya hüquqlarına aid olmayan digər hüquqlar xarici investisiyadır.

Xarici investorlar Azərbaycan Respublikası ərazisində aşağıdakı yolla investisiya qoya bilərlər:

a) Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri və vətəndaşları ilə birlikdə yaradılan müəssisələrdə, təşkilatlarda payçılıq iştirakı;

b) tamamilə xarici investorlara məxsus olan müəssisələr yaradılması;

v) müəssisələrin, əmlak komplekslərinin, binaların, qurğuların, müəssisələrdə iştirak payının, səhmlərin, istiqrazların və digər qiymətli kağızların, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə xarici investorlara məxsus ola bilən başqa əmlakın əldə edilməsi;

q) torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqlarının, habelə digər əmlak hüquqlarının əldə edilməsi;

ğ) Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləri və vətəndaşları ilə xarici investisiya qoyuluşunun başqa formalarını nəzərdə tutan müqavilələr bağlanması.

Maddə 4. Dövlətsizləşdirmədə və özəlləşdirmədə xarici investorların iştirakı

Dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin, habelə başa çatdırılmamış tikinti obyektlərinin özəlləşdirilməsində xarici investorlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilən şərtlərlə və qaydada iştirak edə bilərlər.

Maddə 5. Xarici investisiyanın hüquqi rejimi

Bu Qanunda nəzərdə tutulmuş istisnalarla, xarici investisiyanın, habelə investisiya qoyuluşu sahəsində xarici investorların fəaliyyətinin hüquqi rejimi Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxslərinin və vətəndaşlarının əmlakı, əmlak hüquqları, habelə investisiya fəaliyyəti üçün yaradılmış rejimdən az əlverişli ola bilməz.

Xalq təsərrüfatının üstünlük verilən sahələrində və ayrıca-ayrı ərazilərdə xarici investisiya üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə əlavə güzəştlər müəyyən edilə bilər.

İnvestisiyaların cəlb edilməsi sahəsində dövlət müəssisələri və təşkilatları ilə

bağlanmış kontraktların şərtlərinin icra olunmasına nəzarət müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Maddə 6. Fəaliyyət növləri

Xarici investisiyalı müəssisələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə qadağan olunmamış hər hansı fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilərlər. Xarici investisiyalı müəssisələr Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyən etdiyi siyahıdakı ayrıca-ayrı fəaliyyət növləri ilə yalnız xüsusi icazə (lisenziya) əsasında məşğul ola bilərlər.

Maddə 7. Xarici investisiya üçün ərazi məhdudiyətləri

Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə ələ ərazilər müəyyən edilə bilər ki, müdafiənin, milli təhlükəsizliyin, ətraf təbii mühitin və əhalinin müdafiəsinin təmin olunması mülahizələrinə görə bu ərazilərdə xarici investisiyalı müəssisələrin fəaliyyəti məhdudlaşdırılsın və ya qadağan edilsin.

Maddə 8. İnvestisiya fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi

Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı xarici investisiyanın cəlb edilməsi və ondan istifadə olunması tədbirlərini hazırlayıb həyata keçirir, investisiya fəaliyyə-

tini əlaqələndirir, xarici investora və xarici investisiya müəssisələrinə kömək göstərir.

II bölmə. XARİCİ İNVESTİSIYA ÜÇÜN DÖVLƏT TƏMİNATLARI

Maddə 9. Xarici investisiyanın hüquqi müdafiəsi

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiya hüquqi cəhətdən tam və qeyd-şərtsiz müdafiə olunur. Belə müdafiə Azərbaycan Respublikasının bu Qanunu, başqa qanunvericilik aktları və beynəlxalq müqavilələri ilə təmin olunur.

Maddə 10. Qanunvericiliyin dəyişdirilməsi ilə bağlı təminatlar

Azərbaycan Respublikasının sonrakı qanunvericiliyi investisiya qoyuluşu şəraitini pisləşdirdikdə on il ərzində xarici investisiyaya investisiyanın qoyulduğu zaman qüvvədə olmuş qanunvericilik tətbiq edilir.

Bu müddəa müdafiənin, milli təhlükəsizliyin və ictimai qaydanın təmin olunması, kredit və maliyyə, ətraf mühitin, əhəlinin əxlaq və sağlamlığının mühafizəsi barəsində Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin dəyişdirilməsinə şamil edilmir.

Maddə 11. Milliləşdirmə və rekvizisiya ilə bağlı təminatlar

Azərbaycan Respublikasında xarici investisiya, Azərbaycan Respublikasının xalqına və dövlət mənafeələrinə zərər vuran müstəsna hallar istisna olmaqla, milliləşdirilmir.

Milliləşdirmə haqqında qərarı Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti qəbul edir. Təbii fəlakət, qəza, epidemiya, epizootiya və fəvqəladə xarakter daşıyan başqa hallar istisna olmaqla, xarici investisiya rekvizisiya edilmir.

Rekvizisiya haqqında qərarı Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti qəbul edir. Milliləşdirmə və rekvizisiya tədbirləri görüldükdə xarici investora təxirə salınmadan müqabil və səmərəli kompensasiya ödənilir.

Maddə 12. Xarici investorların zərərinin kompensasiya edilməsi və ödənilməsi

Xarici investorlara ödənilən kompensasiya investisiyanın milliləşdirmə və ya rekvizisiya haqqında qərarın qəbul olunduğu vaxtdakı real dəyərinə uyğun olmalıdır. Kompensasiya xarici valyuta ilə ödənilir və investorun arzusu ilə xaricə göçürülə bilər.

Xarici investorlar dövlət orqanlarının, yaxud onların vəzifəli şəxslərinin Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə zidd olan hərəkətləri nəticəsində düşdükləri zərərin, o cümlədən itirdikləri faydanın ödənilməsi hüququna malikdirlər.

Kompensasiyanın və zərərin ödənilməsi məbləğləri, bunun ödənilməsi müddətləri və qaydası haqqında mübahisələr məhkəmədə, habelə tərəflərin sazişi və ya Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda münisflər məhkəməsində həll olunur.

Maddə 13. İnvestisiya fəaliyyətinə xitam verildikdə təminatlar

İnvestisiya fəaliyyətinə xitam verildikdə xarici investorun hüququ var ki, ona çatası investisiyanı və investisiya ilə əlaqədar gəlirləri investisiya fəaliyyətinə xitam verildiyi zaman real dəyər üzrə pul və əmtəə formasında alsın.

Maddə 14. Xarici valyuta ilə gəlirlərin və başqa məbləğlərin köçürülməsinə təminatlar

Müvafiq vergi və rüsumları ödədikdən sonra xarici investorların investisiya ilə əlaqədar qanuni əsaslarla xarici valyuta şəklində əldə etdikləri gəlirləri və başqa məbləğləri, o cümlədən kompensasiyaları və zərərin ödənilməsi məbləğlərini xaricə köçürməsinə təminat verilir.

Maddə 15. Mənfəətdən istifadə üçün təminatlar

Azərbaycan Respublikası ərazisində xarici investorların götürdükləri mənfəət həmin pul vahidi şəklində yenidən investisiya

kimi qoyula bilər, Azərbaycan Respublikasının banklarında saxlana bilər, Azərbaycan Respublikası Milli Bankının müəyyən etdiyi qaydada və şərtlərlə xarici valyuta almaq üçün sərf edilə bilər.

III bölmə. XARİCİ İNVESTİSIYA QOYULMUŞ MÜƏSSİSƏLƏRİN YARADILMASI VƏ FƏALİYYƏTİ

Maddə 16. Xarici investisiya qoyulmuş müəssisələr

Xarici investisiyalı müəssisələr səhmdar cəmiyyətləri, məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər, digər təsərrüfat cəmiyyətləri və ortaqlıqları şəklində, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan hər hansı başqa formalarda yaradılır.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investorların pay iştirakı ilə müəssisələr (birgə müəssisələr); təmənilə xarici investorlara məxsus olan müəssisələr (xarici müəssisələr); xarici hüquqi şəxslərin nümayəndəlikləri (büroları, kontorları, agentlikləri) yaradıla və fəaliyyət göstərə bilər.

Birgə və xarici müəssisələr Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləridir.

Xarici investisiyalı müəssisələrin yaradılması qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Xarici investisiyalı bankların yaradılmasının xüsusiyyətləri Azərbaycan Respublikasının banklar və bank fəaliyyəti haqqında qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasında xarici investisiyalı müəssisələrin uçotu müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən aparılır.

Maddə 17. Ekspertiza

Xarici investisiyalı müəssisə yaradılarkən onun təsisçiləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada sanitariya-gigiyena və ekoloji tələblərə riayət olunmasına dair ekspertiza rəyi almalıdırlar. Xarici investisiyalı müəssisə fəaliyyət göstərdiyi dövrdə və ləğv edilərkən belə rəy almalıdır.

İri miqyaslı tikinti və rekonstruksiya aparılması və ya iri faydalı qazıntı yataqlarının işlənməsi ilə əlaqədar belə müəssisələr yaradılarkən texniki-ekoloji layihələrin müvafiq ekspertizasının keçirilməsi də tələb olunur.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərinə aid edilmiş hallarda investorların investisiya qoyuluşu ilə bağlı təkliflərinin ekspertizası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

Maddə 18. Dövlət qeydiyyatı

Xarici investisiyalı müəssisələr müvafiq icra hakimiyyəti orqanında dövlət qeydiyyatına alınırlar.

Dövlət qeydiyyatı Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunu ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada həyata keçirilir.

Xarici investisiyalı müəssisə dövlət qeydiyyatına alındığı andan hüquqi şəxs hüquqları əldə edir. Dövlət qeydiyyatını aparmış orqan qeydəalma haqqında məlumatı mətbuatda dərc etdirir.

Xarici investisiyalı müəssisələr qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada hüquqi şəxslərin dövlət reyestrinə daxil edilir.

Xarici investisiyalı müəssisənin dövlət qeydiyyatına alınmasından yalnız «Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş hallarda imtina edilə bilər.

Dövlət qeydiyyatına almaqdan imtina olunduqda bu barədə Azərbaycan Respublikasında məhkəmə qaydasında şikayət olunə bilər.

Maddə 19. Törəmə müəssisələr, filiallar və nümayəndəliklər

Xarici investisiyalı müəssisə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində və xarici dövlətlərin müvafiq qanunvericiliyində müəyyənləşdirilmiş şərtlərə riayət etməklə Azərbaycan Respublikasında və xarici hüquqi şəxs hüquqlarına malik törəmə müəssisələr, habelə filiallar və nümayəndəliklər yarada bilər.

Azərbaycan ərazisindəki filiallar və nümayəndəliklər Azərbaycan Respublikasının bank idarələrində hesablar açmaq hüququna malikdirlər.

Maddə 20. Müəssisələrin birləşməsi

Xarici investisiyalı müəssisələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş şərtlərlə və qaydada birləşib assosiasiyalar, konsernlər, konsorsiumlar və başqa birliklər yarada bilər.

Belə müəssisələr əvvəllər yaradılmış birliklərə daxil ola bilər.

Maddə 21. Birgə müəssisə iştirakçılarının əmanətlərinin qoyulması

Birgə müəssisənin nizamnamə fonduna hər bir iştirakçının əmanətlərinin qoyulması müddətləri, məbləği, qoyulması və qiymətləndirilməsi qaydası təsis sənədlərində nəzərdə tutulur. Birgə müəssisə iştirakçılarının müəssisənin nizamnamə fonduna əmanət kimi qoyduğu əmlakın dəyəri birgə müəssisə iştirakçıları arasında razılığa əsasən müəyyən edilir.

Birgə müəssisə qeydə alındıqdan bir il sonra hər iştirakçının təsis sənədlərində göstərilən əmanətlərin 50 faizini nizamnamə fonduna keçirdiyini təsdiq edən sənəd olmadıqda müəssisəni qeydə almış orqan onu tutarsız hesab edir və birgə müəssisələrin reyestrindən çıxarır. Reyestrə çıxarma barədə məlumat mətbuatda dərc edilir.

Maddə 22. Ehtiyat fondu

Xarici investisiyalı müəssisələrdə nizamnamə fondunun 25 faizindək məbləğdə ehtiyat fondu yaradılır. Ehtiyat fondu illik ayırmalar yolu ilə yaradılır. Ayırmaların məbləğini və valyutanın növünü müəssisə müstəqil müəyyən edir.

Maddə 23. Respublika ərazisində məhsulun satışı və göndərilməsi

Xarici investisiyalı müəssisə istehsal etdiyi məhsula (işlərə, xidmətlərə) qiymət qoymaq, respublikanın daxili bazarında

onun satışı şərtlərini müəyyən etmək, bu bazardan məhsul (işlər, xidmətlər) göndərənləri seçmək ixtiyarına malikdir.

Maddə 24. Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici valyuta ilə hesablaşmalar

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici investisiyalı müəssisələrin hesablaşma zamanı xarici valyutadan, habelə xarici valyuta şəklində tədiyə sənədlərindən istifadə etməsinə Azərbaycan Respublikasının valyuta tənzimlənməsi haqqında qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada yol verilir.

Maddə 25. Məhsul ixracı və idxalı

Tamamilə xarici investora məxsus müəssisələr və nizamnamə fondunun 30 faizindən çoxu xarici investisiyadan ibarət olan müəssisələr özlərinin istehsal etdikləri məhsulu (işləri, xidmətləri) lisenziyasız ixrac edə bilirlər. Xarici investisiyalı müəssisə özünün təsərrüfat fəaliyyəti üçün məhsulu (işləri, xidmətləri) lisenziyasız idxal edə bilər.

Məhsulun (işlərin, xidmətlərin) xarici investisiyalı müəssisələrin istehsal etdiyi məhsula aid edilməsi qaydasını Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti müəyyən edir.

Xarici investisiyalı müəssisələrin öz məhsulunu ixrac etməkdən valyuta ilə əldə etdikləri satış pulu onların sərəncamında qalır.

Maddə 26. Gömrük vergisi

Birgə müəssisənin nizamnamə fonduna xarici investora əmanəti kimi və ya tamamilə xarici investora məxsus müəssisənin yaradılması üçün Azərbaycan Respublikasına gətirilən əmlak gömrük rüsumundan azad edilir.

Xarici investisiyalı müəssisənin əcnəbi işçilərinin öz ehtiyacları üçün Azərbaycan Respublikasına gətirdikləri əmlak gömrük rüsumundan azad edilir.

Maddə 27. Sığorta

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məcburi sığortalama nəzərdə tutulmadıqda, xarici investisiyalı müəssisə öz əmlakının, istehsal, maliyyə və başqa risklərinin sığortalanıb-sığortalanmayacağını özü həll edir.

Maddə 28. Vergitutma

Xarici investisiyalı müəssisələr, habelə xarici investorlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilən vergiləri ödəyirlər.

Maddə 29. Xarici investisiyalı müəssisələrin fəaliyyətinin vergi tutmaq məqsədilə yoxlanması – çıxarılmışdır

Maddə 30. Mühasibat uçotu və hesabat

Xarici investisiyalı müəssisə Azərbaycan Respublikasında qüvvədə olan qaydalara, yaxud istəsə, həmçinin xarici investo-
run mənsub olduğu ölkədə qüvvədə olan qaydalara müvafiq surətdə mühasibat uçotu və hesabat aparır.

Maddə 31. Öhdəliklərin təmin edilməsi

Xarici investisiyalı müəssisə götürdüyü öhdəliklərin bütün növlərini təmin etmək, o cümlədən borc vəsaiti cəlb etmək üçün öz əmlakından istifadə edə bilər. Öhdəlikləri təmin etmək üçün o, binalar, qurğular, avadanlıqlar üzərində əmlak hüquqlarından və digər əmlak hüquqlarından, o cümlədən torpaqdan istifadə hüququndan istifadə edə bilər.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı investisiya fəaliyyəti sahəsində qüvvədə olan qanunvericiliyi pozmuş hüquqi və fiziki şəxslər barədə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş tədbirlərin görülməsi üçün aidiyyəti üzrə müvafiq dövlət orqanlarına məlumat verir, habelə investisiya mübahisələrinin həll olunması ilə bağlı investorlara kömək göstərir.

Maddə 32. İntellektual fəaliyyət nəticələrinə hüquqlar və digər qeyri-əşya hüquqları

Xarici investisiyalı müəssisələrin intellektual fəaliyyət nəticələrinə olan hüquqları, habelə digər qeyri-əşya hüquqları (nou-hau, kommersiya sirri və s.) Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına müvafiq surətdə müdafiə olunur və həyata keçirilir.

Maddə 33. Əmək münasibətləri

Xarici investisiyalı müəssisədə istehsal və əmək münasibətləri, o cümlədən işəgötürmə və işdən azad etmə, əmək və istirahət rejimi, əmək haqqı, təminat və kompensasiya məsələləri kollektiv müqavilə (saziş) və fərdi əmək müqavilələri (bağlaşmalar) ilə tənzimlənir.

Kollektiv və fərdi əmək müqavilələrinin şərtləri həmin müəssisənin işçilərinin vəziyyətini Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş şəraitə nisbətən pisləşdirə bilməz.

Xarici investisiyalı müəssisənin əcnəbi işçilərinin əməyinin ödənilməsi, onlara məzuniyyətlər verilməsi, onların pensiya təminatı məsələləri həmin işçilərin hər biri ilə bağlanan fərdi əmək müqavilələrində (bağlaşmalarda) həll edilməlidir. Bu işçilər aldıqları əmək haqqını gəlir vergisi ödədikdən sonra Azərbaycan Respublikası Milli Bankının müəyyən etdiyi qaydada xaricə köçürə bilərlər.

Maddə 34. Sosial sığorta və təminat

Xarici investisiyalı müəssisənin işçilərinin sosial sığortası və sosial təminatı (əcnəbi işçilərin pensiya təminatı istisna olmaqla) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin normaları ilə tənzimlənir.

Xarici investisiyalı müəssisə əcnəbi işçilərin pensiya təminatı üçün tədiyələri onların daimi yaşadıkları ölkələrin müvafiq fondlarına həmin ölkələrin valyutası ilə və şərtləri üzrə keçirir.

Müəssisə yerli və əcnəbi işçilərin dövlət sosial sığortası üzrə ayırmaları və yerli işçilərin pensiya təminatı üçün ayırmaları Azərbaycan Respublikasının müəssisələri və təşkilatları üçün müəyyənləşdirilmiş dərəcələr üzrə ödəyir.

Maddə 35. Ləğvetmə

Xarici investisiyalı müəssisə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada ləğv edilə bilər.

IV bölmə. XARİCİ İNVESTORLARIN QIYMƏTLİ KAĞIZLAR ƏLDƏ ETMƏSİ

Maddə 36. Dövlət qiymətli kağızlarının əldə edilməsi

Xarici investorlar dövlət qiymətli kağızlarını Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyənləşdirilən şərtlərlə və qaydada əldə edirlər.

Maddə 37. Müəssisələrin iştirak hissələrini, paylarını, səhmlərini və başqa qiymətli kağızlarını xarici investorların əldə etməsi

Xarici investorlar Azərbaycan Respublikasının ərazisində yerləşən müəssisələrin iştirak hissələrini, paylarını, səhmlərini və başqa qiymətli kağızlarını Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada əldə edə bilərlər.

V bölmə. XARİCİ İNVESTORLARIN TORPAQDAN İSTİFADƏ HÜQUQLARINI VƏ BAŞQA ƏMLAK HÜQUQLARINI ƏLDƏ ETMƏSİ

Maddə 38. Torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüququ

Xarici investorlara və xarici investisiyalı müəssisələrə torpaqdan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə hüquqlarının, o cümlədən torpağın icarəsi hüququnun verilməsi Azərbaycan

Respublikasının Torpaq məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının başqa qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir.

Maddə 39. İcarə

Xarici investorların və xarici investisiyalı müəssisələrin icarəsinə əmlakı icarəyəverən müqavilələr əsasında və Azərbaycan Respublikasının icarə qanunvericiliyinə müvafiq surətdə verir.

Maddə 40. Konsessiya müqavilələri

Xarici investorlara faydalı qazıntı yataqlarının axtarışı, kəşfiyyatı və işlənməsi, digər təbii ehtiyatların istifadəyə verilməsi hüquqları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin onlarla bağladığı və Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin təsdiq etdiyi konsessiya müqavilələri əsasında verilir.

Müqavilədə başqa şərt qoyulmayıbsa, konsessiya müqaviləsi şərtlərinin birtərəfli qaydada dəyişdirilməsinə yol verilmir.

VI bölmə. SƏRBƏST İQTİSADI ZONALARDA XARİCİ İNVESTİSİYA

Maddə 41. Sərbəst iqtisadi zonalarda xarici investorların və xarici investisiyalı müəssisələrin fəaliyyəti

Azərbaycan Respublikasında xarici investorların, xarici investisiyalı müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyəti üçün güzəştli rejimin müəyyən edildiyi ərazi sərbəst iqtisadi zona sayılır.

Sərbəst iqtisadi zonaların yaradılması qaydası, xarici investorların və xarici investisiyalı müəssisələrin orada qeydə alınması, təsərrüfat fəaliyyəti və başqa fəaliyyət ilə məşğul olması şərtləri Azərbaycan Respublikasının sərbəst iqtisadi zonalar haqqında qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Sərbəst iqtisadi zonaların yaradılmasına və bu zonalarda fəaliyyətin tənzimlənməsinə dair təkliflər icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən hazırlanır.

VII bölmə. YEKUN MÜDDƏALARI

Maddə 42. Mübahisələrə baxılması

Azərbaycan Respublikasında xarici investorlar və xarici investisiyalı müəssisələr ilə Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları, müəssisələri, ictimai təşkilatları və başqa hüquqi şəxsləri arasında mübahisələrə, xarici investisiyalı müəssisənin iştirakçıları arasında mübahisələrə, habelə xarici investisiyalı müəssisənin iştirakçıları ilə həmin müəssisə arasında mübahisələrə məhkəmələrdə, yaxud tərəflərin razılığına əsasən münisflər məhkəməsində, o cümlədən xaricdəki münisflər məhkəməsində baxılır.

Maddə 43. Beynəlxalq müqavilələr

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqaviləsində bu Qanundakından fərqli qaydalar müəyyən edildikdə beynəlxalq müqavilənin qaydaları tətbiq olunur.

Ayaz MÜTƏLLİBOV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 yanvar 1992-ci il

7 aprel 1992-ci il tarixli, 97 nömrəli; 5 noyabr 1996-cı il tarixli, 188-IQD nömrəli; 23 mart 2001-ci il tarixli, 103-IIQD nömrəli; 5 oktyabr 2001-ci il tarixli, 190-IIQD nömrəli; 23 noyabr 2001-ci il tarixli, 219-IIQD nömrəli; 30 aprel 2002-ci il tarixli, 317-IIQD nömrəli; 3 dekabr 2002-ci il tarixli, 385-IIQD nömrəli; 10 iyun 2005-ci il tarixli, 925-IIQD nömrəli qanunlara əsasən əlavələr və dəyişikliklərlə.

SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın prinsiplərini, sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin hüquqlarını və vəzifələrini, onun dövlət tərəfindən müdafiə və təqdir olunmasının forma və üsullarını, sahibkarların dövlət orqanları ilə qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirir.

Qanun mülkiyyətin bütün formalarının bərabərliyi prinsipinin həyata keçirilməsi, müstəqil olaraq fəaliyyət sahələri seçilməsi və iqtisadi qərarlar qəbul edilməsi əsasında iqtisadi təşəbbüsün və işgüzarlığın geniş təzahür etməsi üçün şərait yaradılmasına yönəldilmişdir.

I bölmə. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Sahibkarlıq fəaliyyəti

Sahibkarlıq fəaliyyəti şəxsin müstəqil surətdə həyata keçirdiyi, əsas məqsədi əmlak istifadəsindən, əmtəə satışından, işlər görülməsindən və ya xidmətlər göstərilməsindən mənfəət götürülməsi olan fəaliyyətdir. ^[1]

Maddə 2. Sahibkarlıq haqqında qanunvericilik

Sahibkarlıqla bağlı münasibətlər mülkiyyət formasından, fəaliyyət növündən və sahəsindən asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, «Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya aktı, «Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqilliyi haqqında» Konstitusiya Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, «Mülkiyyət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bu Qanun və bunların əsasında qəbul edilmiş digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir.

Müəssisə yaratmaqla həyata keçirilən sahibkarlıq fəaliyyəti həmçinin Azərbaycan Respublikasının müəssisələr haqqında qanunvericiliyi ilə də tənzimlənir.

Xarici hüquqi və fiziki şəxslərin Azərbaycan Respublikası ərazisində sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusiyyətləri bu maddənin 1-ci və 2-ci bəndlərində göstərilən qanunvericilik aktları ilə yanaşı «Xarici investisiyaların qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu və Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq hüquqi öhdəlikləri ilə də tənzim edilir.

Maddə 3. Sahibkarlığın subyektləri

1. Sahibkarlıqla Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallar istisna edilməklə aşağıdakılar məşğul ola bilərlər:

fəaliyyət qabiliyyəti olan Azərbaycan Respublikasının hər bir vətəndaşı;

mülkiyyət formasından asılı olmayaraq hüquqi şəxslər; hər bir xarici vətəndaş və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs; xarici hüquqi şəxslər.

2. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərin həllini və ya bu fəaliyyətə nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanlarının vəzifəli şəxslərinə və mütəxəssislərinə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq qadağandır.

3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin və mülkiyyətçi ilə münasibətlərin xarakterindən asılı olaraq sahibkarlıq fəaliyyəti ilə həm mülkiyyətçinin özü, həm də onun müəyyən etdiyi səlahiyyətlər daxilində təsərrüfatın başçısı hüququ əsasında mülkiyyətçinin əmlakını idarə edən subyekt məşğul ola bilər.

4. Müəssisəni idarə edən subyektin və əmlakın mülkiyyətçisinin münasibətləri tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərini, hüquqlarını və məsuliyyətlərini müəyyən edən müqavilə (bağlaşma) ilə tənzimlənir.

Müəssisənin mülkiyyətçisi müəssisəni idarə edən şəxsə müqavilə bağlandıqdan sonra müqavilədə, müəssisənin nizamnaməsində və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə müəssisənin fəaliyyətinə qarışa bilməz.

Maddə 4. Sahibkarlığın formaları

1. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın qanun çərçivəsində həyata keçirilən bütün formalarına icazə verilir. Mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq sahibkarlığın bütün formaları bərabər hüquqludur.

2. Fərdi və şərikli şəkildə həyata keçirilən sahibkarlıq qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş formalarda təşkil edilə bilər.

Maddə 5. Sahibkarlıq hüduqlarının hüquqi nizamlanması

1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasına yalnız dövlətin səlahiyyətlərinə aid məsələlər – qanunçuluğun gözlənilməsi ölkənin və vətəndaşların təhlükəsizliyi və müdafiəsi, vergi, qiymət və antiinhisar tənzimlənməsi, sosial təminatlar verilməsi, ekologiya, sanitariya, yanğından qorunma və arxitektura normalarının közlənilməsi və tarixi abidələrin mühafizəsi məsələləri üzrə yol verilir.

Dövlət hakimiyyəti və dövlət idarəetmə orqanlarına mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olaraq bu və ya digər sahibkarlıq növünə imtiyazlar verən qərarlar çıxarmaq qadağan olunur»

2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə dövlət orqanlarının, həmkarlar təşkilatlarının sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxiləsi qadağandır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinə siyasi partiyaların və ictimai birliklərin müdaxiləsinə yol verilmir.

II bölmə. SAHİBKARIN HÜQUQLARI VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Maddə 6. Sahibkarın hüquqları

Sahibkar öz fəaliyyətini həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əməl etməklə aşağıdakı hüquqlara malikdir:

istənilən müəssisələr yaratmaq, onların idarəetmə orqanlarında vəzifə tutmaq və bu orqanların işində iştirak etmək;

dövlət və digər mülkiyyət formalarına əsaslanan müəssisələrin əmlakının, başqa əmlakı və əmlak hüquqlarını tamamilə və ya qismən əldə etmək;

başqa müəssisələrin fəaliyyətində öz sərəncamında olan əmlakla iştirak etmək;

tərəflərin razılığı ilə başqa fiziki və hüquqi şəxslərin əmlakından və intellektual mülkiyyət obyektlərindən istifadə etmək;

işçiləri işə qəbul etmək və işdən azad etmək;

işçilərin əməyinin ödənilməsinin forma və sistemini, onların əmlakının məbləğini və gəlirinin digər növlərini müəyyənləşdirmək;

təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətini müstəqil həyata keçirmək, məhsul göndərənləri və istehsal olunan məhsulun (işlərin, xidmətlərin) istehlakçıları seçmək, dövlət ehtiyacları üçün müqavilə əsasında iş görmək və məhsul göndərmək;

öz məhsulları (işləri, xidmətləri) üçün qiymətlər (tariflər) müəyyənləşdirmək;

pul vəsaitinin saxlanması, hesablaşma, kredit və kassa əməliyyatlarının bütün növlərinin həyata keçirilməsi üçün banklarda hesablar açmaq;

sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən mənfəətdən vergilər və digər icbari ödənişlərdən sonra onun qalan hissəsindən sərbəst istifadə etmək. Sahibkarlıq fəaliyyəti bağlaşma əsasında həyata keçirilərkən mənfəətin bölüşdürülməsi qaydası bağlaşmada müəyyən edilir;

məbləğinə məhdudiyət qoyulmayan şəxsi gəlir əldə etmək;

dövlət sosial təminatı sistemindən istifadə etmək;

sığorta növünü sərbəst surətdə seçmək;

hüquqlarına və qanuni mənafeyinə xələl gətirən dövlət orqanlarının və digər orqanların, təsərrüfat subyektlərinin və fiziki şəxslərin hərəkətlərindən şikayət etmək;

xarici iqtisadi münasibətlərdə iştirak etmək;
valyuta əməliyyatları aparmaq;
ictimai fondlara, səhiyyəyə, xeyriyyəçilik, maarifçilik məqsədlərinə, elmi və mülki məqsədlərə, müharibə və başqa fəvqəladə hadisələr zamanı isə dövlətə lazımi yardım göstərilməsinə ianələr vermək;
həmkarlar ittifaqında və digər birliklərdə iştirak etmək.

Maddə 7. Sahibkarın vəzifələri

Sahibkarın vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:
qüvvədə olan qanunvericilikdən və bağladığı müqavilələrdən irəli gələn bütün vəzifələri yerinə yetirmək;
işə qəbul edilən vətəndaşlarla müqavilələr (bağlaşmalar), habelə lazım gəldikdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun surətdə əmək kollektivlərinin adından çıxış edən həmkarlar ittifaqları ilə kollektiv müqavilələr bağlamaq;
işçilərin həmkarlar ittifaqlarında birləşməsinə mane olmaq;
işçilərin əmək haqqını Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş minimum məbləğindən az olmayan səviyyədə ödəmək;

Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna, habelə işçilərin sosial müdafiəsi məqsədilə yaradılan digər fondlara müəyyən edilmiş qaydada və həcmdə ayırmalar vermək;^[2]

qanunvericilikdə müəyyən edilmiş vergilər ödəmək;
işçilərə qüvvədə olan qanunvericiliyə və müqavilələrə (bağlaşmalara) müvafiq əmək şəraiti yaratmaq;

qüvvədə olan normativ aktları rəhbər tutaraq ekoloji təhlükəsizliyin, əməyin mühafizəsinin, təhlükəsizlik texnikasının, istehsal gigiyenasının və sanitariyasının təmin edilməsi, arxitektura abidələrinin və digər tarixi abidələrin mühafizəsi sahəsində tədbirlər görmək;

istehsal olunan məhsulların (işlərin, xidmətlərin) rəqabət qabiliyyətliliyinə nail olmaq;

müəlliflik hüququnun qorunmasının qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tələblərinə əməl etmək;

əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında qanunvericiliyin tələblərinə əməl etmək;^[3]

istehsal etdiyi məhsulları markalaşdırmaq;

qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq surətdə lisenziya-laşdırılmalı olan sahələrdə fəaliyyət üçün xüsusi razılıq (lisenziya) almaq;^[4]

antiinhisar qanunvericiliyinə riayət etmək;

haqsız rəqabət metodlarından istifadə olunmasına yol verməmək;

öz fəaliyyəti haqqında dövlət, statistika və maliyyə orqanlarına müəyyən edilmiş formada hesabatlar vermək;

müharibə şəraitində və ya başqa fəvqəladə hallarda səlahiyyətli dövlət orqanlarının göstərişi ilə təsis sənədlərində nəzərdə tutulmayan və ya həmin sənədlərdə qeyd olunan məqsədlərə uyğun gəlməyən hər hansı qanuni fəaliyyət forması ilə məşğul olmaq.

Maddə 8. Sahibkarın əmlak məsuliyyəti

1. Hüquqi şəxs yaratmaqla fəaliyyət göstərən sahibkarlar seçilmiş təşkilat formasından asılı olaraq tam və ya məhdud əmlak məsuliyyəti daşıyırlar.

2. Hüquqi şəxs yaratmadan fəaliyyət göstərən sahibkar bu fəaliyyətlə bağlı öhdəliklər üçün özünün bütün əmlakı ilə cavabdehdir.

3. Öz fəaliyyətini bağlaşma əsasında həyata keçirən sahibkar rəhbərlik etdiyi müəssisənin öhdəlikləri üçün bağlaşmada müəyyən edilmiş həcmdə məsuliyyət daşıyır. O, bağlaşmadan irəli gələn öhdəliklərin icra edilmədiyi və ya lazımı qaydada icra edilmədiyi üçün də eyni məsuliyyət daşıyır.

4. Ödəmələr yönəldilə bilməyən əmlakın siyahısı Azərbaycan Respublikasının Mülki prosessual məəcəlləsi ilə müəyyən edilir.

III bölmə. SAHİBKARLIĞIN DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN TƏNZİMLƏNMƏSİ

Maddə 9. Sahibkarlığa dövlət köməyi

1. Dövlət sahibkarlıq fəaliyyətini qanunvericilik, inzibati-hüquq, büdcə, vergi və pul-kredit sistemləri vasitəsi ilə tənzimləyir.

Dövlət maddi-texniki, maliyyə, əmək, informasiya və təbii ehtiyatlardan istifadə sahəsində mülkiyyət və təşkilati-hüquqi imtiyazlara və qeyri-bərabərliyə yol vermir.

Sahibkarlığın sürətli inkişafını təmin etmək üçün dövlət sahibkarlıq fəaliyyətinin öncül istiqamətlərini və buna müvafiq olaraq güzəştlər sistemini müəyyənləşdirir.

Dövlət sahibkarlığa kömək məqsədi ilə informasiya, məsləhət, elm və tədris mərkəzləri, maliyyə fondları yaradır, vergi ödənişlərinin, Azərbaycan Respublikası Milli Bankı ssudalarının faizlərinin, amortizasiya ayırmalarının güzəştli dərəcələrini və vergi tutulmayan digər ayırmaları müəyyənləşdirir.

2. Sahibkarlığa kömək və onun müdafiəsi üzrə dövlətin vəzifələrini və funksiyalarını Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

3. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı və əhalinin işgüzarlıq fəaliyyətinin artırılması sahəsində tədbirlərdə iştirak etmək, onlara maliyyə dəstəyi vermək məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının nəzdində Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu fəaliyyət göstərir. ^[5]

Maddə 10. Sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət qeydiyyatı

1. Hüquqi şəxs yaratmaqla sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin dövlət qeydiyyatını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir. ^[6]

2. Hüquqi şəxsin və sahibkarlıq fəaliyyətini hüquqi şəxs yaratmadan həyata keçirən fiziki şəxsin vergi orqanlarında vergi

ödəyicisi kimi uçota alınması Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. ^[7]

Maddə 11. Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb edən sahibkarlıq fəaliyyəti

1. Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin bəzi növləri yalnız xüsusi razılıq (lisenziya) əsasında həyata keçirilir.

Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb edən fəaliyyət növlərinin siyahısı və xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunur.

2. Xarici hüquqi və fiziki şəxslər, xarici hüquqi şəxslərin filialları və nümayəndəliklərinin öz ölkələrində müvafiq fəaliyyət növləri ilə məşğul olmaq üçün aldıkları xüsusi razılıqların (lisenziyaların) Azərbaycan Respublikasında tanınıb tanınmaması dövlətlərarası sazişlərlə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının dövlətlərarası müqavilələrində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, əcnəbilər, vətəndaşlığı olmayan şəxslər və xarici hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasında şəhərsalma fəaliyyətini bu fəaliyyətə xüsusi razılığı (lisenziyası) olan Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı və ya hüquqi şəxsi ilə müştərək həyata keçirirlər. ^[8]

Qalan bütün hallarda həmin fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün qanunvericiliyə müvafiq qaydada xüsusi razılıq (lisenziya) alınmalıdır.

3. Sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq razılığın (lisenziyanın) verilmə müddətləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyən edilir.

Müvafiq dövlət orqanları tərəfindən xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi haqqında qərar bu məqsədlə ərizə və qanunvericiliyə müvafiq sənədlər təqdim edildikdən sonra 15 gün müddətində çıxarılır.

Xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsindən imtina olunduğu halda bu barədə ərizəçiyə imtinanın əsasları göstərilməklə yazılı məlumat verilməlidir.

Təqdim olunmuş sənədlərdə çatışmazlıqlar aşkar edildikdə, onlar aradan qaldırıldıqdan və sənədlər təkrar təqdim edildikdən sonra onlara 5 gün müddətində baxılır və müvafiq qərar qəbul edilir.

4. Xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsindən aşağıdakı hallarda imtina edilir:

a) xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsi qaydalarında nəzərdə tutulmuş sənədlər təqdim edilmədikdə;

b) ərizəçinin təqdim etdiyi sənədlərdə qeyri dürüst və ya təhrif olunmuş məlumatlar olduqda;

v) müvafiq fəaliyyət növünün həyata keçirilməsi üçün ərizəçinin zəruri şəraiti olmadıqda;

q) müəyyən ixtisas tələb edən fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq üçün müraciət etmiş ərizəçi, bu fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq üçün mütəxəssislərin işə cəlb ediləcəyi nəzərdə tutulan hallarda isə həmin mütəxəssislər müvafiq ixtisasa malik olmadıqda;

ğ) qanunvericilikdə nəzərdə tutulan digər hallarda.

5. Xüsusi razılığın (lisenziyanın) alınması üçün təqdim olunmuş sənədlərin qəbulu əsassız gecikdirildikdə, xüsusi razılıq (lisenziya) bu maddədə müəyyən edilmiş müddətdə verilmədikdə və ya sahibkar xüsusi razılığın (lisenziyanın) verilməsindən imtinanı əsassız hesab etdikdə, o, müvafiq məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

Sahibkarın hüquqlarının pozulması faktını aşkar edən məhkəmə onun hüquqlarının bərpası, müvafiq hallarda isə sahibkara xüsusi razılığın (lisenziyanın) verilməsi haqqında qərar çıxarır. Xüsusi razılıq (lisenziya) verən orqan məhkəmənin qərarını aldığı vaxtdan etibarən üç gün müddətində qərarı icra etməlidir.

Eyni zamanda məhkəmə təqsirkar vəzifəli şəxsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulan qaydada məsuliyyətə cəlb edə bilər. ^[9]

Maddə 12. Sahibkarın hüquq və qanuni mənafelərinin dövlət tərəfindən müdafiəsi

1. Mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formalarından asılı olmayaraq öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun surətdə həyata keçirən sahibkarın hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsini dövlət təmin edir.

2. Azərbaycan Respublikasının fiziki və hüquqi şəxslərinin xarici dövlətlərin ərazisindəki sahibkarlıq fəaliyyəti sahəsində hüquq və mənafelərinin müdafiəsinə Azərbaycan dövləti təminat verir.

3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin yoxlanılmasını həyata keçirən orqanlar, onların hüquq və səlahiyyətləri qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilir.

4. Sahibkarın hüquqlarını pozan dövlət orqanlarının və ya digər orqanların, yaxud onların vəzifəli şəxslərinin fəaliyyəti nəticəsində, habelə sahibkar barəsində qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vəzifələrin həmin orqanlar və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən yarıtmaz yerinə yetirilməsi nəticəsində sahibkara dəyən zərərin, o cümlədən əldən çıxan gəlirlərin əvəzini mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada həmin orqanlar və vəzifəli şəxslər ödəməlidirlər.

5. Qanunda nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə sahibkarın əmlakı toxunulmazdır.

Dövlət ehtiyacları və ya ictimai ehtiyaclar tələb etdikdə sahibkarın əmlakı yalnız Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda və şərtlərlə onun bazar dəyəri miqdarında qabaqcadan əvəzi ödənilməklə özgəninkiləşdirilə bilər.^[10]

Maddə 13. Sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət nəzarəti

1. Sahibkarlıq fəaliyyətinə dövlət nəzarəti həmin fəaliyyətin səmərəli həyata keçirilməsinə maneələr yaratmamalıdır. Nəzarəti həyata keçirmək hüququna yalnız qanun əsasında bu hüquqlar verilmiş orqanlar malikdir.

Vergi, antiinhisar, sanitariya, ekologiya və s. dövlət nəzarət orqanlarının yoxlamaları yalnız onların səlahiyyətlərinə müvafiq surətdə həyata keçirilir.

2. Dövlət orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinin yoxlanılması qaydası pozulduğu halda sahibkara dəyən zərərin ödənilməsi məbləğinə yoxlamaya bilavasitə cəlb olunmuş işçilərin yoxlama müddətindəki əmək haqqı, yoxlama ilə bağlı istehsalın məcburi dayandırılması müddətində işçilərin əmək haqqı və əldən çıxmış gəlirlərin əvəzi daxil edilməlidir.

Maddə 14. (Çıxarılıb) ^[1]

Maddə 15. Sahibkarın məsuliyyəti

Sahibkar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin tələblərinə əməl etmədiyi, öz öhdəliklərini icra etmədiyi və ya lazımı qaydada icra etmədiyi hallarda qanunvericiliyə uyğun olaraq mülki-hüquqi, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyır.

IV bölmə. SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN DAYANDIRILMASI VƏ ONA XİTAM VERİLMƏSİ

Maddə 16. Sahibkarlıq fəaliyyətinin dayandırılması

Sahibkarlıq fəaliyyətinin dayandırılması haqqında qərarı sahibkarın özü qəbul edə bilər. Antiinhisar fəaliyyəti, vergi, lisenziya verilməsi, ekologiya, sanitariya, arxitektura, texniki təhlükəsizlik və yanğından qorunma məsələləri üzrə səlahiyyətli orqanlar sahibkarlıq fəaliyyətinin dayandırılması barəsində təqdimat vermək hüququna malikdirlər. Bu məsələlər üzrə mübahisələr məhkəmə yolu ilə həll edilir.

Maddə 17. Sahibkarlıq fəaliyyətinə xitam verilməsi

1. Sahibkarlıq fəaliyyətinə xitam verilməsi haqqında qərarı sahibkar (mülkiyyətçi) özü və ya məhkəmə qəbul edə bilər.

2. Sahibkarlıq fəaliyyətinə məhkəmə tərəfindən yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda xitam verilə bilər.

3. Sahibkar vəfat etdikdə onun əmlakı mülki qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada onun varisinə keçir.

4. Bağlaşma əsasında həyata keçirilən sahibkarlıq fəaliyyətinə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

bağlaşmanın müddəti başa çatdıqda;

tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə;

məhkəmənin qərarı ilə;

bağlaşmada və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

Əbülfəz ELÇİBƏY.
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 15 dekabr 1992-ci il, № 405

ANTIINHİSAR FƏALİYYƏTİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI QANUNU

I bölmə. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Qanunun məqsədləri

Qanun inhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısının alınmasının, məhdudlaşdırılmasının və aradan qaldırılmasının təşkilati və hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

Maddə 1-1. Antiinhisar qanunvericiliyi

Azərbaycan Respublikasında antiinhisar qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından, bu Qanundan, «Təbii inhisarlar haqqında», «Haqsız rəqabət haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunlarından və digər normativ-hüquqi aktlardan ibarətdir.

Maddə 2. Qanunun tətbiq dairəsi

1. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində fəaliyyət göstərir və bütün hüquqi və fiziki şəxslərə şamil edilir.

2. Qanun təsərrüfat subyektlərinin, icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının xarici ölkələrin fiziki və hüquqi şəxsləri ilə bağladığı sazişlərin və müqavilələrin milli bazarda rəqabətin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxardığı hallarda da tətbiq edilir.

3. Qanun təsərrüfat subyektlərinin ixtira, ticarət nişanları və müəlliflik hüquqlarından irəli gələn münasibətlərinə, onların bu hüquqlardan qəsdən rəqabəti məhdudlaşdırmaq məqsədilə istifadə etməsi halları istisna olmaqla, şamil edilmir.

Maddə 3. Antiinhisar siyasətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları

İnhisarçılıq fəaliyyətinin qarşısının alınması, məhdudlaşdırılması və aradan qaldırılması üzrə dövlət siyasətini, digər dövlət orqanlarının bu sahədə fəaliyyətinin əlaqələndirilməsini öz

səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasında antiinhisar siyasətini yeridən Azərbaycan Respublikası mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir. Azərbaycan Respublikasında antiinhisar siyasətini həyata keçirən Azərbaycan Respublikası mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunun tələblərinin pozulmasına görə icrası məcburi olan göstərişlər verə bilər və qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər səlahiyyətləri yerinə yetirə bilər.

Maddə 4. Əsas anlayışlar

Bu Qanunun məqsədləri üçün istifadə edilən əsas anlayışlar aşağıdakı kimi qəbul olunur:

icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanları – Azərbaycan Respublikasının, şəhərlərin, rayonların və onlara daxil olan inzibati ərazi vahidlərinin icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanları. İdarəetmə orqanlarına həmçinin idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirərkən (dövlət sifarişlərinin yerləşdirilməsi, material ehtiyatları limitlərinin ayrılması və s.) ittifaqlar, assosiasiyalar, konsersnələr, konsorsiumlar və müəssisələrin digər birlikləri də aiddir.

bazarın subyektləri – bazar münasibətlərinin iştirakçıları olan təsərrüfat subyektləri və idarəetmə orqanları;

rəqabət – bazar subyektləri arasında sahibkarlıq fəaliyyətinin ən əlverişli şərtləri uğrunda mübarizənin elə formasıdır ki, bu zaman onların müstəqil fəaliyyətləri hər birinin bazarda əmtəə dövriyyəsinin ümumi vəziyyətinə təsir etmək imkanını əsaslı surətdə məhdudlaşdırır və istehlakçıya lazım olan malların istehsalını stimullaşdırır;

məhdudlaşdırıcı fəaliyyət vasitələri – təsərrüfat subyektlərinin bu və ya digər bazarda öz fəaliyyət sahəsini rəqiblərdən qorumaq və təcrid etmək, bununla da həmin bazarda rəqabəti məhdudlaşdırmaq üçün istifadə etdiyi vasitələr (ehtiyatların və satış kanallarının ələ keçirilməsi, təsərrüfat subyektlərinin qovuşması və birinin digərini öz tərkibinə daxil etməsi, bazarı

bölmək məqsədilə sazişlər bağlanması, qiymətlərlə manipulyasiya, rəqiblərin boykot edilməsi, patent inhisarçılığı və s.);

Hökmran mövqe – təsərrüfat subyektinin öz iqtisadi potensialının üstünlüyünə əsaslanaraq rəqabətə həlledici təsir göstərməyə imkan verən və bununla da bazarın digər iştirakçılarının bazara daxil olmasını çətinləşdirən müstəsna vəziyyəti. Bazarda payı 35 faizdən və ya qanunvericiliklə müəyyən olunmuş digər həddən çox olan təsərrüfat subyektini hökmran mövqe tutan hesab olunur;

inhisarçılıq fəaliyyəti – inhisarçılığın bu və ya digər forması olub, təsərrüfat subyektlərinin, yaxud icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarının rəqabətə yol verməməyə, onu məhdudlaşdırmağa, yaxud aradan qaldırmağa yönəldilmiş fəaliyyəti;

bazar maneələri – yeni rəqiblərin bazara daxil olmasına maneçilik (giriş maneələri) və bazarda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin buranı tərk etmək cəhdləri qarşısında maneələr qoymaq (çıxış maneələri);

üfiqi sazişlər – istehsal silsiləsinin eyni səviyyəsində olan, yaxud eyni bazarda bir-biriləri ilə rəqabətə yol verməmək məqsədilə fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektləri arasında sazişlər;

şaquli sazişlər – istehsal silsiləsinin müxtəlif səviyyələrində olan təsərrüfat subyektləri arasında, yaxud təsərrüfat subyektləri ilə onların müştəriləri və mal göndərənləri arasında sazişlər;

təbii inhisar – istehsalın texnologici xüsusiyyətlərinə görə rəqabətin olmadığı şəraitdə tələbatın ödənilməsi daha səmərəli olan və inhisar subyektlərinin istehsal etdiyi (satdığı) əmtəə istehlakda başqa əmtəə ilə əvəz edilə bilməyən əmtəə bazarının vəziyyəti.

II bölmə. İNHİSARÇILIQ FƏALİYYƏTİ

Maddə 5. Dövlət inhisarçılığı

İcra hakimiyyəti orqanlarının rəqabətin məhdudlaşdırılmasına, yaxud aradan qaldırılmasına, təsərrüfat subyektlərinin və istehlakçıların mənafeələrinin pozulmasına gətirib çıxaran və gətirib çıxara bilən qeyri-qanuni fəaliyyətinə aşağıdakılar daxildir:

1) iqtisadiyyatın dövlət bölməsindən kənarında fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektləri üçün məhsul istehsalı və satışı üzrə direktiv tapşırıqların və məcburi dövlət sifarişlərinin müəyyən edilməsi;

2) müstəqil təsərrüfat subyektləri tərəfindən istehsal edilən və satılan malların qiymətləri üzərində əsassız olaraq nəzarətin həyata keçirilməsi;

3) idarəetmənin təşkilati strukturlarına rəqabətin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxaran səlahiyyətlər verilməsi;

4) respublikanın bölgələri arasında məhsul hərəkətinə əsassız qadağanların qoyulması;

5) fəaliyyətləri rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan müəssisələrin və digər təşkilati idarəetmə strukturlarının yarıdılması;

6) əsassız olaraq ayrı-ayrı təsərrüfat subyektlərinə onları eyni bazarın başqa subyektlərinə nisbətən üstün vəziyyətə gətirib çıxaran vergi, kredit güzəştlərinin və başqa güzəştlərin verilməsi;

7) qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla müəyyən növ əmtəələrin (xidmətlərin) istehsalının və ya müəyyən növ istehsal fəaliyyətinin qadağan edilməsi, yaxud məhdudlaşdırılması;

8) qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, xarici təsərrüfat subyektləri üçün əsassız olaraq aşağı (yüksək) gömrük rüsumlarının müəyyən edilməsi, yaxud onların gömrük vergisindən azad edilməsi;

9) istehsalı və satışı qanunvericilikdə qadağan olunmuş əmtəələrin ticarəti istisna olmaqla, ticarət və tədarük fəaliyyəti üzərində qadağan qoyulması, yaxud onun məhdudlaşdırılması;

10) təsərrüfat subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinə əsassız məhdudsiyyətlər qoyulması;

11) rəqabətin məhdudlaşdırılmasına yönəlmiş və istehlakçıların mənafeyinə toxunduğu hallarda qiymətlərin manipulyasiyası, (onların yüksəldilməsi, azaldılması və ya bir səviyyədə saxlanılması) məqsədlə müəyyən növ məhsul bazarına əmtəə müdaxiləsinin həyata keçirilməsi;

12) qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, tələb və təklif sahəsində informasiya şəbəkəsi üzərində nəzarət qoyulması.

Maddə 6. Sahə inhisarçılığı

Sahə idarəetmə orqanlarının təsərrüfat subyektlərinin və istehlakçıların mənafeyinə zidd olaraq rəqabətin məhdudlaşdırılmasına və ya aradan qaldırılmasına gətirib çıxaran və ya gətirib çıxara bilən qeyri-qanuni fəaliyyətinə aşağıdakılar daxildir:

1) yeni təsərrüfat subyektlərinin sahə bazarına daxil olması üçün süni maneələr yaradılması;

2) qeyri-dövlət təsərrüfat subyektlərinin maddi ehtiyatlarla əsassız olaraq mərkəzləşdirilmiş qaydada təchiz edilməsi kəməllərinin yaradılması;

3) malların bölüşdürülməsi, tədarükü və satışı üzrə paralel strukturların yaradılmasına maneçilik törədilməsi;

4) təsərrüfat subyektlərinin müstəqilliyinin əsassız olaraq məhdudlaşdırılması;

5) rəqabətin məhdudlaşdırılması ilə nəticələnən təşkilati idarəetmə strukturlarının, yaxud holding şirkətlərinin yaradılması;

6) sahə tabeliyində olan təsərrüfat subyektlərinin özəlləşdirilməsi prosesində səhm nəzarət paketlərinin əldə edilməsi;

7) kapitalın bir sahədən digər sahəyə sərbəst axını qarşısında əsassız maneələr qoyulması;

8) yeni məhsulun və texnologiyanın işlənib hazırlanması və ya yeni müəssisələrin yaradılması qüvvədə olan qanunvericiliyə zidd deyilsə, onların qarşısında əsassız maneələr qoyulması;

9) əmtəə əvəzedicilərinin istehsalına, malların idxalına əsassız nəzarət qoyulması;

10) azrentabelli və ya zərərlə işləyən təsərrüfat subyektlərinə ictimai mənafe ilə bağlı olmayan və sahədaxili rəqabətə ziyan vuran maliyyə güzəştlərinin və digər güzəştlərin verilməsi;

11) rəqabəti məhdudlaşdırmaq, yaxud aradan qaldırmaq məqsədilə tabeliyində olan təsərrüfat subyektlərinə dempinqin tətbiqi üçün şərait yaradılması.

Maddə 7. Yerli inhisarçılıq

Yerli icra Hakimiyyəti orqanlarının (rayon, şəhər və onlara daxil olan inzibati ərazi qurumlarının) təsərrüfat subyektlərinin və istehlakçıların mənafeyinə zədd olaraq rəqabətin məhdudlaşdırılmasına və ya aradan qaldırılmasına gətirib çıxaran və ya gətirib çıxara bilən qeyri-qanuni fəaliyyətinə aşağıdakılar daxildir:

1) təsərrüfat subyektlərinin yerli bazara daxil olmasının məhdudlaşdırılması və kapital qoyuluşu üçün hüquqi, təşkilati və iqtisadi əngəllərin yaradılması;

2) rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb ola bilən hallarda, yerli təsərrüfat subyektlərinə birtərəfli üstünlük yaratmaq məqsədilə dövlət büdcəsinin vəsaitindən, həmçinin büdcədən kənar dövlət fondlardan istifadə edilməsi;

3) tabeliyində olan ərazidə bazar subyektlərinə münasibətdə sahibkarlıq fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq məqsədilə vergitutma, özəlləşdirmə və torpaq məsələlərinin tənzimlənməsi sahəsində öz səlahiyyətlərindən istifadə edilməsi;

4) yerli bazarda hökmran vəziyyətə (mövqeyə) malik yerli təsərrüfat subyektlərinə və ya onların birliklərinə birtərəfli qaydada üstünlük verən vergi güzəştlərinin və digər güzəştlərin müəyyən edilməsi;

5) yerli bazarda hökmran mövqə tutmağa səbəb olan təşkilati-idarə qurumlarının, yaxud holding şirkətlərinin yaradılması;

6) əmtəə idxalı və ixracı üzrə məhdudiyətlərin müəyyən edilməsi;

7) ayrı-ayrı təsərrüfat subyektləri üçün rəqabətin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxaran yerli sifarişdən sui-istifadə edilməsi.

Maddə 8. Təsərrüfat subyektlərinin inhisarçılığı

Bazarda hökmran mövqə tutan təsərrüfat subyektlərinin rəqabətin məhdudlaşdırılmasına, digər təsərrüfat subyektinin və istehlakçıların mənafeyinə toxunmasına gətirib çıxaran, yaxud gətirib çıxara bilən qeyri-qanuni fəaliyyətinə aşağıdakılar daxildir:

1) xalq təsərrüfatının, əhalinin, ayrı-ayrı təsərrüfat subyektlərinin tələbatının ödənilmədiyi malların istehsalının əsassız olaraq məhdudlaşdırılması, yaxud dayandırılması;

2) süni qıtlıq yaratmaq, yaxud qiymətləri artırmaq məqsədilə istehsalın həcminin dəyişdirilməsi və əmtəələrin dövriyyədən çıxarılması;

3) digər təsərrüfat subyektlərinin bazara daxil olmasına və ya bazarı tərk etməsinə əsassız maneələr yaradılması;

4) bazarda əlavə üstünlük əldə etmək məqsədilə qiymətlərlə manipulyasiya edilməsi (onların yüksəldilməsi, azaldılması və ya bir səviyyədə saxlanılması);

5) məhsulun alternativ satıcıları və alıcıları olmadıqda təsərrüfat subyektləri arasında ayrı-seçkilik yaratmaq məqsədilə həmin məhsulu satmaqdan və ya almaqdan imtina edilməsi;

6) topdansatış və pərakəndə satış təsərrüfat subyektlərinin qapalı satış şəbəkələrinin yaradılması;

7) digər təsərrüfat subyektləri ilə müqayisədə kontragentlərin rəqabət imkanlarına zərər vuran, yaxud zərər vura bilən eyni və ya eyni şərtlə müqavilələrin bağlanmasında ayrı-seçkiliyə yol verilməsi;

8) kontragentə sərfəli olmayan və ya müqavilələrin məzmununa aid olmayan müqavilə şərtlərinin ona məcburi qəbul etdirilməsi;

9) istifadə olunmamış istehsal qurğuları olduğu halda kontragentlə müqavilə bağlamaqdan əsassız imtina edilməsi;

10) kontragenti əvvəlcədən xəbərdar etmədən və onunla razılaşdırmadan qərarlaşmış təsərrüfat əlaqələrinin pozulması.

Maddə 9. Maliyyə-kredit inhisarcılığı

Maliyyə-kredit təşkilatlarının rəqabətin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxaran, yaxud gətirib çıxara bilən qeyri-qanuni fəaliyyəti aşağıdakılar hesab olunur:

1) maliyyə ehtiyatlarının çevikliyinə məhdudlaşdırılması, kapitalın bir fəaliyyət sahəsindən digərinə axması qarşısında süni əngəllər yaradılması;

2) kommersiya bankları arasında vahid faiz dərəcəsi siyasəti yeritmək haqqında sazişlər bağlanması;

3) mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formalardan asılı olaraq təsərrüfat subyektlərinin bank krediti almasında əsassız ayrışçılıq yaradılması;

4) bank kreditləri almaq istəyənlərin qarşısında qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan şərtlərin qoyulması və bu şərtlərin sərtləşdirilməsi;

5) digər maliyyə-kredit təşkilatlarının maliyyə bazarına daxil olması (yaxud bazardan çıxması) üçün maneələr yaradılması;

6) kredit ehtiyatları bazarında süni qıtlıq yaratmaq, yaxud qıtlığı qoruyub saxlamaq, həmçinin kredit dərəcələrini yüksəltmək məqsədilə kredit verilməsinin azaldılması və ya dayandırılması.

Maddə 10. Bazar subyektlərinin üfqi və şaquli sazişləri nəticəsində yaranan inhisarçılıq

İcra hakimiyyəti və idarəetmə orqanları arasında, təsərrüfat subyektlərinin öz aralarında, yaxud icra hakimiyyəti, idarəetmə orqanları və təsərrüfat subyektləri arasında rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan və ya səbəb ola bilən qeyri-qanuni üfqi və şaquli sazişlərə aşağıdakılar aiddir:

1) bazarda rəqabət aparan subyektlərdən biri hökmran mövqedə olarsa, onlar arasında bağlanan və məhdudlaşdırma vasitələri ilə bazarın inhisarlaşmasını doğuran sazişlər:

bazarın ərazi prinsipinə, alqı-satqının həcminə, malların çeşidinə və ya müştərilərə (sifarişçilərə) görə bölüşdürülməsi, təsbit edilmiş qiymətlərin (tariflərin), güzəştlərin, əlavələrin (əlavə haqların, qiymətlərin) müəyyən edilməsi,

rəqibin bazara girməsinin məhdudlaşdırılması, baykot edilməsi və onunla işgüzar əlaqələrdən imtina edilməsi,

təklifin həcmi sünü şəkildə dəyişdirmək məqsədilə istehsal kvotasının razılaşdırılması,

hərraclarda və sövdələşmələrdə qiymətlərin yüksəldilməsi, azaldılması və ya bir səviyyədə saxlanılması,

bazar qiymətlərinin blokadası,

qiymət ayrı-seçkiliyi qoyulması,

bir şəxsin eyni növ məhsul istehsal edən və satan iki və daha çox bazar subyektində eyni zamanda rəhbər vəzifə tutması;

2) bir-birilə rəqabət aparmayan, biri hökmran mövqe tutan, digəri isə onun mal göndərəni, yaxud alıcısı (sifarişçisi) olan bazar subyektləri arasında, bazarda rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan və ya ola bilən sazişlər;

3) təsərrüfat subyektlərinin bazardakı paylarının birləşdirilməsi onlara hökmran mövqe yaradarsa və ya bu mövqeyi gücləndirərsə, onların qovuşması və ya başqasının əlinə keçməsi ilə nəticələnən sazişlər;

4) bazar subyektlərinin rəqabəti məhdudlaşdırmaq, yaxud aradan qaldırmaq məqsədilə birgə müəssisə yaratmaq haqqında öz aralarında bağladıkları sazişlər;

5) xarici şirkətin Azərbaycan şirkətini əldə etməsi haqqında milli bazarda rəqabətin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxaran sazişlər;

6) hər hansı bir malın alınmasını digər malın satılması üçün şərt kimi irəli sürən şərtlə bağlılaşmalar;

7) hər hansı malı satıcının rəqiblərindən deyil, məhz həmin satıcıdan almağa sövq edən şərtlə bağlılaşmalar;

8) rəqibləri bazardan sıxışdırıb çıxarmaq və bununla da bazara digər təsərrüfat subyektlərinin daxil olması üçün maneələr yaratmaq məqsədilə istehsal olunan məhsullara standartlar qoyulmasına gətirib çıxaran sazişlər.

Maddə 11. Təbii inhisarçılıq

1. Bu və ya digər malların istehsalı və xidmətlər sahəsində özlərinin təbii inhisar mövqeyindən sui-istifadə edərək ölkənin, təsərrüfat subyektlərinin mənafələrinə və istehlakçıların hüquqlarına ziyan vuran idarəetmə orqanlarının və təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti üzərində antiinhisar nəzarəti xüsusi formada həyata keçirilir.

2. Təbii inhisarçıların siyahısını Azərbaycan Respublikasında antiinhisar siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi müəyyən edir.

Maddə 12. Patent-lisenziya inhisarçılığı

Hər hansı mal bazarında rəqabəti məhdudlaşdırmaq, yaxud aradan qaldırmaq məqsədilə özlərinin patent və lisenziyalar üzərində inhisar hüququndan sui-istifadə edən idarəetmə orqanlarının və təsərrüfat subyektlərinin qeyri-qanuni fəaliyyətinə aşağıdakılar aiddir:

- 1) patent sahibinin ondan istifadə etməməsi və bu patentə lisenziya verməkdən əsassız imtina etməsi;
- 2) lisenziya alanın texniki siyasətinin məhdudlaşdırılması;
- 3) lisenziyalaşdırılmış texnologiyanın lisenziya alan tərəfindən mənimsənilməsinin məhdudlaşdırılması;
- 4) lisenziya alanın kommersiya fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması;
- 5) lisenziya sahibi tərəfindən lisenziya satılarkən onun haqqının ödənilməsi reciminin sərtləşdirilməsi.

Maddə 12-1. Yer in təkindən istifadə inhisarçılığı

Dövlət hakimiyyəti orqanlarının, habelə hər hansı təsərrüfat subyektlərinin (yer təkisi istifadəçilərinin) aşağıdakılara yönəldilən hərəkətləri qadağan edilir və ya qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada etibarsız sayılır: yer in təkisi haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq yer in təkisiindən istifadə hüququ almaq istəyən hüquqi və fiziki şəxslərin iştirak etmək üçün müsabiqəyə və ya hərraca buraxılışının həmin müsabiqənin (hərracın) şərtlərinə zidd olaraq məhdudlaşdırılması; müsabiqə və ya hərrac qaliblərinə xüsusi razılıq verməkdən boyun qaçırılması; müsabiqə və ya hərracın birbaşa danışıqlar ilə əvəz edilməsi; yer in təkisiindən istifadə hakim mövqeyə malik təsərrüfat subyektləri ilə rəqabətə girə bilən strukturlar yarada bilən yer təkisi istifadəçilərinin ayrı-seçkiliyə məruz qoyulması; nəqliyyat və infrastruktur obyektlərindən istifadəyə imkan yaradılmasında yer təkisi istifadəçilərinin ayrı-seçkiliyə məruz qoyulması. İstifadəyə verilən yer təkisi sahələrinin ölçüləri, sahələrin sayı və çıxarılan faydalı qazıntı ehtiyatlarının miqdarı qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada məhdudlaşdırıla bilər.

III bölmə. ANTIİNHİSAR TƏNZİMLƏMƏ VASİTƏLƏRİ

Maddə 13. Təsərrüfat subyektlərinin və onların birliklərinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi zamanı antiinhisar qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dövlət nəzarəti

1. Təsərrüfat subyektlərinin hökmran mövqelərindən sui-istifadə və ya rəqabəti məhdudlaşdıran hərəkətlərinin qarşısını almaq məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı aşağıdakılara dövlət nəzarətini həyata keçirir:

təsərrüfat subyektlərinin birləşdirilməsinə və qovuşmasına (əgər bu, müvafiq əmtəə bazarında payı 35%-dən çox olan təsərrüfat subyektlərinin yaranması ilə nəticələnersə);

aktivlərinin ümumi dəyəri minimum əmək haqqı məbləğinin 75 min mislindən artıq olan təsərrüfat subyektlərinin qovuşmasına və birləşməsinə;

aktivlərinin ümumi dəyəri minimum əmək haqqı məbləğinin 50 min mislindən artıq dövlət və bələdiyyə müəssisələrinin ləğv edilməsinə (məhkəmənin qərarı ilə müəssisələrin ləğv edilməsi halları istisna olunmaqla) və bölünməsinə (əgər bu, müvafiq əmtəə bazarında payı 35%-dən çox olan təsərrüfat subyektlərinin yaranması ilə nəticələnersə).

2. Bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hallarda təsərrüfat subyektlərinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı əsasında həyata keçirilir. Belə təsərrüfat subyektlərinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi haqqında qərar qəbul edən şəxslər və ya təsərrüfat subyektləri razılıq almaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına vəsatət təqdim edir. Vəsatətə, dövlət qeydiyyatı üçün qanunvericiliyə uyğun təqdim olunan sənədlər və əsas məhsulun (xidmətlərin) müvafiq əmtəə bazarında satışının həcminə dair məlumat əlavə olunur.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan hallarda təsərrüfat subyektlərinin yaradılmasına, yenidən təşkilinə və ləğv edilməsinə razılıq vermək üçün onlardan digər sənədlərin tələb olunmasına yol verilmir.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı lazımi sənədləri aldıqdan sonra 15 gündən gec olmayaraq vəsatətlə müraciət edənə qəbul olunmuş qərar barədə yazılı məlumat verir.

3. Bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı alınmadıqda təsərrüfat subyektlərinin yaradılması, yenidən təşkili və ləğv edilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının iddiası üzrə məhkəmənin müvafiq qərarı ilə etibarsız hesab edilə bilər.

Maddə 13-1. Səhmlərin (payların) əldə olunması zamanı təsərrüfat subyektləri arasında bağlanmış əqdlərin həyata keçirilməsində antiinhisar qanunvericiliyinə riayət edilməsinə dövlət nəzarəti

1. Bu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan istisnalarla, aşağıdakı hallarda təsərrüfat subyektləri arasında bağlanmış əqdlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı alınmaqla həyata keçirilir:

bir təsərrüfat subyektinin nizamnamə kapitalını təşkil edən və səsvermə hüququna malik səhmlərin (payların) 20%-dən çoxunun digər təsərrüfat subyekti (təsərrüfat subyektləri birliyi və ya bir-birinin əmlakına nəzarət edən şəxslər qrupu) tərəfindən əldə edildikdə. Bu məhdudiyyətlər təsərrüfat subyektinin yaradılması zamanı onun təsisçilərinə aid edilmir;

bir təsərrüfat subyektinin əsas istehsal vasitələrinin və ya qeyri-maddi aktivlərinin digər təsərrüfat subyektinin (təsərrüfat subyektlərinin birliyi və ya bir-birinin əmlakına nəzarət edən şəxslər qrupu) mülkiyyətinə və ya istifadəsinə verilməsi zamanı, əgər əqd predmetini təşkil edən əmlakın balans dəyəri, bu əmlakı özgəninkiləşdirən təsərrüfat subyektinin əsas istehsal vasitələrinin və qeyri-maddi aktivlərinin balans dəyərinin 10 faizindən çox olarsa;

bir təsərrüfat subyektinin sahibkarlıq fəaliyyəti aparmaq şərtlərini müəyyənləşdirməyə və ya onun ali idarəetmə orqanının funksiyalarını həyata keçirməyə imkan verən hüquqlarının digər təsərrüfat subyekti (təsərrüfat subyektlərinin birliyi və ya bir-birinin əmlakına nəzarət edən şəxslər qrupu) tərəfindən alındıqda.

2. Bu maddənin birinci bəndində göstərilən əqdlərin həyata keçirilməsinə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı yalnız aşağıdakı hallarda tələb olunur:

bu maddənin birinci bəndində göstərilən təsərrüfat subyektlərinin aktivlərinin ümumi balans dəyəri minimum əmək haqqı məbləğinin 75 min mislindən çox olduqda;

təsərrüfat subyektlərinin birinin müvafiq əmtəə bazarında payı 35%-dən çox olduqda;

səhmləri əldə edən təsərrüfat subyekti həmin səhmləri özgəninkiləşdirən təsərrüfat subyektinin fəaliyyətinə nəzarət etdikdə.

3. Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən əqdlərin həyata keçirilməsinə razılıq almaq üçün müəyyən olunmuş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanına vəsatət və bu Qanunun 13-cü maddəsinin ikinci bəndində göstərilən sənədləri və məlumatları təqdim etməlidirlər.

Maddə 14. İnhisarçılıq fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması

Özlərinin hökmran mövqeyindən sui-istifadə edən təsərrüfat subyektləri inhisarçılıq fəaliyyəti göstərdikdə, öz hərəkətləri ilə rəqabətin məhdudlaşmasına və istehlakçıların mənafeyinin pozulmasına səbəb olduqda, onların məcburi qaydada bölüşdürülməsi isə texnologi, ərazi və təşkilati səbəblərə görə mümkün olmadıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı icra hakimiyyəti və idarəetmə orqanlarına:

1) inhisarçı təsərrüfat subyektlərinin məhsullarının (xidmətlərinin) qiymətləri üzərində dövlət nəzarəti müəyyən olunması, bəzi hallarda bu və ya digər məhsulun (xidmətin) bazar qiymətinin yol verilən həddinin təsbit edilməsi;

2) təsərrüfat subyektlərinin gəlirlərindən tutulan vergilərə onların bazardakı payına uyğun olaraq mütərəqqi vergi dərəcələrinin tətbiq edilməsi;

3) təbii inhisarçı olaraq bazarda öz müstəqil mövqeyindən sui-istifadə edən təsərrüfat subyektləri üçün aksiz vergilərinin sərtləşdirilmiş dərəcələrinin tətbiq edilməsi;

4) hər hansı bir bazarda giriş maneələrini zəiflətmək məqsədilə istehsal olunan məhsullara eyniləşdirilmiş standartların tətbiq edilməsi;

5) sürətləndirilmiş amortizasiyanın normativ amortizasiya ilə əvəz edilməsi;

6) kredit verilməsi şərtlərinin sərtləşdirilməsi;

7) təsərrüfat subyektlərinin patent üzərində öz mövqeyindən sui-istifadə etməsi ilə əlaqədar olaraq yeni patentlərin nisbətən ucuz haqla məcburi lisenziyalaşdırılması;

8) bazar subyektlərindən birinin və ya hamısının birlikdə inhisarçılıq fəaliyyətini həyata keçirərkən onlar arasında bağlanan sazişlərin məhdudlaşdırıcı bəndlərinin ləğv edilməsi;

9) dövlət köməyinin bütün növlərinin dayandırılması;

10) barter əməliyyatlarının qadağan edilməsi;

11) idxal-ixrac əməliyyatları üçün verilən lisenziyaların ləğv edilməsi barədə müvafiq təkliflər verə bilər.

Maddə 15. İnhisarçılıq fəaliyyətinin aradan qaldırılması

Hökmrən mövqə tutan təsərrüfat subyektləri inhisarçılıq fəaliyyəti göstərilərsə və onların fəaliyyəti rəqabətin xeyli məhdudlaşdırılmasına səbəb olarsa, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı təşkilatı, texnologi və ərazi şəraitinin imkan verdiyi halda onların məcburi bölünməsi haqqında qərar qəbul edə bilər. Bu halda antiinhisar siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı təsərrüfat subyektlərinin xüsusiyyətini nəzərə alaraq onların məcburi qaydada bölünməsi müddətlərini altı aydan az olmamaq şərti ilə müəyyənləşdirir.

Maddə 16. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının məlumat əldə etmək hüququ

1. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının öz vəzifə və funksiyalarını yerinə yetirmək üçün dövlət idarəetmə orqanlarından, təşkilati-idarəetmə qurumlarından, təsərrüfat subyektlərindən, vəzifəli şəxslərdən zəruri olan hər bir məlumat, o cümlədən antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması ilə bağlı yazılı (şifahi) izahatlar almaq hüququ vardır.

2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanını inhisarçı müəssisələrin dövlət reyestrinin aparılması üçün razılaşıdırılmış proqram əsasında milli bazarda müəssisələrin hökmran mövqeyini müəyyən edən statistika məlumatları ilə təmin edir.

3. İnhisarçı müəssisələr müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təklifi ilə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edilən dövlət statistika hesabatı əsasında öz fəaliyyətlərinin inhisarçı mövqeləri haqqında Müvafiq icra hakimiyyəti orqanına hesabat təqdim edirlər.

4. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu maddəyə əsasən əldə etdiyi dövlət və kommertiya sirtini saxlamağa borcludur.

IV bölmə. YEKUN MÜDDƏALARI

Maddə 17. Bu Qanunun pozulmasının nəticələri

1. Bu Qanunun pozulmasına görə təsərrüfat subyektləri, icra hakimiyyəti orqanları və onların vəzifəli şəxsləri:

müvafiq icra hakimiyyəti orqanının icrası məcburi olan göstərişlərinə əsasən pozuntunu dayandıрмаğa, ilkin vəziyyəti bərpa etməyə, müqaviləni dəyişdirməyə və ya pozmağa və göstərişdə nəzərdə tutulan digər hərəkətləri yerinə yetirməyə;

bu Qanunun pozulmasına yol verilməklə əldə olunan mənfəəti qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada dövlət büdcəsinə ödəməyə;

vurulmuş zərəri ödəməyə; cəriməni ödəməyə borcludurlar.

2. Vurulmuş zərər məhkəmə tərəfindən tutulur.

Maddə 18. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə təsərrüfat subyektləri, onların rəhbərləri və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri aşağıda nəzərdə tutulan məsuliyyəti daşıyırlar.

1. Təsərrüfat subyektləri:

müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qanuni göstərişlərini müəyyən edilmiş müddətdə yerinə yetirmədikdə hər gecikdirilmiş günə görə minimum əmək haqqı məbləğinin 50 mislinədək, lakin minimum əmək haqqı məbləğinin 20 min mislinədən çox olmamaq şərti ilə;

müvafiq icra hakimiyyəti orqanına bu Qanunun 13-cü, 13-1-ci və 16-cı maddələrində göstərilmiş məlumatları və sənədləri vermədikdə, yaxud düzgün olmayan məlumatlar verdikdə - minimum əmək haqqı məbləğinin 5 min mislinədək maliyyə sanksiyası şəklində cərimə olunurlar.

Cərimənin miqdarı müəyyən edilərkən təsərrüfat subyektlərinin iqtisadi vəziyyəti nəzərə alınır.

2. Təsərrüfat subyektlərinin rəhbərləri və icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri: müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qanuni göstərişlərini müəyyən edilmiş müddətdə yerinə yetirmədikdə - xəbərdarlıq və ya minimum əmək haqqı məbləğinin 200 mislinədək; bu Qanunun 13-cü, 13-1-ci və 16-cı maddələrinin tələblərinə əməl etmədikdə və sənədləri təqdim etmədikdə - xəbərdarlıq və ya minimum əmək haqqı məbləğinin 150 mislinədək inzibati qaydada cərimə olunurlar.

3. Bu Qanunda nəzərdə tutulan şəxslər qanunla nəzərdə tutulmuş inhisarçılıq hərəkətlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə əsasən cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

4. Bu maddənin 1-ci bəndində maliyyə sanksiyası şəklində tutulan cərimələr müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu barədə qərar qəbul etdikdən sonra 30 gün ərzində mübahisəsiz qaydada dövlət büdcəsinə tutulur. Təsərrüfat subyektləri cəriməni vaxtında ödəmədikdə və ya qismən ödədikdə müvafiq icra hakimiyyəti

orqanı cərimənin, həmçinin hər gecikdirilmiş günə görə cərimənin ümumi məbləğinin, yaxud ödənilməmiş hissəsinin 1%-i məbləğində penyanın ödənilməsi üçün məhkəməyə müraciət edə bilər.

5. Antiinhisar qanunvericiliyinin pozulması haqqında işlərə baxılma qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 19. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının vəzifəli şəxslərinin məsuliyyəti

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri dövlət və kommertiya sirri sayılan məlumatların saxlanılmasına, habelə xidməti vəzifələrini düzgün icra etməmə nəticəsində təsərrüfat subyektlərinə və dövlətə vurduğu ziyana görə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş məsuliyyət daşıyırlar.

Əbülfəz ELÇİBƏY
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 mart 1993-cü il, № 526

«Azərbaycan» qəzetində dərc edilmişdir (29 aprel 1993-cü il, № 80). «Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Məlumatı»nda dərc edilmişdir, 1993-cü il, № 9, maddə 224. 10 oktyabr 1997-ci il tarixli, 381-IQD nömrəli; 23 mart 2001-ci il tarixli, 103-IIQD nömrəli; 5 oktyabr 2001-ci il tarixli, 183-IIQD nömrəli; 5 oktyabr 2001-ci il tarixli, 190-IIQD nömrəli; 23 noyabr 2001-ci il tarixli, № 219-IIQD nömrəli; 3 dekabr 2002-ci il tarixli, 387-IIQD nömrəli; 30 dekabr 2003-cü il tarixli, 568-IIQD nömrəli; 9 mart 2004-cü il tarixli, 603-IIQD nömrəli qanunlara əsasən dəyişikliklər və əlavələrlə.

İNVESTİSIYA FƏALİYYƏTİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində investisiya fəaliyyətinin (sərmayədarlığın) ümumi sosial, iqtisadi və hüquqi şərtlərini müəyyənləşdirir. Qanun investisiyanın Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatına intensiv cəlb olunmasına, ondan ölkənin sosial-iqtisadi bazasının, habelə beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və integrasiyanın inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsinə yönəldilmişdir və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsinə təminat verir.

I fəsil. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Investisiya anlayışı

İnvestisiya – gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədi ilə sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaitindən, habelə maddi və intellektual sərvətlərdən ibarətdir.

Belə vəsait və sərvətlər aşağıdakılardır:

- pul vəsaiti, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, paylar, səhmlər və digər qiymətli kağızlar;
- daşınar və daşınmaz əmlak (binalar, qurğular, avadanlıq və başqa maddi sərvətlər);
- müvafiq qaydada rəsmiləşdirilmiş elmi-təcrübi və digər intellektual sərvətlər;
- bu və ya digər istehsal növünün təşkili üçün zəruri olan, ancaq patentləşdirilməmiş texniki sənədləşdirmə, vərdiş və istehsalat təcrübəsi kimi tərtib edilmiş texniki, texnoloji, kommersiya və digər biliklərin məcmusu («nou-hau»);
- torpaqdan, sudan və digər ehtiyatlardan, binalardan, qurğulardan, avadanlıqdan istifadə hüquqları, habelə müəlliflik hüququndan irəli gələn və başqa əmlak hüquqları;

- başqa sərvətlər.

Əsas fondların yaradılmasına və təkrar istehsalına, habelə maddi istehsalın digər formada inkişafına investisiya yönəldilməsi kapital qoyuluşları şəklində həyata keçirilir.

Maddə 2. İntestisiya fəaliyyəti

1. İntestisiya fəaliyyəti investorların investisiya qoyuluşu və onun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar bütün hərəkətlərinin məcmusudur.

2. İntestisiya fəaliyyətinin aşağıdakı növləri vardır:

- Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, qeyri-dövlət müəssisə, idarə, təşkilat və qurumları tərəfindən həyata keçirilən özəl investisiya fəaliyyəti;

- Dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları, habelə müəssisə, idarə və təşkilatları tərəfindən büdcələrin, büdcədənkenar fondların və özlərinə məxsus borc vəsaitinin hesabına həyata keçirilən dövlət investisiya fəaliyyəti;

- xarici vətəndaşlar, hüquqi şəxslər, dövlətlər, beynəlxalq maliyyə təşkilatları, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən həyata keçirilən xarici investisiya fəaliyyəti;

- Azərbaycan Respublikasının və xarici dövlətlərin vətəndaşları, hüquqi şəxsləri və dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən birgə investisiya fəaliyyəti.

3. İstehsalata və sosial sahəyə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiq etmək üçün investisiya fəaliyyətinin bir forması kimi innovasiya fəaliyyəti həyata keçirilə bilər. İnnovasiya fəaliyyətinə aşağıdakılar daxildir:

- uzunmüddətli elmi-texniki proqramların həyata keçirilməsi;
- iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə məhsuldar qüvvələrin vəziyyətində keyfiyyət dəyişiklikləri etmək üçün fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsi;

- texnika və texnologiyanın prinsipcə yeni, qənaətcil növlərinin işlənilib hazırlanması, buraxılması, yayılması və tətbiqi.

Maddə 3. İnvestisiya fəaliyyətinin obyektləri

İqtisadiyyatın bütün sahələrində hər hansı əmlak, o cümlədən əsas fondlar və dövriyyə vəsaiti, qiymətli kağızlar, məqsədli pul əmanətləri, elmi-texniki məhsullar, intellektual sərvətlər, digər mülkiyyət obyektləri, habelə əmlak hüquqları investisiya fəaliyyətinin obyektinə ola bilər.

Yaradılması və istifadə edilməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilmiş sanitariya-gigiyena, radiasiya, ekologiya, arxitektura və digər normaların tələblərinə uyğun gəlməyən, habelə vətəndaşların, hüquqi şəxslərin və dövlətin qanunla müdafiə edilən hüquq və mənafelərini pozan obyektlərə investisiya qoyulması qadağandır.

Maddə 4. İnvestisiya fəaliyyətinin subyektləri

1. Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin vətəndaşları və hüquqi şəxsləri, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, habelə dövlətlər investisiya fəaliyyətinin subyektləri (investorları və iştirakçıları) ola bilərlər.

2. Özünə məxsus olan, borc götürdüyü və ya cəlb etdiyi maliyyə vəsaitini, maddi və intellektual sərvətləri investisiya fəaliyyəti obyektlərinə qoymaq haqqında qərar qəbul edən, habelə onlardan istifadə olunmasını təmin edən subyektlər investorlardır (sərmayədarlardır).

İnvestorlar investisiya fəaliyyətində əmanətçi, kreditor və alıcı qismində çıxış edə, habelə investisiya fəaliyyətinin istənilən iştirakçısının funksiyalarını yerinə yetirə bilərlər.

3. İnvestisiya niyyətinin həyata keçirilməsini sifarişlərin icraçısı qismində və ya investorların tapşırığı əsasında təmin edən Azərbaycan Respublikasının və xarici dövlətlərin vətəndaşları və hüquqi şəxsləri, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslər investisiya fəaliyyətinin iştirakçılarıdır.

Maddə 5. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında qanunvericilik

Azərbaycan Respublikası ərazisində investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı yaranan münasibətlər bu Qanunla

və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları və onların əsasında qəbul edilmiş qanunvericilik aktları, habelə beynəlxalq müqavilələri ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası investorlarının xarici dövlətin ərazisində investisiya fəaliyyəti həmin dövlətin qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

II fəsil. İNVESTİSIYA FƏALİYYƏTİNİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

Maddə 6. Investisiya fəaliyyəti subyektlərinin hüquqları

1. Azərbaycan Respublikası ərazisində mülkiyyət formasından və təsərrüfat fəaliyyətinin növündən asılı olmayaraq investisiya fəaliyyətinin bütün subyektləri investisiya fəaliyyətinə həyata keçirilməsi sahəsində bərabər hüquqlara malikdirlər.

Bu Qanunla və ya Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə investisiya qoyulması qadağan edilən və ya məhdudlaşdırılan obyektlərdən başqa, hər hansı obyektə investisiya qoyulması investorun müstəsna hüququdur və qanunla qorunur.

2. İncə müstəqil surətdə investisiya qoyuluşunun məqsədini, istiqamətini, növünü və həcmi müəyyənləşdirir, onun həyata keçirilməsi üçün müqavilə əsasında, o cümlədən müsabiqə (tender) və hərrac yolu ilə fiziki və hüquqi şəxsləri investisiya fəaliyyətinin hər hansı iştirakçısı qismində cəlb edir.

3. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq investorun Azərbaycan Respublikasının ərazisində investisiyanın obyektlərinə və nəticələrinə sahiblik, istifadə və sərəncam vermək, həmçinin reinvestisiya və ticarət əməliyyatları həyata keçirmək hüquqlarına malikdir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş mülkiyyət hüququ əmələ gətirməyən obyektlərə investisiya qoyulması sonradan onlara sahiblikdə, əməli idarəetmədə və ya belə obyektlərin istismarından əldə edilən gəlirdə investorun iştirakı hüququnu istisna etmir.

4. İnvestorun qərarı ilə investisiyaya və onun nəticələrinə sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqları qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada digər fiziki və hüquqi şəxslərə verilə bilər. Hüquqların bu cür verilməsi zamanı yaranan qarşılıqlı münasibətləri onlar müstəqil surətdə müqavilə əsasında nizama salırlar.

5. İnvestor investisiya qoyuluşu üçün maliyyə vəsaitini kredit, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada qiymətli kağızlar buraxılışı və borc kimi də cəlb edə bilər.

Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə başqa hallar nəzərdə tutulmayıbsa, investor öhdəliklərinə real təminat vermək məqsədi ilə girov qoymaq üçün yalnız özünə məxsus və ya özünün tam təsərrüfat səlahiyyətində olan əmlakdan istifadə edə bilər.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin hüdudlarından kənarında ipoteka krediti hesabına investor kimi çıxış edən dövlət müəssisələrinin investisiyaları üçün Azərbaycan dövləti tərəfindən təminat verilir.

6. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə zidd olmadıqda, investorun fiziki və hüquqi şəxslərdən birbaşa və ya vasitəçilik yolu ilə istənilən miqdarda və növdən olan əmlakı tərəflərin müəyyənləşdirdiyi qiymətlərlə və şərtlərlə almaq hüququ vardır.

7. Dövlət və bələdiyyə mülkiyyətinin, habelə başa çatdırılmamış tikinti obyektlərinin özəlləşdirilməsində investorlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş şərtlərlə və qaydada iştirak edə bilərlər.

Maddə 7. İnvestisiya fəaliyyəti subyektlərinin vəzifələri

1. İnvestisiya fəaliyyətinin subyektləri Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş hallarda və qaydada müvafiq olaraq aşağıdakıları həyata keçirməyə borcludurlar:

- maliyyə vəsaiti və maddi sərvətlər əsasında həyata keçirdikləri investisiyanın həcmi və maliyyələşdirilməsi mənbəyi

barədə yerli banklara və ya maliyyə orqanlarına müvafiq orqanların arayışını təqdim etmək;

- əsaslı tikinti və icazə tələb edən digər işlər üçün müvafiq dövlət orqanlarından və xüsusi xidmətlərdən zəruri icazə və ya razılıq almaq;

- texnoloji, sanitariya-gigiyena, radiasiya, ekologiya və arxitektura tələblərinə əməl edilməsi baxımından investisiya layihələri üçün ekspertiza rəyi almaq;

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyənləşdirilən norma və standartlara, habelə beynəlxalq norma və standartlara əməl etmək;

- dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin öz səlahiyyətləri daxilində, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun verdikləri tələbləri yerinə yetirmək;

- müəyyənləşdirilmiş qaydada mühasibat və statistika hesabatları təqdim etmək;

- haqsız rəqabətə yol verməmək və antiinhisar tənzimlənməsinin tələblərinə əməl etmək.

2. Müvafiq attestasiya tələb edən xüsusi növ işlərin yerinə yetirilməsi üçün, investisiya fəaliyyətinin iştirakçıları lisenziya almalıdırlar. Belə işlərin siyahısını Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti, onlara lisenziya verilməsinin qaydasını isə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti müəyyənləşdirir.

Maddə 8. Investisiya fəaliyyətinin subyektləri arasında münasibətlər

İnvestisiya fəaliyyətinin subyektləri arasında münasibətləri tənzimləyən əsas hüquqi sənəd müqavilədir (kontraktdır).

Müqavilənin bağlanması, tərəflərin seçilməsi, öhdəliklərin, təsərrüfat münasibətlərinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə zidd olmayan hər hansı şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi investisiya fəaliyyəti subyektlərinin müstəsna səlahiyyətinə daxildir. Dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin mövcud qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilmiş həddən

artıq investisiya fəaliyyəti subyektlərinin müqavilə münasibətlərinə qarışmasına yol verilmir.

Maddə 9. İntestisiya fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi mənbələri

İntestisiya fəaliyyəti aşağıdakı mənbələrdən maliyyələşdirilə bilər:

- investorun özünün maddi və intellektual sərvətləri, maliyyə vəsaiti və təsərrüfatdaxili ehtiyatları (mənfəət, amortizasiya ayırmaları, fiziki və hüquqi şəxslərin pul yığımları, əmanətləri, qəza və təbii fəlakət nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsi üçün sığorta orqanlarının müvafiq ödənişləri və s.).

- investorun borc-maliyyə vəsaiti (bank və büdcə kreditləri, istiqrazlar və digər vəsaitlər);

- investorun cəlb edilmiş maliyyə vəsaiti (əmək kollektivlərinin, vətəndaşların, hüquqi şəxslərin payları və digər haqları, səhmlərin satışından əldə edilən vəsait);

- büdcədən və büdcədən kənar fondlardan investisiya məqsədli təxsisatlar;

- xarici investisiya;

- müəssisələrin, təşkilatların və vətəndaşların əvəzsiz və xeyriyyə haqları, ianələr və s.

Zərurət yarandıqda investisiya fəaliyyətini həyata keçirmək məqsədi ilə müvafiq investisiya fondları və digər təsisatları yaradıla bilər.

III fəsil. İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ

Maddə 10. İntestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin məqsədi

İntestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi vahid iqtisadi, elmi-texniki və sosial siyasət yeridilməsi məqsədi ilə həyata

keçirilir və Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf proqramında nəzərdə tutulmuş həcmlərdə respublika və yerli büdcələr hesabına maliyyələşdirilir.

İctimai tələbatın ödənilməsinin daha vacib istiqamətlərində investisiya fəaliyyətini həyata keçirən investora Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulan güzəştlər verilir.

Maddə 11. Investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin formaları

1. Investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinə dövlət investisiyasının idarə olunması, habelə investisiya fəaliyyəti şərtlərinin tənzimlənməsi və bu şərtlərə investisiya fəaliyyətinin bütün subyektləri tərəfindən əməl edilməsinə nəzarət daxildir.

2. Dövlət investisiyasının idarə olunması respublika və yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanları tərəfindən həyata keçirilir və büdcə, büdcədənkenar vəsaitin və həmin orqanlar tərəfindən cəlb edilən başqa vəsaitin planlaşdırılmasından, investisiyanın şərtlərinin müəyyənləşdirilməsindən və bunlarla bağlı digər məsələlərin həllindən ibarətdir.

3. Investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi aşağıdakı vasitələrlə həyata keçirilir:

- vergitutma subyektlərinin və obyektlərinin, vergi dərəcələrinin və güzəştlərinin fərqləndirildiyi vergi sisteminin tətbiqi;

- kredit və amortizasiya siyasətinin həyata keçirilməsi, o cümlədən əsas fondların sürətli amortizasiyası yolu ilə. Amortizasiya üzrə güzəştlər, ayrı-ayrı iqtisadi sahələr, əsas fondların və avadanlığın müxtəlif növləri və elementləri üçün dəyişkən və fərqli müəyyən edilə bilər.

- ayrı-ayrı region, sahə və istehsalatların inkişafı üçün subvensiya, subsidiya büdcə borclarının verilməsi;

- dövlət norma və standartlarının müəyyənləşdirilməsi;

- antiinhisar tədbirlərinin görülməsi;

- mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi və özəlləşdirilməsi;
- torpaqdan, sudan və başqa təbii ehtiyatlardan istifadə şərtlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- qiymətqoyma siyasətinin həyata keçirilməsi;
- investisiya layihələrinin ekspertizasının keçirilməsi;
- başqa tədbirlər.

Maddə 12. Respublika ərazisində dövlət investisiyalarına dair qərarların qəbul edilməsi qaydası

1. Respublika ərazisində dövlət investisiyalarına dair qərarlar respublikanın iqtisadi və sosial inkişaf proqnozları, məhsuldar qüvvələrin inkişafı və yerləşdirilməsi sxemi, bu investisiyaların məqsədəuyğunluğunu müəyyənləşdirən texniki-iqtisadi əsaslandırma, məqsədli elmi-texniki və kompleks proqramlar əsasında qəbul edilir.

2. Respublika üzrə məqsədli kompleks proqramların layihələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyənləşdirilmiş qaydada, əlaqədar dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların iştirakı ilə işlənib hazırlanır və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin təqdimatı ilə respublikanın sosial-iqtisadi inkişafının əsas istiqamətlərinin tərkibində Azərbaycan Respublikası Ali Soveti tərəfindən təsdiq edilir.

3. Həyata keçirilmə müddəti 2 ilə qədər olan və fəvqəladə vəziyyət, qəzalar və təbii fəlakətlərlə bağlı dövlət investisiyaları haqqında qərarları Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti müvafiq mərkəzi və yerli dövlət idarəetmə orqanlarının təklifləri əsasında qəbul edir.

Maddə 13. Əsaslı tikintidə işlərin yerinə yetirilməsi üçün dövlət sifarişinin yerləşdirilməsi qaydası

1. Respublika ərazisində dövlət investisiyasının həyata keçirilməsi formalarından biri əsaslı tikintidə işlərin yerinə yetirilməsi üçün dövlət sifarişidir.

2. Dövlət sifarişi, bir qayda olaraq, müəssisə və təşkilatlar üçün bu sifarişin iqtisadi sərfəliyi nəzərə alınmaqla müsabiqə (tender) əsasında yerləşdirilir. Bu zaman həmin müəssisə və təşkilatlar üçün qanunvericiliklə müəyyən güzəştlər də nəzərdə tutula bilər.

3. Respublika dövlət sifarişi obyektləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyənləşdirdiyi qaydada istismara qəbul olunur.

Maddə 14. İnvestisiyalarının dövlət ekspertizası

1. Büdcə və büdcədən kənar vəsaitlər, o cümlədən xarici investisiya hesabına maliyyələşdirilən respublika, dövlətlərarası və regional investisiya layihə və proqramları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyənləşdirdiyi qaydada mütləq dövlət ekspertizasından keçirilməlidir.

Başqa mənbələr hesabına maliyyələşdirilən investisiyalar ekoloji, seysmoloji və sanitariya-gigiyena tələblərinə əməl edilməsi baxımından Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müəyyənləşdirdiyi qaydada dövlət ekspertizasından keçirilməlidir.

2. Zərurət olduqda, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin yaratdığı ekspert komissiyası ayrı-ayrı investisiya layihələrini və proqramlarını ekspertizadan keçirə bilər.

Maddə 15. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi və yerli dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları tərəfindən investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi və respublika tabeli şəhər və rayonların yerli dövlət hakimiyyət və idarəetmə orqanları öz səlahiyyətləri daxilində ərazilərində investisiya fəaliyyətinin subyektləri tərəfindən istehsal və sosial obyektlərin yaradılması, təbii ehtiyatlardan istifadə edilməsi məsələlərinin razılaşdırılması yolu ilə investisiya fəaliyyətini tənzimləyirlər.

İnvestisiya məqsədləri üçün yerli büdcədən istifadə etmək, sosial infrastruktur obyektləri tikdirmək, tikinti üçün torpaq sahəsi ayırmaq, torpaqdan istifadə şərtlərinin, sosial sahə və təbiəti mühafizə təyinatlı obyektlərin tikintisi həcmnin və müddətlərinin, habelə tikinti norma və qaydalarının pozulduğu halda tikintinin dayandırılması haqqında səlahiyyətli dövlət orqanları qarşısında məsələ qaldırmaq yerli hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının müstəsna səlahiyyətinə aiddir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi investisiyanın dövlət tənzimlənməsi məqsədi ilə bu Qanuna zidd olmayan əlavə şərtlər müəyyənləşdirə bilər.

Maddə 16. İnvestisiya fəaliyyətində qiymətqoyma

İnvestisiya fəaliyyəti prosesində məhsulların, işlərin və xidmətlərin dəyəri sərbəst qiymət və tariflərlə, o cümlədən müsabiqələrin (tenderin) nəticələrinə əsasən, qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda isə dövlət tərəfindən tənzimlənən qiymət və tariflərlə müəyyənləşdirilir.

Tikintidə müqavilə qiymətləri tövsiyə edilən dövlət smeta normalarından və qiymətlərindən istifadə etməklə də müəyyənləşdirilə bilər.

IV fəsil. İNVESTİSIYA FƏALİYYƏTİ SUBYEKTLƏRİNİN HÜQUQLARININ TƏMİNATI VƏ İNVESTİSIYANIN QORUNMASI

Maddə 17. İnvestisiya fəaliyyəti subyektlərinin hüquqlarının təminatı

Dövlət investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi şərtlərinin sabitliyinə, onun subyektlərinin hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin qorunmasına təminat verir.

İnvestisiya fəaliyyətinin subyektləri arasında bağlanmış müqavilənin şərtləri bu müqavilənin bütün müddəti ərzində və hətta, o, bağlandıqdan sonra qanunvericiliklə subyektlərin və-

ziyyətini pisləşdirən və ya hüquqlarını məhdudlaşdıran şərtlər müəyyən edildikdə belə, əgər onlar müqavilə şərtlərinin dəyişdirilməsi barədə razılığa gəlməyiblərsə, qüvvəsini saxlayır.

Dövlət orqanları və onların vəzifəli şəxsləri qanunvericiliklə yol verilən və onların səlahiyyətinə daxil olan hallardan başqa, investisiya fəaliyyəti subyektlərinin işinə qarışa bilməzlər.

Bu Qanunla müəyyənləşdirilən hallardan başqa, investisiya qoyulan obyektlərin seçilməsində investorların hüquqları məhdudlaşdırıla bilməz.

Dövlət orqanları və başqa orqanlar investorların və investisiya fəaliyyətinin digər subyektlərinin hüquqlarını pozan aktlar qəbul etdikdə investisiya fəaliyyəti subyektlərinə dəyən zərəri bu orqanlar tam həcmdə ödəməlidirlər. Zərərin ödənilməsi barədə mübahisələrə aidiyyəti üzrə məhkəmə və ya arbitraj məhkəməsi baxır.

Maddə 18. Investisiyanın qorunması

1. Dövlət mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investisiyaların, o cümlədən xarici investisiyanın qorunmasına təminat verir.

Investisiyanın qorunması Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyi, habelə başqa dövlətlərlə bağladığı müqavilələrlə təmin edilir. Investorlar, o cümlədən xarici investorlar investisiyanı idarə, istifadə və ona xitam verməyə maneçilik törədə bilən ayrı-seçkilik xarakterli tədbirləri istisna edən, habelə qoyulmuş sərvətlərin və investisiyanın nəticələrinin respublikadan aparılması şərtləri və qaydasını müəyyənləşdirən bərabər hüquqi rejimlə təmin olunurlar.

2. Azərbaycan Respublikasının sonrakı qanunvericiliyi investisiya qoyuluşu şəraitini pisləşdirdikdə investisiya fəaliyyətinə dair bağlanmış müqavilədə nəzərdə tutulan müddətdə investisiyanın qoyulduğu zaman qüvvədə olmuş qanunvericilik tətbiq edilir.

3. Azərbaycan Respublikası ərazisində investisiya əvəzsiz milliləşdirilmir, rekvizisiya edilmir və onlara nəticələrinə görə

digər oxşar tədbirlər tətbiq olunmur. Belə tədbirlər investorlara vurulmuş zərərin, o cümlədən itirdikləri faydanın əvəzi tam həcmdə real dəyər üzrə ödənilməklə yalnız Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları əsasında həyata keçirilə bilər. Zərərin ödənilməsi qaydası həmin qanunvericiliklə müəyyənləşdirilir.

İnvestorların qoyduğu və ya əldə etdiyi məqsədli bank əmanətləri, səhmlər və digər qiymətli kağızlar, əldə edilmiş əmlak və ya icarə hüquqları üçün ödənişlərin əvəzi Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq alındıqda, investorların öz hərəkətləri və ya onların iştirakı ilə edilmiş hərəkətlər nəticəsində istifadə olunan və ya itirilən məbləğlər istisna edilməklə, investorlara qaytarılır.

4. İnvestisiyalar sığortalana bilər, qanunvericiliklə nəzərdə tutulan hallarda isə hökmən sığortalanmalıdır.

Maddə 19. İnvestisiya fəaliyyəti subyektlərinin məsuliyyəti

1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş tələblərə və ya investisiya fəaliyyətinin subyektləri arasında bağlanmış müqavilə (kontrakt) öhdəliklərinə əməl olunmadıqda, tərəflər həmin aktlarla müəyyənləşdirilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

2. Dövlət orqanları investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə dair öhdəliklərini və qanuni əsaslar üzrə onlara həvalə edilmiş vəzifələri yerinə yetirmədikdə, yaxud lazımcıca yerinə yetirmədikdə, investisiya fəaliyyətinin digər subyektləri qarşısında həmin öhdəliklərə görə əmlak məsuliyyəti daşıyırlar.

3. Qanunvericiliyin tələblərinin və müqavilə öhdəliklərinin pozulmasına görə cərimənin və dəbbə pulunun, habelə dəymiş zərərin ödənilməsi təqsirkar tərəfi, qanunvericiliklə və müqavilə ilə digər hal nəzərdə tutulmayıbsa, tələblərin və öhdəliklərin tam yerinə yetirilməsindən azad etmir.

4. İnvestisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı yaranan mübahisələrə müvafiq olaraq məhkəmə, arbitraj məhkəməsi və ya münisflər məhkəməsi baxır.

Maddə 20. İnvestisiya fəaliyyətinin dayandırılması və ya ona xitam verilməsi şərtləri

İnvestisiya fəaliyyətinin dayandırılmasına və ya ona xitam verilməsinə aşağıdakıların qərarı ilə yol verilir:

- investorların özünün (bu zaman investorlar investisiya fəaliyyətinin digər iştirakçılara dəymiş zərəri ödəyirlər);
- səlahiyyətli dövlət orqanının.
- İnvestisiya fəaliyyətinin dayandırılması və ya ona xitam verilməsi barədə səlahiyyətli dövlət orqanının qərarı aşağıdakı hallarda qəbul edilə bilər:
- onun davam etdirilməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilmiş ekoloji, seysmoloji, sanitariya-gigiyena, arxitektura və başqa normaları, vətəndaşların və hüquqi şəxslərin, dövlətin qanunla qorunan hüquq və mənafelərini pozduqda;
- investor qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada müflis elan edildikdə;
- qəza və təbii fəlakət baş verdikdə.

Belə hallarda investisiya fəaliyyətinin subyektlərinə zərərin ödənilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilir.

Maddə 21. Beynəlxalq müqavilələr

Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqaviləsində investisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydalardan fərqli qaydalar müəyyən olunduqda, beynəlxalq müqavilənin qaydaları tətbiq edilir.

Heydər ƏLİYEV.
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 13 yanvar 1995-ci il.

KIÇİK SAHİBKARLIĞA DÖVLƏT KÖMƏYİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Maddə 1. Qanunun təyinatı

Bu Qanun hər kəsin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası ilə müəyyən olunmuş azad sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunla qadağan edilməyən digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul olmaq hüququnun həyata keçirilməsi məqsədi daşıyır və Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığa dövlət köməyin iqtisadi, hüquqi, təşkilati əsaslarını, forma və üsullarını müəyyən edir.

Maddə 2. Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında qanunvericilik

1. Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, «Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunundan, bu Qanundan və digər normativ-hüquqi aktlardan ibarətdir.

2. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə bu Qanunda müəyyən edilmiş müddəalardan fərqli müddəalar müəyyən edildikdə həmin beynəlxalq müqavilələrin müddəaları tətbiq olunur.

Maddə 3. Kiçik sahibkarlıq subyektləri ^[1]

1. Kiçik sahibkarlıq subyektləri işçilərinin orta siyahı sayı (mövsümi cəlb edilən işçilər nəzərə alınmadan) və illik dövriyyələrinin həcmi əsas götürülməklə müəyyənləşdirilir.

2. İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə bu meyarların hədlərinin müəyyən edilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Maddə 4. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı

1. Hüquqi şəxs yaratmadan kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin vergi orqanlarında vergi ödəyicisi kimi

uçota alınması Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. ^[2]

2. Hüquqi şəxs yaratmaqla kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin dövlət qeydiyyatını qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

Maddə 5. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin hesabatı

Kiçik sahibkarlıq subyektləri statistik və mühasibat hesabatlarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyən olunan və vergitutma məsələlərinin həlli üçün məlumatı özündə əks etdirən sadələşdirilmiş qaydada və formada aparırlar.

Maddə 6. Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyinin istiqamətləri

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinə dövlət köməyi aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsinin və inkişafının infrastrukturunun formalaşdırılması;

kiçik sahibkarlığa kömək proqramlarının hazırlanması və həmin proqramların həyata keçirilməsinin təşkili;

kiçik sahibkarlıq subyektlərinə maliyyə, maddi, elmi-texniki və informasiya resurslarının əldə etmələri üçün güzəştli şəraitin yaradılması;

kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisaslarının artırılması sahəsində kiçik sahibkarlıq subyektlərinə kömək göstərilməsi;

kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici-iqtisadi fəaliyyətinə, o cümlədən xarici tərəf-müqabilləri ilə istehsalat, maliyyə-kredit, ticarət, elmi-texniki və informasiya əlaqələrinin inkişafına kömək göstərilməsi;

kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün dövlət qeydiyyatının (uçotunun), statistik və mühasibat hesabatlarının təqdim edilməsinin, onların fəaliyyətinin — lisenziyalaşdırılmasının

və istehsal etdikləri məhsulun (işin, xidmətin) sertifikatlaşdırılmasının sadələşdirilmiş sisteminin tətbiqi; ^[3]

kiçik sahibkarlığın inkişafı üzrə tədqiqatların təşkili.

Maddə 7. Kiçik sahibkarlığa kömək proqramları

1. Kiçik sahibkarlığa kömək tədbirləri sahibkarlığın, dövlət regional və sahə kömək proqramları çərçivəsində həyata keçirilir.

Kiçik sahibkarlığa kömək proqramları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən hazırlanır.

2. Yerli özünüidarəetmə orqanları, təşkilati-hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq idarə, müəssisə və təşkilatlar, həmkarlar ittifaqları müstəqil qaydada kiçik sahibkarlığa kömək proqramları hazırlayıb həyata keçirə bilərlər və ayrı-ayrı layihələrin və tədbirlərin kiçik sahibkarlığa kömək üzrə dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının proqramına daxil edilməsi barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına müraciət edə bilərlər.

3. Kiçik sahibkarlığa kömək proqramlarının maliyyələşdirilməsi dövlət büdcəsi, yerli büdcələr və bu qanunda nəzərdə tutulmuş digər mənbələr hesabına həyata keçirilir. Kiçik sahibkarlığa kömək proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan büdcə xərcləri ayrıca sətirdə göstərilir.

Yerli büdcələr hesabına maliyyələşdirmənin həcmi yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilir.

4. Kiçik sahibkarlığa kömək aşağıdakı tədbirləri əhatə edir: sahibkarlığın normativ hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsi; mərkəzi, regional və yerli səviyyələrdə kiçik sahibkarlığın inkişafına dəstək verən infrastrukturun yaradılması;

əhalinin sosial cəhətdən daha az təmin olunan təbəqələrinin, o cümlədən işsizlərin, qaçqınların və məcburi köçkünlərin, əlillərin, şəhid ailələrinin, təqaüdcülərin, qadınların və gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi;

kiçik sahibkarlığın həvəsləndirmə sisteminin formalaşdırılması və ona maliyyə köməyin göstərilməsi;

kiçik sahibkarlıq strukturlarının inkişafı üzrə tədqiqatların aparılması;

istehsal yönümlü kiçik sahibkarlığa dövlət himayədarlığının təmin edilməsi.

Maddə 8. Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımı

1. Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

2. Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımını məqsədli proqramlar çərçivəsində güzəştli kreditlər, subsidiyalar, kompensasiyalar, qrantlar, kreditlərə təminatlar verilməsi, lizinqin təşkili, sahibkarlara xidmət göstərən maliyyə-kredit qurumlarına stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi formasında həyata keçirilir.

3. Kiçik sahibkarlığa dövlət maliyyə yardımının formaları və mexanizmi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur.

4. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə qaynaqlarından istifadə imkanlarını genişləndirmək məqsədi ilə kredit təminatı fondu yaradılır.

Maddə 9. (Çıxarılıb) ^[4]

Maddə 10. Kiçik sahibkarlığa kömək infrastrukturları

1. Kiçik sahibkarlığın inkişafı üçün kiçik sahibkarlıq subyektlərinə informasiya, hüquqi və iqtisadi məsləhət xidmətləri göstərmək və sahibkarların dövlət təşkilatları və xarici tərəfdaşlarla səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri yaratmalarına yardımçı olmaq məqsədi ilə istənilən mülkiyyət forması əsasında, hər hansı təşkilati-hüquqi formada müəssisə və təşkilatlar yaradıla bilər.

2. Yeni fəaliyyətə başlayan kiçik sahibkarlıq subyektlərinə fəaliyyətinin təşkilinə və maliyyə müstəqilliyi əldə etmələrinə

kömək məqsədi ilə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq onları müəyyən şərtlər əsasında və müəyyən müddətə, lazımı avadanlıqla təchiz edilmiş ofis (və ya) iş yerləri ilə təmin etmək üçün, habelə kiçik sahibkarlıq subyektlərinə gələcəkdə öz fəaliyyətini inkişaf etdirməyə imkan verə biləcək yeni texnologiyaların və digər yeniliklərin hazırlanmasına şərait yaratmaq məqsədi ilə istənilən təşkilati-hüquqi formada qurumlar yaradıla bilər.

Bu qurumlar kiçik sahibkarlıq subyektlərinə ümumi məqsədli köməklə yanaşı maliyyə-kommersiya xidmətləri də göstərə bilərlər.

3. Bu maddədə göstərilən qurumlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yaradılır və onlara müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən yardım göstərilə bilər.

Maddə 11. Kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisasların artırılması sahəsində kömək göstərilməsi

1. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisas artırılması üzrə tədrisin inkişafına şərait yaradılması sahəsində tədbirlər həyata keçirilməsini təmin edirlər.

2. Sahibkarlığa maliyyə köməyi qurumları kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisaslarının artırılmasına yönəldikləri xərcləri tam və ya qismən kompensasiya edə bilər.

Bu xərclərin kompensasiyasının şərtləri, qaydası və məbləği kiçik sahibkarlıq subyekti ilə müvafiq maliyyə qurumu arasında bağlanmış müqavilə ilə müəyyən edilir.

Maddə 12. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinə informasiya sahəsində kömək göstərilməsi

1. Kiçik sahibkarlıq subyektləri tərəfindən iqtisadi, hüquqi, istehsal-texnoloji və digər məlumatın əldə olunması və onlar

arasında işgüzar məlumat mübadiləsi etmək məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları informasiya infrastrukturasının yaradılması üzrə tədbirlər hazırlayır və həyata keçirirlər.

2. Dövlət qurumları kiçik sahibkarlıq subyektlərinə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada güzəştli şərtlərlə informasiya xidmətləri göstərə bilər.

3. Sahibkarlığa maliyyə köməyi qurumları kiçik sahibkarlıq subyektlərinin informasiya əldə olunmasına yönəldilmiş xərclərini tam və ya qismən kompensasiya edə bilər.

Bu xərclərin kompensasiyasının şərtləri, qaydası və məbləği kiçik sahibkarlıq subyekti ilə müvafiq maliyyə qurumu arasında bağlanmış müqavilədə müəyyən edilir.

Maddə 13. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin dövlət ehtiyacları üçün məhsul istehsalında və xidmətlər göstərilməsində iştirakı

1. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanların dövlət ehtiyacları üçün məhsul istehsalı, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi üzrə sifarişlərin 15 faizdən az olmayan hissəsinin kiçik sahibkarlıq subyektlərinə verilməsi məqsədi ilə tədbirlər görürlər.

2. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin dövlət ehtiyacları üçün məhsul istehsalı, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi üzrə sifarişlərin yerinə yetirilməsində iştirakı dövlət satınalmaları haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilir. ^[5]

Maddə 14. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinə kömək

1. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinin inkişafı üçün, habelə beynəlxalq sərgi və yarmarkalarda, xarici-iqtisadi proqramların və layihələrin icrasında iştirakını genişləndirmək məqsədi ilə tədbirlər həyata keçirirlər.

2. Sahibkarlığa maliyyə köməyi qurumları kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyət zamanı yaranmış xərclərini, o cümlədən nəqliyyat, məlumat alınması, beynəlxalq sərğilərdə (yarmarkalarda) iştirak üzrə xərclərini tam və ya qismən kompensasiya edə bilər.

Bu xərclərin kompensasiya şərtləri, qaydası və məbləği kiçik sahibkarlıq subyekti ilə müvafiq maliyyə qurumu arasında bağlanmış müqavilədə müəyyən edilir.

Maddə 15. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin qarşılıqlı maliyyə yardımı təşkilatları

1. Kiçik sahibkarların qarşılıqlı maliyyə yardımı təşkilatları kiçik sahibkarlıq subyektləri tərəfindən könüllü olaraq onların maliyyə ehtiyaclarını ödəmək məqsədi ilə öz vəsaitləri hesabına qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada yaradılır.

2. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin qarşılıqlı maliyyə yardımı təşkilatları yalnız həmin təşkilatların iştirakçılarna maliyyə yardımı göstərirlər.

Maddə 16. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin birlikləri

1. Kiçik sahibkarlıq subyektləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada öz birliklərini yarada bilərlər.

2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları kiçik sahibkarlıq subyektlərinin birliklərinin təşkilinə və fəaliyyətinə kömək göstərirlər.

3. Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi sistemini təkmilləşdirmək, kiçik sahibkarlıq subyektləri birliklərinin fəaliyyətini əlaqələndirmək məqsədi ilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları yanında sahibkarlığın inkişafı üzrə şuralar yaradıla bilər. Bu şuranın funksiyaları və səlahiyyətləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 17. Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının və yerli özünüidarəetmə orqanlarının vəzifəli şəxs-

ləri, habelə kiçik sahibkarlıq subyektləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 18. (Çıxarılıb) ^[6]

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 4 iyun 1999-cu il №673-IQ

DÖVLƏT ƏMLAKININ ÖZƏLLƏŞDİRİLMƏSİ HAQQINDA AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında dövlət mülkiyyətində olan əmlakın özəlləşdirilməsinin təşkilati, iqtisadi və hüquqi əsaslarını müəyyən edir.

I fəsil. ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda istifadə edilən əsas anlayışlar aşağıdakılardır:

1.0.1. **dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi** – dövlət əmlakının bu Qanunla müəyyən edilmiş qaydalara uyğun alıcıların mülkiyyətinə verilməsidir;

1.0.2. **dövlət əmlakının özəlləşdirmə üçün açıq elan edilmə anı** – dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Əmlakı Nazirliyi) qərar qəbul etdiyi vaxtdır;

1.0.3. **özəlləşdirmənin obyektı** – özəlləşdirilməsi qadağan olunan dövlət əmlakı istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasının ərazisində və onun hüdudlarından kənarında Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyətində olan əmlak, müştərək müəssisələrin nizamnamə fondundakı dövlətin payı, dövlətə məxsus səhmlər, özəlləşdirilən müəssisələrin altında yerləşən torpaq sahələridir;

1.0.4. **(müəssisənin, obyektin) start qiyməti** – qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qayda tətbiq edilməklə əmlakın hesablanmış və ilk hərraca çıxarılma qiymətidir;

1.0.5. **dövlət özəlləşdirmə payı** – dörd özəlləşdirmə çekindən ibarət, Azərbaycan Respublikasının 1997-ci il 1 yanvar tarixinə qeydiyyatda olan hər bir vətəndaşına dəyəri ödənilmə-

dən paylanmış və çəklə özəlləşdirilən dövlət əmlakının orta hesabla 1/8000000 hissəsini ifadə edən adsız (təqdim edənə), nağd şəkildə buraxılan qiymətli kağızların məcmusudur;

1.0.6. **dövlət özəlləşdirmə opsiyonu** – xarici investora dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində dövlət özəlləşdirmə çəklərindən istifadə etmək hüququ verən, nağdsız formada buraxılan adlı qiymətli kağızdır;

1.0.7. **özəlləşdirmə əqdi** – bu Qanuna uyğun olaraq dövlət əmlakının satıcısı ilə alıcısı arasında bağlanılan alqı-satqı müqaviləsidir;

1.0.8. **yerli investor** – Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, təsisçisi (təsisçiləri) və ya nizamnamə fondundakı payın 50 faizindən çoxu Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına məxsus olan hüquqi şəxslər;

1.0.9. **xarici investor** – əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici hüquqi şəxslər və onların nümayəndəlikləri, habelə nizamnamə kapitalında xarici sərmayənin payı 50 faizdən çox olan Azərbaycan Respublikasının hüquqi şəxsləridir.

1.0.10. **strateji investor** – müəssisəyə yeni texnologiya və nou-haunu cəlb etmək imkanına malik, müəssisənin fəaliyyətində və idarəçiliyində bilavasitə iştirak etmək niyyəti olan və həmin sahədə böyük idarəçilik və istehsal təcrübəsinə malik olan hüquqi şəxsdir.

Maddə 2. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin əsas məqsəd və prinsipləri

2.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin əsas məqsədi iqtisadiyyatın liberallaşdırılması, sahibkarlığın genişləndirilməsi, rəqabət mühitinin formalaşdırılması, iqtisadiyyata investisiyaların cəlb olunması yolu ilə onun səmərəliyinin artırılmasına, struktur dəyişikliklərinə və əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

2.2. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

2.2.1. özəlləşdirməyə dair tədbirlərin aşkarlıq şəraitində həyata keçirilməsi və onun gedişi üzərində dövlət və ictimai nəzarətin təmin edilməsi;

2.2.2. dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində əmək kollektivinin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş mənafeələrinin qorunması;

2.2.3. sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması;

2.2.4. özəlləşdirmə prosesində bütün alıcılar üçün bərabər şəraitin yaradılması.

Maddə 3. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında qanunvericilik

Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında qanunvericilik Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan və onlara uyğun olaraq qəbul edilən digər qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Maddə 4. Qanunun tətbiq dairəsinin məhdudlaşdırılması

4.0. Bu Qanun aşağıdakılara şamil edilmir:

4.0.1. torpaq fondunun özəlləşdirilməsi (özəlləşdirilən müəssisə və obyektlərin altında yerləşən, habelə fiziki və ya qeyri-dövlət hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına inşa edilən obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələri istisna olmaqla);

4.0.2. dövlət mənzil fondunun özəlləşdirilməsi;

4.0.3. faydalı qazıntı yataqlarının özəlləşdirilməsi;

4.0.4. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi halları.

Maddə 5. Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı

5.1. Müəyyən dövr üçün dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin həyata keçirilməsində öncüllüklər (prioritetlər), məhdud-

diyyətlər, dövlət mülkiyyətinin fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən alınması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunan Dövlət Proqramında müəyyən olunur.

5.2. Dövlət Proqramında aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

5.2.1. bu Qanunun 6.1-ci maddəsinin 6.1.3 və 6.1.4 bəndlərində göstərilən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə özəlləşdirilən əmlakın siyahısı;

5.2.2. dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi üsullarının seçilməsi qaydası;

5.2.3. dövlət özəlləşdirmə paylarının (çeklərin) istifadə olunması qaydası;

5.2.4. özəlləşdirmə zamanı qoyulan məhdudiyətlər;

5.2.5. özəlləşdirmə prosesində yerli və xarici investorların (alıcıların) iştirakı qaydası;

5.2.6. özəlləşdirilən dövlət əmlakının haqqının ödənilməsi qaydası;

5.2.7. müəssisə və obyektlərin özəlləşdirməqabağı restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması;

5.2.8. özəlləşdirilən dövlət müəssisəsində əmək kollektivinə verilən güzəştlər;

5.2.9. dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi ilə bağlı digər məsələlər.

Maddə 6. Dövlət əmlakının təsnifatı

6.1. Dövlət mülkiyyətində olan əmlak özəlləşdirmə baxımından aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır:

6.1.1. özəlləşdirilməsi qadağan olunan əmlak;

6.1.2. özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul edilən anadək dövlət mülkiyyətində saxlanılan əmlak;

6.1.3. müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə özəlləşdirilən əmlak;

6.1.4. dövlət əmlakı satıcısının qərarı ilə özəlləşdirilən əmlak.

6.2. Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyətində saxlanılan aşağıdakı əmlak növlərinin özəlləşdirilməsi qadağandır:

6.2.1. yerin təki, meşə fondu, su ehtiyatları, dövlət sərhəd zolaqları və üzərindəki daşınmaz əmlak, hava məkanı, Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına məxsus olan sektorunun suları, geostasionar orbitlərdəki peyk rabitəsi vasitələri;

6.2.2. qorunan və xüsusi qaydada istifadə olunan təbiət əraziləri;

6.2.3. Azərbaycan xalqının tarix və mədəniyyət abidələri (yerli əhəmiyyətli tarix və mədəniyyət abidələri istisna olmaqla), dövlət muzeyi, dövlət arxivi və mərkəzi dövlət kitabxanasının eksponatları və fondu;

6.2.4. Azərbaycan Respublikasının müdafiəsini və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün saxlanılan hərbi hissələrin, daxili və sərhəd qoşunlarının, gömrük orqanlarının operativ istifadəsində olan əmlak;

6.2.5. sanitariya-epidemioloji, baytarlıq, meşə və bitki mühafizəsi idarələri;

6.2.6. patent xidməti, standartlaşdırma və metrologiya müəssisələri;

6.2.7. dövlət əhəmiyyətli meliorasiya və su təsərrüfatı obyektləri və qurğuları;

6.2.8. dövlət əhəmiyyətli avtomobil və dəmir yolları, körpülər və tunellər;

6.2.9. narkotik və zəhərli maddələr istehsal edən, habelə onları əkən, becərən, emal edən və saxlayan müəssisələr;

6.2.10. toksiki və ionizə şüaları verən maddələrin, radioaktiv tullantıları basdıran müəssisə və obyektlər;

6.2.11. dövlət geologiya, kartoqrafiya-geodeziya hidrometeorologiya xidməti, ətraf mühiti və təbiəti mühafizə xidməti müəssisə və təşkilatları;

6.2.12. mülki-müdafiə və səfərbərlik obyektləri;

6.2.13. islah-əmək və ixtisaslaşdırılmış müalicə-istehsalat müəssisə və obyektləri;

6.2.14. qəbiristanlıq və krematoriyalar;

6.2.15. ixtisaslaşdırılmış dövlət uşaq, körpələr və qocalar evləri;

6.2.16. dövlət icbari ümumi orta təhsil müəssisələri;

6.2.17. əhalinin sosial müdafiəsini təmin edən dövlət müəssisə və təşkilatları;

6.2.18. psixiatriya, psixonevroloji, yoluxucu, onkoloji və dəri-zöhrəvi xəstəliklərin, İÇV yoluxmuşların və QİÇS xəstələrin müalicə və profilaktikası üzrə dövlət müəssisələri.

6.2.19. İctimai Televiziya və Radio Yayımaları Şirkətinin əmlakı.

Maddə 7. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı qoyulan məhdudiyətlər

7.1. Dövlət təhlükəsizliyinin, vətəndaşların sağlamlığının, mənəviyyatının, hüquq və qanuni mənafelərinin qorunmasını təmin etmək məqsədilə dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində bu barədə qərar qəbul edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə müəyyən məhdudiyətlər qoyula bilər.

7.2. Dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrin (obyektlərin) özəlləşdirilməsinə məhdudiyətlər adı (səs hüququ olan) səhmlərin nəzarət zərfinin (51%-nin) və məhdudlaşdırıcı hissəsinin (25,5%-nin) dövlət mülkiyyətində qalması vasitəsilə qoyula bilər.

7.3. Dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsi prosesində səhmlərin nəzarət zərfinin və məhdudlaşdırıcı hissəsinin dövlət mülkiyyətində qalması vasitəsilə məhdudiyətlər qoyulduqda dövlətin nümayəndələrinin həmin səhmdar cəmiyyətlərin idarəetmə orqanlarında iştirakı qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunmuş normativ-hüquqi aktlara uyğun olaraq həyata keçirilir.

Maddə 8. Dövlət əmlakının satıcısı

8.1. Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində dövlət əmlakının satıcısı kimi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı çıxış edir.

8.2. Dövlət əmlakının satıcısı aşağıdakı funksiyaları həyata keçirir:

8.2.1. müəyyən olunmuş qaydada dövlət əmlakının registri aparır;

8.2.2. qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydaya uyğun olaraq dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi üzrə komissiya yaradır;

8.2.3. özəlləşdirməyə açıq elan edilmiş dövlət əmlakını satılan anadək müəyyən edilmiş qaydada idarə edir;

8.2.4. özəlləşdirmədən qabaq müəssisələrin restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması ilə bağlı təkliflər hazırlayır və bu sahədə öz səlahiyyətləri çərçivəsində tədbirlər həyata keçirir;

8.2.5. özəlləşdirmə qabağı dövlət müəssisələrinin idarəetməyə verilməsi barədə təkliflər irəli sürür;

8.2.6. məqsəduyğun hallarda özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulan dövlət müəssisələrinin müflis elan olunmasına dair təkliflər irəli sürür;

8.2.7. özəlləşdirmə prosesində yaradılan səhmdar cəmiyyətlərinin təsisçisi və dövlətə məxsus səhmlər zərfinin saxlayıcısı kimi çıxış edir;

8.2.8. dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi nəticəsində əldə edilən pul vəsaitinin statistik və mühasibat hesabatını aparır və onun dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin edir;

8.2.9. səhmdar cəmiyyətlərində (və ya müştərək müəssisələrdə) dövlət əmlak payının, həmçinin dövlət əmlakının satışı zamanı alıcıların alqı-satqı müqaviləsində müəyyən edilmiş öhdəliklərinin uçotunu aparır.

8.2.10. müəssisələrin nizamnamə kapitalında dövlətə məxsus paya və səhmlərə görə dövlət büdcəsinə dividend köçürülməsini təmin edən tədbirlər həyata keçirir.

8.3. Dövlət əmlakı satıcısının fəaliyyəti müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunmuş normativ-hüquqi akta uyğun olaraq tənzimlənir.

Maddə 9. Dövlət əmlakının alıcıları

9.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı alıcılar kimi aşağıdakılar çıxış edir:

9.1.1. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər;

9.1.2. bu Qanunun 9.2-ci maddəsində göstərilənlərdən başqa Azərbaycan Respublikasında dövlət qeydiyyatına alınmış bütün hüquqi şəxslər;

9.1.3. xarici hüquqi şəxslər.

9.2. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı aşağıdakılar alıcı kimi çıxış edə bilməzlər:

9.2.1. səhmlərin və ya nizamnamə fondundakı payın 20%-dən çoxu dövlət mülkiyyətində olan hüquqi şəxslər;

9.2.2. icra hakimiyyəti orqanları;

9.2.3. bələdiyyə orqanları.

9.3. Yerli investorların dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin bütün forma və üsullarında məhdudiyətsiz iştirak etmək hüququ vardır.

9.4. Xarici investorlar dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində bu Qanunla və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş qaydada iştirak edə bilərlər. Dövlət özəlləşdirmə çəklərinin tədavüldə olduğu müddətdə xarici investorlar dövlət özəlləşdirmə çəklərindən dövlət özəlləşdirmə opsiyonları təqdim etməklə istifadə edirlər.

9.5. Dövlət özəlləşdirmə çəkləri dövriyyədən çıxarıldıqdan sonrakı müddətdə xarici investorların özəlləşdirmədə iştirakı qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur.

9.6. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı alıcılıq hüququnun sübut edilməsi vəzifəsi alıcının üzərinə düşür.

9.7. Alıcılar tərəfindən dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində iştirak etmək üçün təqdim edilməli sənədlərin siyahısı və qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

9.8. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı müəyyən edilmiş qaydada özəlləşdirmə prosesinin təşkili üçün məsləhətçi cəlb edilə bilər.

Maddə 10. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində ödəmə vasitəsi

Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı ödəmə vasitəsi Azərbaycan Respublikasının tədiyə vasitəsi – manat və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada dövlət özəlləşdirmə payları (çekləri) hesab olunur.

Maddə 11. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi nəticəsində əldə edilən pul vəsaitinin istifadə olunması

11.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə olunan pul vəsaiti dövlət büdcəsinə köçürülür.

11.2. Özəlləşdirmə ilə bağlı informasiya təminatının təşkili, müəssisələrin özəlləşdirməqabağı sağlamlaşdırılması və sahibkarlığa dövlət köməyinin maliyyələşdirilməsi, Azərbaycan Respublikasının mülkiyyət hüquqlarının qorunması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasını xarici ölkələrin müvafiq orqanlarında, habelə məhkəmə orqanlarında təmsil etməklə bağlı xərclərin ödənilməsi üçün özəlləşdirməni həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabına özəlləşdirmədən əldə edilən vəsaitdən ayırmalar nəzərdə tutulur.

11.3. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən əldə edilən pul vəsaitindən vergi tutulmur.

Maddə 12. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində dövlət özəlləşdirmə çeklərinin və dövlət özəlləşdirmə opsiyonlarının tədavüldən çıxarılması

Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində ödəmə vasitəsi kimi təqdim olunan çeklərin və xaricilərin təqdim etdikləri

opsionların tədavüldən çıxarılması qaydaları Dövlət Proqramı ilə tənzimlənir.

Maddə 13. Özəlləşdirmədə investisiyalara dövlət təminatı

13.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində investisiyalara dövlət təminatı və investorların hüquqlarının və qanuni mənafelərinin qorunması Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına və Azərbaycan Respublikasının qanunlarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

13.2. Xarici investorların dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi prosesində bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada aldıkları müəssisələrin, onların hissə və səhmlərinin digər xarici və (və ya) yerli investora satışına məhdudiyyət qoyulmur.

13.3. Yerli investorların dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi prosesində aldıkları müəssisələrin, onların hissə və səhmlərinin digər yerli və (və ya) xarici investora satışına məhdudiyyət qoyulmur.

13.4. Xarici investorlar Azərbaycan Respublikası ərazisində əldə etdikləri xalis mənfəət hesabına opsiyon təqdim etmədən özəlləşdirmədə iştirak edə bilərlər.

Maddə 14. Özəlləşdirmə prosesinə dövlət nəzarəti

Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesində dövlət nəzarətini həyata keçirmək məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradılır. Komissiyanın fəaliyyəti, onun hüquq və vəzifələri müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunmuş normativ-hüquqi aktla tənzimlənir.

II fəsil. DÖVLƏT ƏMLAKININ ÖZƏLLƏŞDİRİLMƏSİ QAYDASI VƏ ÜSULLARI

Maddə 15. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında qərarın qəbul edilməsi

15.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında qərar müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən qəbul edilir.

15.2. Özəlləşdirmə haqqında qərarda obyektin özəlləşdirilməsinin məqsədəuyğunluğu əsaslandırılır və üsulları göstərilir. Müəyyən səhm zərfinin dövlət mülkiyyətində saxlanılması məqsədəuyğun hesab edildiyi halda, bu barədə həmin qərarda qeyd olunur.

15.3. Özəlləşdirmə obyektini barədə qərar çıxarırlarkən, ölkənin müdafiəsinə və dövlətin təhlükəsizliyini təmin etmək baxımından obyektin əhəmiyyəti, ölkənin iqtisadi maraqları, obyektin sahə xüsusiyyətləri və yerli əhəmiyyəti nəzərə alınır.

15.4. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul edildikdən sonra qanunvericiliyə uyğun olaraq özəlləşdirmə komissiyası yaradılır.

15.5. Özəlləşdirmə komissiyası ən gec üç ay müddətində müəssisənin (obyektin) özəlləşdirilməsi planını işləyib hazırlamalıdır.

15.6. Özəlləşdirmə komissiyası öz işinə müstəqil ekspertləri və auditorları cəlb edə bilər.

15.7. Özəlləşdirmə planında özəlləşdirilən, müəssisənin (obyektin) satışı qaydası və üsulu, satış müddəti, obyektin ilkin (start) qiyməti göstərilir. Özəlləşdirmə planı dövlət əmlakının satıcısı tərəfindən təsdiq edilir.

Maddə 16. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi üsulları

16.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir:

16.1.1. özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin əmlakının əmək kollektivi üzvlərinə və onlara bərabər tutulan şəxslərə güzəştli satışı;

16.1.2. dövlət müəssisələrinin fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilməsi;

16.1.3. dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çek və pul hərəraclarında satışı;

16.1.4. dövlət əmlakının hərəraclar vasitəsilə satışı;

16.1.5. dövlət əmlakının investisiya müsabiqəsi vasitəsilə satışı;

16.1.6. icarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı;

16.1.7. dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı.

16.2. Dövlət əmlakının hansı üsulla özəlləşdirilməsi bu Qanuna və Dövlət Proqramına müvafiq olaraq dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul etmiş müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 17. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrində əmək kollektivinə verilən güzəştlər

17.1. Özəlləşdirmə prosesində dövlət müəssisələrində əmək kollektivi üzvlərinin həmin müəssisələrin əmlakının və səhmlərinin bir hissəsini, (onun qalan hissəsinin satışı üsulundan asılı olmayaraq) güzəştli şərtlərlə almaq hüquqları vardır. Həmin güzəştlərin verilməsi formaları və həyata keçirilməsi qaydaları Dövlət Proqramı ilə müəyyən olunur.

17.2. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin səhmlərinin və ya hissələrinin satışında güzəştlər aşağıdakı şəxslərə aid edilir:

17.2.1. əsas iş yeri həmin müəssisə hesab edilən işçilər – şəxslər;

17.2.2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, həmin müəssisədə əvvəlki iş yerinə qayıtmaq hüquqi olan şəxslər;

17.2.3. özəlləşdirilən müəssisədə 7 (yeddi) ildən çox çalışmış və həmin müəssisədən təqaüdə çıxmış şəxslər;

17.2.4. 1995-ci il 1 yanvar tarixdən sonra işçilərin sayı və ya ştatların ixtisarı nəticəsində işdən azad olunmuş və işsiz statusu almış şəxslər.

Maddə 18. Dövlət müəssisələrinin fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilməsi

18.1. Ölkə iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən dövlət müəssisələrin fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilir və bu zaman həmin müəssisəyə strateji investor cəlb etmək məqsədi

ilə satışı onun səhmlərinin 51 faizi və ya daha çox hissəsi çıxarılır.

18.2. Fərdi layihələr üzrə dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi qaydaları və bu qayda üzrə özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 19. Dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarında satışı

19.1. Dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarında satışı özəlləşdirmə prosesində yaradılmış səhmdar cəmiyyətlərin səhmlərinin və ya səhm zərflərinin sifarişlər əsasında alıcılara satışıdır.

19.2. İxtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarının keçirilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 20. Dövlət əmlakının hərraclar vasitəsilə satışı

20.1. Dövlət əmlakının hərraclar vasitəsilə satışı həmin əmlakın hər hansı bir şərt qoyulmadan alıcıya satışıdır. Bu zaman əmlak üzərində mülkiyyət hüququ hərracın gedişində maksimum qiymət təklif etmiş alıcıya verilir. Dövlət əmlakının hərrac vasitəsilə satışı baş tutmadıqda (sifariş verilmədikdə və ya start qiyməti ilə satılmadıqda) növbəti hərracda dövlət əmlakının satıcısı müəyyən olunmuş qaydada start qiymətini aşağı sala bilər.

20.2. Hərracın keçirilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 21. Dövlət əmlakının investisiya müsabiqəsi vasitəsilə satışı

21.1. Dövlət əmlakının investisiya müsabiqəsi vasitəsilə satışı zamanı dövlət əmlakı barəsində investisiya proqramının yerinə yetirilməsi tələb olunur. İntestisiya proqramına dair iqtisadi

sadi, sosial və ekoloji şərtlər özəlləşdirmə barədə qərar qəbul etmiş müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir. İntestisiya müsabiqəsinin qalibi investisiya proqramının şərtləri daxilində investisiyanın maksimum həcmi və onun səmərəli qoyuluşunu özündə əks etdirən investisiya proqramını təqdim edən hesab olunur.

21.2. İntestisiya müsabiqəsinin keçirilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Maddə 22. İcarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı

22.1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq sonradan özəlləşdirilmək şərti ilə icarəyə verilmiş dövlət əmlakının satın alınması Dövlət Proqramında və digər normativ-hüquqi aktlarda müəyyən edilmiş qaydaya müvafiq olaraq həyata keçirilir.

22.2. İcarəyə verilmiş dövlət əmlakı özəlləşdirilmək məqsədi ilə açıq tipli səhmdar cəmiyyətinə çevrildiyi halda onun səhmləri satılmaq üçün ilk növbədə icarədarə təklif olunur.

Maddə 23. Dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı

23.1. Dövlət müəssisəsinin hərrac vasitəsilə satışı baş tutmadıqda, özəlləşdirmə prosesində dövlət nəzarətini həyata keçirən Dövlət Komissiyası dövlət müəssisəsinin müflis elan olunması yolu ilə özəlləşdirilməsi barədə təşəbbüs irəli sürə bilər.

23.2. Dövlət müəssisəsinin (obyektinin) özəlləşdirilməsinə hazırlıq mərhələsində onun maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin göstəriciləri qeyri-qənaətbəxş (müflis) hesab edildiyi halda, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin müəssisənin qanunvericiliyə uyğun olaraq müflis elan olunması barədə qərar qəbul edə bilər və müəssisə ləğv oluna bilər. Bu zaman müəssisənin əmlakı hərrac vasitəsilə satılır. Əldə edilmiş maliyyə vəsaitinin bir qismi kreditörün borcunun ödənilməsinə yönəldilir.

23.3. Dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə özəlləşdirilməsi qaydası müvafiq normativ-hüquqi aktla tənzimlənir.

Maddə 24. Özəlləşdirilən dövlət əmlakının qiymətləndirilməsi

Özəlləşdirilən dövlət əmlakının qiymətləndirilməsi müvafiq normativ-hüquqi aktlara uyğun olaraq həyata keçirilir. Özəlləşdirmə prosesində qiymətləndirmənin beynəlxalq praktikada qəbul olunmuş üsullarından da istifadə edilə bilər.

Maddə 25. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında məlumat

25.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi barədə məlumat rəsmi kütləvi informasiya vasitələrində həmin əmlakın satışının həyata keçirilməsi gününə azı 30 gün qalmış dərc edilməlidir.

25.2. Özəlləşdirilən dövlət müəssisəsi (obyekti) barədə məcburi qaydada dərc olunmalı məlumatların siyahısı Dövlət Proqramında müəyyən edilir.

25.3. Dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsinin nəticələri haqqında məlumat 15 gün müddətində kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmalıdır. Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin nəticələri haqqında məlumatın məzmunu Dövlət Proqramında müəyyən edilir.

Maddə 26. Özəlləşdirilən dövlət əmlakının haqqının ödənilməsi

Alıcı özəlləşdirilən dövlət əmlakının haqqını bir dəfəyə və ya özəlləşdirmə əqdində (alqı-satqı müqaviləsində) müəyyən edilmiş müddət ərzində ödəməlidir.

Maddə 27. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrində əmək kollektivinin hüquqlarının müdafiəsi

Özəlləşdirilmiş dövlət müəssisəsinin (obyektinin) yeni mülkiyyətçisi və yaxud onun müvəkkil etdiyi orqan ilə əmək

kollektivi arasında kollektiv müqavilələrin bağlanması və əmək münasibətləri Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Maddə 28. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı ekoloji tələblər

28.1. Satıcı özəlləşdirmə obyektinin ekoloji vəziyyəti haqqında alıcıya məlumat təqdim etməlidir.

28.2. Alqı-satqı müqavilələrində ekoloji tələblər nəzərdə tutula bilər.

III fəsil. YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 29. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinə dair əqdlərin rəsmiləşdirilməsi

29.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı, ixtisaslaşdırılmış hərraclar istisna olunmaqla, dövlət əmlakının satıcısı və alıcı arasında Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə, bu Qanuna və Dövlət Proqramına müvafiq olaraq alqı-satqı müqaviləsi bağlanılır.

29.2. Bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən alqı-satqı müqaviləsində hərracın, müsabiqənin və yaxud satınalmanın şərtlərindən irəli gələn öhdəliklərdən başqa dövlət əmlakının alqı-satqı müqaviləsinin tələbləri kimi aşağıdakılar göstərilməlidir.

29.2.1. özəlləşdirilən dövlət əmlakının satıcısı və alıcısı barədə məlumat;

29.2.2. özəlləşdirmə obyektinin adı, yerləşdiyi yer, torpaq sahəsi tərkibi və dəyəri;

29.2.3. səhmdar cəmiyyətinin səhmlərinin sayı, onların növü və nominal dəyəri;

29.2.4. özəlləşdirmə obyektinin dəyərinin ödənilməsi forması və onun alıcının mülkiyyətinə verilməsi qaydaları;

29.2.5. tərəflərin öhdəlikləri və onların icra müddəti;

29.2.6. tərəflərin razılığı ilə digər şərtlər.

29.3. Özəlləşdirilmiş əmlak özəlləşdirmə əqdi qüvvədə olduğu müddətdə özgəninkiləşdirildikdə bu əqdlə müəyyən edilmiş öhdəliklər həmin əmlakı əldə etmiş yeni mülkiyyətçi üçün məcburidir.

29.4. Alqı-satqı müqaviləsində müəyyən edilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üzərində nəzarəti dövlət əmlakının satıcısı həyata keçirir.

29.5. Özəlləşdirilmiş obyekt üzərində alıcının mülkiyyət hüququ dövlət əmlakının satıcısı tərəfindən verilən mülkiyyət hüququ haqqında şəhadətnamə ilə rəsmiləşdirilir.

29.6. Özəlləşdirilmiş obyektlərin mülkiyyətçiləri həmin obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin müvafiq normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş qaydada satın ala və ya satınalma hüququ ilə icarəyə götürə bilər, habelə müvafiq qərar (müqavilə) əsasında həmin torpaqdan daimi və ya müvəqqəti istifadə edə bilər. Bu sahədə məhdudiyət olduğu halda, o cümlədən özəlləşdirilmiş obyektlərin mülkiyyətçiləri əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs, xarici hüquqi şəxs olduqda isə o, torpaq sahəsini satınalma hüququ olmadan icarəyə götürə bilər.

29.7. Alıcı ixtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarında aldıkları səhmlərə mülkiyyət hüququnu auksionların nəticələri haqqında protokolun təsdiq etdiyi gündən əldə edir.

Maddə 30. Özəlləşdirmə zamanı yaranan mübahisələrin həlli

Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi ilə əlaqədar yaranan mübahisələr qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə qaydasında həll edilir.

Maddə 31. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinə dair bağlanmış əqdlərin etibarsız hesab edilməsi

31.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinə dair bağlanmış əqdlərin etibarsız hesab edilməsi üçün aşağıdakılar əsasdır:

31.1.1. Bu Qanunun və Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi qaydalarını müəyyən edən digər normativ-hüquqi aktların pozulması;

31.1.2. Dövlət əmlakının bu Qanuna uyğun olaraq alıcı kimi tanınmayan şəxs tərəfindən özəlləşdirilməsi.

31.2. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinə dair bağlanmış əqdlərin etibarsız hesab edilməsi haqqında mübahisələrə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə tərəfindən baxılır.

Maddə 32. Bu Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Bu Qanunun pozulmasına görə hüquqi və fiziki şəxslər, vəzifəli şəxslər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 33. Keçid müddələri

33.1. Bu Qanun qüvvəyə mindiyi günədək qəbul edilmiş və dövlət əmlakının özəlləşdirilməsini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar bu Qanuna zidd olmayan hissəsində öz qüvvəsini saxlayır.

33.2. Bu Qanun qüvvəyə mindiyi gündən «Azərbaycan Respublikasında dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1993-cü il, № 1, maddə 11), Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı (Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Məlumatı, 1995-ci il, № 22, maddə 361, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 1998-ci il, № 11, maddə 645) qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 16 may 2000-ci il, № 878-IQ

**«Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının
özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı»nın
təsdiq edilməsi barədə**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
FƏRMANI**

«Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasını təmin etmək, iqtisadiyyatda aparılan struktur islahatlarını, sahibkarlığın inkişafını və sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılmasını sürətləndirmək, iqtisadiyyata investisiyalar cəlb etmək yolu ilə onun səmərəliliyinin artırılmasına nail olmaq məqsədi ilə qərara alıram:

1. «Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı» təsdiq edilsin (əlavə olunur).

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın: iki ay müddətində «Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı»nın həyata keçirilməsi prosesində yol verilmiş qanun pozuntularının aradan qaldırılması və təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq tədbirlər görsün və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə ətraflı məlumat versin;

«Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı»na uyğun olaraq özəlləşdirilməyə açıq elan edilmiş, lakin özəlləşdirilməsi başa çatmamış müəssisə və obyektlərin II Dövlət Proqramı çərçivəsində özəlləşdirilməsi barədə təkliflərini hazırlayıb bir ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

Nazirlər Kabinetinin və müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ-hüquqi aktlarının II Dövlət Proqramının tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün təkliflərini iki ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi:

dövlət özəlləşdirmə paylarının (çeklərinin) və dövlət özəlləşdirmə opsiyonlarının istifadəsi üçün qanunvericilik çərçivəsində lazımı şərait yaratsın;

öz səlahiyyətləri daxilində «Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı»nın icrasını təmin edən digər tədbirlər həyata keçirsin.

Heydər ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 10 avqust 2000-ci il, № 383

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA DÖVLƏT ƏMLAKININ ÖZƏLLƏŞDİRİLMƏSİNİN II DÖVLƏT PROQRAMI

Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin II Dövlət Proqramı (bundan sonra – II Dövlət Proqramı) «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa və digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq, habelə son illər ölkədə həyata keçirilmiş özəlləşdirmənin təcrübəsi nəzərə alınaraq işlənib hazırlanmışdır.

II Dövlət Proqramının əsas məqsədi: «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq dövlət əmlakının özəlləşdirilməsini həyata keçirməkdən; iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsi və rəqabət mühitinin formalaşdırılması əsasında milli iqtisadiyyatın səmərəliliyini yüksəltməkdən; bazar münasibətlərinin iqtisadi əsası kimi özəl mülkiyyətçilər təbəqəsini genişləndirməkdən; iqtisadiyyata investisiyalar, o cümlədən xarici investisiyalar cəlb etmək yolu ilə onun inkişafına nail olmaqdan; dövlət əmlakını dövlət özəlləşdirmə çəklərinə satmaqla özəlləşdirmə prosesinə əhalinin maksimum geniş təbəqələrini cəlb etməkdən; I Dövlət Proqramı çərçivəsində özəlləşdirmə üçün açıq elan edilmiş müəssisə və obyektlərin özəlləşdirilməsini başa çatdırmaqdan ibarətdir.

II Dövlət Proqramı müəssisə və obyektlərinin özəlləşdirmə baxımından təsnifatını, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi üsullarının seçilməsi qaydasını, dövlət özəlləşdirmə paylarının (çəklərinin) və dövlət özəlləşdirmə opsiyonlarının istifadə olunması qaydasını, özəlləşdirilən dövlət müəssisələrində əmək kollektivinə verilən güzəştləri, özəlləşdirilən müəssisə və obyektlərin, fiziki və ya qeyri-dövlət hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına inşa edilmiş obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin satılmasını, özəlləşdirmə prosesində yerli və xarici investorların (alıcıların) iştirakı qaydasını, özəlləşdirmə zamanı qoyulan məhdudiyətləri,

özəlləşdirilən dövlət əmlakının haqqının ödənilməsi qaydasını, müəssisələrin özəlləşdirməqabağı restrukturizasiyasını, sağlamlaşdırılmasını və özəlləşdirilmiş müəssisələrin dəstəklənməsini, özəlləşdirmə prosesinin informasiya-metodik təminatını, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi ilə bağlı digər məsələləri müəyyən edir.

1. Ümumi müddəalar

1.1. II Dövlət Proqramının baş icraçısı və onun həyata keçirilməsi ilə bağlı müvafiq dövlət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirən orqan Azərbaycan Respublikasının Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsidir (bundan sonra – Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi).

1.2. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesinə dövlət nəzarətini Özəlləşdirməyə Nəzarət üzrə Dövlət Komissiyası (bundan sonra – Dövlət Komissiyası) həyata keçirir. Dövlət Komissiyası özəlləşdirmə prosesinə nəzarət edir və qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətlər daxilində qərar qəbul edir.

Dövlət Komissiyasının tərkibi, onun vəzifələri və səlahiyyətləri Dövlət Komissiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən təsdiq olunan Əsasnamə ilə müəyyən olunur.

1.3. Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin, onların altında yerləşən torpaq sahələrinin, habelə fiziki və qeyri-dövlət hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına inşa edilən obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin qiymətləndirilməsi Azərbaycan Respublikasının müvafiq normativ-hüquqi aktlarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

1.4. Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi və onların həmin müəssisələrdə çalışan işçilərin hüquqları, habelə əhalinin sosial müdafiəsi II Dövlət Proqramına və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına müvafiq olaraq təmin edilir.

1.5. Azərbaycan Respublikasında dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinə dair qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq ölkə vətəndaşlarına paylanılmış dövlət özəlləşdirmə payları (çekləri) 2008-ci il yanvar ayının 1-dək tədavüldədir.

1.6. Özəlləşdirmə çekləri tədavüldən çıxarıldığı andan ixtisaslaşdırılmış çək hərracları və dövlət müəssisələrinin işçilərinə güzəştə satılmaq üçün nəzərdə tutulmuş, lakin satılmamış səhm və ya hissələr ixtisaslaşdırılmış pul hərraclarında satılır.

1.7. Müəssisənin özəlləşdirmə planı təsdiq edildiyi andan əmək kollektivinə güzəştli satış başlayana qədər onun strukturunun və ştat cədvəlinin dəyişdirilməsi və işçilərin ixtisarı qadağandır.

2. Dövlət əmlakının özəlləşdirmə baxımından təsnifatı

«Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq dövlət mülkiyyətində olan əmlak özəlləşdirmə baxımından aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırılır:

özəlləşdirilməsi qadağan olunan əmlak;

özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul edilən anadək dövlət mülkiyyətində saxlanılan əmlak;

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qərarı ilə özəlləşdirilən əmlak;

Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə özəlləşdirilən əmlak.

2.1. Özəlləşdirilməsi qadağan olunan əmlak

Özəlləşdirilməsi qadağan olunan əmlakın siyahısı «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilir. Özəlləşdirmə haqqında qanunvericilik aktlarında göstərilən hallardan başqa özəlləşdirmə sahəsində məhdudiyətlərin qoyulmasına yol verilmir.

2.2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qərarı ilə özəlləşdirilən müəssisə və obyektlər

2.2.1. Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyətində olan obyektlər.

2.2.2. Mülki müdafiə və səfərbərlik təyinatlı obyektlərə xidmət edən müəssisə və obyektlər.

2.2.3. Dövlət mülkiyyətində olan sosial-mədəni təyinatlı müəssisə və obyektlər.

2.2.4. Xalq bədii sənət müəssisələri, «Azərkinovideo» İstehsalat Birliyinin müəssisə və obyektləri.

2.2.5. Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının kommersiya prinsipləri əsasında (təsərrüfat hesabı) fəaliyyət göstərən müəssisə və obyektləri.

2.2.6. Dövlət mülkiyyətində olan təhsil müəssisələri (dövlət icbari ümumi orta təhsil müəssisələri istisna olmaqla).

2.2.7. Dövlət səhiyyə müəssisə və obyektləri (özəlləşdirilməsi qadağan olunan və II Dövlət Proqramının 2.3.19-cu bəndində göstərilən müəssisə və obyektlər istisna olmaqla).

2.2.8. Tibb sənayesi (əczaçılıq və tibbi-bioloji preparatlar sənayesi müəssisə və obyektləri daxil olmaqla) müəssisə və obyektləri (özəlləşdirilməsi qadağan olunan səhiyyə müəssisələri və obyektləri istisna olmaqla).

2.2.9. Şəhər və rayonların mühəndis-infrastruktur obyektləri (o cümlədən elektrik, istilik, qaz təchizatı, su və kanalizasiya təsərrüfatı, şəhər işıqlandırılması), habelə göstərilən obyektləri istismar edən, xidmət göstərən və saxlayan müəssisələr.

2.2.10. Su təsərrüfatı və meliorasiya sistemi qurğuları (dövlət əhəmiyyətli meliorasiya və irriqasiya qurğuları istisna olmaqla), onların istismarı üzrə müəssisə və obyektlər.

2.2.11. Limanlar, liman qurğuları və obyektləri.

2.2.12. İxtisaslaşdırılmış soyuducular, dövlət ehtiyatlarının daimi yerləşdirilməsini təmin edən və səfərbərlik ehtiyatlarını saxlayan anbar təsərrüfatı obyektləri.

2.2.13. Yanacaq-energetika kompleksi müəssisə və birlikləri, o cümlədən elektroenergetika, neft, təbii qaz çıxaran və emal edən müəssisələr, neft və neft məhsullarının satış bazaları.

2.2.14. Ümummillə əhəmiyyətə malik qaz təsərrüfatı müəssisə və obyektləri, habelə onlara xidmət edən təşkilatlar.

2.2.15. Kimya, neft-kimya və biokimya müəssisələri.

2.2.16. Rabitə müəssisələri, dövlət informasiya və teleqraf agentlikləri.

2.2.17. Televiziya və radioötürücü mərkəzlər.

2.2.18. Hava, dəniz və çay nəqliyyatı müəssisələri.

2.2.19. Qara və əlvan metallurqiya, maşınqayırma və metal emalı sənayesi, o cümlədən təkrar metal emalı müəssisə və obyektləri.

2.2.20. Poliqrifiya müəssisələri və nəşriyyatlar.

2.2.21. Balıqçılıq, damazlıq və cins toxumçuluq təsərrüfatları.

2.2.22. Dövlət əhəmiyyətli tikinti və tikinti materialları sənayesi müəssisə və obyektləri.

2.2.23. Əmtəə, iş və xidmət bazarında inhisarçı olan, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə özəlləşdirilməsi qadağan edilməyən və II Dövlət Proqramının 2.3-cü bölməsinə daxil edilməyən bütün müəssisə və obyektlər.

2.2.24. Təsərrüfat hesablı elmi-tədqiqat, layihə, layihə-axtarış təşkilatları və müəssisələri.

2.2.25. Dövlət kommertiya bankları və sığorta təşkilatları. Bu bölmədə göstərilən müəssisə və obyektlərin özəlləşdirilməsi barədə qərar Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin (bundan sonra – Nazirlər Kabineti) təqdimatı ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qəbul edilir.

2.3. Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə özəlləşdirilən müəssisə və obyektlər

2.3.1. Topdansatış və pərakəndə ticarət müəssisə və obyektləri (o cümlədən istehsal-texniki təyinatlı məhsullar satan müəssisə və obyektlər).

2.3.2. İctimai iaşə və məişət xidməti müəssisələri və obyektləri (idarə tabeli açıq pərakəndə ticarət, ictimai iaşə və xidmət obyektləri daxil olmaqla).

2.3.3. Xarici ticarət birlikləri və dövlət təchizatının topdansatış müəssisələri.

2.3.4. Tikinti və təmir tikinti idarələri, inşaat materialları sənayesi müəssisə və obyektləri (dövlət əhəmiyyətli tikinti və tikinti materialları sənayesi müəssisə və obyektləri istisna olmaqla), yerli sənaye kombinatları.

2.3.5. Tikintisi dondurulmuş obyektlər, tikintisinin normativ müddətləri ötmüş və tikintisi başa çatdırılmamış obyektlər.

2.3.6. Yeyinti sənaye müəssisələri.

2.3.7. Şərab, şampan və konyak zavodları, pambıqtəmizləmə zavodları, tütün fermentləşdirici fabriklər və tütün kombinatları, çay və çayçəkici fabrikləri.

2.3.8. Çörək və çörək məhsulları, qarışıq yem və qida konsentratları istehsalı üzrə müəssisələr.

2.3.9. Kənd təsərrüfatı istehsalına xidmət edən və onu istehsal texniki təyinatlı məhsullarla təmin edən müəssisələr.

2.3.10. Yüngül sənaye müəssisələri.

2.3.11. Ağac emalı və kağız-sellüloz sənaye müəssisə və obyektləri, tara istehsalı və qablaşdırma müəssisələri də daxil olmaqla. 2.3.12. Yun emalı müəssisələri.

2.3.13. Avtomobil nəqliyyatı müəssisələri.

2.3.14. Ümumi istifadədə olan yolları təmir edən və xidmət göstərən müəssisələr.

2.3.15. Hamamlar və camaşırxanalar.

2.3.16. Mərasim xidmətləri göstərən müəssisə və obyektlər.

2.3.17. Lombardlar.

2.3.18. Turizm təşkilatları.

2.3.19. Apteklər və aptek bazaları (anbarları), tibb texnikası bazaları. 2.3.20. Zibil emalı zavodları və stansiyaları.

2.3.21. İcarəyə verilmiş dövlət əmlakı (özəlləşdirilməsi qadağan olunan müəssisələrin əmlakı, habelə ərazi və texnoloji

cəhətdən müəssisədən ayrı özəlləşdirilməsi mümkün olmayan əmlak istisna olmaqla).

2.3.22. Yerli icra hakimiyyəti orqanlarının sərəncamında olan qeyri-yaşayış sahələri, habelə yaşayış binalarında yerləşən dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş qeyri-yaşayış sahələri.

2.3.23. Sanatoriya-kurort və mehmanxana təsərrüfatı müəssisə və obyektləri, idarə tabeçiliyindən asılı olmayaraq qonaq evləri.

2.3.24. Neft və neft məhsullarının pərakəndə satışı üzrə müəssisə və obyektlər.

2.3.25. Hüquqi varisi müəyyən edilmədən ləğv olunmuş dövlət müəssisə və təşkilatlarının əmlakı.

3. Dövlət müəssisələrinin həcm ölçülərinə görə qruplaşdırılması

3.1. Dövlət müəssisələri işçilərin sayına görə kiçik, orta və iri müəssisələr üzrə qruplaşdırılaraq özəlləşdirilir.

3.2. Özəlləşdirmənin paralel keçirilən iki əsas forması müəyyən edilir: kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi; orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi.

3.3. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələri kiçik, orta və iri müəssisələr qrupuna aid edilməklə aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

Sıra №-si	Sahə mənsubiyyəti	İşçilərin sayına görə qruplaşdırma (nəfərlə)		
		kiçik	orta	iri
1.	Sənaye	50-dək	50-150	150-dən çox
2.	Tikinti	50-dək	50-100	100-dən çox
3.	Nəqliyyat və rabitə	50-dək	50-100	100-dən çox
4.	Elmi-texniki	30-dək	30-75	75-dən çox
5.	Ticarət, xidmət və s.	25-dək	25-50	50-dən çox

4. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi üsulları

4.1. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi aşağıdakı üsullarla həyata keçirilir: dövlət müəssisələrinin fərdi layihələr üzrə

özəlləşdirilməsi; özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin əmlakının əmək kollektivi üzvlərinə və onlara bərabər tutulan şəxslərə (bundan sonra işçilər) güzəştli satışı; dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarında satışı; dövlət əmlakının hərraclar vasitəsi ilə satışı; dövlət əmlakının investisiya müsabiqələri vasitəsilə satışı; icarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı; dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı.

4.2. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin üsulları II Dövlət Proqramına uyğun olaraq dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir.

4.3. Dövlət müəssisələri özəlləşdirilərkən həmin müəssisələrdə çalışan işçilərin hüquqları və onların sosial müdafiəsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq təmin edilir.

4.4. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin işçilərinin həmin müəssisənin əmlakının və ya səhmlərinin 15%-ni güzəştli şərtlə almaq hüququ vardır. Güzəştlərin verilməsi və müəssisə işçilərinin özəlləşdirmədə iştirakı II Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun tənzimlənir.

4.1. Dövlət müəssisələrinin fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilməsi

4.1.1. Ölkə iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən dövlət müəssisə və obyektləri fərdi layihələr üzrə özəlləşdirilir və bu zaman həmin müəssisəyə strateji investor cəlb etmək məqsədi ilə satışı onun səhmlərinin 51%-i və ya daha çox hissəsi çıxarılır.

4.1.2. Fərdi layihələr üzrə dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi qaydaları, həmin müəssisələrin siyahısı və səhmlərinin satışı nisbəti Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir.

4.1.3. Fərdi layihələr üzrə özəlləşdirmə prosesində Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi maliyyə məsləhətçisi cəlb edə bilər.

4.2. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin əmlakının işçilərə güzəştli satışı

4.2.1. Özəlləşdirmə prosesində dövlət müəssisələrinin əmək kollektivinin üzvlərinə və onlara bərabər tutulan şəxslərə «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq aşağıdakılar aid edilir: əsas iş yeri həmin müəssisə hesab edilən işçilər; Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, həmin müəssisədə əvvəlki iş yerinə qayıtmaq hüququ olan şəxslər; özəlləşdirilən müəssisədə 7 (yeddi) ildən çox çalışmış və həmin müəssisədən təqaüdə çıxmış şəxslər; 1995-ci il 1 yanvar tarixindən sonra işçilərin sayı və ya ştatların ixtisarı nəticəsində işdən azad olunmuş və işsiz statusu almış şəxslər.

4.2.2. Dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində yaranmış səhmdar cəmiyyətlərinin səhmlərinin 15%-i və ya kiçik müəssisə kimi özəlləşdirilən müəssisə və obyektlərin ilkin (start) qiymətinin 15%-i digər səhmlərin və hissələrin satışı üsulundan asılı olmayaraq işçilərə birbaşa güzəştli satışa yönəldilir.

4.2.3. Dövlət əmlakının (səhmlərin və ya hissələrin) güzəştli satışı həmin əmlakın özəlləşdirmə çəklərinə dəyişdirilməsini nəzərdə tutur.

4.2.4. Dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində yaranmış səhmdar cəmiyyətlərinin səhmlərinin işçilərə güzəştli satışı aşağıdakı qaydada həyata keçirilir: müəssisənin özəlləşdirmə komissiyası tərəfindən səhmləri satın almaq hüququ olan şəxslərin tam siyahısı tərtib edilir; işçilərin hər birinin özəlləşdirmə komissiyasına təqdim edəcəkləri özəlləşdirmə çəklərinin sayı müəyyənləşdirilir. Bu məqsədlə son 2 çək hərəracında satılmış dövlət əmlakının dəyəri həmin hərəraclarda təqdim edilmiş özəl-

ləşdirmə çeklərinin sayına bölünməklə bir özəlləşdirmə çekinin qiyməti müəyyən edilir. Güzəştli satışa çıxarılmış səhmlərin məcmu nominal dəyərini bir çekin qiymətinə bölməklə hər bir işçinin bərabər sayda təqdim edəcəkləri çeklərin sayı müəyyən edilir. Hesablamalar zamanı yuvarlaqlaşdırmalar ümumi qaydada həyata keçirilir; güzəştli satış özəlləşdirmə haqqında Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən rəsmi elan olunmuş gündən etibarən 25 gün ərzində həyata keçirilir və özəlləşdirmə komissiyası tərəfindən təqdim edilmiş sənədlər əsasında güzəştli satışın yekunlarına əsasən satılmış səhmlərin sayı müəyyən edilir; güzəştli satışa çıxarılan səhmlərin əmək kollektivinin güzəştli satışda iştirak etməmiş və qismən iştirak etmiş üzvlərinin sayına mütənasib hissəsi Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə özəlləşdirmə planına uyğun olaraq digər satış üsulları ilə özəlləşdirilir; müəssisənin özəlləşdirmə komissiyasının təqdim etdiyi sənədlər əsasında güzəştli satışın yekunlarını təsdiq etmək üçün həmin satışda iştirak etmiş şəxslərin ümumi yığıncağı keçirilir və müvafiq yekun sənədləri Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim edilir.

4.2.5. Kiçik müəssisə və obyektlər özəlləşdirildikdə işçilərə güzəştli satış aşağıdakı qaydada həyata keçirilir: vəkil olunmuş şəxs tərəfindən güzəştli satışda iştirak etmək hüququ olan şəxslərin tam siyahısı tərtib edilir; işçilərin hər biri vəkil olunmuş şəxsə bir özəlləşdirmə payı təqdim edir; güzəştli satış özəlləşdirmə haqqında Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən rəsmi elan olunan gündən etibarən 25 gün ərzində həyata keçirilir və vəkil olunmuş şəxs tərəfindən təqdim edilmiş sənədlər əsasında güzəştli satışın yekunlarına əsasən bölüşdürülmüş hissə müəyyən edilir; güzəştli satışa çıxarılan əmlakın əmək kollektivinin güzəştli satışda iştirak etməmiş üzvlərinin sayına mütənasib hissəsi (bütünlükdə əmək kollektivi üzvləri və onlara bərabər tutulan şəxslər güzəştli satışdan imtina etdiyi halda hissələrin hamısı) Dövlət Əmlakının

İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə özəlləşdirmə planına uyğun olaraq digər satış üsulları ilə özəlləşdirilir; vəkil olunmuş şəxsin təqdim etdiyi sənədlər əsasında güzəştli satışın yekunlarını təsdiq etmək üçün həmin satışda iştirak etmiş şəxslərin ümumi yığıncağı keçirilir və müvafiq yekun sənədləri Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim edilir.

4.2.6. Sənədlər Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən qəbul edildikdən sonra təqdim edilmiş özəlləşdirmə çekləri özəlləşdirmə komissiyasının sədrinin (vəkil edilmiş şəxsin) iştirakı ilə silinir. Özəlləşdirmə çeklərinin silinməsi onların sağ tərəfindəki kötüklərinin (dəlik edilmiş hissələrin) kəsilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

4.2.7. Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi təsdiq edilmiş yekun sənədlərin əsasında işçilərə müvafiq sayda səhmlərə (kiçik müəssisə və obyektlər özəlləşdirildikdə müvafiq hissələrə) mülkiyyət hüququnu təsdiq edən bildiriş verir.

4.2.8. Kiçik müəssisə və obyektlərin satışı üzrə hərracın qalibi əmək kollektivi olduqda, güzəştli satışın yekunlarına əsasən işçilərin mülkiyyət hüququ, hərracın nəticələrinə görə verilən mülkiyyət hüququ haqqında şəhadətnamədə öz əksini tapır.

4.3. Dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çək və pul hərraclarında satışı

4.3.1. Dövlət əmlakının ixtisaslaşdırılmış çək və pul hərraclarında satışı özəlləşdirmə prosesində yaradılmış səhmdar cəmiyyətlərin səhmlərinin və ya səhm zərflərinin sifarişlər əsasında alıcılara satışdır.

4.3.2. İxtisaslaşdırılmış çək və pul hərraclarında sifarişlər 1-ci növ və 2-ci növ sifariş formasında təqdim edilir. İxtisaslaşdırılmış çək hərracında bir özəlləşdirmə çekinə düşəcək səhm üçün sifarişçi tərəfindən minimum hədd qoyulmadıqda sifariş 1-ci növ, belə hədd qoyulduqda isə 2-ci növ sifariş adlanır.

İxtisaslaşdırılmış pul hərracında 1-ci növ sifarişçi ödədiyi məbləğə görə düşəcək səhmlərin miqdarına aşağı hədd qoymur, 2-ci növ sifarişçi isə almaq istədiyi səhmlərin minimum miqdarının həddini sifarişində göstərir.

4.3.3. İxtisaslaşdırılmış çek və pul hərraclarının keçirilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir.

4.4. Dövlət əmlakının hərraclar vasitəsilə satışı

4.4.1. Dövlət əmlakının hərraclar vasitəsi ilə satışı özəlləşdirilən əmlakın onun barəsində alıcıdan hər hansı bir şərtin yerinə yetirilməsi tələb olunmadan özəlləşdirmədə alıcı kimi tanınan fiziki və hüquqi şəxslərin mülkiyyətinə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada pul müqabilində özgəninkiləşdirilməsidir. Bu zaman əmlak üzərində mülkiyyət hüququ hərracın gedişində maksimum qiymət təklif etmiş alıcıya verilir.

4.4.2. Dövlət əmlakının satışı üzrə keçirilən ilk iki hərracda sifariş verilmədikdə (və ya əmlak satılmadıqda) Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən üçüncü hərracda həmin əmlakın start qiyməti ilkin start qiymətinin 10%-i həcmində, dördüncü hərracda ilkin start qiymətinin 25%-i həcmində, beşinci hərracda ilkin start qiymətinin 50%-i həcmində aşağı salına bilər. Bu qaydada satılmayan dövlət müəssisələri müəyyən olunmuş qaydada ləğv edilir və onların əmlakı (tikili, avadanlıq, qurğu və s.) ayrı-ayrılıqda yuxarıda göstərilən qaydada hərrac vasitəsi ilə satılır.

4.4.3. Dövlət əmlakının hərraclar vasitəsi ilə satışı qaydaları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir.

4.5. Dövlət əmlakının investisiya müsabiqələri vasitəsi ilə satışı

4.5.1. Dövlət əmlakının investisiya müsabiqəsi vasitəsi ilə özəlləşdirilməsi zamanı dövlət əmlakı barəsində investisiya

proqramının yerinə yetirilməsi tələb olunur. İnvestisiya proqramına dair iqtisadi, sosial və ekoloji şərtlər müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və ya Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir. İnvestisiya müsabiqəsinin qalibi investisiya proqramının şərtləri daxilində investisiyanın maksimum həcmi və onun səmərəli qoyuluşunu özündə əks etdirən investisiya proqramı təqdim edən hesab olunur.

4.5.2. Müsabiqənin qalibinə (alıcıya) özəlləşdirilən əmlak üzərində mülkiyyət hüququ yalnız müsabiqənin tələbləri yerinə yetirildikdən sonra keçir. Müsabiqə tələblərinin alıcı tərəfindən yerinə yetirilməməsi həmin əmlakın alıcıya müsabiqə vasitəsi ilə satılması barədə bağlanmış müqaviləyə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada xitam verilməsinə əsasdır. Müsabiqənin qalibi özəlləşdirilən dövlət əmlakı üzərində mülkiyyət hüququ ona keçənədək həmin əmlakı özgeninkiləşdirə və ya onun barəsində digər şəkildə sərəncam verə bilməz. Müsabiqə vasitəsi ilə özəlləşdirilən dövlət əmlakı üzərində mülkiyyət hüququnun alıcıya keçəcəyi anadək həmin əmlaka münasibətdə sahiblik, istifadə hüququ və digər münasibətlər Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi ilə alıcı arasında qanunvericiliyə müvafiq olaraq bağlanan alqı-satqı müqaviləsi ilə tənzimlənir.

4.5.3. müsabiqədə xarici investorların iştirakı qaydaları müsabiqə şərtləri ilə müəyyən edilir.

4.5.4. İnvestisiya müsabiqəsinə özəlləşdirilən müəssisənin səhm zərfinin 51 %-i və ya daha çox hissəsi çıxarılır. Müəssisənin səhmlərinin qalan hissəsinin satışı nisbəti (bölgüsü) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin müəssisənin özəlləşdirilməsinə dair qəbul etdiyi qərarla göstərilir.

4.6. İcarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı

4.6.1. II Dövlət Proqramı təsdiq edilənədək icarə müqaviləsinə müvafiq olaraq satınalma hüququ ilə icarəyə verilmiş dövlət

əmlakının özəlləşdirilməsi qaydaları II Dövlət Proqramı və digər normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilir. İcarəyə verilmiş dövlət əmlakının satışı tərəflər arasında bağlanmış icarə müqavilələrinin şərtlərindən (satılma hüququndan, icarə müddətindən və s.) asılı olaraq müxtəlif üsullarla həyata keçirilir.

4.6.2. II Dövlət Proqramı qəbul edilənədək bağlanmış və müvafiq qaydada Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsində qeydiyyatdan keçmiş icarə müqaviləsi əsasında fəaliyyət göstərən müəssisələr aşağıdakı qaydada özəlləşdirilir: a) orta və iri müəssisənin səhmlərinin: 15%-i əmək kollektivinə güzəştli satışa yönəldilir; 30%-i nominal dəyəri ilə ilk növbədə icarəçiyə təklif olunur; 55%-i ixtisaslaşdırılmış çek hərəracında satılır. b) kiçik müəssisələrin dəyərinin (obyektin start qiymətinin) 15%-i əmək kollektivinə güzəştli satışa yönəldilir, 85%-i isə ilkin start qiyməti ilə ilk növbədə icarəçiyə təklif olunur.

4.6.3. İcarəçilər icarə müəssisəsinin satışa çıxarılmış və ilk növbədə onlara təklif olunan səhm zərfini və ya nizamnamə kapitalı hissəsini almaqdan imtina etdikdə, həmin müəssisələr müvafiq olaraq II Dövlət Proqramının 5.8-ci bəndində və 6.1-ci bəndində göstərilən qaydada özəlləşdirilir.

4.6.4. İcarə müəssisəsinin struktur bölməsinin ayrıca özəlləşdirilməsi haqqında qərar həmin bölmənin ayrıca fəaliyyət göstərməsi, onun texnoloji cəhətdən müəssisə ilə bağlılığı, ərazi baxımından ayrılmasının mümkünlüyü və s. bu kimi amilləri nəzərə almaqla Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən qəbul edilir. Bu qərar qəbul edildikdə icarəyə götürülmüş əmlak 100% dəyəri ilə icarəçiyə təklif olunur. İcarəçilər icarəyə götürdükləri əmlakı almaqdan imtina etdikdə həmin əmlak II Dövlət Proqramında nəzərdə tutulmuş qaydada özəlləşdirilir.

4.6.5. Özəlləşdirilməsi qadağan olunan dövlət əmlakı istisna olmaqla, icarə müqavilələrinə əsasən icarəyə verilmiş digər dövlət əmlakı (tikili, qurğu, avadanlıq və s.) onun icarəyə verən

müəssisə və ya təşkilatla bağlılığı, ərazi baxımından ayrılmasının mümkünlüyü və sair bu kimi amillər nəzərə alınmaqla Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən aşağıdakı qaydada özəlləşdirilir: icarəyə verilmiş əmlak 100% dəyəri ilə icarəçiyə təklif olunur. İcarəçi icarəyə götürdüyü əmlakı almağa razılıq verdikdə, onunla alqı-satqı müqaviləsi bağlanır və o, 30 gün ərzində əmlakın dəyərini ödəyir; icarəçi icarəyə götürdüyü əmlakı almaqdan imtina etdikdə və ya həmin təklifi aldığı andan 30 gün ərzində əmlakın dəyərini ödəmədikdə, həmin əmlak II Dövlət Proqramının 4.4-cü bölməsində nəzərdə tutulan qaydada hərraca çıxarılır və ya müəssisə ilə birlikdə özəlləşdirilir.

4.7. Dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı

4.7.1. Dövlət müəssisəsinin 5 dəfə hərrac vasitəsi ilə satışı baş tutmadıqda və ya dövlət müəssisələrinin (obyektinin) özəlləşdirilməsinə hazırlıq mərhələsində onun ödəmə qabiliyyətinin olmadığı halda II Dövlət Proqramının 2.2 bəndi ilə özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulan müəssisə və obyektlər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qərarı ilə, II Dövlət Proqramının 2.3 bəndi ilə özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulan müəssisə və obyektlər isə, Dövlət Komissiyasının qərarı ilə qanunvericiliyə uyğun olaraq müflis elan edilə bilər və müəssisə ləğv oluna bilər. Bu zaman müəssisənin əmlakı hərrac vasitəsilə satılır.

4.7.2. Əmlakın satışından əldə olunan maliyyə vəsaitinin bir hissəsi qanunvericiliklə müəyyən edilmiş növbəlilik prinsipi nəzərə alınmaqla borcların ödənilməsinə yönəldilir.

4.7.3. Dövlət müəssisələrinin müflis elan olunması yolu ilə satışı qaydaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

5. Orta və iri dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi və özəlləşdirilməsi

5.1. Özəlləşdirilən bütün orta və iri dövlət müəssisələri (və ya onların struktur bölmələri) əvvəlcə səhmdar cəmiyyətlərə çevrilir və sonradan özəlləşdirilir. Bu zaman dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi texnoloji bağlılıq amili nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

5.2. Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunu ilə təsdiq edilmiş Əsasnamə ilə tənzimlənir.

5.3. Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi özəlləşdirmə komissiyaları tərəfindən hazırlanmış və Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən təsdiq olunmuş özəlləşdirmə planı əsasında həyata keçirilir.

5.4. Dövlət müəssisələrinin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi haqqında müvafiq qərar qəbul edildiyi gündən etibarən 10 gün ərzində özəlləşdirməyə hazırlıq məqsədi ilə hər müəssisədə (birlikdə) özəlləşdirmə komissiyası yaradılır. Komissiya aşağıdakı sənədləri işləyib hazırlayır və təsdiq olunmaq üçün Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim edir: özəlləşdirmə planı (emissiya prospekti); müəssisənin əmlakının inventarlaşdırılması və qiymətləndirilməsi haqqında akt; kommersiya banklarının, müştərək və digər müəssisələrin nizamnamə kapitalında özəlləşdirilən müəssisənin iştirak payının (səhmlərin, hissələrin) tərkibi və dəyəri barədə arayış və həmin payın özəlləşdirilməsi barədə təklif; son 3 (üç) ilin illik hesabat balansları, həmçinin son hesabat dövrünün balansı; səhmdar cəmiyyətin nizamnaməsi (dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində yaradılan səhmdar cəmiyyətlərin nizamnaməsinə müvafiq olaraq hazırlanır). Müəssisənin rəhbəri və baş mühasibi Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim olunan əmlakın inventarlaşdırılması və qiymətləndirilməsi aktının, habelə digər sənədlərin dürüstlüyü üçün

şəxsən məsuliyyət daşıyırlar. Yuxarıda göstərilən sənədlər Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən hazırlanmış vahid metodikaya əsasən tərtib olunur. Müəssisələrin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsinin təsis sənədlərinə Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsində baxılır və təsdiq edilir. Həmin sənədlər mövcud qanunvericiliyə cavab vermədiyi hallarda əlavə işlənmək üçün geri qaytarılır.

5.5. Dövlət müəssisəsinin səhmdar cəmiyyətinə çevrilməsi haqqında müvafiq qərar qəbul edildiyi gündən etibarən ən geci 3 (üç) ay müddətində, bu bölmənin 5.4-cü bəndində göstərilən sənədlər təqdim edilməzsə, Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə komissiya yaradılır. Komissiya ilkin sənədlər və müəssisənin balansını əsasında müvafiq sənədləri hazırlayır. Zəruri hallarda komissiya öz işinə müstəqil ekspertləri və auditorları cəlb edə bilər.

5.6. Özəlləşdirmə komissiyasının yaradılması və fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir.

5.7. Özəlləşdirilən müəssisələrin dövlətin mülkiyyətində saxlanılması nəzərdə tutulmayan səhmləri (hissələri) səhmdar cəmiyyətin dövlət qeydiyyatına alındığı andan satışa çıxarılır.

5.8. Orta və iri dövlət müəssisələri səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilməklə onların bir qismi II Dövlət Proqramının 4.1-ci və 4.5-ci bölmələrinə uyğun olaraq fərdi layihələr üzrə və investisiya müsabiqələri vasitəsi ilə özəlləşdirilir. Göstərilən üsullarla özəlləşdirilən müəssisələr istisna olmaqla, qalan orta və iri müəssisələrin səhmləri, bir qayda olaraq, aşağıdakı nisbətdə (bölmədə) satılır:

- a) 15% – əmək kollektivinə güzəştli satışa yönəldilir;
- b) 30% – pul hərraclarına yönəldilir;
- c) 55% – ixtisaslaşdırılmış çek hərraclarına yönəldilir

5.9. Müəssisənin səhmlərinin satışı 5.8-ci bənddəki ardıcılığa riayət etməklə həyata keçirilir. Pul hərracına çıxarılmış

hissə satılmadıqda, yuxarıda göstərilən satış ardıcılığına riayət etməklə, səhmlər pul və ixtisaslaşdırılmış çek hərraclarına az həcmdə bərabər hissələrlə çıxarıla bilər.

5.10. Texnoloji xüsusiyyətlərindən və dəyərindən asılı olaraq, orta müəssisələr kiçik müəssisələr üçün müəyyən edilmiş qaydada özəlləşdirilə bilər.

5.11. Dövlət müəssisələrinin çevrilməsi nəticəsində yaradılan səhmdar cəmiyyətlərin səhmlərinin buraxılışı, qeydiyyatı və tədavülü qaydaları qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir.

5.12. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı səhmdar cəmiyyətlərin səhmlərinin satışına dair yekun məlumatlar təsdiq edildikdən sonra Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən Milli Depozit Mərkəzinə təqdim edilir. 5.13. Özəlləşdirmə prosesində səhmdarların hüquqları Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyi əsasında qorunur.

6. Kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi

6.1. Kiçik müəssisələrin (obyektlərin) özəlləşdirilməsi aşağıdakı qaydada həyata keçirilir: Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş qaydada kiçik müəssisənin nizamnamə kapitalı (obyektin start qiyməti) müəyyən olunur; kiçik müəssisənin nizamnamə kapitalının (obyektin start qiymətinin) 15%-i II Dövlət Proqramının 4.2-ci bölməsində nəzərdə tutulmuş qaydada əmək kollektivi üzvlərinə və onlara bərabər tutulan şəxslərə güzəştli satışa yönəldilir; kiçik müəssisənin nizamnamə kapitalının (obyektin satış qiymətinin) 85%-i II Dövlət Proqramının 4.4-cü bölməsində nəzərdə tutulmuş satış üsuluna uyğun olaraq satılır.

6.2. Kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi zamanı müəssisənin əmək kollektivi onların hüquqlarını həyata keçirən vəkil edilmiş şəxs (hüquqi və ya fiziki şəxs) müəyyən etməlidir. Özəl-

ləşdirmədə vəkil edilmiş şəxs – müəssisənin əmək kollektivi üzvlərinin və özəlləşdirmədə güzəşt hüququ olan digər şəxslərin 50%-dən çoxunun öz səlahiyyətlərini qanuni surətdə verdikləri hüquqi və fiziki şəxsdir (etibarnamə müvafiq formada notarial qaydada rəsmiləşdirilir). Özəlləşdirmədə vəkil edilmiş şəxs:

əmək kollektivini özəlləşdirməni həyata keçirən orqanlarda təmsil edir və qanunvericiliyə əməl olunmasına nəzarət edir;

özəlləşdirmə prosesində zəruri işləri görür (müəssisənin özəlləşdirilməsi barəsində ərizəni rəsmiləşdirir, özəlləşdirmə prosesində iştirak edir, zəruri müqavilələr bağlayır və öhdəliklər imzalayır, etibarnaməyə müvafiq olaraq verilən məlumatların düzgünlüyünə görə məsuliyyət daşıyır).

6.3. Əmək kollektivi özəlləşmə haqqında Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən rəsmi elan verildikdən sonra hərraca ən gec 5 gün qalanadək nəzərdə tutulan güzəştli satışı keçirməzsə, o, bu bölmədə nəzərdə tutulan güzəşt hüquqlarını itirir.

6.4. Kiçik müəssisənin hərraca çıxarılan hissəsinin (müəssisənin nizamnamə kapitalının, obyektin start qiymətinin 85%-nin) hərrac qalibi əmək kollektivi olduqda, bu hissə 100% hesab edilməklə:

hərrac qiymətinin 30%-i müvafiq qaydada alqı-satqı müqaviləsi bağlandıqdan sonra ən gec 5 (beş) bank günü ərzində vəkil olunmuş şəxs tərəfindən pulla ödənilir;

hərrac qiymətinin 30%-i üzrə ödənişi həyata keçirən alıcılara hərrac qiymətinin 30%-i həcmində güzəşt edilir (bu hissə əmək kollektivi üzvləri arasında bərabər bölüşdürülməklə əvəzsiz verilir);

40%-i alqı-satqı müqaviləsində müəyyənləşən müddətdə, lakin 2 ildən gec olmayaraq vəkil olunmuş şəxs tərəfindən ödənilir. Alıcının öhdəliklərinə görə onun əldə etdiyi əmlakın müvafiq hissəsi girov qoyulmuş hesab olunur.

6.5. Hərracın qalibi kənar şəxs və ya 6.3-cü bəndə uyğun olaraq güzəşt hüququnu itirmiş əmək kollektivi olarsa, əmlakın

hərrac qiyməti bütövlükdə alqı-satqı müqaviləsi imzalandığı andan etibarən 5 bank günü ərzində pulla ödənilir.

6.6. Nümunəvi özəlləşdirmə planı, etibarnamə və kiçik müəssisələrin başqa özəlləşdirmə sənədlərinin nümunələri Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən işlənib hazırlanır və təsdiq edilir.

6.7. Hərracın qalibi əmək kollektivi olarsa, əldə edilmiş əmlakın əmək kollektivi üzvləri arasında bölüşdürülməsi və ondan istifadə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

6.8. Əmək kollektivinin müraciəti ilə müəssisənin bir hissəsi (tikili, qurğu, avadanlıq və s.) onun müəssisədən texnoloji və ərazi cəhətdən ayrılmasının mümkünlüyü müəyyən edildikdən sonra ayrıca hərraca çıxarıla bilər. Bu halda hərracın qalibi əmək kollektivinin üzvü (üzvləri) olarsa bu bölmədə nəzərdə tutulan güzəştlər ona (onlara) şamil olunur.

6.9. Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə texnoloji xüsusiyyətlərindən və dəyərindən asılı olaraq, kiçik müəssisələr orta və iri müəssisələr üçün müəyyən edilmiş qaydada özəlləşdirilə bilər.

6.10. Müəssisənin rəhbəri və baş mühasibi Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim etdikləri əmlakın inventarlaşdırılması və qiymətləndirilməsi aktının, habelə digər sənədlərin dürüstlüyü üçün şəxsə məsuliyyət daşıyırlar. Yuxarıda göstərilən sənədlər Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən hazırlanmış vahid metodikaya əsasən tərtib olunur.

7. Özəlləşdirmə zamanı qoyulan məhdudiyyətlər və müştərək müəssisələrin nizamnamə kapitalındakı dövlətin payının özəlləşdirilməsi

7.1. Dövlətin təhlükəsizliyini, vətəndaşların sağlamlığını, onların mənəviyyatının, hüquqi və qanuni mənafelərinin qorunmasını təmin etmək məqsədi ilə dövlət əmlakının özəlləşdiril-

məsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müəyyən məhdudlaşdırıcı qoyula bilər. Belə məhdudlaşdırıcı adı (səs hüququ olan) səhmlərin nəzarət zərfinin (51%) və məhdudlaşdırıcı hissəsinin (25,5%) dövlət mülkiyyətində qalması yolu ilə qoyulur.

7.1.1. Özəlləşdirilən müəssisənin nəzarət səhm zərfi (51%) və ya səhmlərin məhdudlaşdırıcı hissəsi (25,5%) dövlət mülkiyyətində saxlanıldığı halda, səhmlərin qalan hissəsi (nominal dəyəri 100% hesab edilməklə) II Dövlət Proqramının 5.8-ci bəndində müəyyən edilmiş nisbətdə satılır.

7.2. Dövlət mülkiyyətində saxlanılan səhm zərfləri müəyyən müddətdən sonra II Dövlət Proqramının 2.2-ci və 2.3-cü bölmələrinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarı ilə özəlləşdirilə bilər. Bu zaman səhmlərin qalan hissəsi nominal dəyəri üzrə 100% hesab edilməklə II Dövlət Proqramının 5.8-ci bəndində müəyyən edilmiş nisbətdə satılır (dövlət özəlləşdirmə çəkləri dövriyyədən çıxarıldığı halda II Dövlət Proqramının 5.8-ci bəndinin «c» yarım bəndində nəzərdə tutulan səhmlər ixtisaslaşdırılmış pul hərracında satılır).

7.3. Özəlləşdirmə zamanı dövlət mülkiyyətində müəyyən pay (nəzarət səhm zərfi və ya məhdudlaşdırıcı səhm zərfi) saxlanılması qərara alındığı halda, həmin müəssisənin idarəetmə orqanlarına dövlət nümayəndəsinin təyin edilməsi, habelə dövlət mülkiyyətində saxlanılan payın idarə olunması qaydaları Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir.

7.4. Dövlət müəssisələrinin iştirakı ilə yaradılmış müştərək müəssisələrin nizamnamə kapitalındakı dövlətin payı II Dövlət Proqramının 2.2-ci və 2.3-cü bölmələrində göstərilmiş təsnifatlaşdırmaya uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və ya Azərbaycan Respublikası Dövlət Əmlakının İdarə

Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin qərarları ilə aşağıdakı qaydada özəlləşdirilir:

7.4.1. dövlətin payı inventarizasiya olunaraq yenidən qiymətləndirilir və müəyyən edilmiş start qiyməti ilə ilk növbədə müştərək müəssisənin digər təsisçisinə (təsisçilərinə) təklif olunur. Digər təsisçi (təsisçilər) dövlət payını almağa razılıq verdikdə onunla alqı-satqı müqaviləsi bağlanır və o, müqavilədə nəzərdə tutulmuş müddətdə payın dəyərini ödəyir;

7.4.2. müştərək müəssisənin digər təsisçisi (təsisçiləri) təklif olunmuş dövlət payını almaqdan imtina etdikdə, həmin pay II Dövlət Proqramının 4.4-cü bəndinə uyğun olaraq hərrac vasitəsi ilə özəlləşdirilir. Müştərək müəssisələrdə əmlakın 50 faizi və ya daha çox hissəsi dövlətə məxsus olduğu hallarda, dövlətin həmin payı investisiya müsabiqəsi yolu ilə özəlləşdirilə bilər.

8. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin (birliklərinin) və ləğv olunan dövlət şirkətlərinin və konsernlərinin balansında olan sosial-mədəni və kommunal-məişət təyinatlı obyektlər barədə

8.1. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin (birliklərinin) və ləğv olunan dövlət şirkətlərinin və konsernlərinin balansında olan sosial-mədəni və kommunal-məişət təyinatlı obyektlər (yataqxanalar, məişət və mədəniyyət binaları, uşaq bağçaları, idman qurğuları, atelye, qazanxanalar və s.) Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin təqdimatı əsasında və ya müvafiq qaydada yaradılmış ləğv etmə komissiyasının təqdimatı əsasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə yerli icra hakimiyyəti (və ya bələdiyyə) orqanlarının və ya aidiyatı üzrə müvafiq təşkilatların balansına verilə bilər.

8.2. Özəlləşdirmə komissiyasının təklifinə əsasən müvafiq təşkilatların və ya yerli icra hakimiyyəti (və ya bələdiyyə) orqanlarının balansına verilməsi məqsəduyğun hesab edilməyən sosial-mədəni və kommunal-məişət (yaşayış binaları, uşaq

bağçaları və körpələr evləri istina olmaqla) obyektləri özəlləşdirilən müəssisələrlə birlikdə və ya ayrıca özəlləşdirilir.

9. Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin, habelə fiziki və qeyri-dövlət hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına inşa edilmiş obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələri

9.1. Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin, habelə fiziki və qeyri-dövlət hüquqi şəxslərin vəsaiti hesabına inşa edilmiş obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələri qanunvericiliyə uyğun olaraq Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən həmin müəssisə və obyektlərin mülkiyyətçilərinə satılır. Bu sahədə məhdudiyətlər olduqda torpaq sahələrinin verilməsi qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada həyata keçirilir.

9.2. Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi qeyri-dövlət hüquqi şəxslərin müraciəti əsasında onlara məxsus torpaq sahələrinin satışını həyata keçirə bilər. Bu zaman əldə olunmuş əmlak üzərində mülkiyyət hüququnu təsdiq edən şəhadətnamə Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən verilir.

9.3. Əcnəbilər və xarici hüquqi şəxslər, habelə vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada torpaq sahələrini yalnız istifadəyə və ya uzunmüddətli icarəyə götürə bilərlər.

10. Xarici investorların özəlləşdirmədə iştirakı

10.1. Özəlləşdirmədə xarici investor hesab olunan şəxslər «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən olunur.

10.2. Xarici investorlar hərəraclarda və investisiya müsabiqələrində II Dövlət Proqramında və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarında müəyyən olunmuş qaydalara riayət etməklə iştirak edirlər. II Dövlət Proqramının 2.2-ci bölümündə göstərilən dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsində

xarici investorların iştirakına Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən icazə verilir.

10.3. Xarici investorlar ixtisaslaşdırılmış hərraclarda dövlət özəlləşdirmə opsiyonları təqdim etməklə iştirak edirlər. 10.4. Hər özəlləşdirmə opsiyonu bir çek almaq hüququ verir. Xarici investorun özəlləşdirmə prosesində özəlləşdirmə opsiyonu olmadan özəlləşdirmə çeqlərindən istifadə etməsi qadağandır. Dövlət özəlləşdirmə opsiyonları 2008-ci il yanvar ayının 1-dək tədavüldədir. 10.5. Xarici investorlar Azərbaycan Respublikası ərazisində əldə etdikləri xalis mənfəət hesabına opsiyon təqdim etmədən özəlləşdirmədə iştirak edə bilirlər. Hərrac və investisiya müsabiqələrinin başlanmasına qədər onlar Azərbaycan Respublikasının ərazisində əldə etdikləri gəlirlər barədə müəyyən edilmiş qaydada Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə vergi orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş arayış təqdim edirlər.

10.6. Opsionların buraxılışı, tədavülü və istifadəsi qaydaları qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qiymətli Kağızlar üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir.

11. Özəlləşdirmə prosesinin maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi

11.1. Özəlləşdirmə prosesinin həyata keçirilməsinin maliyyə təminatı dövlət büdcəsi hesabına ödənilir.

11.2. Azərbaycan Respublikasının kommersiya bankları və xarici banklar mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq, alıcı kimi çıxış edən hüquqi və fiziki şəxslərin özəlləşdirmə əqdlərinin kreditləşdirilməsini həyata keçirə bilirlər.

12. Özəlləşdirilən dövlət əmlakının haqqının ödənilməsi

Alıcı özəlləşdirilən dövlət əmlakının haqqını birdəfəyə və ya müəyyən müddət ərzində ödəyə bilər. Dövlət əmlakının haqqının ödənilməsində möhlət verilməsi müddəti alqı-satqı

müqaviləsində müəyyən edilir və bu müddət 2 (iki) ildən çox ola bilməz. Alıcı özəlləşdirilən dövlət əmlakının dəyərini alqı-satqı müqaviləsində göstərilən müddət ərzində ödəmədiyi halda, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada alqı-satqı müqaviləsinə xitam verilməsi məsələsi qaldırıla bilər.

13. Özəlləşdirmədən əldə edilən pul vəsaiti və onun istifadə olunması

13.1. Özəlləşdirmədən daxil olan vəsaitə özəlləşdirilən obyektlərin və səhmlərin, özəlləşdirmə opsiyonlarının satışından, özəlləşdirmə prosesində rüsumların ödənilməsindən əldə edilən pul vəsaiti və digər daxilolmalar aiddir.

13.2. Özəlləşdirmədən əldə olunmuş pul vəsaiti Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinə daxil olur. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsində müstəqil maliyyə məsləhətçisinin cəlb edilməsi, özəlləşdirmə ilə bağlı informasiya təminatının təşkili və müəssisələrin özəlləşdirməqabağı sağlamlaşdırılması, özəlləşdirilmədən sonra müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi, dövlət əmlakının qorunub saxlanması və mühafizəsi, Azərbaycan Respublikasının mülkiyyət hüquqlarının qorunması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasını xarici ölkələrin müvafiq orqanlarında, habelə məhkəmə orqanlarında təmsil etmə xərclərinin ödənilməsi məqsədi ilə Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin hesabına bu vəsaitin 25%-i həcmində ayırmalar nəzərdə tutulur.

14. Dövlət özəlləşdirmə paylarının (çeklərinin) və dövlət özəlləşdirmə opsiyonlarının istifadə olunması

14.1. Özəlləşdirilən əmlakın (səhmlərin) dəyəri çəklə ödənilərkən, həmin çeklər, habelə xarici investorlar tərəfindən özəlləşdirmədə iştirak etmək üçün təqdim edilən opsiyonlar Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən qəbul edilir.

14.2. Qəbul edilən özəlləşdirmə payları (çekləri) və opsi-onları Dövlət Komissiyasının nəzarəti ilə Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən tədavüldən çıxarılır, silinir və ləğv edilir.

15. Müəssisələrin özəlləşdirməqabağı restrukturizasiyası, sağlamlaşdırılması və özəlləşdirilmiş müəssisələrin dəstəklənməsi

15.1. Müəssisələrin özəlləşdirməqabağı restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tuta bilər:

müəssisənin restrukturizasiyası (o cümlədən bölünməsi, birləşdirilməsi); müəssisənin idarəetməyə verilməsi;
müəssisənin texnoloji cəhətdən yenidən qurulması;
müəssisənin borclarının restrukturizasiyası;
müəssisəyə maliyyə yardımının göstərilməsi.

15.2. Müəssisələrin özəlləşdirməqabağı restrukturizasiyası və sağlamlaşdırılması məqsədilə 15.1-ci bənddə tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan tədbirlər II Dövlət Proqramının 2.2-ci bölməsində göstərilən müəssisələr üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin qərarı ilə II Dövlət Proqramının 2.3-cü bölməsində göstərilən müəssisələr üçün isə, Dövlət Komissiyasının qərarı ilə qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən edilir və Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən həyata keçirilir.

15.3. İdarəetməyə verilmiş müəssisənin özəlləşdirilməsi zamanı idarəetmə müqaviləsinə əsasən öhdəliklərini yerinə yetirmiş idarəetməyə götürən üstünlük hüququna malikdir. Həmin müəssisə özəlləşdirilərkən ilk növbədə idarəetməyə götürəne təklif olunur.

15.4. Özəlləşdirilmiş müəssisələrin dəstəklənməsi tədbirləri hökumətin struktur siyasətinə uyğun olaraq öncül (prioritet) istiqamətlərdə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün Maliyyə Nazirliyi və Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Ko-

mitəsi tərəfindən müəyyən edilir. Bu tədbirlər kompleksinə güzəştli kredit, vergi, sığorta və s. aid edilə bilər.

16. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin sahə xüsusiyyətləri

16.1. Kommersiya banklarının dövlətə məxsus paylarının və dövlət sığorta şirkətlərinin özəlləşdirilməsi qaydaları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müəyyən edilir.

16.2. Xalq bədii sənət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi yalnız onların fəaliyyət profilinin ən azı üç il müddətində gəncələrin təhsili, tərbiyəsi, asudə vaxtının təşkili, fiziki və mənəvi inkişafı ilə bağlı fəaliyyət göstərən obyektlərdən isə beş il müddətində saxlanılması şərti ilə həyata keçirilir.

16.3. Bədən tərbiyəsi və idman müəssisə, obyekt və qurğuları, bir qayda olaraq investisiya müsabiqələri vasitəsilə özəlləşdirilir və bu zaman satıcı tərəfindən müəssisə, obyekt və qurğunun fəaliyyət profilinin saxlanması şərtləri irəli sürülə bilər.

16.4. Təsərrüfat hesablı elmi-tədqiqat, layihə-axtarış müəssisələrinin özəlləşdirilməsi onların profilini saxlamaq şərti ilə aşağıdakı kimi həyata keçirilir.

Həmin müəssisələr kiçik müəssisələr qrupuna aid edildiyi halda II Dövlət Proqramının 6.1-ci bəndinə uyğun olaraq özəlləşdirilir. Orta və iri müəssisələr qrupuna aid edildiyi halda isə, onun səhmlərinin:

15%-i əmək kollektivinə güzəştli satılır;

30%-i nominal dəyəri ilə ilk növbədə əmək kollektivinə təklif olunur;

55%-i ixtisaslaşdırılmış çek hərracına yönəldilir.

Əmək kollektivi ona təklif olunan səhm zərfi və ya nizamnamə kapitalı hissəsini almaqdan imtina etdikdə, həmin müəssisələr müvafiq olaraq II Dövlət Proqramının 5.8-ci bəndində və 6.1-ci bəndində göstərilən qaydada özəlləşdirilir.

16.5. Dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi prosesində radioaktiv, kimyəvi, partlayış, yanğın və toksik cəhətdən təhlükə

kəli obyektlərdə işlərin təhlükəsiz aparılmasının və ekoloji amillərin nəzərə alınması qaydaları Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir.

17. Özəlləşdirmə prosesinin informasiya-metodiki təminatı

17.1. Özəlləşdirmə prosesinin informasiya-metodiki təminatı, o cümlədən təbliğat-təşviqat işlərinin həyata keçirilməsi Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi və onun yerli qurumları, eləcə də dövlət kütləvi informasiya vasitələri tərəfindən aparılır. Həmin orqanlara əhalini aşağıdakı informasiyalarla təmin etmək vəzifələri həvalə edilir:

özəlləşdirmənin mahiyyəti, onun başlıca məqsədləri və əsas vəzifələri, dövlət özəlləşdirmə çekləri və opsiyonlarından istifadə olunması haqqında;

səhmdarların (payçıların) hüquqları və mülkiyyət hüququnun qorunması haqqında;

müəssisələrin təşkilati-hüquqi formasının dəyişdirilməsi və özəlləşdirmənin forma və üsulları haqqında;

özəlləşdirmənin gedişi, hərraclar və müsabiqələr, onların keçirildiyi yer, vaxt, hərraca çıxarılan müəssisələrin səhmləri (hissələri) haqqında və s.

17.2. Özəlləşdirmənin informasiya-metodiki təminatı sahəsində vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün bütün kütləvi informasiya vasitələrindən, o cümlədən televiziya, radio, qəzetlər, jurnallar, bülletenlər, plakatlardan və s. istifadə olunur.

17.3. Dövlət kütləvi informasiya vasitələri Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi ilə birlikdə əhaliyə özəlləşdirmənin gedişi barəsində mütəmadi olaraq məlumatlar verirlər.

17.4. Hərracların və müsabiqələrin keçirilməsinin planqrafikləri, özəlləşdirilən konkret müəssisələr haqqında məlumatlar, kütləvi informasiya vasitələrində və xüsusi nəşrlərdə müsabiqənin, hərracın və səhmlərin açıq satışının keçirildiyi

gündən azı 30 (otuz) gün əvvəl dərc edilir. Xarici investorların marağına səbəb ola biləcək müəssisə və obyektlərin satışa çıxarılması barədə məlumatlar Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin «İnternet» şəbəkəsindəki saytı vasitəsi ilə yayıla bilər.

17.5. Özəlləşdirilən müəssisələr haqqında aşağıdakı məlumatlar hökmən dərc edilməlidir:

özəlləşdirilən müəssisənin (obyektin) yerləşdiyi torpaq sahəsi və onun üzərində yerləşən tikililərin xarakteristikası və onların öhdəliklərlə yüklənməsi (əgər mövcuddursa);

müəssisənin digər müəssisələrdə iştirak payının (səhmlər, hissələr) həcmi;

qeyri-maddi aktivlər (patent, ticarət markası və s.);

müəssisənin öhdəlikləri (müqavilə, büdcə, kredit öhdəlikləri);

müəssisənin buraxdığı məhsulların (işlərin, xidmətlərin) əsas nomenklaturası; işçilərin sayı;

buraxılmış səhmlərin nominal dəyəri;

müəssisənin ekoloji vəziyyəti;

müəssisənin səhmlərinin satışı üsulu; səhmlərin satışında qoyulan məhdudiyətlər (bu cür məhdudiyətlər müəyyən edilmişə);

alıcıları maraqlandıran digər məlumatları almaq qaydası.

17.6. Dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsinin nəticələri haqqında məlumat 15 gün müddətində kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunmalıdır. Bu məlumat özündə aşağıdakıları əks etdirməlidir:

hərraca çıxarılmış müəssisənin (obyektin) yerləşdiyi ünvan;

hərracın nəticələrinə görə dövlət büdcəsinə ödənilməli olan pul vəsaitinin məbləği;

hərracın digər iştirakçıları ilə hesablaşmaların aparılması qaydası və müddəti.

Özəlləşdirilmiş müəssisə səhmdar cəmiyyətinə çevrildiyi halda aşağıdakılar da göstərilməlidir:

səhmdar cəmiyyətinin tam və qısaldılmış adı və hüquqi ünvanı;

buraxılmış səhmlərin ümumi sayı və növü;

satışa çıxarılmış səhm zərfinin nominal dəyəri və satış qiyməti;

satılmış səhmlərin ümumi miqdarı və növü.

Dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsinin nəticələri haqqında məlumatda özəlləşdirmənin ayrı-ayrı üsulları haqqında normativ-hüquqi aktlarda nəzərdə tutulmuş və ya bu üsulların xüsusiyyətlərindən irəli gələn müddəalar da göstərilə bilər.

18. Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi ilə digər icra hakimiyyəti orqanları, habelə idarə, müəssisə və təşkilatlar arasında qarşılıqlı münasibətlər

18.1. II Dövlət Proqramı qəbul edildiyi gündən bir ay müddətində Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulan müəssisələr (obyektlər) və onların tabe olduqları icra hakimiyyəti orqanları və təşkilatlar üçün icrası məcburi olan tapşırıqlar müəyyən edir. Bu tapşırıqlar əsasında Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi konkret müəssisə və obyektlərin özəlləşdirilməsi müddətini, habelə onların yerinə yetirilməsinə nəzarət qaydalarını və formalarını müəyyən edərək özəlləşdiriləcək müəssisələrin və obyektlərin siyahısını bu Proqramın 2-ci bölməsində müəyyən edilmiş təsnifatlaşdırmaya uyğun olaraq tərtib edir.

18.2. Özəlləşdirmə prosesində yaradılmış səhmdar cəmiyyəti Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən dövlət qeydiyyatına alındığı andan və kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi barədə qərar qəbul edildiyi andan müvafiq mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının həmin müəssisələr barəsində səlahiyyətləri qüvvəsini itirir.

18.3. Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinə, obyektlərinə və onların struktur bölmələrinə mülkiyyət hüququnu təsdiq edən

şəhadətnamələr, qeyri-dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş müəssisə və obyektlər üzərində qeyri-dövlət hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyət hüququnu təsdiq edən şəhadətnamələr, özəlləşdirilən müəssisə və obyektlərin, habelə qeyri-dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş obyektlərin torpaq sahələri üzərində mülkiyyət hüququnu təsdiq edən şəhadətnamələr Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən verilir.

18.4. Azərbaycan Respublikasında daşınmaz dövlət əmlakının Registri Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən aparılır. Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyəti orqanları, dövlət şirkətləri, konsernləri, birlikləri, idarələri, təşkilatları və müəssisələri onların sərəncamında olan daşınmaz dövlət əmlakı haqqında zəruri olan bütün məlumatların müəyyən olunmuş qaydada Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinə təqdim olunmasını təmin etməlidirlər.

18.5. Dövlət müəssisələri və birlikləri, habelə mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən Dövlət Əmlakının İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Komitəsinin razılığı olmadan təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq hər hansı müəssisənin yaradılmasına, ləğvinə və yenidən təşkil edilməsinə yol verilmir.

18.6. Özəlləşdirmə zamanı yaradılan və ya nizamnamə fonduna pay kimi dövlət əmlakı qoyulan müəssisələr yalnız açıq tipli səhmdar cəmiyyətləri formasında yaradıla bilər.

**Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında
Sahibkarlar Şurasının yaradılması haqqında**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
FƏRMANI**

Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət qayğısını artırmaq, bu sahədə mövcud problemləri vaxtaşırı təhlil edərək müvafiq tədbirlər görülməsini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram**:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Sahibkarlar Şurası yaradılsın.
2. Müəyyən edilsin ki, Sahibkarlar Şurasının əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı və bu sahəyə dövlət qayğısının istiqamətləri barədə təkliflər hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etməkdən ibarətdir.
3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bir ay müddətində Sahibkarlar Şurası haqqında Əsasnamənin layihəsini və onun tərkibi haqqında təkliflərini Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.
4. Bu Fərman imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 27 avqust 2002-ci il, №778

**«Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Sahibkarlar Şurası haqqında Əsasnamə»nin
təsdiq edilməsi barədə**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN
FƏRMANI**

Azərbaycan Respublikasında işgüzar mühitin yaxşılaşması-
na və sahibkarlığın inkişafına kömək etmək məqsədi ilə və
«Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Sahibkarlar
Şurasının yaradılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Pre-
zidentinin 2002-ci il 27 avqust tarixli, 778 nömrəli Fərmanının
icrası ilə əlaqədar **qərara alıram**:

1. «Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Sahib-
karlar Şurası haqqında Əsasnamə» təsdiq edilsin (*əlavə
olunur* – Əlavə 1).
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Sahib-
karlar Şurasının tərkibi təsdiq edilsin (*əlavə olunur* – Əla-
və 2).
3. Bu Fərman imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 2 may 2003-cü il, № 867

Sənayenin ümumi iqtisadi göstəriciləri

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Məhsulun həcmi (qüvvədə olan faktiki qiymətlərlə), <i>mln. manat</i>	3640	4019	4982	5961	9290.5	15509.4	20277.4
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	1974	2357	2421	2439	2571	2664	2729
Sənayedə məşğul olan işçilərin sayı, <i>min nəfər</i>	200.2	176.9	170.9	175.3	179.3	184.3	193.1
Bir işçinin orta aylıq nominal əmək haqqı, <i>manat</i>	87.2	113.6	137.1	187	213.2	260.9	349.7
Əsas istehsal fondları, <i>mln. manat</i>	7262	9398	11944	15147	18231	21037	24403

Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi (faktiki qiymətlərlə, *mln. manat*)

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bütün sənaye	3639.5	4019.5	4982.1	5961.4	9290.5	15509.4	20277.4
o cümlədən:							
Mədəncixarma sənayesi	1625.8	2002.5	2346.6	2958.3	5672.6	10565.9	14630.9
Emal sənayesi	1552.5	1664	2220	2543.3	3074.2	4312.2	4440.4
o cümlədən:							
içki və tütün də daxil olmaqla qida məhsullarının istehsalı	698.9	801.4	1022.6	1057.4	1197.6	1278.3	1457.1
toxuculuq və tikij sənayesi	32.7	28	33	29.6	51.1	72	62
dəri, dəridən məmulatlar və ayaqqabı istehsalı	2.7	5.7	3.2	4.7	4.5	6.9	15.2
oduncaqların emalı və ağacdan	1.9	2.8	1.9	4.6	9.6	12.2	12.6

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
məmulatların istehsalı							
sellüloz-kağız istehsalı; nəşriyyat işi	6	13.3	19.8	21	26.2	31.9	36.2
neft məhsullarının istehsalı	560.9	471.4	634.3	709.7	836.8	1821.2	1633.6
kimya sənayesi	102.2	114.4	137.6	180.2	199	194.7	206.6
rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı	3.1	8.4	12	19.8	23.5	27.7	30.8
digər qeyri-metal mineral maddələrin istehsalı	23.1	47.1	67.7	106.2	135.4	165.1	244
metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatlarının istehsalı	11.6	45.9	150.4	245.8	328.2	403.4	397.8
maşın və avadanlıqların istehsalı	34	42.7	40	46	36.6	60.1	98.4
elektrik avadanlığı, optik və elektron avadanlıqlarının istehsalı	10.8	7.6	10	13.6	25.9	34	48.3
nəqliyyat avadanlıqlarının istehsalı	57.7	68.7	78.8	83.7	165.2	173.9	165.8
emal sənayesinin digər sahələri	6.9	6.6	8.7	21.0	34.6	30.8	32.0
Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi	461.2	353	415.5	459.8	543.7	631.3	1206.1

Sənaye istehsalının sahə strukturu
(ümumi yekuna görə, 2000-ci ilin müqayisəli qiymətləri əsasında, faizlə)

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bütün sənaye	100	100	100	100	100	100	100
Mədənçıxarma sənayesi	53.5	55.6	52.5	50.7	55.2	61.0	68.0
Emal sənayesi	31.3	29.9	31.5	34.2	32.8	29.0	24.9
<i>o cümlədən:</i>							
İçki və bütün də daxil olmaqla qida məhsullarının istehsalı	3.2	3.5	3.5	3.3	2.7	2.1	1.8
toxuculuq və tikmə sənayesi	1.1	1.0	1.0	1.0	1.2	0.8	0.5
dəri, dəridən məmulatlar və ayaqqabı istehsalı	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0
oduncaqların emalı və ağacdan məmulatların istehsalı	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0
sellüloz-kağız istehsalı; nəşriyyat işi	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1	0.2	0.1
neft məhsullarının istehsalı	18.4	13.4	13.2	13.7	12	9.4	7.8
kimya sənayesi	3.4	3.9	3.9	4.7	3.7	3.2	1.7
rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0
digər qeyri-metal mineral maddələrin istehsalı	0.8	1.9	2.1	3.0	3.0	2.3	2.3
metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatlarının istehsalı	0.4	0.7	1.8	3.1	3.2	2.7	1.9
maşın və avadanlıqların istehsalı	1.1	0.8	0.9	0.6	0.4	0.5	0.6
elektrik avadanlığı, optik və elektron avadanlıqlarının istehsalı	0.3	0.3	0.5	0.4	0.3	0.3	0.3
nəqliyyat vasitələri və avadanlıqlarının istehsalı	1.9	3.3	3.7	3.5	5.6	7.1	7.4
emal sənayesinin digər sahələri	0.2	0.6	0.4	0.4	0.5	0.4	0.5
Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi	15.2	14.5	16.0	15.1	12.0	10.0	7.1

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sənaye istehsalının indeksləri (əvvəlki ilə nisbətən, faizlə)

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bütün sənaye	106.9	103.6	106.1	105.7	133.5	136.6	124
Mədənçıxarma sənayesi	101.1	102.5	101.4	102.3	141.5	144.7	129.1
Emal sənayesi	115.3	105.5	117.7	110.2	116.0	106.9	107.3
<i>o cümlədən:</i>							
İçki və tütün də daxil olmaqla qida məhsullarının istehsalı	111.0	99.3	105.2	100.1	106.2	104.7	108.0
toxuculuq və tikiş sənayesi	127.5	108.6	111.8	104.0	148.6	87.6	76.1
dəri, dəridən məmulatlar və ayaqqabı istehsalı	2.5d.	177.3	72.0	108.2	102.2	80.1	156.0
oduncaqların emalı və ağacdən məmulatların istehsalı	194.5	124.5	97.1	100.1	83.1	98.6	156.1
sellüloz-kağız istehsalı; nəşriyyat işi	107.0	96.1	150.3	79.3	90.8	109.7	133.6
neft məhsullarının istehsalı	111.4	101.0	104.2	109.1	114.2	102.4	107.7
kimya sənayesi	143.4	139.9	108	125	101.9	114.2	67.2
rezin və plastik kütlə məmulat-larının istehsalı	76.7	86.9	128.4	126.5	103.4	79.5	133.7
digər qeyri-metal mineral maddələrin istehsalı	128.3	139.9	118.4	151.8	126.2	102.1	127.0
metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatlarının istehsalı	94.2	142.9	2.7d.	177.6	133.3	109.3	93.9
maşın və avadanlıqların istehsalı	132.4	74.8	109	70.4	91.7	158	156.8
elektrik avadanlığı, optik və elektron avadanlıqlarının istehsalı	106.4	67.9	182.7	91.4	101.6	121.6	109.9
nəqliyyat vasitələri və avadanlıqlarının istehsalı	143.6	178.5	117.5	98.5	2.1d.	165.2	135.7
emal sənayesinin digər sahələri	135.1	47.2	78.1	99.9	144.7	120.9	132.6
Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi	103.1	104.7	116.4	102.3	104.8	108.8	92.4

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sənayedə məşğul olanların sayı (min nəfər)

	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Bütün sənaye	200.2	176.9	170.9	175.3	179.3	184.3	193.1
Mədənçıxarma sənayesi	33.7	34.9	38.6	39.6	40.8	41.6	41.1
Emal sənayesi	131.7	106.1	95.3	100	101.9	103.5	109.2
<i>o cümlədən:</i>							
İçki və tütün də daxil olmaqla qida məhsullarının istehsalı	19.1	16.1	13.4	16.6	18.4	19.7	20.5
toxuculuq və tikmə sənayesi	24.6	16.7	13.2	13.0	13.0	13.2	13.6
dəri, dəridən məmulatlar və ayaqqabı istehsalı	1.7	1.7	1.5	1.1	1.0	0.9	1.0
oduncaqların emalı və ağacdan məmulatların istehsalı	1.6	1.5	1.0	1.5	1.2	1.5	1.0
sellüloz-kağız istehsalı; nəşriyyat işi	2.3	2.5	2.2	2.4	2.4	2.6	2.7
neft məhsullarının istehsalı	6.7	6.3	6.4	6.8	6.7	6.5	6.5
kimya sənayesi	13.6	12.5	11.5	11.4	11.0	10.9	10.9
rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı	5.1	1.8	1.2	1.6	1.8	1.9	2.9
digər qeyri-metal mineral maddələrin istehsalı	9.8	6.3	5.3	6.0	6.6	6.7	8.6
metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatlarının istehsalı	9.8	11.3	12.3	13.1	13.5	13.7	14.5
maşın və avadanlıqların istehsalı	16.6	12.8	11.2	9.7	9.5	8.7	9.5
elektrik avadanlığı, optik və elektron avadanlıqlarının istehsalı	9.4	6.5	5.5	4.6	4.5	4.4	4.6
nəqliyyat vasitələri və avadanlıqlarının istehsalı	8.9	7.5	8.2	8.9	9.1	9.5	9.8
sənayesinin digər sahələri	2.5	2.6	2.4	3.3	3.2	3.2	3.1
Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi	34.8	35.9	37.0	35.7	36.6	39.3	42.8

Hasilat sənayesinin işinin əsas göstəriciləri

	2000	2002	2003	2004	2005	2006**	2007**
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	125	173	205	209	243	299	303
Məhsulun həcmi (qüvvədə olan faktiki qiymətlərlə), <i>mln. manat</i>	1625.8	2002.5	2346.6	2958.3	5672.6	10565.9	14630.9
Məşğul olan işçilərin sayı, <i>min nəfər</i>	33.7	34.9	38.6	39.6	40.8	41.6	41.1
Bir işçinin orta aylıq nominal əmək haqqı, <i>manat</i>	198.2	258.1	290.3	451.3	505.2	633.7	846
Əsas istehsal fondları, <i>mln.. manat</i>	3740.6	5602.3	7792	10544.1	13097.8	15652.0	18058.0
Natura ifadəsində istehsal:							
neft hasilatı (qaz kondensatı da daxil olmaqla), <i>mln.. ton</i>	14.0	15.3	15.4	15.5	22.2	32.3	41.7
təbii qaz hasilatı, <i>mlrd. kub m</i>	5.6	5.1	5.1	5.0	5.7	6.1	11.0
dəmir filizi, <i>min ton</i>	8.2	0.4	3.1	19.1	7.3	11.3	17.2
çınqıl, qırma daş, xırda çay daşı və çaxmaq daşı, <i>min ton</i>	–	415.7	685.7	537.71	551.7	1028	15371
tikinti qumu, <i>min ton</i>	–	428.2	516.6	684.11	662.4	781.4	580.01
duz hasilatı, <i>ton</i>	4033	5380	7645	92341	11202	12029	7111.31

Emal sənayesinin işinin əsas göstəriciləri

	2000	2002	2003	2004	2005	2006**	2007**
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	1646	1959	1876	1890	2026	2068	2129
Məhsulun həcmi (qüvvədə olan faktiki qiymətlərlə), <i>mln. manat</i>	1552.5	1664	2220	2543.3	3074.2	4312.2	4440.4

	2000	2002	2003	2004	2005	2006**	2007**
Məşğul olan işçilərin sayı, min nəfər	131.7	106.1	95.3	100	101.9	103.5	109.2
Bir işçinin orta aylıq nominal əmək haqqı, manat	56.9	69.8	88.9	98.3	115.2	140.5	193.7
Əsas istehsal fondları, mln. manat	2507.2	2780.1	2845.7	2919.9	3136.2	3239	3758
Natura ifadəsində istehsal:							
polad borular, min ton	3.7	2.5	5.4	0.1	1.3	14.1	25.7
gil-torpaq, min ton	214.7	91.0	180.0	232.3	314.8	362.7	184.5
ştanqlı quyu nasoslari, min ədəd	16.1	11.3	12.1	12.2	7.1	5.7	6.5
manca naq dəzqahlari, ədəd	68	190	119	14.0	141	799	586
tullantılara qarşı avadanlıq, ədəd	4	19	57	31	30	27	14
məişət kondisionerləri, min ədəd	2.9	0.9	1.1	0.2	1.1	1.6	0.8
məişət soyuducuları, min ədəd	0.8	4.0	5.4	10.1	13.4	15.1	8.9
televizorlar, ədəd	41.0	–	–	–	7188	5137	8815
avtomobillər, ədəd	–	–	–	43	332	654	945
meyvələrin və kənd təsərrüfatı məhsullarının təmizlənməsi və seçilməsi üçün maşınlar, ədəd	–	–	–	–	9	4	2
soyuducu avadanlığının və istilik nasoslarının hissələri, əd.	–	–	–	–	1722	540	–
südünl emalı üçün avadanlıq, ədəd	–	–	–	–	130	300	450
susuz sulfat tursusu, min ton	38.0	17.0	22.5	26.7	18.8	19.7	24.6
kaustik soda (maye), min ton	25.3	20.5	21.6	24.7	26.4	27.2	17.4
polietilen, min ton	32.3	40.5	47.2	59.0	53.0	69.3	46.7
plastik qapı və pəncərə blokları, ton	–	606.3	864.3	1048.3	1453	852.1	775.92
avtomobil benzini, min ton	537.0	610.5	719.9	852.4	906.2	1042.6	1129.3

	2000	2002	2003	2004	2005	2006**	2007**
ağ neft, <i>min ton</i>	755.8	649.7	654.5	646.8	747.1	737.1	792.6
yanacaq mazutu, <i>min ton</i>	4072.1	2568.8	2470.2	2520.8	3060.7	2899	2849.2
dizel yanacağı, <i>min ton</i>	1957.3	1593.5	1641.1	1789.1	2101.3	2096	2101.9
sement, <i>min ton</i>	250.7	847.7	1012.4	1427.5	1537.9	1622	1730.8
tikinti kərpic, <i>min kub m</i>	–	47.3	50.7	106.6	161.4	278.0	338.32
tikinti şüşəsi, <i>min kv.m</i>	323.0	221.1	283.7	170.5	186.1	198.4	48.0
pambıq mahlıçı, <i>min ton</i>	37.7	30.9	38.8	40.6	56.0	54.8	40.7
hazır pambıq parçalar, <i>min kv.m</i>	683	2926	3320	4038	3099	3077	2087
trikotaj corab məmulatı, <i>mln.. cüt</i>	0.7	0.7	1.3	1.8	3.0	3.2	2.82
xalça və xalça məmulatları, <i>min kv. m</i>	15.8	5.9	268.6	308.5	630.3	269.2	3.92
ət – cəmi, <i>min ton</i> ¹⁾	108.9	120.8	124.4	127.6	130.7	133.8	144
kolbasa məmulatı, <i>ton</i> ¹⁾	558	857	1172	1777.3	1914.3	2392.3	2254
üzlü süd, <i>min dkl.</i> ¹⁾	44860	48724	48960	49202	49402	49698	49896
pendir və kəsmik, <i>min ton</i> ¹⁾	29.8	32.4	32.6	33.1	33.4	33.8	34.2
kərə yağı, <i>min ton</i> ¹⁾	12.8	14.0	14.0	14.2	14.2	14.3	14.4
qənd və şəkər tozu, <i>ton</i>	535.6	1558.3	1037.1	2751.8	3555.5	10480.2	13638.12
makaron məmulatı, <i>ton</i>	400.0	982.6	849.1	985.4	3460	3817	4478.42
bitki yağları, <i>min ton</i>	10.9	25.7	54.4	46.0	64.1	40.4	59.1
marqarin, <i>ton</i>	408.0	5205	8761	8773	17823	7908	14729
çörək və çörək-bulka məmulatları, <i>min ton</i> ⁴⁾	675.5	686.3	686.4	690.6	946.5	956.1	966.4
şampan şərabi, <i>min dkl.</i>	150.4	153.4	114.0	73.2	61.8	19.4	53.0
üzüm şərabi, <i>min dkl.</i>	623.2	571.9	379.0	309.2	400.5	500	612.1
səməni pivəsi, <i>min dkl.</i>	711.0	1251	1330	1838	2490	3168	3213

	2000	2002	2003	2004	2005	2006**	2007**
təbii çay, ton	1523	5642	4975	8624	7477	7740	7641
fermentləşdirilmiş tütün, ton	5869	4030	2293	2548	2584	2311	1039

^{*)} müvafiq illərin struktur və metodologiyasına əsasən

^{**)} əmtəlik məhsul

¹⁾ ev təsərrüfatlarının fəaliyyəti daxil olmaqla

²⁾ fiziki şəxslərin fəaliyyəti daxil olmaqla

³⁾ ev təsərrüfatlarının və fiziki şəxslərin fəaliyyəti daxil olmaqla

⁴⁾ ev təsərrüfatlarının şəxsi istehlakı istisna olmaqla

**Elektrik enerjisi, qaz və suyun istehsalı və bölüşdürülməsi
bölməsinin işinin əsas göstəriciləri***

	2000	2002	2003	2004	2005	2006**	2007**
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı	203	225	341	340	302	297	297
Məhsulun həcmi (qüvvədə olan faktiki qiymətlərlə), <i>mln. manat</i>	461.2	353	415.5	459.8	543.7	631.3	1206.1
Məşğul olan işçilərin sayı, <i>min nəfər</i>	34.8	35.9	37	35.7	36.6	39.3	42.8
Bir işçinin orta aylıq nominal əmək haqqı, <i>manat</i>	53.5	64.9	73.2	87.7	121.7	146.7	210.3
Əsas istehsal fondları, <i>mln.. manat</i>	1014.1	1015.7	1306.3	1682.7	1997	2146	2587
Natura ifadəsində istehsal:							
elektrik enerjisi, <i>mlrd.kVt-saat</i>	18.7	18.7	21.3	21.7	22.9	23.1	20.3

<i>o cümlədən:</i>							
istilik elektrik stansiyalarında	17.2	16.7	18.8	19	19.9	20.7	18.1
su elektrik stansiyalarında	1.5	2.0	2.5	2.7	3.0	2.4	2.2
səyyar generator qurğularında	0.013	0.019	0.03	0.034	0.088	0.142	0.0
istilik enerjisi, <i>min Qkal</i>	3487	2262	2726	4904	4723	1782	1562
suyun yığılması, təmizlənməsi və paylanması, <i>mln.kub m</i>	...	446.7	485.4	512.1	506.7	509.4	409.0

*) müvafiq illərin struktur və metodologiyasına əsasən

**) əmtəlik məhsul

1997-2006-cı illərdə bir sıra fəaliyyət sahələri üzrə sahibkarlığın inkişafı

Göstəricilər	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2006
Ümumi daxili məhsul (<i>mln. man</i>)	15791	17203	18875	23520	26578	29602	18037,1
O cümlədən qeyri-dövlət sektoru (%)	46	55	62	68	71	73	81,0
Sənaye məhsulunun həcmi (<i>mln. manat</i>)	13714	12878	14412	18198	18845	20098	15509
O cümlədən qeyri-dövlət sektorunda xüsusi çəkisi (%)	18,3	26,4	37,3	43,7	46,7	54,8	60,2
Kənd təsərrüfat məhsulunun ümumi həcmi (<i>mln. manat</i>)	4122	4421	4730	5303	5899	6352	1908,7
O cümlədən özəl sektorun payı (%)	74,1	90	95	96,0	97,0	98,0	98,0

Pərakəndə əmtəə dövriyyəsi (mln. manat)	8485	9238	9448	10599	11877	13442	5760,3
Qeyri-dövlət sektorunda (%)	91,8	97,1	97,9	98,3	98,4	98,5	99,1
Bütün maliyyə mənbələri hesabına kapital qoyuluşu (xarici investisiyalar da daxil olmaqla mln. manat)	6756	7738	9040	5764	5854	10534	7415,6
neft sektorundan başqa bütün sahələr (%)	32,5	32,5	36,0	72,0	73,9	81,7	78,3
İqtisadiyyatda məşğul olanlar cəmi (1000 nəfər)	3694	3701	3702	3704	3715	3726	3973
Qeyri-dövlət sektorunda (%)	53,5	53,8	63,8	65,5	66,6	68,0	71,0

2006-cı ildə Azərbaycanın dünya ölkələri ilə xarici ticarət əlaqələri (min ABŞ dolları)

Dövlətlərin adı	İdxal		İxrac		Saldo (idxal /ixrac)	2006-cı ilin 2005-ci ilə nisbəti %	
	min ABŞ	xüsusi çəkisi, %	min ABŞ	xüsusi çəkisi, %	saldo	idxal	ixrac
1	2	3	4	5	6	7	8
Cəmi	2626427,3	100,0	2591719,4	100,0	-34707,9	157,7	119,6
Cəmi uzaq xarici dövlətlər	1775225,5	67,60	2258086,3	87,13	482860,8	174,9	117,4
Albaniya	43,2	0,00			-43,2		
Almaniya	169902,9	6,47	7307,2	0,28	-162595,7	203,6	25,4
Anqliya	221,3	0,01	14,6	0,00	-206,7	206,6	
Argentina	442,6	0,02			-442,6	64,4	
Avstraliya	5711,8	0,22	88,3	0,00	-5623,5	223,8	9702,3

Avstriya	8170,3	0,31	434,5	0,02	-7735,8	53,8	3660,3
Banqladəş	-0,4	0,00			-0,4	4,5	
Belçika	25661,8	0,98	1434,4	0,06	-24227,4	235,1	117,2
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	26509,8	1,101	6027,0	0,23	-20482,8	138,3	84,2
Birləşmiş Krallıq	286481,6	10,91	7659,7	0,30	-278821,9	336,1	84,7
Birləşmiş ştatlar	132621,0	5,05	63864,5	2,46	-68756,5	134,4	122,9
Birləşmiş Tanzaniya Respublikası	7,2	0,00			-7,2	1,3	
Bolqarıstan	4799,6	0,18	13933,9	0,54	9134,3	71,9	538,6
Bosniya və Herseqovina	2,5	0,00			-2,5		
Braziliya	9092,5	0,35			-9092,5	120,8	
Britaniyanın İrinqin adaları	476,9	0,02			-476,9	506,0	
Burkino-Faso			263,1	0,01	263,1		
Cənubi Afrika	400,9	0,02	91,5	0,00	-309,4	26,1	
Çex respublikası	9832,4	0,37	678,0	0,03	-9154,4	514,6	445,8
Çili	45,3	0,00			-45,3	350,2	
Çin	92392,7	3,52	19286,1	0,74	-73106,6	181,1	1469,6
Honkonq (Çinin xüsusi inzibati rayonu)	4,3	0,00	7206,1	0,28	7201,8	10,0	20247,6
Danimarka	6764,9	0,26	32,0	0,00	-6732,9	140,8	55,1
Ekvador	468,5	0,02			-468,5	324,9	
Ekvatorlar							
Qvineya			103,7	0,00	103,7		39,3
Eritreya	6,4	0,00			-6,4		
Estoniya	382,2	0,01	180,4	0,01	-201,8	159,4	750,7
Əfqanıstan	1,0	0,00	614,9	0,02	613,9	0,0	88,6

Respublikada ayrı-ayrı illərdə özəlləşdirmə prosesinin analitik təhlili

№	Göstəricilər	İllər									
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2006	2007
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Kiçik özəlləşdirmə formasında özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin sayı (ədəd)	6446	7118	6739	1240	1538	2015	2631	1235	3063	2297
2	Orta və iri müəssisələrin özəlləşdirilməsi formasında yaradılmış səhmdar cəmiyyətlərin sayı (ədəd)	2	254	508	90	100	211	86	35	22	43
3	Səhmdar cəmiyyətlərin səhmlərinin satışı üzrə keçirilmiş pul hərraclarının sayı (ədəd)	-	14	23	1	7	17	13	6	15004 min m.	13558 min m.
4	Özəlləşdirmədən daxil olan vəsaitlərin məbləği (min manat)	14641 245	14360 5164	14173 0896	12090 3353	3790 4613	9362 0100	10028 7900	87128 600	33462 min m.	44797 min m.

343

Əlavələr

Azərbaycanda 1995-2007-ci illərdə özəlləşdirmənin sahələr üzrə xarakteristikası

№	Sahələr	Özəlləşdirmə formaları üzrə müəssisələrin bölgüsü	
		Kiçik özəlləşdirmə qaydasında özəlləşdirilmiş müəssisələrin sayı	Orta və iri müəssisələrin səhmdar cəmiyyətlərə çevrilməsi yolu ilə özəlləşdirilmiş müəssisələrin sayı
1	Sənaye	857	329
2	Aqrar-sənaye kompleksi	223	417

3	Tikinti	520	218
4	Nəqliyyat və nəqliyyat vasitələri	8011	201
5	Ticarət	4861	121
6	Xidmət	11070	218
7	İcarəyə verilmiş qeyri-yaşayış sahələri	4421	-
8	Yarımqıç tikililər	201	-
	Cəmi:	30154	1504

2006-cı ildə Azərbaycan Respublikasının ixracının mal qrupları üzrə bölgüsü

Ölkələr	Milyon ABŞ dolları
Mineral məhsullar	5392,7
Kimya sənayesi məhsulları	193,0
Bitki mənşəli məhsullar	156,3
Az qiymətli metallar	149,6
Hazır yeyinti məhsulları	101,7
Plastik kütlə, kauçuk, rezin, onlardan məmulatlar	100,6
Quru, hava və su nəqliyyatı vasitələri	84,8
Heyvan və ya bitki mənşəli piylər və yağlar	63,4
Toxuculuq materialları və məmulatları	61,0
Digər	69,1
Cəmi:	6372,1

Xarici ticarət dövriyyəsində ölkələrin xüsusi çəkisi (milyon ABŞ dolları)

Ölkələr	Dövriyyə	%-lə çəkisi
İtaliya	2970,0	25,5
Rusiya	1525,8	13,1
Türkiyə	773,2	6,6
İsrail	711,0	6,1
Birləşmiş Krallıq	459,3	3,9
Almaniya	412,7	3,5
Fransa	403,3	3,5
İran	381,8	3,3
Türkmənistan	378,5	3,3
Ukrayna	355,8	3,1
Gürcüstan	334,4	2,9
Birləşmiş Ştatlar	289,8	2,5
Qazaxıstan	232,9	2,0
Çin	228,9	2,0
Digər	2179,2	18,7
Cəmi:	11636,6	100,0

2007-ci ilin I yarımili üzrə Azərbaycan Respublikasının əsas makroiqtisadi göstəriciləri

1	2	3
	Ölçü vahidi	
İqtisadi artım		
Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM)	mln. AZN	10672,4
real artım sürəti	%	135,1
ÜDM-in deflyatoru	%	100,5
ÜDM-in ümumi həcmindən:		
Neft sektoru	mln. AZN	6230,8
neft sektorunun əlavə dəyərinin ÜDM-də xüsusi çəkisi	%	74,9
Qeyri-neft sektoru	mln. AZN	4441,6
Qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi	%	23,9
adambaşına düşən ÜDM-in həcmi	manat	1265,0
	ABŞ dolları	1461,6
İnvestisiyalar		
Bütün maliyyə mənbələri hesabına investisiya qoyuluşu (xarici investisiyalar da daxil olmaqla)	mln. AZN	2727,3
nominal artım sürəti, ötən ilin müvafiq dövrünə nisbətən	%	10,6
Daxili investisiyalar	mln. AZN	1410,4
nominal artım sürəti	%	50,8
Xarici investisiyalar	mln. AZN	1316,9
kredit qoyuluşları	mln. AZN	3299,4

1	2	3
Birbaşa investisiyalar	mln. ABŞ dolları	1987,6
– qeyri-neft sektoru	mln. ABŞ dolları	168,1
– neft-qaz sektoru	mln. ABŞ dolları	1819,5

2007-ci ildə əsas kapitəla yönəldilmiş investisiyaların dinamikası

Aylar	İnvestisiya, <i>mln. manatla</i>	Əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən, %-lə	Əvvəlki aya nisbətən, %-lə
1	2	3	4
Yanvar	352.7	108.3	–
Fevral	376.9	120.2	106.9
Mart	458.2	109.8	121.6
I rüb	1187.8	112.4	–
Aprel	505.0	103.6	110.2
May	579.3	110.6	114.7
Iyun	455.2	114.2	78.6
II rüb	1539.5	109.2	–
I yarımill	2727.3	110.6	–

2007-ci ilin 6 ayı ərzində maliyyə mənbələri üzrə investisiyalardan istifadə

	2007-ci ilin yanvar-iyun aylarında, mln. manat	Əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən, %-lə	Ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, %-lə
Cəmi o cümlədən:	2727.3	110.6	100
müəssisə və təşkilatların vəsaiti	1955.0	99.7	71.7
bank kreditləri	88.4	54.0	3.2
büdcə vəsaitləri	454.2	2.2 d	16.7
büdcədən kənar fondların vəsaiti	120.9	3.0 d	4.4
əhəlinin şəxsi vəsaiti	96.6	118.0	3.5
Digər vəsaitlər	12.2	83.1	0.5

İqtisadiyyata kredit qoyuluşları

	2007-ci il iyun ayının 1-nə olan məlumat, mln. manat	2006-cı ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə, %-lə
Cəmi kredit qoyuluşları o cümlədən:	3299.4	2.1 dəfə
qısamüddətli	1416.0	159.5
uzunmüddətli	1883.4	2.7 dəfə
ödənilmə vaxtı keçmiş	109.7	195.8
ümumi kreditlərin həcmində vaxtı keçmiş kreditlərin xüsusi çəkisi, %-lə	3.3	-

2007-ci ilin I yarımillində dövlət büdcəsinin gəlirləri

1	İcra, mln. manat	Faiz nisbəti	
		Yekuna	ÜDM-ə
2	3	4	
Gəlirlər – cəmi	2582,3	100	24,1
o cümlədən:			
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	258,7	10,0	2,4
Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	1038,7	40,2	9,7
Torpaq vergisi	13,2	0,5	0,1
Əmlak vergisi	34,6	1,3	0,3
Əlavə dəyər vergisi	278,0	10,4	2,6
Aksiz vergisi	92,6	3,8	0,9
Sadələşdirilmiş vergi	18,0	0,8	0,2
Mədən vergisi	54,9	2,3	0,5
Yol vergisi	7,7	0,3	0,1
Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər,	366,6	14,0	3,4
o cümlədən:			
idxal rüsumu	72,3	2,8	0,7
Sair vergilər	139,7	5,4	1,3
Digər gəlirlər	279,4	10,8	2,6

2007-ci ilin I yarımlığında dövlət büdcəsinin xərcləri

	İcra, mln. AZN	Faiz nisbəti	
		Yekuna	ÜDM-ə
1	2	3	4
Xərclər – cəmi	2284,8	100	21,4
o cümlədən:			
Ümumi dövlət xidmətləri	200	8,7	1,9
Ondan:			
Müdafiə	312,6	13,7	2,9
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq orqanları	150,1	6,6	1,4
Təhsil	300,1	13,1	2,8
Səhiyyə	92,4	4	0,9
Sosial müdafiə və sosial təminat	326	14,3	3,1
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	37	1,6	0,3
İqtisadiyyatda fəaliyyət	10	0,4	0,1
Ondan:			
– mənzil və kommunal təsərrüfatı	28,8	1,3	0,3
– kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi	63,7	2,8	0,6
– sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar	636,2	27,8	6
– nəqliyyat və rabitə	18,1	0,8	0,2
Sair xərclər	110	4,8	1

2007-ci ilin birinci yarımillində qiymət və tariflərin məcmu və qruplar üzrə artım indeksləri

	2007-ci ilin iyul ayı 2006-cı ilin iyul ayına nisbətən	2007-ci ilin yanvar-iyul ayları 2006-cı ilin yanvar-iyul aylarına nisbətən
Cəmi mallar və xidmətlər üzrə	108,9	115,9
Ərzaq məhsulları, içkilər və tütün	105,0	115,4
Qeyri-ərzaq malları	106,5	110,1
Xidmətlər	123,1	124,1

2007-ci ilin birinci yarımillində sənaye sahələri üzrə qiymət və tariflərin artım indeksləri

Göstəricilər	2007-ci ilin yanvar-iyul ayları 2006-cı ilin yanvar-iyul ayına nisbətən
Sənaye məhsulları istehsalçılarının qiymət indeksi	107,0
Mədəncixarma sənayesi	103,7
Neft və qaz hasilatı	103,5
Mədəncixarma sənayesinin digər sahələri	151,0
Emal sənayesi	117,2
Qida məhsulları, içkilər və tütün istehsalı	118,9
Toxuculuq və tikij sənayesi	104,6
Dəri, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı	112,1
Oduncaqların emalı və ağac məmulatlarının istehsalı	118,3
Sellüloz-kağız istehsalı, nəşriyyat işi	136,5
Neft məhsullarının istehsalı	119,4

Kimya sənayesi	124,1
Rezin və plastik kütlə məmulatlarının istehsalı	157,3
Digər qeyri-metal mineral maddələrin istehsalı	130,9
Metallurgiya sənayesi və hazır metal məmulatlarının istehsalı	106,6
Maşın və avadanlıqların istehsalı	111,4
Elektrik avadanlığı, optik və elektron avadanlıqları istehsalı	102,4
Nəqliyyat vasitələri və avadanlıqlarının istehsalı	107,3
Emal sənayesinin digər sahələri	116,6
Elektrik enerjisi, qaz və su istehsalı, onların bölüşdürülməsi	251,0

2007-cı ilin birinci yarımilində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymət indeksi

Göstəricilər	2007-ci ilin yanvar-iyul ayları 2006-cı ilin yanvar-iyul ayına nisbətən
1	2
Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymət indeksi	116,0
Bitkiçilik, bostançılıq və bağçılıq məhsulları	116,7
Dənli bitkilər və digər qruplara daxil edilməyən bitkilər	113,4
Dənli bitkilər	102,1
Kartof	102,8
Yağlı toxumlar	68,8
Tərəvəz, ixtisaslaşdırılmış bağçılıq və şitilçilik məhsulları	120,2
Kökümeyvəli və köküyumrulular	130,6
Tərəvəz məhsulları	121,9

Digər qruplara daxil edilməyən sair tərəvəz	120,4
Meyvələr	119,8
Üzüm	94,0
Subtropik meyvələr	161,7
Digər qeyri-metal mineral maddələrin istehsalı	130,9
Sair meyvələr	134,4
Zeytun və qoz-fındıq	98,7
Diri mal-qara və heyvandarlıq məhsulları	113,7
Diri iribuynuzlu qaramal və onun törəməsi məhsulları	118,4
Diri iribuynuzlu qaramal	114,9
Mal ətə (diri çəkiddə)	144,4
İribuynuzlu qaramaldan alınan süd	101,8
Diri qoyun, keçi və onlardan alınan məhsul	112,4
Meşə təsərrüfatı	122,2
Balıq və sair balıqçılıq məhsulu	113,8

Tədiyə balansının əsas analitik göstəriciləri

	2006-cı il, 6 ay		2007-ci il, 6 ay	
	<i>mln. ABŞ dolları</i>	ÜDM-də %-lə	<i>mln. ABŞ dolları</i>	ÜDM-də %-lə
I. Cari əməliyyatlar hesabının saldosu	1064.1	13.4	3996.7	32.4
Xarici ticarət balansı	3192.7	40.4	6648.3	53.9
Xidmətlər balansı	-977.0	-12.4	-1045.9	-8.5
Gəlirlər balansı	-1365.6	-17.3	-2014.6	-16.3
İnvestisiya gəlirlərinin repatriasiyası	-1230.9	-15.6	-1938.3	-15.7

Cari transfertlər balansı	214.0	2.7	408.9	3.3
II. Kapitalın və maliyyənin hərəkəti hesabının saldosu	-524.8	-6.6	-2646.7	-21.5
Birbaşa investisiyalar	11.2	0.2	-2368.2	-19.2
–Azərbaycan iqtisadiyyatına	2413.9	30.5	1997.2	16.2
–Xarici iqtisadiyyata	-522.3	-6.6	-374.4	-3.0
–investisiyaların repatriasiyası	-1880.4	-23.7	-3991.0	-32.4
Neft bonusu	1.0	-	41.2	0.3
Kreditlər və digər investisiyalar	-537.0	-6.8	-319.7	-2.6
III. Tədiyyə balansının ümumi saldosu	539.3	6.8	1350.0	10.9

İxracın strukturu

	2006-cı il, 6 ay		2007-ci il, 6 ay	
	Möbləğ, <i>mln. ABŞ dolları</i>	Xüsusi çəkisi, <i>%-lə</i>	Möbləğ, <i>mln. ABŞ dolları</i>	Xüsusi çəkisi, <i>%-lə</i>
İxrac – cəmi	5413.9	100.0	9251.8	100.0
o cümlədən:				
1. Yanacaq-xammal məhsulları	5179.0	95.6	8832.4	95.5
– neft məhsulları	4928.9	91.0	8665.3	93.7
– digər xammal	250.1	4.6	167.1	1.8
2. Malın və avadanlıq	70.3	1.3	143.9	1.5
3. İstehlak malları	155.3	2.9	255.5	2.8
4. Digər mallar	9.3	0.2	20.0	0.2
– təbii qaz	-	-	12.7	0.1

İdxalın strukturu

	2006-cı il, 6 ay		2007-ci il, 6 ay	
	Məbləğ, <i>mln. ABŞ dolları</i>	Xüsusi çəkisi, %-lə	Məbləğ, <i>mln. ABŞ dolları</i>	Xüsusi çəkisi, %-lə
1	2	3	4	5
İdxal – cəmi	2221.2	100.0	2603.5	100.0
O cümlədən:				
1. İstehlak malları	777.8	35.0	1077.1	41.4
– ərzaq məhsulları	272.4	12.3	337.9	13.0
– digərləri	505.4	22.8	739.2	28.4
2. İnvestisiya yönümlü mallar	558.8	25.2	486.4	18.7
– beynəlxalq neft-qaz konsorsiumları	474.1	21.4	420.4	16.2
– digərləri	84.7	3.8	66.0	2.5
3. Digər mallar	884.6	39.8	1040.0	39.9

Ölkədə istifadə olunmuş xarici kapital axınının strukturu

	2006-cı il, 6 ay		2007-ci il, 6 ay	
	Məbləğ, <i>mln. ABŞ dolları</i>	Xüsusi çəkisi, <i>%-lə</i>	Məbləğ, <i>mln. ABŞ dolları</i>	Xüsusi çəkisi, <i>%-lə</i>
Birbaşa investisiyalar	1893.4	82,3	1987,6	56,7
– neft-qaz sektoru	1694.0	74,4	1819,5	51,9
– digər sektorlar	199.4	8,8	168,1	4,8
Kreditlər və digər investisiyalar	382.6	16,8	1479,0	42,1
– dövlət təminatlı kreditlər	160.9	7,0	164,5	4,7
– dövlət təminatı olmayan kreditlər	176.8	7,8	998,8	28,4
– neft-qaz sektoru	102.3	4,5	447,0	12,7
– digərləri	74.5	3,3	551,8	15,7
– digər investisiyalar	82.0	2,0	315,7	9,0
Neft bonusu	1,0	–	41,2	1,2
Cəmi:	2277.0	100,0	3507.8	100,0

MÜƏLLİFDƏN

Amil Məmmədəli oğlu Məhərrəmov 1974-cü ildə anadan olmuşdur. 1996-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinin «Sosial elmlər və psixologiya» fakültəsini «iqtisadi nəzəriyyə» ixtisası üzrə bitirərək, 08.00.01-«İqtisadi nəzəriyyə» ixtisası üzrə aspiranturaya daxil olmuşdur. 1998-ci ildən Bakı Dövlət Universitetinin «İqtisadi nəzəriyyə» kafedrasında saathesabı müəllim, 1999-cu ildən «Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr və idarəetmə» kafedrasında əvəzçiliklə müəllim, 2002-ci ildən tam ştat baş müəllim, 2005-ci ildən dosent əvəzi vəzifələrində işləmişdir. 2006-cı ildən «Gömrük işinin təşkili və idarəetmə» kafedrasının dosenti və kafedra müdiridir.

A.M.Məhərrəmov 2001-ci ildən 08.00.01-«İqtisadi nəzəriyyə» ixtisası üzrə iqtisad elmləri namizədidir. Bakalavr pilləsində «Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər», «Dünya iqtisadiyyatı», «Gömrük kargüzarlığı», «Menecment və marketinq», «İqtisadiyyatın dövlət və hüquqi tənzimlənməsi», magistratura pilləsində «Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin əsasları və idarəetmə prosesi», «Azərbaycanın xarici ölkələrlə gömrük münasibətləri» fənlərindən mühazirə və məşğələ dərsləri aparır.

A.M.Məhərrəmov 85-dən çox elmi əsərlərin müəllifi olub, onlardan 78 elmi əsər namizədlik dissertasiyasının müdafiəsindən sonra çap olunmuşdur. O, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Elmi-Metodik Şurasının «İqtisadiyyat» bölməsinin müvafiq qərarları ilə təsdiq edilmiş «İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi», «Gömrük işinin təşkilində informasiyanın rolu», «Gömrük kargüzarlığı», «Menecment və marketinq», «Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin əsasları və

idarəetmə prosesi», «Azərbaycanın xarici ölkələrlə gömrük münasibətləri», «Xarici iqtisadi fəaliyyətin valyuta tənzimlənməsi», «Gömrük ekspertizası», «Xarici iqtisadi fəaliyyətin vergi tənzimlənməsi» fənnləri üzrə müvafiq tədris proqramlarının, «Menecment və marketinq» fənni üzrə metodiki vəsaitin və o cümlədən, «Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi» və «İqtisadi diplomatiya» adlı dərsliklərin müəllifidir

A.M.Məhərrəmov 2005-ci ildən Bakı Dövlət Universiteti tərəfindən buraxılan «Beynəlxalq hüquq və inteqrasiya problemləri» adlı elmi-analitik və praktiki jurnalın baş redaktorunun müavini, həm də 2009-cu ildən «Bakı Universiteti xəbərləri» sosial-siyasi elmlər seriyası jurnalında redaksiya heyətinin üzvüdür.

A.M.Məhərrəmov 2002-ci ildən Bakı Dövlət Universitetinin «Beynəlxalq münasibətlər və beynəlxalq hüquq» fakültəsinin dekan müavini

Amil M. MƏHƏRRƏMOV

SAHİBKARLIQ:
nəzəriyyədən praktikaya

Texniki redaktor: Rauf KƏRİMOV
Bədii redaktor: Elnur ƏHMƏDOV
Səhifələyici: Fəxri VƏLİYEV
Redaktor: Suğra OSMANOVA

Yığılmağa verilmişdir: 01.11.2009.

Çapa imzalanmışdır: 09.11.2009.

Nəşrin ölçüsü: 60x90 1/16.

Fiziki çap vərəqi: 22,5.

Sifariş: 164. Sayı: 500 ədəd.

Müqavilə qiyməti ilə.

NURLAR

NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ

Bakı, Az1122, Zərdabi pr. 78 / Tel: 4977021
Faks: 4971295 / E-poçtu: office@nurprint.com